

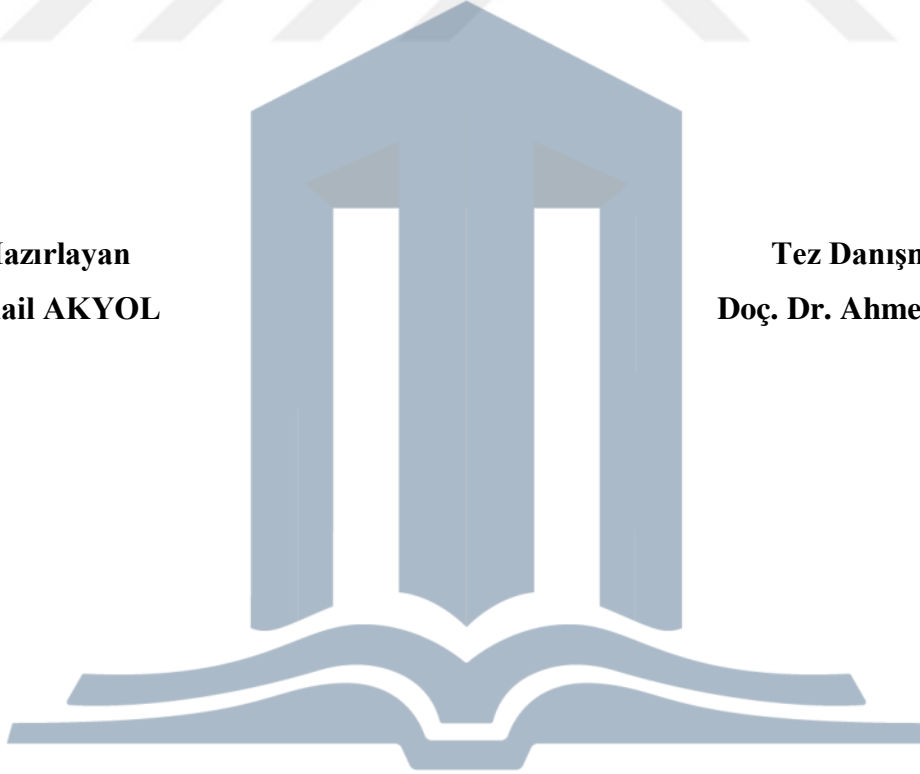
**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI**

**FOUCAULT'DA PASTORAL İKTİDAR KAVRAMININ
İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
İsmail AKYOL**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ahmet TUNÇ**

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Foucault’da Pastoral İktidar Kavramının İncelenmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

05./11./2020

İsmail AKYOL

ÖZET

FOUCAULT'DA PASTORAL İKTİDAR KAVRAMININ İNCELENMESİ

Michel Foucault'nun sürü ve çoban ilişkisine ait metaforlarıyla açıkladığı pastoral iktidar, kolektifin özerk bir birimi olarak her bireyle özel olarak ilgilenen, bireyin kendilik bilgisi ve vicdan vasıtasıyla bireyselleştirildiği bir iktidar biçimidir. Çoban rolünde olan iktidar, bireylerin kendi iyilikleri için yaşamları boyunca gelişimlerini üstlenerek sürünün her bir üyesini, doğumlarından ölümlerine kadar gözetlemekte, belirli biçimde eylemde bulunmaya zorlamakta, davranışları ayrıntılarıyla beraber denetlemekte ve kendi vicdanlarıyla olan ilişkileri yapılandırmaktadır. Bu şekilde iktidar ve bireyler arasında bireyselleştirilmiş itaat ilişkileri oluşturulmakta ve bireylerin belirli bir siyasal alan içerisinde sürekli biçimde yönetebilmeleri mümkün bir hâle getirilmektedir. Pastoral iktidarın en parlak zamanını; Hristiyanlıkta, toprakla bağlantılı hiyerarşik örgütlenen kiliselerin kurulması ve ahreti, günahı, selameti ve liyakat düzenini içeren inançlar ile itiraf pratiklerine sahip olan papaz rolünün ortaya çıkmasıyla yaşadığı düşünülmektedir.

Foucault'ya göre bireyselleştirici iktidar tarihinin önemli bir parçası olan pastorallık, 18. yüzyıldan itibaren yaşanan toplumsal dönüşümlerin neticesinde pastoral iktidar olma özelliğini kaybetmiş kilise kurumundan ayrı olarak, modern anlamdaki devlet örgütlenmesinin bireyselliğe yeni bir yön veren laik mekanizmalarının içerisinde yer edinmiştir. Böylece, modern dönemlerdeki pastorallık, egemenlik kaynağını halktan alan, aydınlanmaya bağlı gelişen düşüncelerle birlikte biyo-politik özelliklere sahip, aklın bedeni hapsedtiği rasyonel bir iktidara dönüşmüştür.

Bu araştırmada, Michel Foucault'nun iktidar çözümlemeleri dâhilinde, pastoral iktidarın tarihsel dönüşümü üzerinde durularak, günümüz iktidar ilişkilerinde modern devletin bireyselleştirici etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında modern ve geleneksel pastoral iktidar özellikleri, dönemsel olarak incelenmiş ve bu özelliklerin insanların yönetilmesindeki rolü değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pastoral İktidar, Modern Devlet, Disiplin, Gözetim

ABSTRACT

INVESTIGATION OF THE PASTORAL POWER CONCEPT IN FOUCAULT

The pastoral power explained by Michel Foucault with the metaphors of the herd and shepherd relationship is a form of power that deals with each individual as an autonomous unit of the collective, individualized through self-knowledge and conscience. The power, in the role of a shepherd, undertakes the development of people throughout their lives for their own sake, observing each member of the herd from birth to death, forcing them to act in a certain way, controlling behavior in detail, and structuring relationships with their own conscience. In this way, individualized obedience relations between the power and individuals are created and it is made possible for individuals to continuously govern within a certain political field. The heyday of pastoralism; In Christianity, it is thought that he lived with the establishment of hierarchically organized churches connected to the land and the emergence of the role of a priest who has confession practices with beliefs including afterlife, sins, salvation, and merit order.

According to Foucault, pastoralism, which is an important part of the history of individualizing power, has lost its characteristic of being an idyllic power as a result of the social transformations that took place since 18. century, apart from the church institution, it is included in the secular mechanisms of the state organization that gives a new direction to individuality. Thus, pastoralism in modern times has turned into a rational power, which has bio-political features with the ideas that have taken the source of sovereignty from the public, and which have developed due to enlightenment, where the mind imprisoned the body.

In this study, within the power analysis of Michel Foucault, it was tried to explain the individualizing effect of the modern state in today's power relations by focusing on the historical transformation of pastoral power. Within the scope of the research, pastoral power features in modern and traditional periods were analyzed and the role of these features in people management was evaluated.

Keywords: Pastoral Power, Modern State, Discipline, Surveillance

ÖNSÖZ

İktidar kavramı, eski çağlardan günümüze kadar geçen süreçte birçok düşünürün ilgi duyduğu ve yeni anlamlar yüklediği bir kavram olmuştur. Foucault'nun iktidar konusunda en önemli katkısı, merkezileşmiş bir iktidar kavramsallaşması yerine toplumun her alanına yayılmış bir iktidar yorumlaması geliştirmiş olmasıdır.

Pastoral iktidarda birey, kendi iyiliği için doğumundan ölümüne kadar geçen süreçte denetlenmekte, gözetlenmekte, eğitilmekte ve belirli davranışlarda bulunması için zorlanılmaktadır. Bu iktidar biçiminde bireyin, iktidarın kendi tekeline aldığı hakikat üretiminden doğan söylemlerin nesnesi olması gerekmektedir. 18. yüzyıldan sonra modern devlet, kapitalizmin yayılmasıyla yaşanan ekonomik ve toplumsal değişimler neticesinde pastoral iktidarın bireylerin yönetilmesi konusunda sağladığı bireyselliğe ihtiyaç duymuştur. Çünkü sanayi devrimi sonrasında insanın, yaşamının desteklendiği, bir kimliğe bağlanılarak ölümüne kadar gözetlendiği ve disiplin kurumlarınca kuşatılarak belirli davranışlarda bulunulmasına zorlandığı bir iktidarın öznesi olması, üretiminin süreklilik kazanması için gereklilik arz etmektedir.

Bu araştırmanın asıl konusu olarak ele alınan, bireyselleştirici iktidar biçimi olarak ifade edilen pastoral iktidar kavramının, incelendiği bu tez araştırmasının gerçekleştirilmesinde birçok kişinin katkısı olmuştur. Öncelikle bana sosyal bilimleri sevdiren ve bilimsel anlamdaki tavsiyeleri ile tez araştırmasında katkıda bulunan değerli hocam Prof. Dr. Hüseyin ERKUL' a teşekkürlerimi sunarım. Zihin açıcı katkıları ve anlam bütünlüğünü sağlamam açısından desteklerinden dolayı tez danışmanı hocam Doç. Dr. Ahmet TUNÇ' a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Foucault'yu çalışmam konusunda bana destek olan değerli büyüğüm Hafize SEÇTİM'e ve başarılı bir öğrenci olarak her zaman örnek aldığım yüksek lisans arkadaşım Gizem Buket YILDIZAK' a teşekkür ederim.

İsmail AKYOL

Çanakkale, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR.....	Vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİDAR SORUNU VE FOUCAULT'UN İKTİDAR ANLAYIŞI

1.1. İktidar Kavramı.....	7
1.2. İktidar Kavramsallaştırılmasında Foucault'nun Yeri ve Önemi.....	10
1.3. Foucault'nun Özne Analizinde Özneleştirme Süreci.....	17
1.4. İktidar İlişkilerini Şekillendiren Etmenler.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

FOUCAULT'UN İKTİDAR ANALİZİNDE PASTORALLIĞIN YERİ

2.1. Pastoral İktidar Kavramı.....	29
2.2. Antik Doğu Akdeniz Topluluklarında Pastorallik.....	31
2.3. Hristiyan Topluluklarında Pastorallik.....	34
2.3.1. Kendilik Pratikleri.....	37
2.3.2. Hristiyan Pastorallığında Papaz ve Beden İlişkisi.....	38
2.4. Pastorallığın Zıddı Yunan Site Devletleri	41
2.5. Pastorallığın Dönüşümü.....	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİREYSELLEŞTİRİCİ VE BÜTÜNLEŞTİRİCİ İKTİDAR

3.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Devlet İktidarı.....	52
3.2. Devlet Aklı ve Yönetimsellik.....	61
3.3. Biyo-Politika ve Biyo-İktidar.....	69

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**PASTORAL İKTİDAR VE MODERN DEVLET İLİŞKİSİ**

4.1. Modern İktidarda Bireysellik.....	78
4.2. Disiplin.....	90
4.2.1. Modern Pastorallığın Ceza Yönü.....	96
4.2.2. Modern Pastorallığın Tıp Yönü.....	101
4.2.3. Modern Pastorallığın Eğitim Yönü.....	113
4.3. Gözetim.....	115
4.3.1. Mimari Panaptikon.....	116
4.3.2. Elektronik Panaptikon.....	118
SONUÇ VE ÖNERİLER	124
KAYNAKÇA	151
ÖZGEÇMİŞ.....	159

KISALTMALAR

Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör (ler)
Haz.	: Hazırlayan

GİRİŞ

İktidar, eşit olmayan insan ilişkilerinde ortaya çıkan bir olgudur. Bu ilişkilerde iktidar, eylemler üzerindeki bir eylemler kipi olarak ilişkilerde davranışlara etki edildiği anda başlamaktadır. Bu etkinin nedeni, insanların doğadaki yaşamları analiz edebilme yeteneğine sahip olması ve birlikte yaşamaya gereksinim duymasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, iktidarın, yaşamın her alanında hem bireysel hem de toplumsal düzlemdeki ilişkilerde varolan insanlara özgü bilinçli bir nesneleştirme süreci olduğu söylenebilmektedir. Bu süreç içerisinde davranışlar, doğrudan ve aracısız yönlendirileceği gibi manipüle edilerek de yönlendirilebilir.

Michel Foucault' ya göre iktidar, insanı bilinç ilişkisi içerisinde kendi varlığına ait olmayan bireysellik ile doğal olmayan bir davranışlar kümesini içselleştirmesini sağlayarak, onu özne halinde yeniden kurmaktadır. Bu şekilde bireyselleştirme sürecinde insanlara dayatılan bireyselleştirici pratikler, belli bir tür kimliği taşıyanları denetleme ve manipüle etme araçlarına dönüşmektedir. Bu araçlar ile özne, kontrol yoluyla dışarıya tâbi olurken ben bilgisi ile kendi kimliğine bağlanmaktadır. İktidar, ceza, tıp, eğitim gibi kurumsallaşmış alanlarda belirli kimlikleri sınıflandırarak bu kimlikleri, arzu edilmez bir davranışlar kümesi olarak gösterebilmektedir. Böylelikle iktidar, gerekli disiplin kurumlarında bahsedilen kimlikteki davranışları sergileyen insanlar üzerinde tecrit, ıslah ve hatta idam edilmesi gibi pratiklerinin uygulanmasını meşrulaştırma imkânına sahip olabilmektedir. Birey, bir kimliği arzu edilmez olarak içselleştirirse, yaptırımla karşılaşma riskinin olmadığı durumlarda dâhi ötekileştirilen kimliğe ait davranışı sergilemekten kaçınmaktadır. Bu şekilde ötekileştirilen davranışlar kümesi karşısında gelişen bireyselleştirici süreç, bireyin düşüncelerini ve davranışlarını şekillendirmektedir.

Foucault'nun sürü ve çoban ilişkisine ait metaforlarıyla açıkladığı pastoral iktidar, kaynağını tanrı egemenliğinden alarak bireyin kendilik bilgisi ve vicdan vasıtasıyla bireyselleştirildiği bir iktidar biçimidir. Çoban rolünde olan iktidar, insanların kendi iyilikleri için yaşamları boyunca gelişimlerini üstlenerek sürünün her bir üyesini, doğumlarından ölümlerine kadar gözetler, belirli biçimde eylemde bulunmaya zorlar, davranışları ayrıntılarıyla beraber denetler ve kendi vicdanlarıyla olan ilişkileri yapılandırır. Pastoral iktidarın insanlar üzerindeki bu işlevlerini gerçekleştirilebilmesi için bireyin, iktidara ait hakikat üretiminden doğan söylemlerin bir nesnesi olması

gerekmektedir. Çünkü pastorallik, öznenin belirli bir bilgiye sahip olmasıyla gerçekleştirilen bir iktidar biçimidir. Çoban, sürüsü üzerinde denetleyici ve gözetleyici iktidara sahiptir ve bireylerle kolektif bir biçimde değil, kolektifin özerk bir birimi olarak her biriyle özel olarak ilgilenir. Böylelikle bu iktidar biçiminde iktidar ve bireyler arasında bireyselleştirilmiş itaat ilişkileri oluşturulmaktadır. Bunun sonucunda ise bireylerin belirli bir siyasal alan içersinde sürekli bir biçimde yönetebilmeleri mümkün bir hale getirilmektedir. Pastorallik en parlak zamanını; Hristiyanlıkta, toprakla bağlantılı hiyerarşik örgütlenen kiliselerin kurulması ve bununla birlikte ahreti, günahı, selameti ve liyakat düzenini içeren inançlarla itiraf pratiklerine sahip olan papaz rolünün ortaya çıkmasıyla yaşamıştır.

Tarih boyunca iktidar ilişkileri, üretim ilişkilerindeki gelişime bağlı olarak toplumların siyasi, ekonomik ve kültürel faktörlerindeki değişimlerine göre yeniden şekillenmiştir. 16. yüzyıldan sonra Batı toplumlarının yaşadığı teknolojik gelişim neticesinde rasyonel bir eğilim olarak değerlendirilen modernlikte, üretimin belli kurallar içerisinde devam etmesi ve iktidarın toplumsal hayatı bu rasyonellik çerçevesinde düzenlemesi gerekli olmuştur. Modern devlet, hâkim merkezi iktidar olmasıyla birlikte yönetimde dini ve dünyevi bütün gruplarının yerini almıştır. 18. yüzyıldan sonra modern devlet, kapitalizmin gelişmesiyle yaşanan iktisadi dönüşümlere bağlı olarak sanayi toplumlarının üzerinde pastoral iktidarın sahip olduğu araçlara, bireyselleştirici tekniklere ve yöntemlere ihtiyaç duymuştur. Ancak egemenlik kaynağını tanrıdan alan, bireysel deneyim ve vicdani rehberlik kabiliyetine sahip, beden üzerinde iktidar kuran geleneksel pastorallik, dönüşüm geçirmiş, yerini egemenlik kaynağını halktan alan aydınlanmaya bağlı gelişen düşüncelerle birlikte biyo-politik özelliklere sahip, aklın bedeni hapsedtiği rasyonel bir iktidar olan modern pastorallik almıştır. Modern devletin laik mekanizmalarına pastoral teknikler yerleştirilmiş ve bu teknikler ile pastoral amaçların yeni toplum biçimine göre yeni koşullara ayarlanması ve başka yerlere taşınması sağlanılmıştır. Böylece, modern devlet, toplumun en küçük yapı taşı olan bireyi doğumdan ölüme kadar gözetleyeceği, denetleyeceği ve eğiteceği bir iktidara sahip olarak, bireylerin üzerinde onları şekillendirmesini ve bedenlerinin yararlı hale getirilmesini sağlayan bireyselleştirici süreçlere sahip bir yapıya dönüşmüştür. Bu süreçler, modern devletin bürokratik stratejileri ve teknikleri ile desteklenmiştir.

Modern pastoral iktidar, bireylerin davranışlarındaki ayrıntıların yakalanması ve düzeltilmesi için kendine özgü gözetleme uygulamaları ve disiplin kurumlarındaki bireyselleştirici teknikler ile bireylerin yaşamını kalıcı ve sürekli bir biçimde kuşatmaktadır. Psikiyatri, hapisane, tımarhane, okul, ordu gibi disiplin kurumlarında bireyselleştirici bir bilimsel hakikat üretimi ve denetleyici politikalar gerçekleştirilerek belirli bir davranış modeli oluşturulmuştur. Bu model sayesinde birey, kendisini bir normalleştirme sürecinin içerisinde bulmuştur. Bu şekilde insanların bireyselleştirilmesi, toplumların tek tipe indirgenilmesinde ana rolü oynamıştır. Modern devlet, ceza, tıp ve eğitim gibi kurumsallaşmış yapılarındaki disiplin kurumları sayesinde, bireyselleştirici taktikler ile bireyleri karakterize eden bir dizi iktidara sahip olmuştur. Birey, bu kurumdaki çalışmaların nesnesi haline gelmiştir. Bu çalışmaların ortak keşişim kümesinde yer alan normallik algısı, insanların bireyselleşme süreçlerinde onda yerleştirilmek istenilen kimliğin bir taslağı olmuştur. Bu şekilde disiplin, bireyi kuşatmakta, ona kim olduğunu söylemekte, ne yaptığını bilmesini sağlamakta ve üretim biçimleri göre şekillenen toplumdaki yerini göstermektedir. Disiplin içerisinde bulunan laikleştirilmiş bir içerik ile ekonomik veya teknik bir rasyonellik çerçevesinde bireyler, hayatlarının ve bedenlerinin denetim altına alınması için yönetmeliklerin titizliği ve teftişlerin ilgili ve özenli olduğu birçok hesaplamalardan geçirilmektedir. Bu durumun neticesinde disipline edilmiş insanlar, denetlenebilir, en küçük ayrıntısına kadar gözetlenebilir ve ayrıntıda olanlar her şeyle birlikte bir teknikler bütünü siyasal olarak hesaplanabilir.

Modern devletin egemenliği, kendi gözetleme mekanizmalarının gücüyle aynı orantıda artmaktadır. Çünkü iktidar gözetim ile birlikte her alanı doldurmakta ve kendisini için tehdit oluşturabilecek şeyleri en aza indirgeyerek tehlike arz eden eylemleri milimize etmektedir. Foucault'ya göre sürekli olarak gözetlendiğini ve denetlendiğini düşünen bir kimsenin, iktidara boyun eğmesi daha kolay hale gelmektedir. Birey, kendisi üzerindeki gözetim mekanizmasını içselleştirse, daha sonrasında bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde bu mekanizmanın bir parçası haline gelmekte ve kendisi de bir gözetleme pozisyonuna geçmektedir. Birey, bu gözetleme mekanizması içinde ne zaman görüldüğünü ya da ne zaman görülmediğini bilemediğinden dolayı, ne zaman denetleneceğini de bilememektedir. Bireyin bu belirsizlik ortamında hareket etmeye çalışması, kendisinin kendisine karşı iktidar uygulamasına ve kendi öz denetimine girmesine neden olmaktadır. Böylelikle belirsizlik, vicdani bir iktidarın boyun eğdirme aracı haline gelmektedir. Modern devlet, kendi iktidar mekanizmalarına bireyselleştirici pastoral teknikleri dâhil etmiş ve yeni kayıt

tutma, bilgi belgelerin gelişimi gibi teknolojik gelişmeleri kendi lehinde kullanarak disiplin ve gözetim alanları içerisinde kendi iktidarını kurabilmiştir.

Bu bağlamda **araştırmanın konusunu;** pastoral iktidarın bireyselleştirici işlevleri neticesinde bireylerin yönetilmesinde nasıl bir etkide bulunduğu çözülmesi ve tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimlerin açıklanması oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında Michel Foucault'nun Batı kültüründe insanın özneye dönüştürülmesi süreçlerinde pastoral iktidarın rolüne yönelik görüşleri ve bu bireyselleştirici iktidar biçiminin modern iktidar ilişkilerinin belirlenmesinde nasıl bir etki oluşturduğunun tespiti noktasında özne-iktidar ilişkisi araştırılmıştır. Ayrıca, araştırmada pastoral iktidarın doğru analizini yapabilmek için bu iktidar biçiminin özelliklerini taşıyan yapılar belirlenmiş ve bu yapıların kullandıkları yönetim patikleri açıklanmıştır. Bu yapılardan ilki, Orta çağda liyakat düzenini içeren inançlar ile toprakla bağlantılı hiyerarşik örgütlenen kiliselerdir. İkincisi ise 18. yüzyıl sonrasında genellikle ulus-devlet şeklinde görülen kilise kurumundan farklı olarak bireyselliğe yeni bir yön veren modern devlet örgütlenmesidir. Özellikle geleneksel ve modern pastoral iktidar ayrımı, dönemsel olarak açıklanmaya çalışıldığı için karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırma konusu, Foucault'nun *“Entelektüelin Siyasi İşlevi”*, *“Özne ve İktidar”*, *“İktidarın Gözü”*, *“Hapishanenin Doğuşu”* eserleri temelinde incelenmiştir.

Bu araştırma, dört ana bölümde ele alınmıştır. Araştırmanın birinci bölümünde, iktidar kavramının yorumlanmasında Foucault'nun düşünceleri incelenmiştir. Teorik tartışmalar çerçevesinde özne ve iktidar ilişkisi açıklanılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde, pastoral iktidar kavramının etimolojik incelenmesinden sonra çoban ve sürüsü ile ilgili metaforlardan yararlanılarak Foucault'nun pastoral iktidar kavramı üzerine düşünceleri ele alınmıştır. Bu iktidar biçiminin dönemsel olarak hangi yapıların içerisinde görüldüğü ve egemenlik kaynağındaki değişiminin nedenleri açıklanmıştır. Araştırmanın üçüncü bölümünde, tarihsel süreçlerin içerisinde devlet kurumunun gelişimi ve modern dönemdeki iktidar ilişkilerinde devlet iktidarının artan rolünün tespiti hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. Araştırmanın dördüncü bölümünde ise ekonomik ve siyasi ilişkilerde yaşanan değişim neticesinde modern devletin neden bireyselleştirici süreçlere ihtiyaç duyduğu ve modern devletin bu bireyselleştirici süreçlerin içerisinde varolan disiplin ve gözetim ile pastoral iktidar olma işlevini nasıl gerçekleştirdiği açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmanın amacı, Michel Foucault'nun iktidar yorumlaması dâhilinde bireyselleştirici iktidar biçimi olan pastoral iktidarın, bireylerin yönetilmesinde nasıl bir etkide bulunduğu ve zaman içerisinde nasıl bir değişim gösterdiği ile ilgili olarak tartışmalar ve düzenlemeler çerçevesinde çözümlemeler yapmaktır. Araştırma üzerinde durulan konulardan yola çıkılarak modern devletin bireyselleştirici süreçlerinde neden pastoral iktidara ihtiyaç duyduğunu, bu ihtiyaç neticesinde modern dönemlere uygun olarak modern devletin pastoral iktidar olma özelliğini hangi kurumlarında, hangi araçlarında ve hangi süreçlerinde gerçekleştirdiğini irdelemek araştırmanın bu bağlamdaki diğer amaçlarıdır.

Araştırmanın hipotezini; “Modern devletin Foucault'nun yaklaşımıyla pastoral iktidar olmasına imkân veren disiplin ve gözetim alanlarındaki bireyselleştirici etkileri, vatandaşlarının yönetiminde süreklilik sağlamaktadır” cümlesi oluşturmaktadır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede Foucault'un yaklaşımıyla pastoral iktidar konusunda yazılı mevcut literatür taranmış; kitap, tez çalışmaları ve makaleler incelenmiştir. Konuyla ilgili varolan bilgiler, Foucault'nun pastoral iktidar yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilerek bir araya getirilmiş, anlaşılır biçimde düzenlenmiştir, bu düzenlemeden hem bugün hem de gelecek için uygulanabilir çıkarsamalar yapılarak araştırma, betimsel araştırma yöntemi çerçevesinde ilerletilmiştir.

Ayrıca, araştırmada geçmişte olmuş ve bitmiş olayları vb. durumları, günümüze ulaşmış belgelerden, kanıtlardan yararlanarak ortaya koyan “Tarihsel Araştırma Yöntemi” kullanılmıştır. Bu yöntem araştırmanın sistemli bir şekilde ilerlemesine yardımcı olacaktır.

“Foucault'da Pastoral İktidar Kavramının İncelenmesi” adlı araştırma, günümüz iktidar ilişkilerinin yorumlanması hususunda önem arz etmektedir. Çünkü 21. yüzyıl teknolojisinin insanların yönetilmesinde toplum için işleyen iktidarlara sunduğu imkânlar, diğer dönemlere kıyasla bu kadar etkin olmamıştır. Günümüz gözetim toplumunda her bireye ulaşmak mümkün ve kolay bir yapıya dönüşmüş; böylece, istenilen bireyselliğin oluşması ve her bireye uygulanabilirliği muhtemel olmuştur. Pastoral iktidarın bireyselleştirici etkilerinin, bireylerin yönetilmesi konusunda nasıl bir süreklilik kazandığı hakkında tartışılması, siyaset teorisi için **araştırmanın önemini** ortaya koymaktadır.

Türkiye'de Foucault'nun iktidar kavramına yaklaşımı konusunda yapılmış birçok çalışma olmakla birlikte, akademik veritabanları ve yöktez veritabanı incelendiğinde Foucault'nun pastoral iktidar yaklaşımının modern devlet ile olan bağlantısının tekil olarak

incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu açıdan tez araştırmasının siyaset bilimi alanına bir yenilik katacağı dışunılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİDAR SORUNU VE FOUCAULT'UN İKTİDAR ANLAYIŞI

Bu bölümde “Foucault’da Pastoral İktidar Kavramının İncelenmesi” adlı araştırmanın konu kapsamındaki temel kavramları ve iktidar kavramının yorumlanmasında Foucault’nun düşünceleri incelenmiştir. Teorik tartışmalar çerçevesinde özne ve iktidar ilişkisi açıklanılmaya çalışılmıştır.

1.1. İktidar Kavramı

İktidar kavramı, Türk Dil Kurumu sözlüğünde bir işi yapabilme gücü, erk, kudret; bir işi başarabilme yetki ve yeteneği; devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi; bu yetkiyi elinde bulunduran kişi ve kuruluşlar, anlamlarına gelmektedir (TDK Sözlüğü, 2020). İktidar kavramı, tarih boyunca insanların birbirleri üzerinde egemen olma, yönetme ve yönlendirme arzuları ile ilişkilendirilmiştir. Bu şekilde hem bireysel hem de toplumsal düzlemdeki ilişkilerde var olmuştur. İktidar kavramının kurumsal olarak net bir tanımı olmamasına rağmen, toplumların üretim ilişkilerine bağlı olarak sürekli üzerinde durulan bir konu olmuştur. İktidarın toplumsal bir olgu olarak, yaşamın her alanında karşımıza çıkması, iktidar için kapsayıcı bir tanım yapılmasını zorlaştırmaktadır.

İktidar, insanların sosyal hayatlarının bütünüyle ilişkili bir olgudur. Sosyal bir varlık olan insanların birbirine bağımlı olarak toplu bir halde yaşamaları, sosyal ilişkiyi ve etkileşimi zorunlu kılmaktadır. İktidar, bu ilişkilerin varlığı ve birlikte yaşama gereksinimi sonucunda sosyal bir ihtiyaçtan ortaya çıkar. Dolayısıyla iktidarın insan bilimlerinde açıklanan anlamları dâhilinde, doğa durumunda iktidardan söz edilemez. Örneğin, hayvanlar arasında güç ilişkileri bulunmasına rağmen, bir hayvanın diğer hayvan üzerinde iktidar kurması mümkün değildir. Bu anlamıyla iktidar, insanlara özgü bilinçli bir nesneleştirme sürecidir. İktidar ilişkileri içerisinde insan, kendi doğal varlığına ait olmayan bir tür nesneleştirme pratiklerine maruz kalır (Esgün, 1999: 26).

Sosyal bilimlerde iktidar kavramı, arzulanan sonucu gerçekleştirebilmek için bir kişi veya kişiler üzerinde kontrol sahibi olmak ile ilişkilendirilir. Örneğin, sınıfta öğretmen, ailede ebeveyn ve toplumla alakalı olarak hükümetteki bakanlar kontrol sahibi olabilmek için diğerleri üzerinde bağlayıcı kararlar alabilirler. Bu kararlarda etkileme, meşruluk için

önemli bir araçtır (Heywood, 2017: 148). Etimolojik olarak ise iktidar kavramı anlamını, Latince de “potere” kelimesinden alır. Potere kelimesi, idare, kabiliyet ve yapabilme anlamlarına gelir (Doğan, 2001: 618).

İnsanlar, sürekli olarak kendi aralarında sosyal bir hâkimiyet mücadelesi içerindedir. Bu yüzden her insan ilişkisinde bir iktidar ilişkisi görebiliriz. Eski çağlardan günümüze kadar gelen süreçte insan ilişkilerinde güç ögesi, düzenleyici bir yönetim ve yaptırım aracı olmuştur. Bu öge, toplumların inançları, değerleri ve normları tarafından biçimlenir. Güç, iktidarın ana unsurlarından birisi olmasına rağmen, iktidar kavramının açıklanmasında, güç ögesinin tek başına ele alınması yeterli değildir. İktidarın hak ve özgürlükler çerçevesinde nasıl meşruluk kazanacağı ve rızanın nasıl bir egemenliğe bağlanacağı önemlidir. Bunun yanında, toplumsal varlığı korumak ve kendisine dair oluşabilecek tehlikeleri engellemek iktidarın işlevsel özelliğidir. Bunun sonucunda, gizli bir ideolojik ikna süreçleri ve teknikleri ile toplumların birlikteliğinin sağlanması için insanlar şekillenebilir (Öngen, 2008: 36-37). Bu anlamda iktidar, “bir muhalefetin varlığına rağmen veya bir muhalefetle karşılaşmaksızın, ulaşılmak istenen herhangi bir sonuca ulaşma yeteneğidir” (Yayla, 2005: 106).

Kavramsal olarak iktidar ve güç, birbirlerine yakınlık göstermelerine rağmen, güç kavramı, iktidar kavramına karşı daha kolay anlaşılabilen ve açıklanabilen bir kavramdır. Güç, zorlayıcı ve dolaysız bir etkiyi çağrıştırmaktadır. Güç araçları, siyasal iktidarın toplumsal bünye üzerinde denetim kurması sağlayabilir. Buna karşın iktidar, salt bir güç anlamıyla değerlendirilmemelidir. İktidar, toplumsal ilişkilerde norm ve değerlerden beslenen, gizli ikna süreçlerine sahip bir olgudur (Duverger, 1995: 131). İktidar ve otorite kavramları da bazen birbirleriyle karıştırılmalarına rağmen, otorite bir iktidarın meşru olma hâli anlamında kullanılır. Otorite, toplumdaki bir gücün, kuvvete, zora ve tehdide başvurmaksızın uygulanabilmesidir. Bu durumda yönetilenler ve yönetenlerin kendilerine ait konumları benimsemiş ve alınan kararlar kabul görmüştür (Hazır, 1990: 69).

İktidarın kaynağını insan ilişkilerinde aramak gerekir. Bir iktidarın bazı araçlara ve farklılıklara sahip olması, ona başkalarının davranışlarını etkileyebilme, belirleyebilme ve kontrol edebilme gücünü verir. İktidar, kişiler arası ilişkilerde ortaya çıkan bir gerçekliktir. Lakin sadece bu görüşten ilerlemek yanlış bir yaklaşım olur. Aynı zamanda iktidar, toplumsallaşarak toplum yapısının çeşitli sınıf, grup, örgüt ve yapıları içerisinde gerçekleşmektedir. Bir gruba veya örgüte üyelik, bireylerin bir iktidar ilişkisine katıldığı

anlamına gelir. Bu üyelik içerisinde üstler, ast konumundaki kişilerin davranışlarını etkileyebilir. Üyeler üzerinde davranışları belirleme ve kontrol yeteneği, toplumsal iktidar olarak tanımlanabilir. Bireysel iktidarın kaynağı, bireysel düzeydeki eşitsizlikse, toplumsal iktidarın kaynağı da toplumsal düzeydeki eşitsizlikler ve kaynakların eşitsiz dağılımıdır (Dursun, 2012: 97-98).

Duverger’e göre iktidarın kaynağı, her toplum içerisinde olan bireysel eşitsizlikten kaynaklanan insan ilişkileridir. Bireysel eşitsizlikler, bir insanın diğer insan üzerinde kendi istekleri doğrultusunda davranmaya yöneltmesine yani üzerinde “etki”de bulunmasına neden olur. Bu yüzden Duverger, iktidarı toplumların kendine özgü kural, inanç ve değerleri doğrultusunda ortaya çıkan bir etki biçimi olarak değerlendirir. Toplum kurallarından güç alan iktidar için etkisi, bir zorunluluktur. İktidar sahibinin bireysel eşitsizliklere dayalı olan etkisinde, kendisinin karşısındaki alt oluşumlara meşru bir boyun eğdirme gücü vardır. Bir toplumdaki iktidar ilişkilerinin yine o topluma ait olan norm ve değerler bütününe göre şekillendiği söylenebilir. Bu yüzden iktidar kavramının, normatif bir kavram olduğu ifade edilebilir (1995: 123-124).

Toplum, kendi içinde birbirinden farklı insan grupların bir araya gelmesiyle oluşan canlı bir organizmadır. Bu insan gruplarının kendilerine has davranış kalıpları ve örgütlenme biçimleri vardır. Bu yüzden, bu grupların her birinde birbirleriyle ve kendi içlerinde varolan bir iktidar düzenlemesi bulunmaktadır (Teziç, 2014: 85). Sosyal bilimlerde iktidar kavramı, genellikle siyaset bilimi tarafından inceleme konusu olarak ele alınmıştır. Siyaset bilimi, daha çok makro bir alanda daha ayırıcı kriterlere sahip olan siyasal iktidarı ele alır. Siyasal süreçler, genellikle siyasal iktidar kavramıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu süreç içerisinde iktidar, “başkalarının davranışlarını etkileyebilme ve yönlendirebilme gücüdür” (Kapani, 1998: 46).

Tarih içerisinde varolan iktidarların temel özellikleri, insanların hayatları üzerinde denetim kurma istekleri olmuştur. Bu yüzden iktidarın ve müdahale araçlarının açıklayabilmesi için insan ve hayatı arasındaki bağların açıklanması gerekir. İktidarın bu özelliği ile sadece siyasal alanın içerisinde değil, siyasallığın ve doğallığın birbiri ile etkileşimde bulunduğu bir alanda olduğu söylenebilir (Baştürk, 2013: 242). İktidar, tarih yolculuğunda çoğu zaman siyasal bir alan içerisinden, siyasal olarak devleti yöneten güç olarak anlaşılmıştır. Modern dönemde ise bu anlayış değişikliğe uğramış ve toplumsal

iktidar biçimlerinden sadece birisi olan siyasal iktidarın meşruluğunu hangi ilişkilerde ve bunun nasıl sağlandığını incelenmeye başlanmıştır (Babacan, 2016: 546).

Genellikle siyasal iktidar, “bir ülkede örgütlenmiş toplumun tümünde etkili olan makro iktidar” olarak ifade edilmektedir. Siyasal iktidar, toplumun içindeki en üstün ve belirleyici merkezi iktidar olarak, toplumun işleyişinde belirli kararları alan ve bu kararları yasayla uyumlu olarak toplumun bütününe üstünde uygular (Bulut, 2003: 20). Siyasal iktidarların, meşruluğunu sadece güçle değil, aynı zamanda rıza unsurunu barındırarak sağladığı söylenebilir. Bunun için bir takım mekanizmalar, söylemler ya da ideolojilerden yardım alarak meşruluk inancı yaratması gerekmektedir (Fanid, 2014: 29).

18. yüzyıla gelindiğinde siyasal iktidar, modern devletin ulusal egemenlik anlayışına dayanan kurumsallaşmış bir meşru yapısı olarak belirginleşmiştir. Halk, ülke sınırları içerisinde egemenliğin kaynağı olarak bir ulus şeklinde tasarlanmıştır. Bu şekilde modern devlette siyasi iktidarın kaynağı tek bir şeye indirgenilmekten ziyade kolektif bir unsura dayandırılmıştır (Teziç, 2005: 90). Sonuç olarak siyasal iktidar, yasalardan aldığı yetkiyle emir verme kudreti ile meşruluktan aldığı güçle rızanın bir araya gelmesiyle oluşur. Bu şekilde boyun eğmenin ödev biçimine dönüştüğü haklı bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, siyasal iktidar, meşruluğunu sağladığı ölçüde, haklı bir güç olarak egemen olmakta ve itaati sağlamaktadır (Kutlu, 2001: 50).

Steven Lukes, “*Power*” adlı çalışmasında iktidarı üç ana konu içerisinde değerlendirmiştir. Bu konular: karar verme, gündem belirleme ve düşüncelerin kontrol edilmesidir. İktidar, karar alma sürecini etkileyebilme, siyasi gündemi şekillendirerek karar almayı engelleyebilme ve insanların algılarını ve tercihlerini yönlendirerek onların düşüncelerini kontrol edebilme kabiliyeti olarak ifade edilmiştir (Heywood, 2017: 149). İktidar, bireyler üzerindeki düşünce kontrolünü, onların düşündüklerini, istediklerini veya ihtiyaç duyduklarını belirleyip, onları etkileyerek yapar. Bu iktidar türü, ideolojik doktrin aşaması veya psikolojik kontrol olarak ifade edilir. Propaganda veya bir ideolojinin etkileri, iktidarın siyasi hayatta bu şekilde uygulanmasından kaynaklanmaktadır (Heywood, 2006: 13).

1.2. İktidar Kavramsallaştırılmasında Foucault’nun Yeri ve Önemi

Kavram, bir şeye verilen ad olmaktan öte, tek kelimelik bir ideadır. Düşünce sürecinin temel aşaması olan kavram oluşumu, insanların düşünebilmelerine ve analiz

yapabilmelerine olanak sağlar. Dış dünyanın yalnızca algılanması, insanları bilgi sahibi yapabilmek için yeterli değildir. İnsanlar, dünyayı anlamlandırabilmek için kavramlar inşa eder. İktidarın ne olduğu hakkındaki bilgilere de sadece ona bakılarak değil, onu anlamlandırmaya yardımcı olacak kavramlar geliştirilip, tanımlanarak ulaşılabilir. Yine de bazı kavramların, değer yargılarından ayrıştırılması imkânsız olduğu için tarafsızlık, bazı zamanlarda mümkün olmamaktadır (Heywood, 2017: 5). İktidar kavramı, eski çağlardan günümüze kadar geçen süreçte birçok düşünürün ilgi duyduğu ve yeni anlamlar yüklediği bir kavram olmuştur. Michel Foucault'nun iktidar konusunda en önemli katkısı, merkezileşmiş bir iktidar kavramsallaşması yerine, toplumun her alanına yayılmış bir iktidar yorumlaması geliştirmiş olmasıdır. Foucault 'ya göre iktidar, ağ benzeri bir örgüt aracılığıyla işler. Sosyal ilişkiler ağında tek bir iktidar değil, bu ağın farklı kollarında işleyen iktidarlar mevcuttur. Dolayısıyla, iktidar, şekilsizdir ve mikro-iktidar biçimleri bulunmaktadır (Akay, 1995: 11).

Foucault'ya göre iktidar, doğrudan ve aracısız olarak başkalarının davranışları üzerinde uygulanan ya da rızaya dayalı gösterilen bir eylem değildir. İktidar, bireysel veya kolektif taraflar arasındaki bir ilişki de değildir. İktidar, eylemler üzerindeki eylem kipi olarak, insanların davranışlarında ortaya çıkar. Aynı zamanda iktidar, eylemler üzerindeki eylemler kümesidir. Bunun nedeni, iktidarın öznelere üzerinde tahrik, özendirme, kolaylaştırma ve zorlaştırma gibi değişik faktörlere sahip olmasıdır (Güneş, 2013: 61). İktidarı oluşturan şey, iktidarın çok sayıdaki sorun ve etkisinden kaynaklı işlev görmesidir. Bu durum, iktidarın iktisadi süreç ve üretim ilişkilerinden bağımsız olduğunu göstermez. Bir iktidarın doğru analiz edilebilmesi için mekanizmaların karmaşıklığının, spesifiklerinin, çeşitliliğinin, dayanıklılıklarının, tamamlayıcılarının bilinmesi gereklidir (Foucault, 2012: 111).

Foucault' ya göre iktidarın var olabilmesi için güç ilişkilerinin eşitsiz ve devingen bir yapıda olması gerekir. İktidar her yerdedir. İktidar, bir noktadan diğerine uzanan her insan ilişkisinde üretilir. Her yeri kuşattığı için değil, her yerden çıktığından dolayı bir kuruma ya da birilerine ait bir güç değildir. Satın alınamaz, paylaşılamaz ya da gasp edilemez. İktidar, güç ilişkilerini yöneten stratejilerdir. Bu stratejiler, kendi örgütlenmelerini oluşturarak güç ilişkilerini güçlendirir ya da tersine çevirebilir. İktidar, toplumlarda bulunan karmaşık bir stratejik duruma verilen addır (Canpolat, 2005: 99). İktidar, düşünceler, değerler ve toplumun nasıl örgütlenmesi gerektiği hakkındaki tasarılar

ile zihinler içerisinde yer edinir; umutlar ve korkular tarafından da şekillenir. Gerçekte mevcut olandan daha değerli olmayan algı, pratikte gerçeğin kendisi haline getirilebilir. Sahip olunan inançlar, semboller ve değerler, toplumdaki güç yapısı ve kaynakların dağılımından daha önemli olabilir. Bu durum içinde yaşanan siyasi süreçler içerisindeki sistemin yasal veya meşru olarak değerlendirilmesini etkileyebilmektedir (Heywood, 2006: 289). “Foucault iktidarı belirli bir toplumda ilan edilmemiş, çeşitli toplumsal kurumlarda ekonomik eşitsizliklerde, dilde, bedenlerimizde yaşayan çatışmaları kapsayan sessiz ve gizli bir iç savaş olarak tanımlar” (Canpolat, 2005: 101).

İnsan aklının bağımsız olmadığı ifade edilebilir. Düşünceler, yaşanan yerdeki faktörler, eğitim kurumları, medya ve siyasi ideolojiler ve benzerlerinin etkisi altında sosyal tecrübeler ile şekillenerek oluşur (Heywood, 2017: 153). Davranış, mümkün olduğunca belirli imkânlar alanı içerisinde eylemde bulunma biçimidir. Davranış, aynı zamanda başkalarına yol gösterme anlamında da kullanılmaktadır. Yönetim, bireyler ya da grupların davranışlarına nasıl yön verileceği ile ilgilidir. Aslında iktidar, bir yönetim sorunudur. İktidarın amacı, insanların davranışlarını yönlendirmek ve olası sonuçları düzenlemektir. İktidar, ihtiyaçlar yaratarak insan davranışlarını yönlendirme becerisine sahip olur (Foucault, 2005b: 74). İktidar, sadece A’nın B üzerinde güç uygulama becerisi değil, B’nin isteklerinin belirlenmesi, yönlendirilmesi ve yönetilmesi yetkinliğidir. Sanayi toplumları bu işlevi, modern teknolojinin sunduğu imkânlarla, ihtiyaçların yaygın bir şekilde yönlendirmesi yoluyla gerçekleştirir (Heywood, 2017: 155).

Foucault, iktidarın insanları daha kolay yönetebilmek için onları doğallıklarında olmayan bireysellik ile özne halinde yeniden kurduğunu savunmuştur. Bu düşüncesini şu şekilde açıklamıştır: “Bu iktidar biçimi bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşamına müdahale eder. Bu bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir. Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin ediyor” (Foucault, 2005b: 63). Özne, hem kendisinin hem de bağımlı olduğu kişinin iktidarı altına girmektedir. Bireyin vicdanın, bir iktidar bilinci haline geldiği söylenebilir. Bu anlamda vicdan töre bilincidir. İktidar, aslında insanları belli bir açıdan,

durumdan kendilerine yüklenen anlamlardan soyutlaştırıp, onları özne haline getirerek kendisine bağlamaya çalışmaktadır.

Birey, iktidarın ilk etmenlerinden birisidir. Bu yüzden birey, iktidarın karşısında kurgulanmamalıdır. İktidar, bir bedeni, jestleri, söylemleri, arzuları birey olarak kimlikleştirir. Böylece, iktidar bireyi, kişilerin kendisine itaat etmesi için merkez bir nesne olarak kullanır. Bireyler, iktidarın bir aracı haline gelir ve iktidar, oluşturduğu kişilerden geçiş yapar. İktidar, belli bir ölçüde bedenlerden geçiş yapar ve yayılır. İktidar, insanların bedenlerine nüfuz eder. Söz konusu olan bir faşizm varsa herkesin kafasında faşizm vardır (Foucault, 2011: 43-44). İktidar, insanların gizlediklerini ortaya çıkarır, ama bunu bireyleri baskı altına almaktan çok, onların düşüncelerine yön vererek yapar. İktidar, insanları susturarak değil, konuşturarak disiplin altında tutar ve kendini buradan yeniden üretir. Direnme odaklarının harekete geçmesini önlemez, aksine; harekete geçirerek gizli olan şeyin aydınlanmasını sağlar (Akay, 1995: 26). İktidar, birey üzerinde uygulanır ve buradan geçiş yapar. Bu nedenle iktidar, bireyselleştirme ve bütünleştirme özelliğini siyasal rasyonellik ya da meşrulukla olan ilişkisiyle sağlar. Bu ilişki, sürekli ve karşılıklıdır (Foucault, 2005a: 212). İktidar, düzeni sağlamak için yönetme kabiliyetini özne üzerinde ideolojik bir hegemonyayla özneyi doğru, gerçek ve meşru oyununa dâhil ederek egemenliğini devam ettirir (Coşkun, 2010: 43).

İktidarın toplumsal bünye üzerinde spesifik ve bölgesel alanları vardır. Foucault bu alanları şu şekilde ifade etmektedir: “iktidarın yerel, bölgesel biçimleridir ve kendi işleyiş kipleri, yöntemleri ve teknikleri vardır. Bütün bu iktidar biçimleri heterojendir. Bir toplum, bir iktidarın, sadece tek bir iktidarın uygulandığı üniter bir gövde değildir; bir toplum, gerçekte, farklı ama yine de spesifiklerini muhafaza eden iktidarların yan yana gelmesi ilişkisi, koordinasyonu ve hiyerarşisidir” (Foucault, 2005b: 145). Bu spesifik ve bölgesel iktidarların amacı, yasaklamak ya da yapmamalıdır demek değildir; asıl amaç, başarılı bir üretkenlik elde etmektir. İktidar mekanizmalarının her biri, kendine özgü tarihi ve sürekli ilerleyen kendisine yeni teknikler katan teknolojilere sahiptir (Foucault, 2005b: 147). Bu bakımdan iktidarın stratejik oyunlar olduğu ifade edilebilir. Bu oyunların içerisinde bir başkasının üzerinde iktidar uygulamanın kötü olduğu söylenemez. İktidar oyunları, yönetim teknolojilerini kullanarak tahakküm durumları yaratır ve devamlılığını sağlar. Foucault, kendi iktidar analizinde üç düzeyin bulunduğunu belirtir. Bunlar: stratejik ilişkiler, yönetim teknikleri ve tahakküm durumlarıdır (Foucault, 2005b: 244-245).

“Foucault’ya göre de iktidar illüzyonsan bir özne ve özgürlük kanaatini yayar ve bireyler iktidarın bu oyunlarının bir aracısı olarak hareket ederler” (Hülür, 2008:150).

Foucault, iktidarın sahip olunamayan, araçlara ve çıkarlara bağlı bir şey olmadığını belirtir. İktidar, siyasi bir mekanizmanın vatandaşlarına boyun eğdirme amacı taşıyan kurum, kaba kuvvet ve kurallık biçiminde oluşmuş bir hegemonyası ya da bir grubun toplum üzerinde uyguladığı ve etkilerinin herkese yansıdığı bir hâkimiyet dizgesi değildir. İktidar, sayısız pratikle birleşen ve uygulanan pozitif bir şeydir. Bu anlamda, Foucault’nun iktidar analizi, Marksizm’in iktidarın hâkim sınıfın ekonomik çıkar elde etmek amacıyla kullandığı bir araç olduğu görüşünün de eleştirisidir (Canpolat, 2005: 97-98). Uzlaşma ve şiddet, iktidarın araçları ya da etkileri olabilir; ama doğası gereği iktidar uygulanması kendi içinde gizlenilebilecek bir şiddet ya da belirsiz tekrarlanabilecek rızayla açıklanamamaktadır (Foucault, 2005b: 74).

Genel olarak tarihte; krallar, generaller ve buna benzer iktidarı elinde tutan kişiler incelenmiştir. Tarih, bu kişilerle ilgili bir hikâyecikler tarihi olarak ortaya çıkmıştır. Bunların karşısına süreçlerin, iktisadi yapıların ve kurumların tarihi öne sürülmüştür. Oysa iktidarın mekanizmaları, genel ve incelikli stratejileri ile birlikte yeterince incelenmediği gibi iktidarın bilgiyle karşılıklı etkileşimleri de yeterince incelenmemiştir. Bu ilişki içerisinde iktidarın işleyişi, bilgi nesneleri yaratır ve onları ortaya çıkarır. Bilgi de iktidar etkilerinde bulunur. İktidarlara, varlığını sürdürmek için bilgiye ihtiyaç duyarlar. Örneğin iktisadi bilginin daha iyi anlaşılması için iktisadi iktidarın gündelik olarak nasıl işlediği bilinmelidir (Foucault, 2012: 35). Foucault’nun seyrekleştirme ilkesi temelinde; bir iktidar bilmenin işlevsel olması durumunda, konuşan öznelere seyrekleştirme yasasını dayatmak zorundadır. İktidar, bilme alanını kendi bakış açısıyla yukardan idare edemiyorsa, aksine bilme alanına herkes erişebiliyorsa dolaşp, yaygınlaşıp ortak bir bilme haline gelmeye başlıyorsa, iktidar tehlike altındadır (Revel, 2006: 119).

Sanayi devriminden sonra insan bilimleri, toplumdaki iktidar ilişkileri için önemli bir yer edinmektedir. Bunun nedeni, insanın kendi doğasında değil, kapitalist toplumun ihtiyacı olan bir özne biçiminde incelenmesidir. Bu özne, çalışan, konuşan ve yaşayan bir insan biçimindedir. Özneleştiren süreçte insan bilimleri, birey hakkında hazır kalıplar, algılama, davranma ve çözümleme biçimleri geliştirir. Birey, bilimlerin ona dayattığı söylemleri, doğallık kisvesi adı altında özgürce kabullenir. Bireyler, kendileri hakkında ne varsa bu söylemler aracılığıyla görür ve doğruluk sınırları içerisinde kalırlar. Böylece, iktidar,

kendi illüzyonsan öznesini kurar ve bu özne iktidarın stratejik oyunlarının bir parçası haline gelir (Hülür, 2008: 154).

İktidarların baskıcı özelliğinden daha önemli olan ve üzerinde durulması gereken nokta iktidarların olumlu etkileridir. Sansür uygulamak veya yasaklarla kendini sınırlandıran bir iktidar için meşruluk ciddi bir sorun oluşturabilir. Oysaki iktidar, bilgi üretir ve zevk yaratır. Böylelikle kitleler belli bir dönemde faşizmi bile arzulayabilirler. İktidarı güçlü kılan şey, temel işleyişinin negatif çizgide olmamasıdır. İktidarlar, bu işleyişten güç alırlar (Foucault, 2012: 74). Topluma hükmeden bir iktidar değiştirilmek isteniyorsa, o iktidarın etkisine sahip olan bireylerin kurduğu çeşitli iktidar ilişkileri değiştirilmelidir. Aksi halde toplum ve iktidar değişmez (Foucault, 2012: 248).

Orta çağın skolâstik düşüncesinden modern bilim anlayışına kadar her süreçte bilgi, toplumlardaki egemen gücün ve iktidar ilişkilerin meşrulaştırmasında önemli bir işlevi gerçekleştirmektedir. Bilgi, iktidarın kendi belirlediği ideolojiye bireylerin itaat etmesi için istenilen özne tipinin sunulmasına yardımcı olmaktadır. Bu şekilde iktidar, ceza, tıp ve eğitim gibi alanlarındaki düzenlemeleri ile bireylerin yaşamlarına gerçekleştireceği müdahalelerde bilgiyi önemli bir konuma yerleştirmiştir (Tuna, 2008: 333). İktidarın ürettiği söylem ve pratiklerin toplumun her alanına yayılmasıyla beraber bilgi, öznel deneyimlerin kurulmasında önemli bir rol üstlenir. Böylece, iktidar, farklı bilgi türlerini kullanarak insanların davranışları üzerinde ortak bir inceleme alanı oluşturur (Deveci, 1999: 30).

Her toplumda iktidar ilişkileri, o toplumda yaşayan kişilere nüfuz eder ve onların eylem alanlarını belirler. İktidar, bu işleyişi gerçek söylemi üreterek yapar. Bu işleyişin içerisinde, iktidar uygulamaları belirli bir gerçeklik ekonomisine bağlıdır. Kişiler, hakikat üretimine iktidar tarafından bağlanılır. Aynı zamanda kişi, iktidarı uygulayabilmek için hakikat üretimi yoluna başvurur. İktidar, zenginliği üretmek zorunda ise bunu ancak gerçekliği de üreterek yapar. Bu gerçekliğe her zaman itaat edilir. Gerçeklik, kararı veren söylemi yani yasayı koyar ve iktidar etmenlerini iletir (Foucault, 2011: 38-39). Foucault, bu durumu şu şekilde ifade eder: “kurmacıyı hakikat içinde çalıştırmak, bir kurmaca söylemiyle hakikat etkileri yaratmak ve hakikat söyleminin henüz varolmayan kışkırtması, imal etmesi, yani “kurgulaması” anlamında davranmanın mümkün olduğu kanısındayım. Tarihi gerçek kılan siyasi bir gerçeklikten yola çıkarak henüz varolmayan bir siyaset kurgulanır” (Foucault, 2012: 116).

İktidar, içsel ve dışsal dinamikleriyle özgürlük alanına müdahale ederek bireyi dıştan içeri kuşatır ve somut kısıtlamalar getirerek bireyin hayatını şekillendirir. İktidar bu gücünü, topluma nüfuz edecek söylemlerle meşrulaştırır. Söylemsel pratikler ile üretilen bilgi formları, bireylerin algılarının yönlendirileceği bir güç alanı yaratır (Akkuş, 2016: 1163). Foucault'ya göre söylem, klinik, ekonomik, psikiyatri, tarih gibi tek bir bilgi formuna ait olan ifadelerin belirli bir konuşma yöntemi olarak kullanılmasıdır. Her söylemin, kendisine ait nesneleri ve olayları içerisinde barındıran bir tarihi vardır. Bu nedenle, söylem sadece dilbilimsel bir konu olarak değil, insan eylemlerin karşılıklı etkileşimini etkileyen bir konu olarak da görülmesi gerekir (Coşkun, 2010: 19).

Foucault'ya göre hakikati kendi tekelinde bulunduran bir iktidar, büyük bir tehlike arz eder. İktidar, toplumu dönüştürmek isterse topluma unutturma tekniğini uygular. Bunu toplumu öz bilincinden koparacak şekilde yeni bir ideoloji, din ve kültür dayatarak yapar (Bilgin, 2014: 55). Batı toplumlarının her an ürettiği iktidar etkileri vardır. İktidar mekanizmalarına dâhil olan hakikatler üretirler. Bu hakikat üretimlerinin kendinde insanları iktidara bağlayan ve birleştiren iktidar etkileri vardır. Bu yüzden bu hakikat üretimini gerçekleştiren Batı toplumları gibi toplumlara dünya toplumu denilebilmektedir (Foucault, 2012: 173). “İktidar durmaksızın sorar, bizi sorguya çeker, durmadan soruşturur; kaydeder; gerçeklik arayışını kurumsallaştırır, bunu meslekleştirir, ödüllendirir” (Foucault, 2011: 38).

Foucault'nun iktidara karşı mücadele konusunda düşünceleri şu şekildedir: “Genel olarak üç tip mücadele olduğu söylenebilir: ya tahakküm biçimlerine (etnik, toplumsal ve dinsel) karşı yürütülen mücadeleler, ya bireyleri ürettikleri ürünlerden ayıran sömürü biçimlerine karşı yürütülen mücadeleler, ya da bireyi kendisine bağlayan ve bu şekilde diğerlerine tabi kılan duruma karşı yürütülen mücadeleler” (Foucault, 2005b: 61). Bu mücadelelerin birbirine karışması durumu yaşansa dâhi, genellikle bir tanesi diğerlerine karşı daha üstün gelir. Örneğin, ekonomik sömürü feodal toplumlardaki isyanların nedenlerinden birisi olmuşsa da daha baskın olan mücadeleler etnik ya da toplumsal tahakküm biçimlerine karşı yapılan mücadeleler olmuştur. 19. yüzyılda sömürüye karşı mücadeleler ön palandayken; günümüzde öznenin boyun eğdirilmesi anlamında tabi kılma biçimlerine karşı mücadele ön plandadır. Bu durum, tahakküm ve sömürü biçimlerine karşı yapılan mücadelelerin tamamen yok olduğunu göstermez. Dolayısıyla, tâbi kılma, sömürü ve tahakküm mekanizmaları birbirinden bağımsız değillerdir (Foucault, 2005b: 63-64).

Foucault, iktidarın kaderini belirleyen yani onu güçlendirecek ya da zayıflatacak şeyin söylem olduğunu düşünür. Söylem, iktidarı yerinden oynatır. İktidar kurumlar aracılığıyla değil o kurumlardaki bireyler aracılığıyla gelir. İktidar, herhangi bir kurumdan ziyade söylemlere ihtiyaç duyar. İktidar, söylem geliştirip karşıdakini kendine bağlar ve böylece, karşılık ilişkisi içerisinde iktidar ortaya çıkar; iktidar her yerdedir (Canpolat, 2005: 101). İktidar, söylemler aracılığıyla bireyleri “süje” veya “obje”, “içeridekiler” veya “dışarıdakiler” şeklinde tanımlar ve aralarında ilişkilere yön verir. Tanımları içselleştirenler tahakküme maruz kaldıkları zaman ise üzerlerine uygulanan baskının derecesinin de farkına varamazlar (Heywood, 2017: 156).

1.3. Foucault’nun Özne Analizinde Özneleştirme Süreci

İnsanın bir deneyimi ve ona karşılık gelen kimliği, kendi deneyimi ve kimliği olarak görmesi, kendisini bu deneyim ve kimliğin öznesi konumuna yerleştirmesi anlamına gelmektedir. “Özne” olmak veya “öznellik” kavramlarını Foucault, geleneksel, neredeyse Descartesci bir anlamda; yani insanın bir deneyimle kurduğu ve bu deneyimi kendi deneyimi olarak görmesini sağlayan bir bilinç ilişkisi anlamında kullanır. Bu ilişki kurulduğunda söz konusu deneyim, insanın öznel deneyimi olması ve dolayısıyla bir kimliği özümseyerek o kimliği oluşturan deneyim kümesinin öznesi konumunu kabullenmek anlamına gelmektedir (Keskin, 2012: 12). Kimlik, bireylerin özellikleri gereği yerleşik olduğu ve herkesin birbirinden ayrı olduğu biricik benlik anlamı taşır. Kimlik, bireyi sosyalle ilişkilendirir. Kimlik farklılık içerir; kimliğin kabul görmesi ile farklılığa iyimser yaklaşan tanınma siyaseti ortaya çıkar (Heywood, 2017: 56).

Birey terimi, ilk defa 17. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Birey, bir grup veya örgüte ait olmaktan çok kendi kararlarını alabilen ve hareketlerini bu yönde gerçekleştiren özerk yaratıklardır. Her bireyin bir kimliği ve evrensel ortak özellikleri vardır (Heywood, 2017: 33). Birey, toplumun bir parçası haline gelerek uyum sağlar. Bireyin çocukluğundan itibaren karşılaştığı her şey, kültürünü şekillendirerek kendisini tanımlamasına yol açar. Birey, toplum tarafından ona sunulan seçeneklere karşı gösterdiği kabullenme ya da reddetme tercihiinde özgür olduğunu düşünür. Bireyin kendine dayatılan öznesini dışlayan komutların dışına çıkması olanaklı değildir. Bir takım rakamsal hesaplamalara dayanan istatistiklerle desteklenen bu komutlar, bireyi çarkın bir dişlisi haline getirir. Bunu da öznesini dışlayan niteliğini herhangi birisi tarafından da uygulanabilmesiyle yapar (Sarıgül, 2019: 74-75.) Özne, kendisini kendilik pratikleriyle kurarken kendi kültüründen veya kendi

toplumunun ona dayattığı kalıplardan etkilenir (Foucault, 2005b: 235). İktidardan söz edebilmek için öznelliği ön planda bulundurmak ve düzen içine alınmış bireylerin hayatından bahsetmek gerekir (Revel, 2006:123).

Foucault'ya göre insan, birey olarak öznelliğe adım atar. İnsan, birey olarak özneleşmektedir. Özne olarak geleneğe bağlanır ve alışkanlıklara devamlılık sağlar (Akay, 1995:147). Özne, bireyin öncelikle ya da daima kendisiyle özdeş olmayan bir biçimdir. Bu biçim hakikat oyunları ile ilişki içerisinde tarihsel olarak kurulur. Bu bakımdan özne bir “töz” değildir. Günümüzde birey, belli alışkanlıklar ve üretim biçiminin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde kendisini kurguladığında; örneğin konuşan ya da oy kullanan siyasi bir özne olarak, kendisiyle ilişkisi aynı olmaz. Her örnekte, kendisiyle farklı bir ilişki biçimi kurar, her örnekte farklı biçim sergiler. Örneğin deli öznesi, özgür olmayan bir özne değildir. Bu şekilde öznenin kurumsallaşması, zorlama bir sistemin ürünü gibi gözükse de birey, kendisini deli olarak tanımlayan kişiyle ilişkili olarak ya da onun karşısında kendisini deli olarak nitelendiren bir özne olarak kurar (Foucault, 2005b: 234).

İnsanlar, yaşayan ve düşünen varlıklardır. Herkes hem düşünür hem de eylemlerde bulunur. Birey eylemde bulunurken evrensel bir davranış kalıbına uymaya çalışsa da; aynı zamanda gelenek olarak ifade edilen spesifik bir rasyonellikten etkilenir. Dolayısıyla düşünme tarzı, eylemde bulunma ve tepki gösterme biçimlerini oluşturur. Foucault'nun burada açıklamak istediği şey, benimsenen veya kabullenilen rasyonelliklerin iktidarın stratejik bir oyunu olduğudur (Foucault, 2005b: 109). Terbiye kavramını savunan yaklaşım, insan doğasının sabit ve değişmez biyolojik faktörleri savunan yaklaşımların zıddı olarak, insanın kişiliği hakkında sosyal çevre ve deneyimin etkisine vurgu yapar. İnsanın doğasını şekillenebilir olarak görür. Bu yaklaşımın önemi, politik bakışları biyolojiden daha çok sosyolojiye çevirmesidir. Pavlov, Watson ve Skinner gibi davranışçı psikologlar, koşullandırma veya tepkimelerle insanların eylemlerinin çözümlenebileceğini ve bunun sonucunda insanın doğasının o insanın bulunduğu çevreden bağımsız değerlendirilemeyeceğini savunmuşlardır. Örneğin, Pavlov, şartlandırma süreci içerisinde istenilen tepkiyi veren hayvanın ödüllendirildikten sonra nasıl davranması gerektiğini öğrendiklerini ortaya koymuştur. Buna benzer düşünceler, uygun koşulların yerine getirilmesiyle insanların eylemleri üzerinde öngörülebilirlik sağlama ve istenilen kalıba sokulacağını öne süren toplum mühendisliği fikrini desteklemektedir (Heywood, 2017: 24-25).

Foucault'nun özne analizinde özneleştirme sürecinde iki tarzdan bahseder: ilkinde iktidar, insanları birey/yurttaş ve nüfus şeklindeki nesneleştirici uygulamalarıyla nesneleştirilmiş özneler oluşturur. İkincisinde, uyruk ve bir kimlik konumu ile özneliliğin üretimi söz konusudur (Revel, 2006: 172). Foucault'da öznelleşme ve öznelleşmenin kuruluşu bir süreci temsil eder. Özneleştirme, bir tür kişiyi kendi varlığı dışında bir hale getiren nesneleştirmedir. İktidar, nesneleştirme durumunda özneyi kendisine bağımlı hale getirir. Birey, kendilik teknikleri yoluyla kendi varoluşunun öznesi haline gelerek nesneleşme pratiklerine maruz kalır. Bu anlamda her özneleşme biçimi, aynı zamanda bir nesneleşme pratiğidir (Revel, 2012: 98). Foucault, arkeolojik analizlerinde, söylemlerin türdeş nesnelerin oluşturduğu sınıflar üzerinde hiyerarşikleştirilmiş ve düzenlenmiş bir şekilde oluştuğunu betimlemiştir (Revel, 2006: 120).

İnsanlık tarihi boyunca bilgi, insanlara yeni iktidar ilişkileri kuracağı alanlar sunmuştur. Siyasi iktidarların gücü merkezileştirme arzuları, bilgiyi kendi kontrol mekanizmalarını meşrulaştırmak için kullanmalarına neden olmuştur. Bu şekilde söylemin bir ürünü olan bilgi, iktidarın toplumdaki işleyişiyle bağlantılıdır. İktidar, bilgiyi doğaya ve ötekilere egemen olabilmek için kullanmıştır (Barrent, 2004: 23). İktidar, insan ve doğası arasındaki ayrımı, belirli söylemsel pratiklerle kategorize ederek gerçeklik kazandırır. İktidar, ürettiği hakikat yasasıyla bireylerin davranışları üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak kalıcı bir kontrol ve denetim kurabilir. Birey, bu hakikat yasalarından doğan söylemsel pratikleri, kendi yaşamını anlamlandırabilmek üzere içselleştirerek kabullenir. Foucault'ya göre bu sürecin adı, nesneleştirerek özneleştirmektir (Baştürk, 2013: 2013: 244).

Foucault yaptığı çalışmalardaki amacının, tarih boyunca dünyaya gelen insanları özneye dönüştüren üç ayrı nesneleştirme kipini ortaya çıkarmak ve analiz etmek olduğunu vurgulamıştır. Bu nesneleştirme kiplerinin ilki, kendilerini bilim statüsü kazandıran araştırma kipleridir; örneğin bir insan, filoloji ve dilbilim alanlarının konusu olduğunda bilim, insanı konuşan bir özne olarak nesneleştirir. Diğer alanlarda ise örnek olarak, ekonomide emek harcamayan ve biyolojide yaşayan özne olarak nesneleştirir. İktidar yarattığı normallik rejimine bireyi dâhil edebilmek için onu normal ve anormal olarak nesneleştirir. İkinci nesneleştirme kipi, bölücü pratiklerdir. Öznenin “bölücü pratikler” diye adlandırılan pratiklerde nesneleştirilmedi. Özne, onu nesneleştirilen bu süreçte, hem kendi içinde bölünmüş hem de başkaları tarafından da bölünmüştür. İktidarın insanları bu

şekilde ayırması, onların üzerinde tahakküm kurmasını kolaylaştıracaktır. Son olarak, insanın kendisini özneye dönüştürme biçimidir. Özne, iktidara göre kendini şekillendirir. Bu duruma örnek olarak, bir çocuğun ailesinin isteklerine göre davranmaya başlaması gösterilebilir (Foucault, 2005b: 58). Bu durumu Revel, “öznelliğin üretimi, hem iktidarlarca ele geçirilir, denetlenir, yönlendirir ve kanalize edilir; hem de benim özgürlük alanımdır” şeklinde ifade eder (Revel, 2006: 172).

Biyolojik bir canlı olan insan, kültürel, toplumsal ve fizyolojik çerçevede kendi ihtiyaç ve arzularının etrafında eylemlerde bulunur. İnsan bilimleri, insanın bilinçli ya da bilinçsiz yaptıkları bu eylemleri sistematik bir şekilde inceler ve özne-nesne ilişkisi kapsamında gerekenleri sorunsallaştırır. Bu şekilde insan bilimleri, düşüncüyü temsil ettiği alandan bilinçdışının alanına aktarabilir (Bernauer, 2005: 149). Özne, bir bireyselleşme alanı içerisinde iktidarın gözaltı ve denetim ağları içerisinde bireyselleşir. Bu iktidar alanı, bilgi ile meşrulaştırılmıştır. İktidar ilişkilerinin değişebilir özelliklerinden dolayı, farklı koşullarda farklı özneler üretilmektedir. Öznelerin üretimi, iktidarın bilinç ilişkilerine yön verdiği söylemleri aracılığıyla gerçekleşmektedir (Çelebi, 2013: 519).

İktidarın ilgilendiği bilgi türü, insanları düzene sokmayı sağlayan ve basit bir yönetime olanak veren bilgidir. İktidar, bilme alanlarını ele geçirerek öznelliğin üretimini denetleyebilir. Denetlemekten kasıt engellemek ya da sıfırlamak değildir. Özne, onu karakterize eden ve özgürce çoğalabilmesini engelleyen düzene bağlanır. İktidar, gözetim ve denetim yoluyla bilme alanını bireylerden alabilir. Böylelikle iktidar, bireylerin bilgilerini, davranışlarını, arzularını ve üretme becerilerini ele geçirerek, bireyleri özne olmayan ve onları nesnelere dönüştürebilen bir söylem oluşturabilir. İnsanları bilme alanından mahrum bırakarak öznelliklerinin alınması, iktidara yayılma, ön görme ve denetim imkânı sağlar. İktidar, bireyler üzerinde artık onları özne olmayan bir pozisyonda tutabilen ve onları nesnelere dönüştürebilen bir söylem oluşturur (Revel, 2006: 121).

İktidar ile özne birbirlerine bağlantılıdır. İktidar ne kadar çok çeşitlenirse özneye yüklenen anlamlar da o kadar fazla olacaktır. Özneye ait çeşitli anlamlar, iktidarın da çeşitli olduğunu gösterir. İktidar, özne üzerindeki hakikati belirleme ve nasıl uygulanacağını analiz etme ögesidir. Foucault’da özne, hem kendisi hem de başkaları üzerinde uyguladığı hakikatin iktidar ilişkilerinden geçmesi anlamına gelmektedir. Özne, kontrol yoluyla dışarıya tâbi olurken ben bilgisi ile de kendi kimliğine bağlanır (Güneş, 2013: 61).

Foucault'da özne, söylemsel bir insandır ve özneyi kuran söylem ancak iktidar olgusuyla açıklanabilir. Gerçekliği üreten ve biçimlendiren söylem, dünyada yaşayan insanları düşünce, kurum, norm, gelenek vb. etrafında şekillendirir. İktidar, meşruiyetini sağlama noktasında, insanlarda akıllı-deli, normal-anormal gibi ikilikler yaratarak öznde bölünmelere yol açan nesneleştirme süreçlerine ihtiyaç duyar. İktidar, bu süreçlerde hapishaneler, akıl hastaneleri, okullar vb. gibi kurumsallaşmış yapılarda destek bulur (Coşkun, 2010: 7). Foucault, düşünce ile söylem arasındaki ilişkinin iktidar için önemini vurgulamıştır. Söylem, ortamındaki herkese anlam ve kimlik kazandıran sosyal ilişkiler ve uygulama sistemidir (Heywood, 2017: 156).

Özne, kendilik teknikleri kapsamında kendisini temsil eder ve başkalarıyla ilişkilerini olanaklı kılar. Foucault, kendilik teknik ve deneyimlerin özneye kendini geliştirme ve dönüştürme olanağını nasıl verdiğini arkeolojik tarihsel bir alan içinde açıklamaya çalışır (Revel, 2006:165). Bir kendilik kaygısı söz konusudur. Özne, kendisini düşünerek başkalarını da düşünebilir. Örneğin, aile içerisinde bir erkek bir baba ya da bir koca olarak vazifelerini tam bilme konusunda kaygı duyuyorsa, aile içerisinde ki ilişkilerini olması gerektiği gibi görecektir. Başka bir örnekte, ölümden korkmayan öznelers varsa, iktidar, gücünü bu öznelersin aleyhine kullanmak için kendilik kaygılarının özünde sonluluk korkusu taşımalarını sağlamalıdır (Foucault, 2005a: 232). Özne, bir doğruluk oyunu içerisinde kendi kendisiyle kendilik deneyimini oluşturur. Buradaki öznelilik problemi denilebilen yer ise özne kurulumunun psikolojik kimlik temeli üzerine değil, iktidarın ve kendilik pratiklerinin içerisinde kurulmasıdır (Revel, 2012: 102).

Sorunsallaştırma, özneyi kendi deneyimlerinin tarihi içerisinde spesifik olarak oluşturan pratiklerin toplamıdır. Söylemsel ya da söylemsel olmayan bu pratikler, herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyununa sokar ve onu ahlâki düşünce, bilimsel bilgi, analiz vb. şekilde bir düşünce nesnesi olarak kurar. Foucault, öznel deneyim biçimlerinin tarih içinde ihtiyaçlara göre kurulduğu için verili bir insan doğasından yola çıkarak evrensel yapılarla açıklanamayacağını savunur. Foucault'ya göre sorunsallaştırmanın tarihini düşünce tarihidir; özne ve deneyimi düşünce tarafından çeşitli biçimlerde doğru ve yanlış oyunuyla kurulur. Tarihin her bölümünde düşünceyi değiştiren yeni şeylerle karşılaşmak mümkündür. Bu yüzden düşünceye bağlı olarak hakikat oyunlarını ve bu hakikat oyunlarının kurduğu öznelers de değiştirmek mümkündür (Keskin, 2005: 12-13). Kabullenilmiş ve kurumsallaştırılmış bir şeyin sorunsallaştırılma analizini yapmak, o şeyin

hangi hakikat oyunlarından geçerek insanlara sunulduğu gösterecektir. Örneğin delilik, söylemler, hakikat oyunları ve konu kapsamındaki tanımlamalarla sorunsallaştırılıp, akıl hastalığı olarak değerlendirileceği kurumsal bir alana dâhil edilmiştir. Akıl hastalığı, psikiyatri pratiği ve akıl hastanesi kurumunun çerçevesinde insan, kendisini deli olarak deneyimlemiştir. Kendini yönetmek, başkalarının yönetim pratiğiyle bütünleşmiştir (Foucault, 2005b: 86).

1.4. İktidar İlişkilerini Şekillendiren Etmenler

Foucault'ya göre ister iletişim, ister aşk, isterse de ekonomik ilişki olsun, bütün insan ilişkilerinde iktidar ilişkilerini görebiliriz. Foucault'nun bu noktada kastettiği ilişki, başkalarının davranışlarını yönlendirmeye çalışan ilişkidir. Bu ilişkiler kesin ve değişmez verilere dayanan sabit ilişkiler değildirler. Her zaman değişikliğe uğrayabilecek hareketli ilişkilerdir. Bir konu üzerinde eşitsizlikten kaynaklanan ilişki zamana ve mekâna vb. şartlara bağlı olarak değişebilir ya da tersine dönüşebilir. Yine de, öznelin özgürlüğü değişmez bir kuraldır (Foucault, 2005b: 235). İktidar ilişkileri, toplumun bütün ağlarının en küçük ayrıntısına kadar hâkim olan asli ve temel olan tek bir güç değildir. Başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmaya olanak veren çeşitli bireysel eşitsizlikler, amaçlar, başkalarına verilmiş araç biçimleri, kısmi ya da bütünsel kurumsallaşma biçimleri ve örgütlenme biçimleri gibi her şey, farklı iktidar biçimlerini tanımlar (Foucault, 2005b: 79).

Foucault iktidar ilişkilerinde yöneten ve yönetilenler diye bir ayrımın olmadığını çünkü iktidarın aşağıdan geldiğini ve toplumsal ağlarda yayıldığını söyler (Revel, 2006: 101). İktidar ilişkileri, tabiatı yüzünden bir uzlaşmanın sonucunda oluşan bir şey değildir; ama süregelen bir rızanın ürünü olabilir. İktidar ilişkisi, eylem üzerindeki eylem ile başlar. Doğrudan ve aracısız birisi üzerinde oluşan bir tahakküm değildir. İktidar ilişkisinin gerçekte iki temel unsuru içermesi gerekir. Bunlar: üzerinde eylem uygulanan kişinin sonuna kadar eylem öznesi olarak tanınması ve bu durumun devamlılık taşıyarak sonuçlar alanının açılabilmesidir (Foucault, 2005b: 73).

İktidar, davranışlar üzerinde kendi kendini var eden bir ilişkidir. İktidar ilişkilerinin belli bir düzeyde belirsizlik taşıması, iktidar uygulamalarının baştan sonra istikrarlı olmasını imkânsızlaştırır. Toplumsal ağa derinlemesine işleyen iktidar ilişkilerinin var olmadığı bir toplum gösterilemez. İktidar ilişkilerinin karşısında kurulan bir direniş hareketi dâhi kendi içerisinde belli güçleri bir araya getirip, bütün oluşturmayı ve bu bütünün istikrarlı kılma çabasını içerdiğinden bir iktidar ilişkisini barındırır (Işık, 2019: 83).

Foucault'ya göre iktidar ilişkileri, iktisadi süreçlerin, bilgi ilişkilerin ya da cinsel ilişkilerin vb. dışında kalan bir konum değildir, aksine onlarla iç içedir. İktidar ilişkileri, diğer ilişkilerdeki ayrımların, eşitsizliklerin ve dengesizliklerin üstünde sadece bastırma rolü olan bir yapı değil; dolaysız olarak üretici rolü oynayan bir ağıdır (Revel, 2006: 100). Her toplumdaki birçok iktidar ilişkisi, toplumsal kitleyi şekillendirebilmek için gerçek söylemin işleyişi ve üretimini sağlar (Foucault, 2011: 38). Foucault'ya göre özne, kendimiz hakkındaki hakikatin hem zorla üzerimizde uygulanan hem de zorla uyguladığımız iktidar ilişkilerinden geçerek oluşur (Güneş, 2013: 31).

İktidar ilişkilerinde dönemlere ve şartlara bağlı olarak, farklı yöntemler ve teknikler kullanmıştır. Örneğin, bir ailedeki iktidar ilişkilerinde bir prosedür dizisi bulunurken, bir devlet yapısında bireyi sürekli ve şiddet içermeyen tutmak için yerel ve bireysel küçük taktikler vardır. Sonuç olarak, iktidar ilişkileri kaba bir emir cümlesi gibi tahakküm odaklı görmek yanlıştır. İktidar ilişkileri, çatışmaların her zaman tersine dönebileceği güç ilişkileridir (Foucault, 2012: 176). Foucault, bir iktidar ilişkisini analiz edebilmek için sahip olduğu özelliklerin beş yönden değerlendirilmesinin gerekli olduğunu belirtir. Bunlar: başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmaya olanak tanıyan farklılaşma sistemi, başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunanların peşinden koştuğu amaç tipleri, iktidar ilişkilerini uygulamanın araçları, kurumsallaşma biçimleri ve rasyonalizasyon dereceleri (Foucault, 2005b: 77).

İktidar ilişkilerinde eylemlerinin yönlendirilebilmesi için bireyin iktidarın varlığına dair bilgiyi algılaması gerekmektedir. Bireyler, algıladıkları bilgileri kendi düşünme pratikleri çerçevesinde eylemlerine yansıtmaktadır. Bu şekilde iktidar, algıları yöneterek bireylerin davranışlarını yönlendirme imkânına sahip olmaktadır. İktidar, güç kullanma, korkutarak sindirme gibi yöntemlerle kısa süreli tahakkümü kurabilir ya da algıları yönlendirerek yönetimine süreklilik kazandırabilir. Algı yönetimi beraberinde propaganda, manüplasyon, psikolojik savaş, örtülü operasyon, kamu diplomasisi, yumuşak güç gibi kavramlarını da getirmektedir (Tunç ve Atılın, 2017: 232).

Foucault'ya göre iktidar stratejisi, iktidar mekanizmalarını etkili biçimde uygulamak ya da korumak amacıyla kullanılan araçların toplamıdır. İnsanların öngörülebilir davranışlarına uygun olarak uyguladığımız araçlara da strateji denebilir (Foucault, 2005b: 80). Bir toplumda iktidar ilişkileri, bireylerin davranışlarını şekillendirmeyi mümkün kılan stratejilerdir. Bu stratejilerin toplumda yer alabilmesi için

insanın kendine bir tahakküm altında iktidar oyununu kabullenmesini sağlayacak olan hukuk kurallarını, yönetim tekniklerini, ahlâkı, etiği, kendilik pratiklerini vermesinde yatar (Foucault, 2005b: 244). İktidar ilişkilerinin analizi, bu ilişkilerin kurumsallaşma biçimlerinin çözümlenmesiyle mümkündür. Bunlar: yargı yapıları, alışkanlık olgularının yaratılması, düzen için gerekli kurallar bütünü ve hiyerarşik özel yerler gibi kurumsallaşmış yapılardır (Revel, 2006: 132).

Batılı toplumlarda beden, üretim biçimi gereği emek gücüne dönüştürülmeli ve üretim gücü olarak kullanılmalıdır. Bu üretim biçimi bedeninin işlemlerini denetim almayı mümkün kılan ve itaati sağlayan bir iktidar biçimi olan disiplinci iktidarı oluşturur. Bu iktidarın sonucu olarak batılı toplumlarda beden, iktidar ilişkilerinde önemli bir yer tutar (Revel, 2006: 103). Burjuva sınıfının ya da bu sınıfın unsurlarının toplumsal gövde üzerindeki tahakkümü karmaşık ve çeşitliliklerine rağmen, iktidar ilişkilerinin birleştirici bir faktör olarak örgütlenmesiyle sağlanır. Fakat tüm iktidar ilişkilerinin yayılma yoluyla sadece burjuva sınıfının dayattığı tek bir odaktan çıktıklarını söylemek de doğru değildir. Yine de sınıfların veya grupların birbirleri üzerindeki tahakkümü iktidar ilişkilerinin iç içe geçmesiyle mümkündür (Foucault, 2012: 162). Bir siyasi tahakküm, bir hakikat oyunu içerisinde başka rasyonel imkânlar olduğunu göstererek, insanların sömürüldüklerini farkına vartırmadan yapılır (Foucault, 2005b: 240). Bir grubun ya da sınıfının tahakkümüne gösterilen direnç, toplumsal yapı üzerinde küresel bir şekilde iktidar ilişkileri ile strateji ilişkilerinin birleşmesine neden olursa, toplumların tarihinde merkezi bir olay haline gelebilir (Foucault, 2005b: 82).

İktidar, insan hayatını şekillendiren zevk, beden, hayat, suç ve cinsellik gibi pek çok kavramın ve deneyim alanlarının tanımlayıcısı olma işlevine sahiptir. İktidar, merkezi bilgi alanlarını belirlemekte, temel kavramlarını oluşturmakta ve toplumsal ilişkiler ağında bilgilerini söylemleri yoluyla taşımaktadır. İktidar, dilin anlam yaratma ve düzenleme işlevinden yararlanarak ürettiği söylemler ile öznelere nüfuz eder. İktidar, anlamların üzerinde hâkimiyet kurma çabasını, yeni bir düşünme alanı yaratma gücü olan “dil” ile sağlamaya çalışır. Söylem anlamları var eder ve bu anlamları alımlayan özne ise; katılma davranışlarında özgür olarak gözükse de davranışları anlama pratiğinin belirlediği bir alanda sınırlı kalmış olur (Birlik, 2017: 338).

İktidarın en temel özelliği, bireyler ya da gruplar arasındaki ilişkilerde kendini göstermesidir. İktidar ilişkilerinin iletişim sistemleri ile kendilerine özgü bağlantıları

olmasına rağmen, iktidar ilişkilerini iletişim ilişkilerinden ayırmak gerekmektedir. İletişim ilişkileri, insanlar arasında anlam verme amacı olan bir faaliyettir. Bu faaliyetler, insanlar arasındaki bilgilendirme alanını değiştirdiği için iktidar etkileri yaratırlar (Foucault, 2005b: 70-71).

Modern devlet, iktidarın uygulanma biçimi ya da uygulandığı yerlerinden birisidir; aynı zamanda modern devlet diğer tüm iktidar ilişkisi türleriyle bağlantılı olan bir yapıdır. Bunun nedeni, iktidar ilişkilerinin devletten türemesi değil, her geçen gün daha çok devletleşmesidir. İktidar ilişkileri, devlet kurumlarında ya da bu kurumların uygulamalarında biçimlenmektedir. İktidar ilişkileri, bu şekilde rasyonelleşip ve merkezileştirilerek yönetselleşmektedir (Foucault, 2005b: 79). Devlet iktidarından kurtarılmak istenilirse, bireylerden bağımsız toplum içine işleyen devlet iktidarına sahip iktidar ilişkileri değiştirilmelidir (Foucault, 2012: 248).

Her iktidar ilişkisinde temel olarak üç öge ile karşılaşılabilir. Bu ögeler: iktidarın nesnesi olarak insan ögesi, süreç-eylem ögesi ve iktidar sürecinde bilinç ögesi olarak ifade edilebilir. İlk olarak insan ögesi, kendi içerisinde aktif ve pasif insan ögesi olarak ayrılabilir. Aktif insan ögesi, iktidar sürecini gerçekleştiren iktidar sahibi öznedir. Pasif insan ögesi ise doğa öznesi olma hakkı elinden alınmış, nesneleştirilmiş bir öznedir. İktidar ilişkisini asıl var eden pasif insan ögesidir. Örneğin, Robenson Crouse'nun iktidarı, Cuma'nın adaya gelmesiyle başlar. Buna karşılık, iktidar sahibi aktif insan, belirli bir amaç doğrultusunda farklı avantajlarını kullanarak, çevresindeki tüm aktif ögeleri pasif ögeye dönüştürme mücadelesi verebilir. İkinci olarak süreç-eylem ögesi, iktidar ilişkisi içerisinde bir eylemlilik sürecidir. İktidar, güç tekelinden doğan yaptırma eyleminden ziyade, manipülasyon ve pratiklere dayalı bir yaptırma eylemidir. Üçüncü olarak bilinç ögesi, iktidarın öznesi bakımından önemlidir. Nesneleştirme süreci, bir amaç içerisinde belirli bir bilinç etrafında gerçekleştiriliyorsa süreç siyasallaşır; aksi halde klinik bir süreç gerçekleştirilir (Esgün, 1999: 30-31).

İktidar, yönetmek için özgürlüğe ihtiyaç duyar. Bunun anlamı, iktidarın öznenin benimseyeceği çeşitli davranış biçimleri, çeşitli tepkiler ve tavırlar olan imkânlar alanı oluşturmasıdır. Bu yüzden belirleyici etmenlerin bütünüyle tamamlandığı yerde iktidar etkilerinden söz edilemez. İktidarın ana problemi, arzulanabilir kölelik pratiğini nasıl mümkün kılınacağı değildir. Dolayısıyla iktidar ilişkisini sürekli canlı tutan etken, öznenin

boyun eğmeyişi ile baskın ve özgür olma isteğidir. Bu durum, iktidarın özgürlüğü belirleme eğiliminde olduğunu gösterir (Foucault, 2005b: 75-76).

İktidar ilişkileri, toplumsal yapının içine derinlemesine nüfuz etmiştir. Toplum içerisinde yaşamak, iktidar ilişkileri içerisinde yaşamak demektir. Bu ilişkiler ve etkilerinden kaçabilmek imkânsızdır. Toplumsal varoluş içerisinde iktidar ilişkileri ve özgürlük arasındaki çekişme, geliştirilmesi ve sorgulanması gereken bir siyasi görev oluşturur (Foucault, 2005b: 77). İnsan ilişkilerinde, bireyler arasında, aile bünyesinde, eğitim ilişkilerinde ve siyasi yapıda iktidar ilişkileri bir ağ kurmuş ve nüfuz etmiştir. Bir birey ya da toplumsal bir grup iktidar ilişkisine müdahale etmek isterse, tahakküm durumuyla karşılaşabilir. Böyle bir tahakküm durumunda, özgürlük pratiği şeklini değiştirebilir, tek taraflı, dar ve sınırlı kalabilir. Dolayısıyla, özgürleşme, bir özgürlük pratiğinin siyasi ve tarihsel koşulları ile ilişkilidir (Foucault, 2005a: 224).

İktidar, insan ilişkilerindeki bir yönlendirme biçimidir. Bu yönlendirme, doğrudan başkasının üzerinde değil, başkalarının şimdiki veya gelecekteki davranışları üzerindedir. İktidar, bu işlemi bir normleştirme süreci içerisinde bireyleri disipline etme veya dışlama yoluyla gerçekleştirmektedir. Her iktidar ilişkisi, bir direnme odağının karşısında gelişmektedir (Ateşoğlu, 2019: 222).

Bir kişi, diğerinin yönetiminde ona karşı öznelliğini kaybetmiş, o kişinin üzerinde sınırsız ve sonsuz bir şiddet uygulayabileceği nesnesi haline gelmişse, her iki taraf içinde belli bir özgürlük alanından bahsedilemeyeceği için burada iktidar ilişkisi yoktur. İktidarın tam olarak uygulandığı söylenilse dâhi, en küçük bir direnme ihtimali iktidar ilişkilerini başlatır. Bu ihtimal, bazen kendini öldürme, bazen pencereden atlama, bazen de hileye başvurma olabilir. Asıl olan, ekonomik, toplumsal, kurumsal ya da cinsel nitelikli vb. tahakküm durumlarında tahakkümün işlevine ve kesin biçimine bakarak direnişin nerede örgütlenileceğinin bulunmasıdır. Örneğin, işçi sınıfının, siyasal tahakküme karşı direnişini sendika ya da parti yoluyla mı karşı koyacağı ve grev, devrim ya da parlamenter mücadele biçimlerinden hangisinin tercih edileceği bilinmelidir (Foucault, 2005b: 236).

Her iktidar ilişkisi, kendi içerisinde direnişin doğmasına yol açan bir etken bulundurur. İktidar ilişkilerinde direniş ne kadar büyük olursa, uygulanacak tahakküm gücünde o kadar fazla olacaktır. İnsanlar, hayatlarının her bölümünde bir iktidar biçimine karşı mücadele halindedir. Mücadeleler, sürekli ve çok biçimlidir. Her mücadeleden tahakküme, her tahakkümden de mücadeleye gidilir. Bu durum süreklilik içerisinde devam

eder (Foucault, 2012: 177). İktidar ilişkileri içerisinde gizli ve olası bir mücadele stratejisi taşır; ancak birbirleriyle tam uyumaz, spesifiklerini kaybetmez ve birleşmezler. Bununla birlikte aralarında karşılıklı bir çekim, devamlı bir temas ve sürekli bir tersine dönüş vardır. Toplumdaki rekabet ilişkileri, her zaman iktidar mekanizmalarını harekete geçirebilir. Her iktidar ilişkisi, bir direnişle karşılaştığında bir kazanma stratejisi olma eğilimindedir (Foucault, 2005b: 81).

Foucault'ya göre iktidar ilişkileri, her an değişebilecek olan kalıcı olmayan şeylerdir. İktidar ilişkileri öznel olmayan, amaçsal ilişkilerdir. İktidar ilişkileri için amaç gerekli bir şarttır; hiçbir iktidar akılsallığı niteleyen taktikleri olmadan işleyemez. İktidarın olduğu her yerde direniş de vardır; bu yüzden iktidar ilişkilerinin varolması bu direniş noktalarının çoğulluğuna bağlıdır. İktidar olduğu her yerde direnişte vardır ve iktidar ilişkilerinde düşman, amaç ya da dayanak konumunda olabilir. Bu konumlarda iktidar, çok farklı biçimde tavır alabilirler. Örneğin, iktidar gündelik hayatındaki müdahalelerinde sert, yalnız, planlı, saldırgan ve şiddetli olabilirken tâvizkar, katılımcı ve kendini feda edici olabilirler (Revel, 2006: 100).

“Foucault'da Pastoral İktidar Kavramının İncelenmesi” adlı araştırmanın birinci bölümünde, konu kapsamında şu değerlendirmede bulunulabilir:

İnsanları, diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliği doğada doğa aracılığıyla doğaya rağmen eylemde bulunmasıdır. Hayvanlar, doğalarına göre yaşamakta ve eylemlerini kendi içgüdüleri ile özdeş bir şekilde gerçekleştirmektedir. İnsan ise eyleme geçmeden önce gerçekleştireceği eylemi aklında tasarlamaktadır. Bu durum, insanın hayvani içgüdüünü aştığını göstermektedir. İnsanın diğer hayvanlara nazaran doğadaki gelişiminin yavaş olması, onu doğduğu dünyaya bakıma muhtaç bir hale gelmesine neden olmaktadır. Bu şekilde insan, bağımlı bir bağımlı olarak doğduğu dünyaya ihtiyaç duyan ve doğduğu dünya'daki gerçekler tarafından zihin haritası şekillendiren bir varlık olmaktadır.

Özne, hem eylemden etkilenen hem de etkileyen anlamında kullanılmaktadır. Özne, bireyselleştirici süreç içerisinde bulunduğu sembolik alanın ona dair söylediklerini içselleştirip o kalıba girmesi anlamında olduğu söylenebilmektedir. Her toplumda iktidar, makbul özne biçimleri oluşturmaktadır. Bireyler, bu özne biçimleri altında makbul olup kabul edilmek istemekte ve ona göre davranmaktadırlar. Böylelikle, her toplumda makbul olarak nitelendirilebilecek özne figürleri ortaya çıkabilmekte ve bu figürlerin temsil ettiği

simgeler farklı olabilmektedir. Örneğin, tarihte farklı toplumlardaki farklı makbul kadın özne figürleri göz önüne alındığında antik Yunan köleci toplumunda “Afrodit” güzelliği; feodal toplumda “Meryem ana” saflığı; göçebe toplumlarda “Astarte” ise dayanışmayı temsil ettiği ifade edilebilmektedir.

İnsanların doğadaki yaşamları analiz edebilme yeteneklerine sahip olması ve birlikte yaşamaya gereksinim duymaları sonucunda iktidar, sosyal bir ihtiyaç olarak çıkmaktadır. Foucault, iktidarın tek bir merkezleştirilmiş bir yapıdan yayılmadığını, aksine toplumun her alanına yayılmış olan sosyal ilişkiler ağının farklı kollarında şekilsiz mikro-iktidarların nüfuz ettiğini savunmuştur. Foucault’ya göre iktidar, eylemler üzerindeki bir eylemler kipi olarak ilişkilerde davranışlara etki edildiği anda başlar. Rasyonelleşme ve iktidar aralıksız bir ilişki içerisindedir. Rasyonelleşme ve iktidar ilişkisinde, iktidarın nasıl meşruiyet kazanacağı ve hak ve özgürlüklerin nasıl bir egemenliğe bırakılacağı belirlenir. İktidar, insanı bilinç ilişkisi içerisinde kendi varlığına ait olmayan bir bireysellik ile doğal olmayan bir davranışlar kümesini içselleştirmesi sağlayarak onu özne halinde yeniden kurar. Bu bölüm, Foucault’nun iktidar anlayışının ve diğer bölümlerdeki ifadelerin daha iyi anlaşılabilmesi hususunda önem arz etmektedir. Bir sonraki bölümde bu tez araştırmasının asıl konusu olan pastoral iktidar kavramı incelenecek ve bireyselleştirici bir iktidar biçimi olan pastorallığın dönemsel olarak insanların yönetilmesinde nasıl bir etkide bulunduğu açıklanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

FOUCAULT’NUN İKTİDAR ANALİZİNDE PASTORALLIĞIN YERİ

Bu bölümde “Foucault’da Pastoral İktidar Kavramının İncelenmesi” araştırmasının asıl konusu olan pastoral iktidar kavramı incelenmiştir. Pastoral iktidar kavramının etimolojik incelenmesinden sonra çoban ile sürüsü ile ilgili metaforlardan yararlanılarak Foucault’nun pastoral iktidar üzerine düşünceleri ele alınmıştır. Pastoral iktidarın tarihsel süreci içerisinde yaşadığı değişimleri ve bireyselleştirici özellikleri açıklanmaya çalışılmıştır.

2.1. Pastoral İktidar Kavramı

Pastoral kavramı, İngilizce’de “papaz, çoban” anlamına gelen “pastor” kelimesinden türetilmiştir. Genel olarak anlamı, papazlara ait olan, çobanlara ait olan ve doğal olan şeklindedir. Foucault’ya göre pastoral iktidar, kaynağı tanrı egemenliğine dayanan, bireyi kendilik bilgisi ve vicdan vasıtasıyla kendine bağlayan bireyselleştirici iktidar şeklidir. Çobanın sürüsü üzerindeki uyguladığı, denetleyici ve gözetleyici iktidardır (Coşkun, 2010: 43). Foucault için pastoral iktidar, bireyleri sürekli bir siyasi alanın içerisinde tutarak yönetmeyi amaçlayan bir iktidardır. Bu bireyselleştirici iktidarın kökleri, tanrının çoban olarak atadığı kral anlayışına sahip olan İbrani toplumlarına dayanır. Etimolojik olarak çobanın sürüsü üzerinde uyguladığı iktidardır (Arpacı, 2013: 132).

Foucault’ya göre iktidar tekniklerinin gelişmesi merkezi bir devlet doğrultusundaki evrimin zıddı bir yönde bireylere yönelmiştir. Bireyselleştirici iktidar, bireyleri sürekli ve kalıcı bir biçimde yönetmeyi amaçlar. Merkezileşmiş ve merkezileştirici olan iktidarın siyasi biçimi devletse, bireyselleştirici iktidar da pastoralliktir. Bu iktidarın en önemli sorunu, bireyselliğe dayalı öz kimlik sorunudur. Foucault, pastoral iktidar kipliğinin kökenini, tarihsel olarak gelişimini ve en sonunda kendisinin zıddı olan devlet ile nasıl bütünleştiğini anlatmaya çalışmıştır (Foucault, 2005b: 28). Etimolojik anlamı, çobanın sürüsü üzerine uyguladığı iktidarı olan ve herkesin selametini amaçlayan bu iktidar biçimi, eski Yunan ve Roma toplumlarında uygulanmamıştır. Pastorallik en parlak zamanını; Hristiyanlıkta, toprakla bağlantılı hiyerarşik örgütlenen kiliselerin kurulması ve ahreti, günahı, selameti, liyakat düzenini içeren inançlarla papaz rolünün ortaya çıkmasıyla

yaşamıştır. Papaz figürüyle beraber bir sürü algısı oluşmuş ve bu sürü üzerinde ayrıcalıklı yetkileri olan kişilere pastoral yükümlülükler uygulama hakkı ve görevi verilmiştir (Foucault, 2005a: 211).

Pastoral iktidar, siyasi, hukuksal ve ekonomik bir iktidar biçimi değildir. Etnik bir tahakküm iktidar amacı da taşımaz. Pastoral iktidar, dinsel kökenli bir iktidardır. Toplumların yapılandırılmasında büyük etkilere sahip iktidar olmayı hedefler. Bu iktidar biçimi, insanların varlığını ayrıntılarıyla tanır, doğumlarından ölümlerine kadar gelişimlerini üstlenir ve insanları belirli bir biçimde eylemde bulunmaya zorlar. Pastoral iktidar, insanlar üzerinde uygulanan diğer iktidatların aksine amacı, sadece davranışları belirlemek değildir; aynı zamanda, gözetlediği sürünün selametine yönelik her bireyi tanımak, keşfetmek, kendisi ve vicdanıyla olan ilişkisini yapılandırmak amacı taşır. Bütün Orta çağ boyunca feodal toplumlar, bu amacı taşıyan pastoral iktidar ile sıkı ve güçlü ilişkiler içine girmiş ve geliştirmiştir (Foucault, 2005a: 211). Pastorallik, çok kaygı dolu ve dikkatli bir iktidar türüdür. Çobanın öncelikli rolü, sürüsünün eksilmesini önlemektir. Bireylerin ruhları, denetim ve gözetim altına alınarak olgunlaştırılması amaçlanmıştır. Böylelikle bireyin dışarıda tehditlere karşı korunacağı düşünülmüştür (Solmaz, 2018: 326).

Pastorallik esas olarak dinseldir. Ahrette bulunan bir hedefe yönelir ve bu dünyaya müdahalesini ahret ile ilişkili olarak yapar. Pastorallik, çoban ile sürüsü arasında bireyselleştirilmiş itaat ilişkileri oluşturur. Bu bireyselleştirici etkileri, ruhsal yönlendiricilik ve ruhların bakımı vb. gibi kullandığını tekniklerle sağlar (Foucault, 2005b: 212). Foucault'nun yaklaşımına göre pastoral iktidarda lider, iktidarını kendisi için değil, tebaası için kullanır. Bencil amaçları olmayan bu iktidarın genel teması, sürekli erekli bir iyiliktir. Pastoral iktidar, sürüsü ile kolektif olarak değil, bireylerle tek tek ilgilenerek onların ıslahını sağladığı için, birey bu iktidarda kolektifin özerk bir birimi olarak görülebilir (Coşar: 2007: 15).

Pastoral iktidar, dinsel sorumluluk fikrinin politika alanına dâhil olmasını içerimleyen bir iktidar şeklidir. Pastoral iktidarın politik etkide bulunması, onun üç özelliğiyle ilgilidir. Bu özellikler: selamet, hakikat ve yasadır. Bunun anlamı, pastoral iktidarda insanların kendi selametlerinin sağlanması yönünde hakikat üretimini kendi tekelinde bulunduran bir gücün yasaları tarafından yönetilebilmesidir. Pastoral iktidarda bir kişi, hem kendi davranış ve eylemlerini hem de başkalarının davranış ve eylemlerini

sınırlandıran bir yönlendirmenin içerisinde. Bu yönlendirme, belli bir bireysellik ile sağlanır (Özmağas, 2016: 155).

Pastoral iktidar biçimini daha iyi anlayabilmek için zıddı olan iktidarlar karşısında nasıl konumlandığına bakılması gerekmektedir. Örneğin, siyasi iktidarın zıddı olarak selamete yöneliktir, hükümlanlık iktidarının zıddı olarak kendini adayıcıdır, hukuksal iktidara zıddı olarak bireyselleştiricidir. Genel olarak, yaşamla eş kapsamlıdır ve yaşamla süreklilik taşır. Kendilik kaygısıyla ilişkilidir (Foucault, 2005b: 63). “Pastorallik sadece çobandan değil, sürüsünden de belirli bir kültür düzeyi bekleyen zor bir tekniktir” (Foucault, 2005b: 42). Orta çağ boyunca pastorallığın, insanları yönetmek için etkili ve pratik bir rolü olmuştur. Bu rolüyle, aralıksız mücadelelerin sürekli üzerinde durduğu bir unsur olmuştur (Foucault, 2005b: 43). Foucault’ya göre pastoral iktidar; baskıcı değil, üretici bir iktidardır. Çobanın sürüsü arasındaki bağa vurgu yapılarak meşruluk kazanır. Çobanın otoritesini toprak parçası üzerinde değil, dağınık bireylerden olan sürüsü üzerinde uygular. Sürünün her bir üyesi, kendisinin iyiliği için doğumundan ölümüne dek gözetilir ve belirli davranış kalıplarında hareketlerinde bulunmaları istenilir (Arpacı, 2013: 133). Pastoral iktidarın etkisi altında kalan bir toplumda, bireyler sadece statüleri, meslekleri, kişisel entelektüel veya ahlâki nitelikleriyle tanımlanmazlar; bu toplumlarda çoban rolünü oynayanların karşısında sürünün bir parçası olarak spesifik ve tekil bireyler olarak tanımlanırlar (Foucault, 2005b: 223).

2.2. Doğu Akdeniz Toplamlarında Pastorallik

Pastoral iktidarın eski tarihinde, sürü metaforunun kökenini incelendiğinde; peşinden koyun sürüsünün geldiği çoban olarak ilahi varlık, kral ya da lider fikrinin, Mısır, Asur, Mezopotamya ve Filistin gibi Antik Doğu Akdeniz toplumlarından geldiği görülmektedir. Mısırdaki Firavun, çoban olarak anılmış ve geleneksel olarak taç giyme törenlerinde çobanın değneğini almıştır. “İnsanların çobanı” teriminin ise Babil monarklarının unvanlarından birisi olduğu görülür. Bu toplumlarda tanrı, insanlara bakma yönünden bir çoban olarak görülmektedir. Tanrı ile kral’ın gözettikleri sürü üzerinde rolleri aynıdır ve görevleri benzerlik göstermektedir. Çoban krala, ilahi çobanın yarattıkları emanet edilmiştir. Bu yüzden, her ikisi arasında çağrışım yapılabilmektedir (Foucault, 2005b: 28). Antik mısır, dini-siyasi birliğin asırlarca sürdüğü güzel bir örnektir. Bu toplumlarda kral, Tanrı gibi saygı görmüş ve kraliyet ilahi bir kuruma dönüşmüştür. Kralın bedeni, kendi bedeni olan doğal bir bedenin yanında, asaletin ve mükemmelliğin timsaline

işaret eden tanrısal özellikler atfedilen siyasi bir bedendir. Bu medeniyetlerde “Tanrınız nelerdir?” sorusu ile “nerelisin?” sorusu aynı anlama gelmiştir. Sürgün cezasını alan kişinin, Tanrının lütfundan mahrum kaldığına dair inançları yönetimin gücünü belirlemede etkili olmuştur (Çiftçi, 2002: 139).

Pastoral iktidar temasını geliştiren ve genişletenler İbraniler olmuştur. İbranilerde halkın çobanı sadece tek olarak Tanrıdır. Yahve bir ve tek gerçek çobandır. Yahve, yalnızca peygamberleri yardımıyla halkına bizzat rehberlik etmiştir (Foucault, 2005b: 29). Antik Doğu Akdeniz topluluklarında, çobanın sürüsü üzerindeki iktidarı ne ise, insanların karşısında şeflerinin iktidarı da aynıdır. İbrani toplumlarında sürü ve çoban temasının, mutlak anlamda dinsel, siyasi, ahlâki ve toplumsal bir tema özelliği taşıdığı görülmüştür. Yahve, bir çoban ve halkı da onun sürüsüdür. Monarşinin kurucusu olan Davut, çoban olarak sürüyü toplamakla görevlendirilen tek kişidir. İsrail oğullarının ilk kralı Davut, sürüsü olacak halkının çobanı olma görevini Tanrı’nın elinden kabul etmiştir. Halkının selametini gerçekleştirmek için onları ağıllarına götürme ve cennetlerine kavuşturma görevini üstlenmiştir (Foucault, 2005a: 226). Güdücü ya da çoban iktidarının pastoral teması, özellikle İbrani toplumlarında olmak üzere Doğuda görülmüştür. Burada önemli olan nokta, çobanın tüm sürüyle olduğu kadar sürü içerisindeki tek tek her canlıya aynı önemi vererek bireyselleştiren bir iktidara sahip olmasıdır (Foucault, 1993: 102).

Antik Doğu Akdeniz toplumlarındaki pastoral iktidarın tipik özelliklerini yansıtan temalar aşağıdaki gibidir (Foucault, 2005b: 29-31):

1. Çobanın iktidarını bir toprak parçası üzerinde değil, kendi sürüsü üzerinde kullanır. Yunan toplumlarında, insanlar ile tanrılar arasındaki ilişkiyi mülkiyet belirlemiştir; çünkü Yunan Tanrıları topraklarının da sahibidir. Pastorallikte ise temel özellik, Çoban-Tanrı’nın kendi sürüsüyle kurduğu ilişkidir. Tanrı, sürüsüne bir toprak parçası bahşetmiş ya da vaat etmiştir.
2. Çoban, sürüsünü bir araya toplar, onlara yol gösterir ve rehberlik eder.
3. Çobanın rolü, kendi sürüsünün selametini sürekli olarak devam edecek bir şekilde sağlamaktır. Bu rolü sadece tehlike eşiğindeki bir sürünün hepsini kurtarma olayı değildir. Bu rol, sürekli olarak devam eden bireyselleştirilmiş ve erekli bir şefkat gösterme olayıdır. Çoban, sürüsü için bir hedef koyar ve onları harekete geçirir. Sürekli olarak devam edecek bir iyilik, söz konusudur.

4. Çobanın, bu iktidarı kullanması onun görevidir. Çobanın aldığı her karar, sürüsünün iyiliği içindir. Çoban, sürüsü için sürekli bir kaygı taşır; onlar uyuduğu zaman onların başında bekler, onları gözetler, onlar için harekete geçer. Bu yüzden, çobanın görevinde taşıdığı şefkati kendini adamaya çok yakındır. Çoban, iktidarını sürüsünün her bir üyesi üzerinde ayrı bir özenle uygular. Çobanın amacı, sürüsünü hem topluca hem de ayrıntılı davranışlarına kadar tanımaktır.

Sıralanan özelliklerde temel olarak bahsedilen tema: Doğu Akdeniz Topluluklarında insanların çobanı olan bir sürü olarak görüldükleri ve bu toplumların, tarihin belirli bölümlerinde pastoral iktidar teknolojilerini geliştirdikleridir. Böylece, çoban iktidarında, aralarında bir dizi karmaşık, devamlı sürecekt paradoksal bir ilişki kurulmuştur.

Pastoral iktidar, alışılmış siyasi iktidara karşıt olarak toprak üzerinde değil, bireyler üzerinde hüküm sürer. Pastoral iktidar egemenliğini, gözetlediği sürüsü üzerinde canlı olan her şeye için kurar. Çobanı nitelendiren şey, yer değiştiren bir çokluk üzerinde hüküm sürmesidir. Temel işlevi, toprakla ilgili bir iktidar olmadığı için, zafer kazanmak ya da fetihle elde edilecek maddi ve manevi bir kazanç sağlamak değildir. Geleneksel iktidar, boyun eğdirdikleri üzerinde zaferiyle kendini gösterirken; pastoral iktidar, hâkimiyeti altındaki sürünün geçimini sağlamakla ilgilidir. Bu yüzden, düşmanlarına kötülükten ziyade sorumlu olduklarına iyilik yapmayı görev edinir. Daha açık bir ifadeyle, muzaffer bir iktidar değil, yardımsever bir iktidardır (Foucault, 2005a: 226).

Çoban ile sürüsü ilişkisine ait metaforlarıyla açıklanmaya çalışılan pastoral iktidarda, çoban rolünde olan Tanrının egemenliği, sorgulanamayan, kayıtsız şartsız bir itaati temsil eder. Çoban, hem bir bütün olan sürüsü hem de bütünün bir parçası olan her bir üyesinin kendi akıbetlerinin sağlanması noktasında düzenlemeler yapmakla görevlidir. Bu düzenlemeler, içerisinde muğlaklığa yar verilmeyen bir egemenlik bilincini içerirler (Bernauer, 2005: 284).

Pastoral iktidarda çobanın yükümlülüğü, sürünün varolmasını sağlamaktır. Bu yüzden, çobanın ahlâki özelliği, sürüsüne kendisini adanması veya sürüsü için kendisinin feda etmesidir. İncil'in birçok metninde geçtiği gibi iyi bir lider, iyi bir çoban kendisini sorumlu olduğu sürü için feda edebilecek kimsedir. Geleneksel iktidar da bu anlayışın tam tersi olarak iyi bir yurttaş olabilmek için, yüksek bir memurun emri üzerine kral için ölmeyi kabul etmek gerekir. Geleneksel iktidarda kralın veya yüksek memurun görevi, devletin bütünlüğünü, toprağı, şehri, bütün yurttaşları kurtarmaktır. Pastoral iktidarda sürünün

selameti sağlanırken, aynı zamanda bireyin selametinin sağlanması zorunludur. İyi bir lider, bireyleri tek tek gözetleme gücüne sahiptir. Bu yüzden pastoral iktidarın bireyci bir iktidar olduğu söylenebilir (Foucault, 2005a: 227).

2.3. Hristiyan Toplumlarda Pastorallik

Foucault, Hristiyanlığın nasıl ortaya çıktığını, nasıl bir kilise halini aldığını, papazların ayrıcalıklı statülerini nasıl elde ettikleri ya da cemaatlerin gelişimi üzerinde durmaz. Foucault için önemli olan, Batı tarihinde Hristiyanlığın pastoral iktidarının nasıl geliştiği ve toplum üzerinde nasıl uygulandığıdır.

Din, dıştan itaat ve vicdan şeklindeki dış ve iç kontrol sayesinde insanların toplumsal kurallara bağlı olmalarını sağlamıştır. Din meşrulaştırma işlevini itaatin dinsel vazife ve itaatsizliğin günah olduğu anlayışına dayandırır. Birey, dinsel itaati sadece dışarıdan zorlama olduğu için değil; kendi bilincinde vicdanıyla içselleştirdiği için kabullenir (Çiftçi, 2002: 132-133). Dönemsel olarak bazı toplumlarda bireyin itaat içerisinde kalmasını sağlamak için hayatının her alanı dini görev ve törenlerle sarılmıştır. Bu görev ve törenler, bir dönüm noktasını gösteren dönüşüm merasimleri olarak adlandırılabilir.

Hristiyanlık, bir kilise formunda teşkilatlandırılmış tek dindir. Bu özelliğinin yanında, dinsel vasıflara sahip bireylerin, diğerlerine prens, yargıç, falcı, eğitimci, vb. olarak değil, çok özel bir iktidar biçimine göndermede bulunan papaz olarak hizmet etmesini önermektedir. Bu iktidar biçiminin amacı, bireylerin ahret selametini sağlamaktır. Salt emir veren ve taht için tebaasını tehlikeye atan krallık iktidarından farklı olarak, bu iktidar, sürünün yaşamı ve selameti için kendisini feda etmek zorundadır. Bu iktidar biçiminin özelliği, sadece topluluğun hepsi üzerinde uygulanması değildir, toplumdaki her birey için özel olarak ilgilenilmeli, ne düşündükleri öğrenilmeli ve ruhlarına nüfuz edilmelidir. Bu ise vicdan bilgisi ve yön verme becerisi ile yapılabilir (Foucault, 2005b: 65).

Hristiyanlık inancı, pagan inancının bir yönü olarak kabul edilebilir. Hristiyanlık inancındaki bir kişinin kendisini günaha sokabilecek tehditlere karşı itiraf ve günah çıkarma yoluyla, kendisini her zaman kontrol etmesi gerekmiştir. Bu denetiminin asıl nedeni ise, insanın cennetten düşüşü ile birlikte, şeytanın her insanın içine yerleştiğine ve insanı her an tuzağa çekmeyi amaçladığına inanılmasıdır. Bu yönden, iyi bir Hristiyan,

kendi içinde her zaman korku beslemeli ve kendisi için endişe duymalıdır. Bu düşünce, bireyin hakikate ulaşma yollarına yön vermiş ve pastoral iktidar biçimine bireyselleştirici bir güç tanımıştır (Engin, 2007: 124). Bunun sonucunda, Hristiyan kültüründe insanların yönetilmesinde sadece boyun eğme edimleri yeterli değildir; aynı zamanda, günahların itiraf edilmesinde hakikat edimlerini elde etmek gerekli olmuştur. Özne, inancı olumlamalı ve olumlama edinimin bir nesnesi haline gelmelidir (Foucault, 1993: 119).

Hristiyan pastorallığını bireyselleştirici bir iktidar olmasını sağlayan özellikleri: Hristiyan öğretisi olan ruh tedavisi ve vicdan yönlendiriciliği teknikleri; itiraf, vicdan muhasebesi, günah çıkarma gibi pratikleri, insanın kendi kendisiyle ilişki kurmasını sağlayan hakikat ve zorunlu söylem terimleridir. Hristiyan pastoral iktidarı, bu özelliklerini bireylerin kendi bilinçlerine varması, böylece, toplumsal gövde üzerinde öznellik biçimi altında kendi kendilerine bağlanmalarını sağlamak amacıyla kullanmıştır. Papazın her bireye karşı, onları tek tek tanımak, itiraflarıyla aydınlığa kavuşmalarını sağlamak ve her biri için hakikat çekirdeği oluşturma zorunluluğu vardır (Foucault, 2005a: 212). Pastoral temanın dinsel bireycilik özellikleri, bireyin kurtuluşunu, bireyin, Tanrı'ya karşı sorumluluk duymasına, kilise hiyerarşisinin meşruluğunu kabul görmesine ve atfedilen ahlâki bireysel davranışları sergilemesine bağlamıştır. Pastorallık, ahlâk düzeni ritüelleştirilen, sınanabilen ve toplumsal ilişkileri yeniden ifşa yolu olarak uygulanan modeller yaratır (Çiftçi, 2002: 85).

Teokratik görüşte yöneticiler, siyasi iktidarlarını yani yönetme haklarının kaynağını Tanrı olarak göstermişleridir. Yöneticiye itaat etmek sadece mecburiyetten kaynaklanan bir siyasal davranış değil, aynı zamanda dinsel bir görev olmuştur. Avrupa Orta çağında kilise kendi iktidarını güçlendirmek için şu tezi kullanmıştır: Kilise, Tanrının yeryüzündeki gövdesidir ve bütün iktidarlar Tanrı'dan gelir. İki kılıç teorisi, kilisenin hem siyasi iktidarı hem de dini iktidarı birlikte kullanabileceği gibi, siyasi iktidarı krala verebileceği şeklinde bir pratiğe dönüşmüştür. Dolayısıyla siyasal iktidar meşruluğunu sağlamak için kiliseye bağlılık göstermek zorundadır (Dursun, 2012: 112).

Pastoral iktidar, Hristiyanlıkla beraber kurumsal olarak gelişmiş ve bu iktidar teknolojisinin teknikleri evrim geçirmiştir. İbrani temalara kıyasla geçirdiği değişim dört şekilde görülebilmektedir (Foucault, 2005b: 38-39):

1. Hristiyan anlayışa göre çoban, sürüsünün her üyesi için tek tek sorumluyken; aynı zaman da üyelerinin eylemlerine ilişkin her şey hakkında hesap vermek zorundadır.

Çoban, sürüsündeki her bireye ahlâki bağlarla bağlıdır ve bu bağlar, bireylerin sadece yaşamlarıyla ilgili değil, aynı zamanda eylemlerinin ayrıntılarıyla ilgilidir. Bireylerin günahından çoban sorumludur ve ahret günü bunun için hesap verecektir. Çobanın yokluğunda sürü ciddi tehlikelerle karşı karşıyadır.

2. İbrani anlayışa göre, sürü, çoban olan tanrının peşinden gider, tanrının iradesine ve yasasına uyar. Hristiyanlıkta ise sürünün çobanla bağıntısı bireysel ve tam bağımlılık ilişkisidir. Çobana kişisel olarak boyun eğilmelidir. Bu itaatin yasayla tutarlı olması ya da mantıklı olması gerekli değildir. İtaat etmek, sürekli devam edecek bir erdemdir. Dolayısıyla itaat, bizzat sorgusuz kabullenilmelidir.
3. Hristiyan pastorallığı, papaz ile sürünün her bir üyesi arasında özel bir bilgi içerimler. Sürünün durumu hakkında bilgi sahibi olmanın yanında, ayrı ayrı her kişi hakkındaki özel bilginin de edinilmesi gerekir. Hristiyan pastorallığı bu özel bilgiler sayesinde bireyselleştirici özellik kazanır. Hristiyanlık, Helenistik dünyada etkili olan iki önemli aracı sahiplenmiş ve kendine göre önemli ölçüde değiştirmiştir. Hristiyanlık, bireysel bilgileri elde edebilmek için aldığı araçlar: vicdan muhasebesi ve vicdan yönlendirmesi olarak açıklanır.
4. Hristiyanlıktaki pastoral tekniklerinin amacı, bireylerin bu dünyadan ve kendisinden vazgeçmesi anlamında gelecek olan kendi nefislerini köreltmelerini sağlamaktır. İnsanın nefisini köreltmesi, kendi kendisiyle kurduğu bir ilişki türüdür. Foucault, bu ilişki türünü “Hristiyan öz kimliğinin bir parçası, üstelik kurucu bir parçası” olarak ifade eder.

Foucault, Hristiyan pastorallığında dört önemli konu üzerinde durmuştur. Bu konular: sürü üyelerinin eylemleri için hesap veren çobanın sorumluluğu; çoban ve sürüsü arasında muğlâklığa yer vermeyen bireysel ve tam bağımlılık ilişkisinden kaynaklanan itaat sorunu; sürüsünün her bir üyesi için özel bilgi içerimi; vicdan muhasebesi, itiraf ve vicdan yönetimi gibi tekniklerinin amacı olan nefsin köreltilmesi olarak açıklanabilir (Bernauer, 2005: 37-40).

Kilise, “çoban ve sürüsü” metaforunu cemaatin dinî idaresine aktarmıştır. Kilisenin selametini sağlanmasına yönelik geliştirdikleri bireyselleştirici pratikler, ruhların kurtuluşu için Tanrı adına yapılan her türlü eylemi kapsamaktadır. Kilise içerisinde yapılan her konuşmada aslında bir ruh bakımı söz konusudur. Bu pastoral eylem, kendi içerisinde kişinin bütünlüğü ve Tanrı’yla olan ilişkisini kapsayan aktif bir ilgiyi taşır. Dolayısıyla

kilise bünyesinde pastoral anlayış, bütün insanlık için kurtuluş arzusunu ifade eder. Kurtarıcı olma görevini üstlenen kilise, bu kurtarıcılık hizmetini manevi bakım ve danışmanlık olarak yürütmüştür (Şahin, 2016: 49). Kilise bünyesinde selamete yönelik gerçekleştirilen manevi bakım, dini iletişimin belirli bir şeklidir. Kilise, Tanrı'nın temsilcisi olarak manevi danışman görevinde insanlara rehberlik eder. Manevi bakım için baş başa yapılan görüşmelerin yanında dini ritüeller de kullanılır (Şahin, 2016: 54).

2.2.1. Kendilik Pratikleri

Pastoral iktidarda metafiziğe dayalı bir toplum düzeni oluşturulmuştur. Öznenin kurulumu Tanrısal akla bağlanmış ve bir bütünlük kazandırma girişimi olan Hristiyanlık öğretileri, sorgulanamaz bir bilme alanı haline gelmiştir. Hristiyan pastorallığında özne, kişisellikten uzak bir düşünsel biçimlendirme pratiklerine maruz kalmıştır. Kilise düşüncesinin tahakkümü altında aklın kuralları ile Tanrının yasaları eş tutulmuştur. Bu dönemdeki bireyselleştirici süreçler, Tanrı merkezli pratikler ve söylemler üretmiştir (Çotuksöken, 2002: 58).

Hristiyanlık, din veya inanç sistemi olmasının yanında bir kültür ve yaşam biçimi olarak uygulamaya yönelik eylemsel hareketlilik üretmiştir. Bunun neticesinde toplumsal hayata yön veren bir nitelik kazanmıştır. Hristiyanlık öğretileri, kişinin doğumundan ölümüne kadar süreçte sorulan sorulara sürdürülebilir cevaplar verebilen kurgusal ve kültürel bir zemin yaratmıştır. Hristiyanlığın kurguladığı felsefede insanın vicdanı özgür olmalı ve din duygusu özgür ortamda yaşanmalıdır. Bu yüzden Orta Çağdaki varolan Hristiyanlık dini ile devlet yönetimi birbirinden ayrı olarak yapılanmıştır (Demir, 2019: 139). Hristiyanlık dininin ilk ortaya çıktığı zamanlardaki öğretileri, bütünüyle ahret selameti üzerine kurgulanmıştır. Lakin söz konusu öğretiler, daha sonraki zamanlarda kurumsallaşarak devlet yönetimine müdahale edebilecek siyasal bir güce sahip olmuştur (Arıboğan, 2007: 52).

Öznenin kendisini kendilik pratikleriyle kurması, kendisinden bağımsız olarak keşfettiği bir şey değildir. Bireye kendi kültürü ve toplumu tarafından belirli davranış kalıpları dayatılmıştır. Hristiyanlıkta insanın kendisi için endişe duyması, kendisi için selametini sağlaması anlamına gelmektedir (Foucault, 2005a: 235). Kendilik pratikleri çeşitli, sistematik ve zorlayıcı kod yapılarıyla bir arada bulunabilir. İnsanların düşünceleri, bu kendilik pratiklerinin arasında gelişir. Hristiyanlık, yasa ilkesi ile kod yapısını ahlâki düşünme içinde çok kesin bir ifadeyle güçlendirir. Hristiyanlık, ilk dönemlerindeki antik

çağında, yasaların güçlendirilmesinin yanında, kendilik pratikleri sayesinde insanın kendiliğin yorum bilgisine ulaşmasını ve kendisini bir arzu öznesi olarak görmesini sağlamayı hedeflemiştir. Böylece, yasa ile arzunun birleşmesi Hristiyanlığın karakteristik özelliği olmuştur (Foucault, 2005b: 89).

Hristiyanlığın metne bağlı bir din olması nedeniyle, Hristiyan ahlâkı, kurallar sistemine itaat etmekle somutlaşan bir ahlâktır. Tanrı iradesi düşüncesi, itaat ilkesi, belirli pratikler ve kurallar kodu biçimine dönüşür (Foucault, 2005a: 265). Foucault'ya göre Hristiyan ahlâkı ile Yunan ahlâkı arasındaki fark, etik olarak ifade edilen kendilik ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Kendilik ilişkisinin kurulup, gelişmesi için biçimi ve amaçları değişmiştir. Kendilik kültürü, Hristiyanlıkla bütünleşmiş ve Hristiyanlığın denetimine geçmiştir. Bu denetimin sağlanmasıyla “Papaz” başkaları adına kaygılanma görevini üstlenmiştir. Papazın bu görevini gerçekleştirmesi için pastoral iktidar teknikleri hizmetine sunulmuştur. Böylece, bireysel selamet ve belirli ölçüde ruhlar için kaygılanma, pastoral özelliklere sahip kurumsallaşmış bir yapının amaçları arasında yer almıştır (Foucault, 2005b: 218).

Foucault, Hristiyan ahlâkında kendini kurmanın, kendini işlemek şartıyla gerçekleşeceği üzerinde durur. Bu şekilde yerleşen Hristiyan ahlâkı, kişinin tercihlerini göz ardı ederek kişilere uyması gereken kurallar bütünü dayatır ve arzularını kendi ahlâkındaki ten teması üzerinden şekillendirmesini ister. Beden, kendi etiğinin bir parçasıdır ve mutlak bir iktidar nesnesine indirgenir (Revel, 2006: 169). Hristiyanlıkta pastoral iktidar, bireylerin üzerinde onların öz hakikatlerinin ortaya çıkarılmasıyla sürekli uygulanabilme özelliği kazanmıştır (Foucault, 2005b: 41). “Kendilik kaygısı elbette kendisinin bilgisidir, ama aynı zamanda belli davranış kurallarının ya da ayrı zamanda hem hakikat hem buyruk olan ilkelerin bilgisidir” (Foucault, 2005b: 227) . İyi bir yöneticinin ortaya çıkabilmesi için kendilik kaygısı, ahlâki bir şart olarak görülmüştür. Öznenin kendisi için kaygı duyarak kendisi yönetmesi gerekmiştir (Foucault, 2005b: 237).

2.2.2. Hristiyan Pastorallığında Papaz ve Beden İlişkisi

Hristiyan pastorallığında cinsellik, bilginin konusu olmuştur ve insanın gizemi cinsellikle ilişkilendirilmiştir (Foucault, 2012: 164). Hristiyan pastorallığının, cinsellik ve beden ilişkisini, bireyi her zaman baştan çıkartan ve günaha girme ihtimalini dayatan bir yol olarak görmesi, bu iktidar türünün bireyleri denetlemesindeki nedenlerinden birisi olmuştur. Pastorallığın bedensel arzuları günahla ilişkilendirilmesi, bedeni kötü olarak

nitelendirilip kesinlikle reddetmesi anlamında değildir. Pastoral anlayış, birey bedeninin cinsel ihtiyacını, toplumun bir parçası olan aile örgütlenmesindeki üremeyi sağlamak amacıyla kurgulamıştır. Böylece, bireye tek eşlilik, evlilik, üreme cinselliği ve zevkin sınırlandırılması gibi ahlâki öğretiler dayatılmıştır. Bu ahlâk, bireye sürekli olarak kendi teni üzerinden kendilik bilincine varmasını ve öznenliğin oluşturulmasını sağlamıştır (Foucault, 2005a: 230). Hristiyan teni bedenin öznenliğidir. Pastoral iktidar bireyin kendi kendisine tabi kılarak öznenleşmesi için; içselleştirme, bilinçlendirme, kendi cinselliğine ilişkin nefsi geliştirme (Foucault, 2005a: 232).

Cinselliğin günah çıkartmada ilk sırada yer almasının nedeni, ilk günahın kaynağı olarak algılanmasıdır. İlk günahdan önce insan bedeni tanrısal olarak atfedilmiştir. İnsan, bedenini ancak tanrının istekleri doğrultusunda kullanmaktadır. Sonrasında insan, ilk günahıyla birlikte tanrının isteklerine bağlı olduğu bedenin özelliklerini kaybederek cinselliği kendi isteklerine göre kullanmaya başlamıştır. Böylece, Tanrıya başkaldırmış insanın simgesi, uyarılmış cinsellikleri olmuştur. Beden bütün günahların kaynağıdır ve günah çıkartmadaki itiraf sayesinde bedenin hareketleri en ince ayrıntısına kadar izlenilebilmiştir (Canpolat, 2006: 123.) Hristiyanlık dünyasında arzu, günahın başlangıcı olarak görülmeye başlanmasıyla; sadece cinsel edimde değil, insan davranışlarının her alanında arzu unsurları analiz edilmeye çalışılmıştır. Beden, arzu biçimi olarak ruhu etkileyen hareketlerin ilkesi olarak kabul edilmiş ve buna bağlı olarak günah çıkarma pratiğinin konusu, bedeni incelemek olmuştur. Esasen, arzuya karşı duyulan şüphe, bedeni sorun haline getirmiştir. Beden, yanlış bulunan şeyleri öğrenmek için incelenmiştir. Sonuç olarak günah çıkartma pratiği, arzuyu öğrenerek kendi bilinçdışını kendi kendine çözümlemeyi sağlamıştır (Foucault, 2012: 240).

Hristiyan dönemin en önemli düşünürlerinden birisi olan Augustinus, insanı ancak tanrı korkusu ile kendisini bileceği, eksik ve günahkâr bir canlı olarak görmüştür. Ona göre hakikate ancak tanrının yolu ile ulaşılabilirdi. Kilise, insanları Tanrı devletine hazırlayacak bir yeryüzü iktidarındır (Ağaoğulları, 2011: 221). Bu anlayışta doğa, tanrı tarafından düzenli ve ölçülü bir şekilde yönetilmektedir. İnsan, doğal ile tanrısal olanın arasında aracı konumunda yer almaktadır. Bu dönemde insan bilgisine sunulan dünya düzeni, başka bir gerçeklik düzenine bağlı olan tanrının insana seslendiği simgesel bir düzendir (Yılmaz, 2007: 6).

Foucault'ya göre pastorallik, hakikat üretimini içeren bir dizi teknik ve usulle toplumsal yaşama müdahale edebilmiştir. Otorite sahibi olan papaz, müminlere bazı şeyler öğretmekle mükellef olan öğretmen rolündedir. Bu öğretmenin öğrencileri tarafından her şeyi bildiği varsayılmaktadır (Saygılı, 2005: 327). Ayrıca Hristiyan pastorallığında çobanın sürüsünün başına gelen şeylerden dolayı hesap verme sorumluluğu taşıması, gözetleme işlevini arttırmasına neden olmuş ve papazın görevlerinin arasında gözetmen rolünü de eklemiştir. (Bernauer, 2005: 284).

Kilise yapısında, manastır düzenlerinde başarıyla uygulamaya konan farklı özelliklerdeki reformlar, katı bir pastoral düzeninin kurmak ve korumak amacı taşımıştır (Foucault, 2005b: 42). Orta çağda papaz reformları sayesinde sadece insanları somut yaşamıyla ilgilenilmemiş; aynı zamanda ayrıntılı bilgiler vermeye zorlayan papazlar, arzuları ve düşleri öğrenmek istemişlerdir. Kişinin bedenlerinin yanında, zihin ve zihinsel aktivitelerinin denetlenmesiyle cinsellik, pastorallığın disiplin ve gözetim aracına dönüşmüştür. Kurulan söylem alanı da bu doğrultuda genişletilip yayılmıştır (Canpolat, 2006: 123). Sadece yasakla değil, aynı zamanda bireylerin kendisine ilişkin bilgisinin mekanizması olan bir iktidar ve denetim mekanizması yerleştirilmiştir (Foucault, 2005b: 232).

Hristiyan toplumlardaki pastorallik, papaza mutlak itaat isteme hakkı tanımıştır. Genel kurallar veya yasaklar olmaksızın genelleştirilmiş bir itaat sisteminde bireylerin bu iradeyi kabul etmesi, itaatin içselleştirilmiş bir biçimdir. Bunun nedeni ise papaz iradesinin tanrının iradesi olarak gözükmesidir. Papazların öğretileri, hakikat üretimini sağlayan teknikleri de beraberinde getirmiştir (Foucault, 2005a: 229). Papazların bireylerin içini bilmesi, bireylerin ruhundaki en gizli şeyleri söylemek zorunda kalacağı bir teknikle mümkündür: sürekli ve eksiksiz itiraf. Papaz, bireyin vicdanını yönlendirmekle görevli olacağı için yapılan itirafta sadece papazın değil, bireyin kendisinin de bilmediği bir hakikat üretilir. Bu hakikat, çoban ile sürüsünün her bir üyesi arasında kesintisiz devam edecek bir bağ oluşturur. Papazın; vicdanı ve ruhları yönlendirmesi sırasında gelişen vicdan muhasebesi ve günah çıkarmasıyla sağladığı öznel hakikat üretimi, papazın görevlerinin temel unsurudur (Foucault, 2005a: 230).

Hristiyan geleneğindeki itiraf, bireyin hem kendi hem de geçmişiyle bir bağ kurmasını sağlamaktadır. Dilin performatif işlevinden kaynaklı olarak kişinin kendisi ile ilgili gerçekleri konuşması kendi bireyselliğini oluşturması açısından önemlidir. Bu

söylemsel pratik sayesinde insan kendisini bir özne haline dönüştürmektedir. Dini itiraf, kişinin kimliğinin bir parçası oluşturan düşüncelerinin bir başkasının sözlü olarak kabul etmesini içerir. Bu anlamıyla aynı zamanda bir tövbe niteliğindedir. Dini itiraf, kendi içerisinde bir ceza ve öğüt unsurunu içerir. Bu yüzden aynı zamanda bireyin özdenetimi sağlayan bir pratiğe dönüşmüştür (Ateşoğlu, 2019: 232)

Foucault'ya göre Hristiyan pastorallığındaki itiraf, kimlik ve güç ilişkilerini değiştirerek öz oluşum sürecinin temel argümanıdır. Birey, benlik anlatılarının sürekli üretiminde itiraf eylemi aracılığıyla, kurduğu kalıpları gerçek olarak kabul eder. İtiraf tekniği, adalet, sağlık, eğitim ve aile ilişkilerinde rol alıp bu ilişkileri etkiler. Yapılan itiraf, bu ilişkiler içerisinde tek taraflı bir etki değildir, birisi diğerinin suçlarını, günahlarını, düşüncelerini ve sorunlarını da itiraf edebilir. İtiraf, bireyleri derinden yakalayan bir güç sisteminin kontrol aracı haline gelmiştir. Bu zorlayıcı kontrol aracını, toplumda otorite sahibi olan polis memuru ya da rahip gibi figürler tarafından uygulanması gerekmemiştir (Elliott ve Lemert, 2011: 146).

2.3. Pastorallığın Zıddı Yunan Site Devletleri

Yunan sitelerinde, bireyleri sürekli olarak gözetecek ve bütün yaşamları boyunca onları selamete sürükleyecek bir çoban figürü olmamıştır. Yunan yazılarındaki liderlerin pastoral iktidardaki papazın konumundaki görevleri yoktur. Yunan site liderleri, görevleri anlamıyla bir çobana değil, bir dokuma ustasına benzetebilir. Platon, Devlet Adamı'nda iyi bir kralın bir çoban değil, farklı ipliklerden güzel bir kumaş elde eden bir dokuma ustası olduğunu söyler. Devlet, ipleri olan yurttaşlarının oluşturduğu bir kumaştır (Foucault, 2005a: 226). Yunan siyasi liderlerinin sitenin içindeki düşmanları yok etmek ve birliği sağlamak gibi görevlerinin olmasının yanında; bu görevlerini yerine getirdikten sonra kendisinin yokluğunda bile aynı sistemde devam edecek bir site düzenini kurması gerekmektedir. Bu düzen, ancak kuvvetli yasalara sahip bir sitenin varlığıyla gerçekleşebilir (Foucault, 2005b: 30).

Platon'a göre yurttaşlar arasındaki ayrım, soylu bir yalan olan mitos ile sağlanır. Bu mitosa göre, Tanrı, liderlerin ruhuna altın, koruyuculara gümüş ve zanaatkârlara da bronz katmıştır. Bu şekilde hiyerarşik düzen meşrulaştırılmıştır. Site içerisindeki yurttaşlar kendi içlerindeki madenlerin saf kalması için site içerisinde yasalara uymalıdır. Platon'a göre en iyi yönetilen şehir, tek bir insan gibi olmalıdır (Öztrakas, 2016: 10).

Pastoral sorun, yaşama destek temasında bireylerin yaşamlarıyla ilgiliyken; siyasi sorun, site birliğini oluşturmak ve güvenceye almak için site ile sitenin yurttaşları arasındaki ilişkilere odaklanır. Site içerisinde siyasetçinin görevi, pastorallikteki gibi insanları gözlemek, bakmak, selameti sağlamak değildir. Siyasetçi, zıt olan huyları ve değişik erdemleri, kamuoyunun mekiğinden yararlanarak site için bağlamıştır. Bu durumda siyasetçinin site için rolü, sağlam bir kumaş dokumaktır. Site yönetimi, temeli uyum ve dostluk olan bir arada tutma amacı taşıyan bir cemaattir. Hem köle hem de özgür insanlardan oluşan bütün nüfus bu kumaş sayesinde korunmuştur. Yunan liderleri, kararlarını site halkının yararına göre alması gerekmiştir; aksi halde kendi çıkarının peşinde olması durumunda kötü bir lider olarak atfedilmekteydi. Liderin canını feda etmek dâhi olsa site için yaptığı her fedakârlık, ölümsüzlük ile ödüllendirmiştir (Foucault, 2005b: 31-36).

Yunan toplumlarında kendilik ilişkisi, yunan soylularıyla bağlantılıydı. Kendilik kaygısı, siyasi bir tahakküm ile bütünleşmektedir. Hristiyanlıkta ise kendilik kaygısı, kişinin kendi nefesine karşı hâkim olmayı içerimlemiştir. Birey, kendi selameti için ruhani bir rehberin ona yol gösterdiği ölçüde arzularını dizginlemelidir (Işık, 2019: 92). Yunan site devletlerindeki yönetim anlayışına göre iyi bir yöneticinin kendisi için kaygı duyması gerekir; aksi halde, iktidarın istismar edilmesine, meşru sınırlar içerisinde kullanılmamasına ve tahakküme aldığı insanlar üzerinde tiranca bir iktidar kullanma tehlikesi yaşanır. Buradaki tiran tehlikesi, kendi arzularının kölesi olmasından kaynaklanır ve çıkarları uğruna başkalarının üzerinde haksız iktidar kullanan kudretli insanı simgeler. Oysa kendi için doğru kaygı duyma durumunda birey, sitedeki, ailedeki ve hayattaki rolünde neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilir ve kendi iktidarını başkalarının üzerinde istismarcı bir şekilde uygulamaz. Dolayısıyla iyi yönetici, iktidarını ayı zamanda kendisi üzerinde de uygulayabilen kişidir. Yöneticinin, başkalarının üzerinde uygulanan iktidarı kendiliği üzerinde uyguladığı iktidarı düzenleyecektir (Foucault, 2005a: 230-231).

Antik Yunan toplumlarında inandıkları tanrıların yaşadıkları toprağın yegâne sahibi oldukları anlayışı bulunmaktadır. Bu yüzden insanların tanrıya karşı konumları bu mülkiyet ilişkisi çerçevesinde şekillenmiştir. Yunan Tanrısından verimli bir toprak ve bereketli hasat vermesi istenmesine rağmen siteyi gün gün doyurması beklenilmemiştir (Foucault, 2005b: 29). Helen Tanrısı, bir toprak tanrısı olarak insanlara yerlerini göstermiş, surların inşasında katkıda bulunmuş ve şehrin kurulmasına yardım etmiştir. Çoban-tanrısı

ise iktidarını hareket eden topluluk üzerinde uygular. Çoban iktidarında birey, evreni tanrının iradesine göre algılar. Yunan düşüncesinde Tanrı, insan için iyi, makul, yararlı olabilecek yasalarla kendisini sınırlamıştır (Ergin, 2017: 154).

Kendilik kaygısı, kendisi hakkında bilgi olmasının yanında hakikat ve iradenin ya da belirli davranış kalıplarının ilkesinin bilgisidir (Foucault, 2005a: 227). Foucault'nun Yunan ahlâkında, etik olarak adlandırdığı kendilik ilişkileri, başkaları etkileme ve kendine hayran bırakma istenciyle bağlantılı bir anlama sahiptir. Yunan toplumlarında özgür ve doğru davranmak için kendini bilmek, kendini birleştirmek, kendini aşmak, kendi kötülüklerine hâkim olabilmek amacıyla kendine özen göstermenin zorunluluk olduğu görülmüştür. (Foucault, 2005b: 209). Yunan sitelerindeki kişi, ona atfedilen emirlerin bir bütünü ve kurallara bağlı olarak eylemlerini gerçekleştirir. Kişinin bedeni yalnızca kendisine ait değil, başkalarıyla olan deneyimleriyle ilişkin öznel alanı kurmasını sağlayan bir öge olarak görülmüştür (Revel, 2006: 170).

2.4. Pastoralliğin Dönüşümü

Foucault'ya göre bireyselleştirici iktidar tarihinin bir parçası olarak yer edinen pastoral iktidar, zaman içerisinde yok olmamasına rağmen asıl etkisini yitirmiştir. Foucault, pastoral iktidarı daha iyi analiz edebilmek için bu iktidar biçiminin özelliklerini taşıyan yapıları belirlemenin daha doğru olacağını savunur. Bu yapılar: 18. yüzyıldan itibaren pastoral iktidar olma özelliğini kaybetmiş dinsel bir kurumsallaşma olan kilise ve kilise kurumundan farklı olarak bireyselliğe yeni bir yön veren modern anlamdaki devlet örgütlenmesi olarak ifade edilebilir (Foucault, 2005b: 66).

Tarih boyunca insanların, hayatlarını anlamlandırmak ve durumlara anlam yüklemek gibi bir istemleri olmuştur. Bu tarihin geniş kısmında, anlam yüklemeyi dine bağlı olarak yapmıştır. Dinin insanlar için anlam haritası olma görevi vardır. Bu şekilde insan, eylemlerini toplumdaki konumuna göre gerçekleştirir (Çiftçi, 2002: 13). Her toplum, kendisini oluşturan bireylerin dünya hakkındaki farklı ve karmaşık bakış açılarının bir örgütlenmesidir. Din, her şeyin üzerinde, insan hayatını mutlak anlam ve değerlere göre düzenleyen bir temeldir. Bazı davranış kalıpları, bu anlayış etrafında kurumsallaşarak algıda meşruiyeti sağlar. Örneğin, efendileri için çalışan insanların, çalışmalarındaki emeği, Tanrıyı mutlu edecek bir görev olarak görmesi, emeklerinin sömürülmesini meşrulaştırmaktadır şeklinde açıklamak mümkündür (Çiftçi, 2002: 130).

İktidar, vatandaşlarını sadece ideolojik bir biçimde kontrol altına almaz. Bununla birlikte belirli bireyselleştirici tekniklerle bedenlerin yönlendirilmesini de sağlar. Kişi kendisinin yarattığı iktidar mikro fiziği ile ruhunu sınırlandırır (Akay, 1995: 58). Hapishane toplumu olarak adlandırabileceğimiz sanayi toplumlarının, disiplin tekniklerine sahip olmasından önce geleneksel pastoral iktidar, toplumsal gövde üzerinde bireyselleştirici düzenekleri ile bireyin vicdanını kendisi için bir mikro hapishane haline getirmiştir. Bireyin kendisini yönetmesine rehberlik eden yaşam bilgisi, mevcut iktidara bağlı olarak kendisinin ürettiği hakikatle de ilişkilidir. Papaz, Hristiyan yaşam bilgisinin kontrolünü elinde bulunduran kişidir. Bu şekilde bireyleri kendisine bağımlı hale getirebilen bireyselleştirici tekniklere sahip olabilmektedir. Bu gücü, feodal kurumlardan almış; ayrıca kendisi için dinsel bir meşruiyet kazandırmıştır. Aynı zamanda papazın insanları denetleyecek veya yönlendirecek siyasal bir yönü de vardır (Arpacı, 2013: 134). Hristiyan pastorallığı, toplumsal gövdenin üzerinde kendi kendilerine öznellik biçimi altında bağlanan bireyleri oluşturmaya çalışmış; böylece, hakikat terimleri ve itiraf biçimleri ile özneleşen bireylerin kendi bilinçlerine varmaları amaçlanmıştır (Foucault, 2005b: 212).

Modernite, 17. yüzyılda başlayan ve 20. yüzyılda evrenselleşen kurumlar ve davranışları etkileyen toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimidir. Moderniteyle beraber iktidar ilişkileri belirli durumlar etrafında yeniden şekillenmiştir. Bu durumlar: üretim tarzı olarak kapitalizmin benimsenmesiyle beraber emeğin metalaştırılması; insanın doğayla ilişkisini önemli bir biçimde değiştirecek olan sanayileşme; nüfusun ve gündelik hayatın düzenlenmesi için gerekli olan gözetim ve denetim mekanizmalarının kurulması olarak ifade edilebilirler. Bu mekanizmaların başında hapishaneler, okullar, kışla, atölye gibi kurumsallaşmış disiplin kurumları yer almıştır (Giddens, 2004: 63). Modern toplumların en önemli özelliği rasyonelliktir. Modernleşme ile birlikte devlet ve endüstri ilişkisine bağlantılı olarak hayatın bütün alanlarında rasyonelleşme ve sekülerleşme hareketleri beraber ilerlemiştir. Devlet, bilimsel devrimle birlikte denetim gücünü arttırmış ve toplumsalı planlamak ve tasarlamak için toplum mühendislik rolünü bürünmüştür (Bauman, 2012: 10).

Modern zamanlarda etkisini çoğaltan insan bilimleri, insanların evrendeki ilişkisini açıklamaya başladıkça din işlevsel bir dönüşüme uğramıştır. Artık din, toplumu kuşatan sembollerin ve bilgilerin kaynağı olan tek bir hakikat iddiası değil, sadece diğer iddialar

arasından bir tanesidir. Böylelikle modernleşmeyle beraber anlam haritalarında bozulmalar başlamıştır. Din, eski değerler etkisini yitirmiş ve dönüşüme uğramıştır. İnsanların hem din tarafından şekillenme hem de dini şekillendirme özellikleri vardır. Toplumların siyasal, kültürel ve ekonomik değişimlerine bağlı olarak insanlar da dinleri geleneksel haline bırakmayıp değişen özelliklere göre yeni toplumsal yaşama uyarlamışlardır (Çiftçi, 2002: 14). Dinin modern toplumda etkisi kaybetmesi özellikle siyaset ve ekonomi kurumlarının özerkleşmesi ile bağlantılıdır. Modern Batı toplumlarının rasyonelleşme eğilimlerinin dinin kurumsal ve sembolik ayırımına neden olduğu görülmektedir (Çiftçi, 2002: 155).

Avrupa’da egemenlik kavramı, 17. yüzyılda modern devletle bağlantılı olarak doğmuştur. Bu zamana kadar Avrupa yönetimleri (krallık ve imparatorlar) Tanrı ve papalığı kendilerinden daha üstün bir otorite olarak görünmüştür. Üstelik bu iktidar biçiminin dini ve dünyevi yönleri de bulunmaktadır. Kiliseye bağlı dini iktidar, 15. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasında feodalizm zayıflamasıyla beraber otorite sahibi uluslar üstü kurum olma özelliğini yitirmiş ve yerini merkezi monarşilere bırakmıştır (Heywood, 2017: 110). Genel olarak iktidar, bazı birey ya da grupların çıkarları doğrultusunda bilinçli uygulanan bir egemenlik durumu olarak açıklanır. 16. ve 17. yüzyıllarda iktidarın egemenlik niteliklerinde değişimler başlamıştır. Modern devletin temel amacı, egemen olduğunu hissettirmektir. Çünkü fiziksel güç üzerine kurulu bir iktidar söz konusudur. Kaynağını halk egemenliğine dayandıran modern devlet iktidarı karşısında, kaynağını dini egemenliğine dayandıran geleneksel pastorallik önemli dönüşümlere maruz kalmıştır. Bireysel deneyim ve vicdani rehberlik kabiliyetine sahip beden üzerinden egemenlik kuran geleneksel pastorallik, yerini aydınlanmaya bağlı gelişen düşüncelerle birlikte biyo-politik özelliklere sahip aklın bedeni hapsedtiği rasyonel bir iktidara bırakmıştır (Coşkun, 2010: 144).

Sanayi ve Fransız devrimlerinden günümüze kadar süreçte din, devlet ve bilim kurumları, toplumsal ve kültürel yaşamda bir rekabet içerisinde olmuşlardır. Modernleşme sürecinde Batı toplumları, seküler düzenlemeler eş zamanlı olarak kendilerini yönetecek bir hukuk ve yurttaşlığa dayalı bir ulus sistemi inşa etmişlerdir. Bu dönemde birey, geleneksel aidiyetlerinden, birincil ilişkilerinden ve toprağa bağlı bir yaşamdan kopartılıp, modern kentlere özgü yaşam, ikincil ilişkiler ve vatandaşlık üzerine bir kimliği kabullenmiştir. Bu şekilde günümüz kimlikleri, etnik ve kültürel kimliklerin ötesinde bir üst-kimlik inşası olarak görülmektedir (Dalbay ve Avcı, 2018: 18).

Foucault, 18. yüzyıl Avrupa'sındaki kültürel gelişmelerle beraber söylemlerin bireyselleştirici biçimlerini vurgulamıştır. Foucault'ya göre sosyal bilimlerde iktidara uygun düşecek bir bireyin yeniden icat edilmesi gerekmiştir. Bilginin çözümlemesi, bireyin konuşmasının nesnesi haline gelmesi ve diğer konuşma nesneleriyle ilişkisini biçimlendirmesini sağlamaktadır. Örneğin suçla ilgili bireyselleşme biçiminde bireyin cezanın nesnesi olarak beden kuramlarını aynı anda geliştirmiştir. Foucault, 18. yüzyılla birlikte değişen bireyselliğin insanları fiziksel olarak kullanılmak üzere biçimlendirdiği iddialarında bulunmuştur. Foucault, bürokrasi ve toplumdaki kuruluşların daha çok büyümesi ve daha çok karmaşık hale gelmesine rağmen, bireyselleşme ile koordineli olarak birlikte devam ettiğini savunmuştur (Çiftçi, 2002: 86-88).

18. yüzyıldan sonra kapitalist sanayi toplumları destekleyen modern devlet biçimleri, pastoral iktidarın sahip olduğu araçlara, bireyselleştirici tekniklere ve yöntemlere gereksinim duymuştur. Bu dönemde bireylerin din ile ilişkileri değişmiş ve ideolojik denen değişimler çevresinde belli dinsel kurumların yetkileri ve sorumluluklarına son verilmiştir. Bununla birlikte laik modern devlet mekanizmasına pastoral teknikler yerleştirildiği görülür. Avrupa'da 18. ve 19. yüzyılları içerisinde modern devlet, geleneksel pastorallığın hedeflerini yeni toplum biçimine göre yeni koşullara uydurulmasını ve başka yerlere taşınmasını sağlamıştır. Böylece, modern devlet, bireyin ona dayatılan bireyselleştirme sürecinden hiçbir şekilde kaçamayacağı bir yapıya dönüşmüştür. Bunun anlamı, modern devletin laik kurumların içine yerleştirilen ve geliştirilen tekniklerle birlikte bireyi doğumdan ölüme kadar gözetleyeceği, denetleyeceği ve eğiteceği bir iktidara sahip olması olarak açıklanabilmektedir (Foucault, 2005b: 213).

18. yüzyılla beraber modern devlet, pastoral iktidarın yeni bir dağılımı ve örgütlenmesi fenomeni olarak ortaya çıkmıştır. Modern devlet, bireylerin doğasını göz ardı ederek gelişmemiş; aksine, bireylerin üzerinde birçok spesifik özellikle uyguladığı iktidarda bireyselliğe yeni bir biçim vermiştir. Böylelikle bireylerin tek bir amaç doğrultusunda kendisine tabi kılınmasını sağlayan çok gelişmiş bir yapı oluşturmuştur. Bu anlamda, modern devlet katlanarak çoğalan işleviyle yeni bir bireyselleştirme matrisi olarak pastoral iktidarın yeni biçimi olmuştur (Foucault, 2005b: 66).

Pastoral iktidarın yaşadığı değişimdeki önemli noktalar şunlardır (Foucault, 2005b: 67-68):

1. Pastoral iktidarın amacı değişmiştir. Sorun geleneksel pastorallikteki gibi insanları ahret selametine götürmek değildir; sorun artık aynı selameti bu dünyada sağlamaktır. Böylece, modern devlette selamet sözcüğünün anlamı değişmiş; belirli bir yaşam standardı sağlamak için sağlık, koruma, refah ve emniyet gibi anlamlar kazanmıştır. Dinsel amaçları olan pastorallığın yerini, dünyevi amaçları olan pastorallik almıştır.
2. Yeni pastoral iktidarın toplumdaki görevleri de çoğalmıştır. Örneğin, 18. yüzyılda polis kurumu bu yeni iktidar biçimiyle bağlantılı olarak sadece yasayı ve düzeni korumak ve devlet politikalarına destek olmak için değil, kamu ihtiyaçları, kamu sağlığı ve ekonomik sürdürülebilirlik için gerekli önlemleri olmakla görevlidir. Bu zamanlarda bu iktidar biçimi, amacı iyilik olan herkes tarafından uygulanabilmıştır. Bazen özel şirketler, refah dernekleri, hayırsever kimseler bazen de hastane gibi tıp benzeri kamu yapıları da bu iktidarı uygulayabilmıştır.
3. Pastoral iktidarın çoğalan faaliyetleri doğrultusunda çeşitlenen amaçları, insan bilimlerinin iki rol etrafında odaklanmasına neden olmuştur. Bunlar: nüfusla ilgili küresel incelikli rolü ve bireyle ilgili analitik rol olarak açıklanabilmektedir.

Bu şekilde yüzyıllar boyunca dinsel bir kuruma bağlı kalmış olan pastoral iktidar, değişim geçirmiş ve belirli kurumsallaşmış yapılar yaratarak toplumsal gövdeye yayılmıştır. Birbirine hem bağlı hem de rakip olan pastoral iktidar ve siyasi iktidarın birleşimi olarak açıklanabilen modern devlet, ceza, tıp, eğitim gibi bireyselleştirici taktiklere sahip, bireyleri karakterize eden bir dizi iktidarı oluşturur. Bu yüzden günümüzdeki felsefi, siyasi ve etik sorun, bireylerin devlet kurumlarından kurtarılmaya çalışılması değil; modern devletin aynı anda bireyselleştirmesi ve bütünleştirmesi olan siyasi ikili kısıtlamadan kurtarılması ve oldukları şey anlamındaki bireyselliği reddetmektir (Foucault, 2005b: 67-68).

18. yüzyılda aydınlanma hareketleri doğrultusunda orta çıkan yeni bilim anlayışı ile o zamana kadar toplumlarda düzen ve istikrarı sağlayan bir sosyal kurum olarak görülen din dönüşüme uğramıştır. Ortaya çıkan yeni bilimler sayesinde, dinin modern dönemler öncesi, yerine getirdiği işlevlerin her birinin karşılığı, sanayi toplumlarında ikame edilmiştir. Saint-Simon'un ifade ettiği gibi, bilim adamları ve sanayiciler, lâik bir din olan

pozitivizmin yeni rahipleri olmuşlardır. Bireyler, topluma bağlı birer “vatandaş” olarak yetiştirilmek amacıyla modern devletin laik mekanizmalarının etrafında disipline edilerek düzeninin yeniden kurulmasında kolektif bir bilincin parçası haline getirilmişlerdir (Ünal, 2016: 33).

18. yüzyıldan sonra modern devlet yapılanmasında; kamusal alanda din ve devlet işleri birbirinden ayrılmış ve üretimi sürekli kılmak için bedeni yönlendirecek yeni bireyselleştirici formlar işlerlik kazanmıştır. Modern devlette bireysellik, disiplin etme, gözetleme ve raporlama teknikleri ile gerçekleştirilir. Bu şekilde birey, kendisini bir normalleştirme süreci içinde bulmuştur (Foucault, 2012: 49). Günümüz modern devletinde bireyler genellikle üç alana karşı kendilerini konumlandırarak bireyselleşmektedir: delilik, suça eğilimlilik ve cinsellik. Bu alanlar içerisinde nesnelliğin kurulumu, kendilik yönetiminin oluşumu ve kendilik pratiklerinin gelişimi mümkün olabilir. Öznenin kendisini kurmasını sağlayan her bir deneyim bir hakikat oyunu, iktidar ilişkileri ve öznenin kendisi ile başkalarıyla ilişkilerinin biçimlerini içerirler. Örneğin, deli deneyimi bilgi alanıyla, suç deneyimi siyasi müdahale alanıyla ve cinsellik etik bir alanla belirlenmektedir (Foucault, 2005b: 285).

Aydınlanma hareketi ile birlikte pastorallik, artık doğrudan beden üzerinde değil, sızdığı rasyonel bir iktidar ile işlemiştir. Pastoral iktidarın laikleşmesiyle beden, anatomik bilimsel kuralların bir nesnesi haline gelmiştir. Modern devlet, bedeni korumak ve geliştirmek için onu hukuksal bir alanda yeniden üretmiştir (Saygılı, 2005: 328). Denetim, toplumsal düzenin belirli bir rasyonellikte ilerletilebilmesi için gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Modern çağda denetim, getirdiği düzenlemelerle birlikte insanlara pek çok ödev yükleyen devlet tarafından sağlanmıştır (Bauman, 2012: 55).

Devlet, hem soyut hem de sınırlayıcı olan bütünselleştirme çalışmalarının dışında somut ve genel nitelikli bireyselleştirme çalışmalarını, hem tarihi oluşturan hem de tarih tarafından oluşturulan sorunsallaştırmalarla gerçekleştirir. Örneğin, akıllı ile delilik sorunu. Bu sorunlar güncel veya tarihsel sorunlar; ahlâki ve siyasi nitelikte olabilirler (Foucault, 2005b: 272). Modern devlette kışalar, okullar, hapishaneler, atölyeler ve klinikler gibi büyük disipline edici makineler bireyi kuşatır, ona kim olduğunu söyler, ne yaptığını bilmesini sağlar ve üretim biçimleri göre şekillenen toplumdaki yerini gösterir. Modern iktidar, bu bireyselleştiren gücünü insan bilimleriyle beraber tamamlar. İnsan bilimleri, insanlara kimin normal olduğunu, kimin normal olmadığını gösteren davranış kalıplarını

belirler ve öngörülebilir davranışta bulunmalarını sağlayan bilgileri yaratır. İstatistikte siyasi iktidar için rasyonelleşme ve istikrar amaçlarının dışında bireyselleştirici etkilerde bulunur. İktidarın bireye dayattığı özneleşme biçimleri ve davranış kalıplarını bireyin aklına yatkın olarak rasyonelleşmesini sağlar (Foucault, 2005a: 214).

Marx, kapitalist toplumda pazar sisteminin bireyciliği desteklediğini söylemiştir. Durkheim, piyasanın bireyleri bir konu üzerinde daha fazla uzmanlaşmasını sağladığı; böylelikle bireylerin birbirinden daha fazla farklılaşmasına neden olduğunu savunmuştur. Bendix'e göre bireyleri özerk haline getirmek ve bireyselleştirerek kontrol altına tutmak; etnik grupları, birlikleri, kabileleri ve diğer dayanışma yapılarını idare etmekten kolaydır. Modern bürokratik devletlerin stratejileri de bu bireyselleştirme tekniklerini geliştirmektir. Bunu, eğitim ve dil birliği sayesinde birbirinin yerine geçebilecekleri bir standartlaşma ve vergi ödeme, oy verme gibi bireye hak ve sorumluluk yükleyen kişileştirme sayesinde yapmaktadır (Çiftçi, 2002: 89).

Pastoral iktidar, kilisenin öğretilerinden oluşan hakikat üretimini ve denetleyici politikalarla ile belirli bir davranış modelini bireylerin üzerinde tek tek uygulayarak normalleşmiş bir toplum yaratmayı amaçlamıştır. Modern devlet, sanayi toplumunda önce varolan bu iktidarın amacını modern düzlemde kendisine göre yeniden uyarlamaktadır. Bu yeni iktidar biçimiyle aile, eğitim, tıp, hukuk, psikiyatri, işveren gibi bir dizi iktidarı karakterize eden bireyselleştirici taktikle toplum üzerinde uygular. Yeni bireyselleştirici pastoral iktidar, toplumu bir disiplin ve norm toplumuna ve iktidarı yaşamı kuşatan biyo-iktidara dönüştürecek kurumlar ve pratikler bütünüyle kuşatmaktadır. Bunu da psikiyatri, hapishane, klinikler, tımarhaneler gibi yeni formlardaki bireyselleştirici tekniklerle uyguladığı görülmektedir (Arpacı, 2013: 146).

“Foucault'da Pastoral İktidar Kavramının İncelenmesi” adlı araştırmanın ikinci bölümde, konu kapsamında şu değerlendirilmede bulunulabilir:

İnsan, sosyal bir hayvan olarak kendi kurguladığı gerçekler ile birliktelikler oluşturmaktadır. Bu özelliği sayesinde hem sayısını arttırabilmekte hem de değişken ilişkiler kurabilmektedir. Bu şekilde doğaya egemen olabilme gücüne sahip olmaktadır. İnsanın inandığı gerçeklik, onun zihnini şekillendirmektedir. Lakin gerçeklik kırılabilir olabilmektedir. Bu yüzden iktidar tarafından gerçeklik algısının diğer faktörler ile desteklenmesi gerekmektedir.

Modern anlamda bireyin ortaya çıkabilmesi, cemaat kültürünün gerilemesi ile ilişkilidir. Çünkü cemaat kültüründe cemaat liderinin katı bir tahakkümü vardır. Bu alanda bireyin kendi tercihlerine yönelik bir söz hakkı yoktur. Aydınlanma dönemi cemaat ilişkisinin zayıfladığı ve bireyin haklarını oluşmaya başladığı bir evredir.

Foucault'nun sürü ve çoban ilişkisine ait metaforlarıyla açıkladığı pastoral iktidar, bireyin kendilik bilgisi ve vicdan vasıtasıyla bireyselleştirildiği bir iktidar biçimidir. Çoban rolünde olan iktidar, insanların kendi iyilikleri için yaşamları boyunca gelişimlerini üstlenerek sürünün her bir üyesini, doğumlarından ölümlerine kadar gözetler, belirli biçimde eylemde bulunmaya zorlar, davranışları ayrıntılarıyla beraber denetler ve kendi vicdanlarıyla olan ilişkileri yapılandırır. Pastoral iktidarın insanlar üzerindeki bu işlevlerini gerçekleştirilebilmesi için bireyin iktidara ait hakikat üretiminden doğan söylemlerin bir nesnesi olması gerekmektedir. Foucault'ya göre bireyselleştirici iktidar tarihinin önemli bir parçası olan pastorallik, 18. yüzyıldan itibaren yaşanan toplumsal dönüşümlerin neticesinde pastoral iktidar olma özelliğini kaybetmiş kilise kurumundan ayrı olarak, modern anlamdaki devlet örgütlenmesinin bireyselliğe yeni bir yön veren laik mekanizmalarının içerisinde yer edinmiştir. Bu bölüm, tez araştırmasının asıl konusu olan pastoral iktidarın incelendiği ve hipotez sorularının yanıt bulunduğu bölümdür. Diğer bölümlere konu kapsamında kaynaklık etmektedir. Bir sonraki bölümde devlet iktidarının tarihsel süreç içerisinde nasıl şekillendiği ve değişen üretim ilişkilerine bağlı olarak hangi iktidar biçimlerinin oluştuğu açıklanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİREYSELLEŞTİRİCİ VE BÜTÜNLEŞTİRİCİ İKTİDAR

Bu bölümde “Foucault’da Pastoral İktidar Kavramının İncelenmesi” araştırmasının konusu kapsamında toplumların yaşadıkları ekonomik, siyasal ve kültürel değişimler neticesinde devlet iktidarının hangi şatlara bağlı olarak değişim gösterdiği incelenmiştir. Tarihsel süreçlerin içerisinde devlet kurumunun gelişimi ve modern dönemdeki iktidar ilişkilerinde devlet iktidarının artan rolünün tespiti dâhilinde açıklamalarda bulunulmuştur.

3.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Devlet İktidarı

İnsan doğası gereği sosyal bir varlıktır. Ekosistemin bir parçası olan insanlar, yaşamları için birbirlerine bağımlıdır. İnsan, kendisinin ve diğer varlıkların hayattaki yerini analiz edebilme ve yaşamını devam ettirebilmek için birbirleriyle üretim, bilgi ve iletişim ilişkisini kurabilme özelliğine sahiptir. İnsanların bu özelliklere sahip olarak birlikte yaşamaya gereksinim duyması sonucunda yönetim sosyal bir ihtiyaç olarak doğmuştur. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren insanlar yönetim ihtiyacını karşılamak üzere çeşitli idari sistemler ve örgütler kurmuş, kendilerinin arasındaki iktisadi, idari ve sosyal ilişkini düzenlemişlerdir. Bu örgütlenmeler, ilk olarak yönetim ve tecrübelerin kazanıldığı ailede başlamıştır. Daha sonrasında bu örgütlenmeler evrimini, aşiret, kabile, boy, site, krallık, imparatorluk ve ulus-devlet (günümüzdeki modern devlet) gibi siyasi ve sosyal kurumlar biçiminde devam ettirmiştir (Eryılmaz, 2015: 1).

Kalkolitik (bakır) çağında insanın tarımdan elde ettiği artı ürünün sistemli olarak ortaya çıkarttırılması ve örgütlenmesi, üreten ve yöneten sınıfların doğmasına neden olmuştur. Ayrıca ticari ve mesleki uzmanlaşmanın artması, şehirlerin büyümesi ve bu artı ürünün korunmasının gerekliliği, devlet organizasyonunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böyle bir analizin sonunda devletin aslında kentlerdeki artı ürünün orta çıkması ve etrafında yaşanılanların bir neticesi olduğu söylenilebilir. Bu şekilde, ilk devletler Mezopotomya’da görülmüş, sonrasında antik çağda polis ve orta çağda feodal yapıdaki şato olarak ortaya çıkmıştır. Orta çağda burjuvazinin şatolar etrafında kurduğu kentler, ticaretin yoğunlaşması sonucu gelişmiş ve modern devletin ortaya çıkmasında rol oynamıştır (Erkul, 2013: 6).

İlk topluluklar, bütünleştirici bir din anlayışı etrafında toplanan akraba grubu niteliğindedir. Bu topluluklar, askeri fetihler ve ekonomik ilişkilerin güçlenmesiyle büyümüşler ve siyasi bir iktidarın oluşmasının temellerini atmışlardır. Bu siyasi iktidarın en üst mercisi devlettir. Bu anlamıyla devlet, “toplumun büyümesi ve karmaşık bir yapıya erişmesinin sonucu” olarak ifade edilebilir. Günümüz modern devleti, temellerini fiziki güç tekelinin yanında ekonomik alanda da işlerlik kazanarak oluşturmuştur. Klasik devletin iç ve dış güvenliğini sağlama anlayışından, müdahaleci ve planlayıcı devlet anlayışına bir dönüşüm yaşanmıştır. Geleneksel devletin yasakçı ve hâkim olma gibi negatif özelliklerinin yanında, modern devletin üretimi teşvik etmek ve nüfusu yönlendirmek gibi pozitif özellikleri olduğu görülür (Eryılmaz, 2015: 25-26).

Modern insanın kaderi, 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geçen zaman diliminde belirlenmiştir. 19. yüzyıldan itibaren Batı’nın sömürgeleştirme yoluyla uyguladığı şiddet, kendisine ait olan düşünce şemaların, siyasi biçimlerin ve ekonomik süreçlerin fiilen evrenselleşmesini sağlamıştır. Bu anlamıyla Avrupa öznesinin tarihin öznesi haline geldiği ifade edilebilir. Bilim tarihinin batıdan başlatılmasının nedeni, kullanılan araçların tarihsel kökeninin rasyonelleştirilmiş şekilde Batıdan gelmesidir; aynı araçların kullanılması durumunda benzer şeylerin söylenmesi zorunludur. Günümüz modern devletinin analiz edilmesi gerekiliyorsa, bu ancak Batı tarihinin incelenmesiyle mümkündür (Foucault, 2012: 152).

Batı’daki devlet ve devlete ait iktidar biçimleri ve ekonomilerini genel olarak şu biçimde kurulabilir: ilk olarak feodalitedeki toprak rejiminden kaynaklanan toplum tarafından içselleştirilen geleneksel ya da yazılı yasalar ile adalet devleti; 16. yüzyıldan sonra feodal türden farklı olarak ulusal sınırlar içerisinde disiplin toplumuna özgü idari devlet; güvenlik aygıtına gönderme yaparak toplumun bu aygıt tarafından denetlendiği ve kullandığı bilgi araçları nüfus ve ekonomi olan yönetim devleti (Foucault, 2005a: 286).

Batı’da devlet aygıtının güçlenmesi, hukuksal düşünce sisteminin gelişmesine bağlı olmuştur. Batıda hukukun gelişimini iyi analiz edebilmek için hukukun etkilediği ve etkilendiği iki iktidar biçiminin arasındaki ilişkiyi bilmek gerekmektedir: feodal iktidar ve monarşi iktidarı. Orta çağdan itibaren monarşi iktidarın büyümesi, feodal iktidarın zararı bir şekilde gerçekleşmiştir. Feodal iktidar, ahlâka, aidiyete ve bağ biçimlerine bağlıyken; monarşi iktidarı hukuku, kendisini geliştirmek için feodal iktidarın karşısında kullanmıştır. Monarşi iktidarı, kendisinin geliştirdiği hukuksal kurumlara dayanarak mahkemeler

sistemini hayata geçirmiştir. Bunun en iyi örneğini, 13. ve 14. yüzyıllarda Roma hukukunun Batıda feodal iktidarın karşısında yeniden ortaya çıkması olarak gösterilebilir (Foucault, 2005b: 143).

Foucault, 16. ve 17. yüzyılda iktidar sorununun, hukuksal modele bağlı bir hükümlanlık sorununa indirgendiğini düşünür. Hukuk sisteminin gelişmesiyle ilişkili olarak feodal sistemlerin küçülmesi ve kraliyet iktidarının gelişmesi, büyük ölçekte burjuvazinin çıkarına olmuştur. Burjuvazi, bu ortamda toplumsal gelişimini sağlamış ve ekonomide güç kazanmıştır. Burjuvazi ve monarşi iktidarlari, kendilerinin temsil eden hukukun söz dağarcığına biçim veren bir iktidar biçimi haline gelmiştir. 18. yüzyılda ise burjuvazi, kendisinin varolmasını sağlayan hukuku kullanarak monarşi iktidarını zayıflatmıştır (Foucault, 2005b: 144-147). Batı tarihinde hukuk, iktidarlari arasında ilişkileri değıştiren temel bir argüman olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla iktidarın doğru bir analizinin yapılabilmesi için iktidarın temsil edilişı gibi görünen hukuksal iktidar anlayışından bağımsız olunması gereklidir. Bu yüzden, iktidar, analiz edilirken ilk olarak, devlet aygıtına öncelik vermek ve iktidari, hukuksal bir düşünce olarak muhafaza etme düzeneğı olarak kurgulayan burjuvazi düşüncesini yenilemek anlamına gelmektedir.

Foucault, monarşi iktidarının bir hukuk sistemi olarak kurulduğunu, hukuk kuramlarından geçtiğini ve bu sayede iktidarın hep hukuk formunda ifadesini bulduğunu açıklar. Hukuksal bir işleve sahip olan monarşi iktidari, bir toprak üzerinde, silah kullanarak, serfliğı ve hükümlan-uyruk ilişkilerine dayanmaktadır. Monarşi iktidarına bağıli kurumlar, türdeş olmayan ancak hukuk olma ve bir hukuk ilkesi olarak konum almaktadır. Monarşi iktidarındaki hukuksal söylem, hükümlanlığın haklarının meşruiyetini ispatlayarak, insanları itaate yönelten bir etkiye sahip olmuştur. Bunun neticesinde monarşi iktidarındaki hukukun, itaat isteyen ve tahakkümcü bir yanı olduğu söylenebilir (Koloş, 2012: 240).

Orta çağın sonunda monarşi örgütlenmesi, siyasal iktidarın toplum üzerinde uygulanan süreksiz bir iktidar olmasına neden olmuştur. Bu durum ise kapitalizm gelişmesi için tehlike arz etmiştir. Çünkü kapitalizmde ağır gözleri çok büyüktür; küresel ve kitlesel denetimler, ekonomik süreçler ve çeşitli mekanizmalar için yeterli değildir. Bu yüzden de çoğı nesne, davranış ve süreç iktidarın denetiminden kaçabilmiştir. Ayrıca, monarşide etkinlik gösteren iktidar tekniklerinin giderleri çok fazlaydı ve oldukça masraflıydı. Bu masrafın kaynağı, vergi tahsildarlığına bağıli bir el koyma iktidari olmasından

kaynaklanmıştır. Bu durum, her zaman bir ekonomik açık olması neden olmuştur. Oysa kapitalizm gelişimi için sürekli, belirli ve masraflı olmayan bir iktidarın, her bireyi kendi davranışları içinde denetleyebileceği bireyselleştirici bir iktidar olması gereklidir (Foucault, 2005b: 148-149).

Monarşi iktidarının uygulanmasının beraberinde çok büyük riskler taşımıştır. Bu iktidarın çok şiddetli uygulanması durumunda isyanlar patlak verebilmekte; aşırı süresiz biçimde müdahale edilmesi durumunda ise müdahaleler arasındaki sürede direniş ve itaatsizlik olayları ortaya çıkabilmekteydi. Bununla birlikte yüksek siyasi bedel ödeme riskini de beraberinde getirmiştir. Monarşi iktidarında adalet, çok az kişiyi cezalandıran korkutmaya dayalı bir sistemdi. Bu sistemde emsal oluşturarak süreklilik işlevlerinin yerine getirileceği düşünülmüştür. Buna rağmen çok büyük şiddet kullanılması masrafları arttırmakla kalmayıp, isyanlara da neden olmuştur (Foucault, 2012: 94).

Feodal iktidar, insanların ne yaptıklarıyla ilgilenmemiştir; insanları sadece vergi ödemeye ve askerlik yapmaya zorlamıştır. Senyör'ün ilgilendiği şey, toprağı ve onu işleyen köylülerin aile yapısıydı. Kapitalizm yayılmasıyla birlikte, siyasi iktidarların bireyi göz ardı etmesi mümkün olamamıştır. İktidarın gözü tarafından herkesin sistemdeki yerinin fiilen algılanması gereklidir (Foucault, 2012: 157). Buna karşılık, gözetleyen bir mekanizmanın inşa edilmesi ve içselleştirilmesiyle, fiziksel şiddete ve masraflı uygulamalara ihtiyaç kalmamakta; herkes kendi gözetleme noktasına varıp kendisine bu gözetlemeyi işletmektedir. Bu noktada burjuvazi, varlığını korumak için sadece yasalar ve anayasanın yeterli olmadığını görmüş, siyasi rejimi değiştirerek toplumsal bünyenin her alanına yayılması gereken yeni bir iktidar teknolojisi bulmuştur (Foucault, 2012: 95). Feodalizm, monark ile soylular arasındaki iktidarı dengeliyordu. Değişime ve genişlemeye yabancıydı. Bütün iktidarı kendilerinde toplayan monarşiler ise mutlakıyetçiydi. 1648'de Otuz Yıl Savaşı'nın sona ermesiyle feodal sistemin yerini modern devlet almaya başlamıştır (Roskin, 2014: 3).

Modern devlet, ilk defa 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da merkezi iktidar olarak ortaya çıkmıştır. Modern devleti diğer siyasi iktidarlardan ayıran en önemli özelliği, toplum üzerindeki hâkimiyetidir. Orta çağda kilise, soylular ve feodal loncalar gibi organlar iktidarlarını paylaşıyorlardı. Örneğin, papanın şahsındaki dini iktidar, krallıkların dünyevi olan siyasi iktidarlarının üstünde kabul ediliyordu. Modern devlet, hâkim merkezi iktidar olmasıyla birlikte dini ve dünyevi bütün gruplarının yerini almıştır. Modern devletin

dünyada birkaç istisnası olsa da en yaygın biçimi ulus devlet şeklindedir. Bazı geleneksel toplumların (yarı göçebe halklar ve yerleşik kabileler gibi) hükümetleri olmasına rağmen, merkezi ve egemen otoriteleri olmadıkları için bu toplumlar, devletsiz topluluklar olarak görülürler. Devlet, sınırları belirli alan içerisinde evrensel hukuka sahip en üst iktidar olarak ifade edilir (Heywood, 2017: 92).

Modern kavramının tarihsel olarak kökeni, rasyonel bilim anlayışına sahip olan aydınlanma hareketine bağlı “Modernus” kelimesinden gelir. “Modernus” ise Latince de kelime anlamını “hemen, şimdi” olan “mado” kelimesinden türetilmiştir (Kızılcıçelik, 1994: 87). Bauman’a göre modern kelimesi, 15. yüzyıldan itibaren gelişen kapitalizmle birlikte önem kazanmıştır. Teknolojinin merkeze alınarak rasyonel bir eğilim olarak değerlendirilen modernlik, üretimin belli kurallar içerisinde devam etmesi ve toplumsal düzenin bu yönde ilerletmek için gereklidir. Bauman, modern devletin güvenlik adı altında aldığı önlemlerle birlikte, bireylerin davranışlarını kontrol edebilmekte ve faaliyetlerini meşrulaştırmakta olduğunu savunur (Kaya, 2019: 1452).

“Devlet yüzyıllardan beri varolan bir sosyal olgudur”. İktidarın kişisellikten kurtulup kurumsallaşmayla birlikte devlet, bir düşünce ürünü olarak hayat bulmuştur. Bu anlamıyla devlet, siyasal iktidarların evrimiyle ilgilidir. Kurumsallaşmış iktidar, istikrarlı siyasal bir örgüt, sınırları belirli alan içinde insan topluluğu ve bu nitelikteki kuruluşlara sahip olması anlamında modern devletin, 15. ve 16. yüzyıllarda ortaya çıkmaya başladığı görülür. Modern devletteki sınır kavramı, 16. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Ülkeler arasında daha önce siyasal toplulukları böyle bir şekilde kesin çizgilerle ayıran sınırlar yoktur. Ulus devlet, Avrupa’da feodalitenin zayıflaması ve kilisenin pastoral iktidarını kaybetmesiyle ortaya çıkmış; daha önce varolmayan bir siyasal bütünleşme ile dağınık ve çatışma içerisinde olan iktidarların etkisi altında kalan insanları ülke ve millet kavramları etrafında toplamıştır (Kapani, 2014: 38-43).

1789’dan itibaren milliyetçi çizgiler dünyayı temelden şekillendirmiştir. Buna bağlı olarak ulusun tek bir yönetim birimi olarak görülmesi, dünyanın bir ulus-devletler dünyası haline gelmesine neden olmuştur (Heywood, 2006: 173). “*Millet ve Milliyetçilik*” kitabında Ernest Gallner, modern devlette sanayileşme süreciyle ilişkili olan milliyetçiğin bağlılık derecesini önemini vurgulamıştır. Feodalizmde feodal bağlar, toprağa üzerinden bağlılıklar ağıyla yapılırken; sanayi toplumlarında yeni bir kültürel bütünleşme milliyetçilik

sayesinde gerçekleşmiştir. Bu anlamda milliyetçilik, gelişmekte olan kapitalizmin sosyal koşullarının ihtiyaçlarını karşılayabilmek için biçimlenmiştir (Heywood, 2006: 155).

Ulus (nation) kelimesi, Latince de “natio” sözcüğünden türetilmiş ve birkaç anlamda kullanılmıştır. İlki, insanın doğduğu yerle ilişkili olarak bir senyörün ya da bir devletin bölgesi anlamındadır. Burada bir toplumsal sınıfa ya da gruba ait olma anlamı vardır. İkinci anlamında ulus, bir devlet sınırları içerisinde laik bir yönetimin altında yaşayan insanlar topluluğu anlamında kullanılmıştır. Üçüncü ve günümüzde yaygın olan ulus tanımı ise sınırları belirli bir alanda dil, kültür, etnik kökene dayandırılan insan topluluğudur. Ulus, önceden hazır olan bir toplum değil, ulusçuluk ideolojisinin etrafında birleştirilen bir topluluktur (Orkunoğlu, 2018: 25).

Ulus kelimesinin Latince kökeni soy anlamına gelmesine rağmen, günümüzde ulus, kan bağı yerine aynı dil, kültür ve dini yaşayan insanların kimliği anlamına gelmektedir. Devlet, yasalar ve idari kurumlar toplamıdır. Tarihte ilk önce devletler var olmuş, daha sonra ulusları oluşturmuşlardır. Ulus devlet, çoğunlukla psikolojik ve yapısal unsurları birleştirmek amacıyla kullanılmıştır (Roskin, 2014: 1). Uluslar, sadece üyelerinin kendilerini ulus olarak görmesiyle tanımlanabilecek psiko-politik bir inşadır. Ulusların bu sübjektif özelliği, onu diğer grup ve kolektiflerden ayırır. Bir ulus etnik topluluktan ayıran şey, kendilerini siyasal bir topluluk olarak algılamalarıdır. Toplulukların var olabilmeleri için kendilerini imgeleyiş biçimlerinin olması gerekir. Bir etnik grupta topluluk kimliği ve kültürel onur ön plandayken; ulus bundan farklı olarak siyasal bağımsızlık ve devletliği elde etmek ya da korumak amacı taşıyan kolektif siyasal emellere sahiptir (Heywood, 2006: 153). Ulus, ortak kültür etrafında şekillenen insanların oluşturduğu topluluktur. Ulus sadakati içeren ülkesini seven vatanseverlerin bilincinde kendini bulur ve milliyetinin farkına varmasıyla gerçekleşir. Ulus, hâlâ devletlerin kendilerini yönetmelerinin en uygun şekli olmaya devam ederken; devletlerin kültürel kimlik kazandırma ve sosyal uyumu sağlama işlevlerini görebilmektedir. Küreselleşme, ulus devletiyle iç içe geçtiği için iktidar her yere sirayet etmiştir (Heywood, 2017: 130).

“Ulus devlet bireylerin self determinasyon ilkesi ve milli kurumlar doğrultusunda organize ettikleri devlet modelidir.” Ulus devlet, tarihi birikime sahip bir kültürel sermayenin etrafında şekillenen bir siyasi bir formdur. Ulus devlet, içerisinde yaşayan yurttaşların her birinin eşitliğini formüle eden bir siyasi sistemin parçasıdır. Ulus devletin sınırlı bir toprak üzerinde egemenliği tek başına kontrol edebilme gücü onun teritoryal yani

ülkesel bir devlet olduğunu gösterir. Ulus devlet, ortak bir tarihe sahip insanların ülke veya vatan olarak adlandırdığı sınırları kesin çizgilerle çizilmiş toprak parçası üzerindeki yaşayanların ilişkilerini organize eden siyasi bir varlıktır. Bu devlet modeli, eşit yurttaşlığı, siyasi merkezîyetçiliği ve toplumsal homojenliği sağlamayı amaçlamaktadır (Uğuz ve Saygılı, 2016: 130)

Egemenlik kavramı, modern devletin ortaya çıkmasının sonucunda 17. yüzyılda doğmuştur. Modern devleti niteleyen anlamıyla egemenlik, mutlak ve sınırsız güç anlamına gelir. Bu noktada bazı görüş ayrılıkları bu mutlak gücün kaynağı belirlemek üzerinde yoğunlaşmıştır. Egemenlik, en üst hukuki otorite ya da tek siyasal iktidar anlamlarına gelebilmektedir (Heywood, 2017: 92). Modern devlet her yerde aynı hukuk kurallarının uygulandığı ve herkesin aynı hukuk sistemine tabi olduğu bir iktidardır. Modern devletin egemenliği hukukun hâkimiyetinden ortaya çıkar. Modern devletlerin egemenliği, sadece güce dayanmayan meşru hukuk hâkimiyetinde kendisini gösterir. Gerçek anlamdaki tüm egemenlik savlarının bir hukuki boyutu vardır. Yine de hukuk, tek başına yönetim için yeterli değildir. Anayasal ve demokratik devletler, sade bir güç ile değil, vatandaşların üzerinde meşru yönetim olarak onları ikna etmeleriyle ortaya çıkmıştır (Heywood, 2017: 112-113).

Egemenliğinin en önemli özelliği, iktidarın gücünü sürekli kılmasıdır. Egemenlik ilkesi, kendi konumunu koruyarak iktidarını kimseyle paylaşmamasıdır. Bunun neticesinde mutlaklık özelliğini kazanır. Bu egemenlik anlayışında toplumun örgütlenmiş yapısı hiyerarşiktir. Egemen üst noktada olup, diğer tüm toplumsal öğelerle temas halindedir. Bodin'e göre egemenlik, tek, sınırlandırılmaz, en yüksek ve mutlak güçtür; bölünemez, yasa koyucu, dünyevi ve sürekli (Abat, 2014: 28).

1789 Fransız Devrimi sürecinde ortaya çıkan radikal demokrasi ilkesi olarak halk egemenliği milliyetçi doktrinlerin temeli olmuştur. Bu anlayışın güç kazanmasıyla halk artık hükümdarın emrindeki bir tebaası değil, dokunulmaz hak ve özgürlüklere sahip vatandaşlardır (Heywood, 2006: 157). Kapitalizm, temsili demokrasiye ihtiyaç duyar. Temsili demokrasinin sonucunda yönetici sınıf, profesyonel bir sınıf haline dönüşür. Dolayısıyla, Antik Yunandaki gibi doğrudan demokrasi uygulanmaya kalkılırsa üretimin sürekliliği sağlanamayabilirdi. Ayrıca, demokrasi, hak ve özgürlüklerin nasıl bir egemene bağlanacağı konusunda demokratik bir hak olarak insanlara sunulmuştur.

Yönetim sisteminin meşru bir anlayış içerisinde devam edebilmesi ve sınıfsal çatışmaların çözümlenebilmesi için demokrasi ve demokrasiye duyulan inanç önem arz etmektedir.

18. yüzyıldan itibaren demokratik görüşlere dayalı meşruluk anlayışı geliştirilmiştir. Bu geliştirilen meşruluk anlayışında siyasal iktidarlar, egemenliklerini teokratik görüşlerdeki tanrıdan değil, halktan alıyorlardı. Fransız düşünür J.J. Rausseau toplum sözleşmesi ve genel irade düşüncesiyle siyasal iktidarın egemenliğinin millette olduğu tezini öne sürmüştür. Toplum sözleşmesinde doğal halde yaşayan insanlar bir sözleşme imzalamış ve tüm hak ve yetkilerini topluma devretmişlerdir. Kişilerin tek tek iradelerinin toplamından daha büyük bir genel irade, siyasal iktidarların meşruluk kaynağı olmuştur. Fransız devriminde sonra topluluk millet, siyasal iktidarın meşruluğunu aldığı genel irade de milli irade olarak formüle edilmiştir (Dursun, 2012: 113).

Monarşi teorisinde kral, adaletin, yasanın ve iktidarın kaynağı olarak görülmesi beraberinde ona karşı duyulan bir güveni getirmektedir. Oysa bu yeni sistemde iktidar, kişinin yapısının değil, yerinin önemli olduğu, kimseye güvenilmeyen, karmaşık araçları sahip olan bir mekanizma olarak tasarlanmıştır. Eğer makine, tek bir insanla özdeşleşir yönetim sorumluluğu tek kişiye ait olursa ya da tek bir kişiyi dâhi dışarıda bırakacak olursa monarşi tarzındaki iktidara geri dönülür. İktidarı, sadece anayasa terimi ve devlet aygıtı çevresinde değerlendirmek mümkün değildir. Ancak bu öğeler olmadan da kapitalizmle beraber burjuvazinin nasıl güç kazandığı açıklanamaz. Burjuvazi iktidarı, fiziksel ve idari mekanizmalarıyla sosyal beden üzerindeki güç kullanımını arttırması özellikle kâr dolaşımını sağlamayı amaçlar (Foucault, 2012: 98-101).

Monarşi iktidarının temel faaliyetleri sadakat belirtilerinin tanınması ve mallardan kesinti yapılması olsa da; 18. yüzyıldan itibaren iktidar, örgütlenmesini üretim ve yükümlülük içerisinde yapmaktadır. İktidar verimliliği sağlamak için bireylerin davranışlarını ve yaşamlarını rasyonelliği siyasal ekonomik olan bir yönetsellik tarafından belirlenmiştir. Bu durum, iktidarın geleneksel hukuki çerçevesini sınırlandırmak anlamına gelir (Revel, 2012: 84). Feodalizm toprak ve toprağın ürünleriyle ilgilenirken, kapitalizm, beden ve bedenin ürünleri ile ilgilenmiştir. Bu yüzden 18. yüzyıldan sonra bedenden mal ve zenginlikten çok, zaman ve emek elde etmeyi sağlayan bir iktidar biçimi hayata geçirilmiştir. Gözetlemeye dayalı iktidar türü, insanları uyruklaştırmayı ve uyruklaştırdıklarının hem gücünü hem de etkililiğini büyötmek gerektiği ilkesine dayanan yeni bir iktidar ekonomisi belirlenmiştir (Foucault, 2011: 49).

18. yüzyıl ve 19. yüzyılda devlet aygıtında gözetlemenin cezalandırmadan daha iyi olduğunun fark edilmesiyle birlikte kurumsal düzenlemeler de bu yönde değişikliğe uğramıştır. Bu şekilde iktidar, sadece toplumsal yapının üstünde uygulanan bir şey değil, bireylerin gündelik yaşamlarını şekillendirip davranışlarını belirleyen bir yapıya dönüşmeye başlamıştır. Bu kılcal iktidar biçiminin toplum bedeninin içerisinde uygulanmasıyla, kralın yönetimi etkisiz hale gelmiştir (Foucault, 2012: 23). 18. yüzyıldan sonra yaşanan iktisadi dönüşüm iktidar tekniklerinin bireyin içine varıncaya kadar gündelik hayatında davranışlarını yönetmeyi gerekli kılmıştır; bireyselleştirici iktidarın bu boyutunda yönetilen insanların çok olmasına rağmen sanki iktidarın tek bir insan üzerinde uygulanıyormuş gibi etkili olması amaçlanmıştır (Foucault, 2012: 94). Modern anlamıyla devlet yönetimi, pedagojik, hukuksal, ekonomik ya da aile sistemleriyle bireylerin üzerinde denetim kurarak uygulanan iktidar ile ilişkilendirilmiştir. Bu şekilde devlet aygıtı, toplumdaki kendi yönetimselleştirdiği iktidar ilişkilerinden geçer; devlet iktidarının güçlenmesiyle rasyonelleştirdiği ve merkezileştirdiği iktidar ilişkileri, devlete daha çok bağlanır ve devletleşir (Foucault, 2005b: 79).

Foucault, özne sorununu merkezileştirmeye çalışarak, modern öznenin üretim ilişkilerinde belirlenen bir bireysellik ile gözetim toplumunun bir parçası olarak her yerde disiplin altına alınan, denetlenen ve eğitilen bir kurmaca ürün olduğunu ifade eder (Best ve Kellner, 1998: 58). İktidar, üreme, aile, katılım, normallik gibi biyolojik politikalarla toplumun bütün alanlarına nüfuz etmiştir. Yaşamın hesaplanarak çözümlemeler yapılan bu türden incelemeler, kapitalizmin yayılmasına bağlı olarak modern ulus devletlerinin ortaya çıkmasıyla ilgilidir. Biyolojik bir varlık olan insan, yaşamın korunmasını amaç edinen bu iktidar biçiminin organizmacı kurumlarının içerisinde yaşatılmaya çalışılır (Boyne, 2009: 161).

Modern devlet, bireyi kendi öznel süreçlerine bırakmaktansa, onu kültürel ve kamusal açıdan tanımlamaya çalışır. Örneğin, çocuk büyütmeyle dair kabullenilmiş kurallar, tekbiçime indirgenilmiş eğitim sistemleri, mesleki kimlikler ve vatandaşlık hakları gibi bireyselleştiren uygulamalar, bürokratik süreçlerle de desteklenmiştir. Bireyler birbirinden farklı varlıklar olarak işaretler ve numaralar ile tanımlanmış, siyasi, ekonomik ve hukuki etmenlerle şekillenmiş, ayrıca hak ve sorumluluklara sahip olmuşlardır (Çiftçi, 2002: 86-89). Böylece, insanların modern devletin barkodu olan ürünleri haline gelmeleri

için barkotlaştırılmaları, tanımlanmaları, tanımlanılmadıkları zaman ise dışarıda bırakılmaları gerekilmiştir.

Endüstrinin yoğun üretimine bağlı olarak disiplin kurumları da aynı hızda rasyonel bir şekilde gelişmiş ve toplumun her alanına yayılmıştır. bürokraside ve fabrikada çalışan birey, ordunun alt-üst hiyerarşisi içerisinde yer alan bir asker gibi, çalışma prensibi etrafında disipline edilmiştir. Bu alanlarda disipline edici teknikleri hesaplanabilir kurallarla kendi eksenlerinde pratikleşmiş ve süreklilik kazanmışlardır (Weber, 2008: 352). Max Weber'e göre modern devletlerdeki bürokrasi, akılcı/hukuki kurallara dayanan modern toplumların ayırt edici özelliklerinden birisidir. Akılcılık beraberinde verimliliği de getirmektedir. Bürokrasinin gelişimi, kaynakların daha etkili kullanımını zorlayan büyük iş örgütlerini teşvik eden kapitalizm ile ilişkilendirilir. Bürokraside insanların daha eğitilmiş olması ve verimli organizasyonları bilmesi, daha fazla mal ve hizmet üretimi anlamına gelir. Weber'e göre bürokrasi birinci dereceden iktidar kaynağıdır. Çünkü bürokrasi devletin işleyişini elinde bulundurur. Hatta siyasal iktidarlar bürokratik düzeni değiştirmekte zorlanabilirler ve bu değişim için yetişmiş bürokratlara ihtiyaç duyarlar (Heywood, 2006: 505-506).

16. yüzyıldan itibaren devlet, siyasal iktidarın sürekli geliştiği bir yapıya dönüşmektedir. Bu yapı, özelliğinin boyun eğdirilmesine bağlı bir itaat biçimi olarak görülmüş ve bireyleri göz ardı eden ya da çoğu zaman hâkim sınıfın çıkarını koruyan bir siyasal tür gibi düşünülmüştür. Bu düşüncenin doğru yanlarının bulunmasında rağmen, devletin bireyselleştirici iktidar biçimine özellikle önem verdiğini vurgulamak gerekir. Devlet, bireyselleştirme tekniklerinin mükemmel bir şekilde bütünleştirme süreçlerine harmanlandığı bir siyasal yapı olarak görülmelidir (Foucault, 2005b: 64). 19. yüzyıldan itibaren iktidarın esas olarak neyin yasak olduğunu veya neyin izin verilen şey olduğunu bulan ve yasa ile yasaklanan arasındaki sınırı belirleyen bir formül olduğu düşüncesi yaygınlaşmıştır. Bu yüzden toplumlar, öncelikle hukuksal bir iktidar sosyolojisi inşa ederek diğer toplumları da bu anlayış üzerinden değerlendirirler (Foucault, 2005b: 142).

“İki yüzyıl öncesinde tarihin tamamına egemen olan toplum türlerini ortadan kaldıran değişimin adı sanayileşmedir”. Sanayileşmeden anlaşılması gereken üretimin, kaynağı buhar ve elektrik gibi cansız güç kaynakları olan makineleşmeyle sağlanmış olmasıdır. Sanayi toplumlarının temel özelliği, nüfusun sanayi sektöründe ikamet etmesiyle birlikte şehirlerin meslekleşme konusunda önem kazanmasıdır. Şehirlerde artan

nüfusun birçok probleme neden olması; iktidarların çıkarlara uygun yönetim biçimlerinin farklılaşmasına neden olmaktadır. Sanayi öncesi toplumlarda emek satılabilir olmasına rağmen bu genelde çiftçilik biçiminde görülür. Sanayileşmede ücretli iş ile ücretin ana geçim kaynağı olması, insanların bu işe bağımlı hale gelmesini ve diğer geçim yollarından faydalanamamalarına neden olmuştur (Bozatay, 2011: 57).

Toplum tarafından biçimlenen kültür, kapitalizmle beraber sanayileşme ve teknolojiden beslenmiş; kitle iletişim araçlarıyla evrenselleşmeye başlamıştır. Kültür, evrenselleşmesiyle iletişim ilişkilerinin bir parçası haline gelir. Kapitalizm öncesi feodal toplumlarda mallar hemen tüketilmek, kullanılmak ya da takas edilmek için üretilmiştir. Bu yüzden feodal toplumlar, tüketim toplumları değillerdi. Feodalizmden kapitalizme geçişle birlikte üretim, gereksinim olduğuna bakılmaksızın tüketmeyi ve ekonomiyi tüketim odaklı büyütmeyi sağlamıştır. Dolayısıyla, tüketim kültürü insan faaliyetlerinin önemli parçası haline getirilmiştir (Sarigül, 2019: 47).

Devlet aygıtı, hâkim sınıfın tahakkümünü kendi yararına olacak şekilde güvenceye alır ve iktidarını uyguladığı insanların içselleştirmesi için bu sınıfın avantajı doğrultusunda çelişkileri düzenler. Devlet temsil ettiği düzenle sınıfların bütünleşmesini sağlar ve bu düzeni baskıyla sürdürür (Castells, 2017: 101). Buna rağmen, devleti sadece tek bir sınıfın tahakkümünü koruyan bir yapı olarak görmek yanlış olacaktır. Devlet aynı zamanda adli, askeri ve diğer kurumlarıyla birlikte farklı yollardan geçen tüm iktidar ağının güvencesi olarak da görmek gerekmektedir (Foucault, 2012: 69).

Modern devlet, teknolojik gelişmeyi kendi lehinde kullanarak geleneksel devlette olmayan yeni tekniklerle (yeni kayıt tutma, bilgi belgelerin gelişimi) bireyler üzerinde disiplinci ve gözetim iktidarını kolayca uygulayabilmiştir. Modern devletin bireyselleştirme iktidarını uygulayabilmesi için gerekli şart rasyonel gelişimdir. Bu yüzden kapitalizmle birlikte devletin laikleşmesi gerekmiştir. Çünkü bir otorite laik değilse rasyonalizm kuralları işlemiyor demektir ve böyle bir ortamda dogmatizmin hüküm sürmesi riskiyle karşılaşılmaktadır.

3.2. Devlet Aklı ve Yönetimsellik

Geleneksel tanımında devlet, insan ilişkilerini belirli kurallara göre yöneten ve kamusal üretimi gerçekleştiren, en üstün egemen meşru güç olarak açıklanmasına rağmen; günümüzde önceki dönemlere göre farklılık göstermiştir. Bu farklılığın nedeni, devletin

hizmet yükümlülüğünün artması veya nitelikleri yönünden değişmiş olmasıdır. Buna bağlı olarak devletin örgütsel olarak genişlemesi, kurum yapısını ve bu kurumlarda çalışan kişilerin sayısını arttırmış, kamu bütçelerini büyümüş ve devletin toplum üzerindeki iktidarını güçlendirmiştir. 18. yüzyılda Almanya’da kelime anlamı Yönetim Bilimi olan “Kameralizm” ortaya çıkmıştır. İnceleme alanı yönetim konusu olan Kameralizmde, devletin yönetimine ilişkin faaliyetler sistematik bir şekilde incelenmiştir (Eryılmaz, 2005: 2).

Monarşi, miras yoluyla devam eden bir siyasal sistemdir. Mutlakıyetçi yönetim anlayışının zayıflamasıyla birlikte, yönetim için bilgi sahibi yöneticiler gerekmiş ve siyaset, ekonomi ve insan bilimleri aydınlanma hareketinden etkilenmiştir. Yeni doğan iktidar, toplumsal gelişmenin bireyler üzerindeki olumsuz etkilerini kaldırmak üzere ekonomik, toplumsal, demografik süreçler için yönetsel bilginin müdahalesine ihtiyaç duymuştur. Bu sistem, bir hastane olarak düşünülecek olunursa, yöneticiler bireyleri gelişme sürecine uyarlayacak olan doktorlardır (Foucault, 2015b: 129-130). Akıl, varolma olanağı veren bir ayırmadır. 17. yüzyılda Batıda akıl ile akıl dışı ayırımında akılsallığın üstün geldiği an akılsallaşmanın üç farklı yönü önem kazanmıştır: ilki, bilimsel ve teknik akılsallık, üretici güçlerin gelişmesinde ve siyasal kararların uygulanmasında ön plandadır; ikincisi, devlet akılsallığı, yönetsellik formlarını ve karmaşık kontrol prosedürlerini empoze eder; üçüncüsü, davranış akılsallığı, yasanın ve sapmanın vb. toplumsal ölçüsünü tespit eder (Revel, 2012: 12).

Rasyonelleşme ve iktidar aralıksız bir ilişki içerisindedir. Çünkü insanların birbirini yönetmesi araçsal şiddet değil, spesifik biçimleriyle belli bir rasyonalite gerektirir. Siyasal rasyonalite, bireyselleştirme ve bütünleştirme tekniklerini Batı tarihi boyunca geliştirmiştir (Foucault, 2005b: 56). Devlet, iktidarını spesifik siyasi bir rasyonaliteye uygun olarak uygular. Bu nedenle siyasi pratikler ile bilimsel pratikler fiilen birbirlerine benzemektedirler. Çünkü uygulanan iktidar, genel olarak spesifik nitelikte bir rasyonalitedir (Foucault, 2005b: 43). Foucault’nun açıklamaya çalıştığı şey, tarih boyunca insanların üzerinde belirli bir rasyonaliteye dayanan ölüm ve yaşam oyunu oynandığıdır. Düşünen varlık olarak insan, eylemlerini evrensel davranış kurallarına göre; ama aynı zamanda spesifik bir tarihsel rasyonellik içerisinde yapar. 17. ve 18. yüzyıllarda “devlet akli” düşüncesi, modern siyasi rasyonelliğin temellerini oluşturduğu görülür (Foucault, 2005b: 109).

Foucault, rasyonalite biçimini konu kapsamında analiz eder. Devlet iktidarının rasyonalitesi iki doktrinle formüle edilmiştir: Devlet akli ve Polis teorisi. Devlet akli genel olarak devletin kendisine ait ilke ve yöntemleriyle uyguladığı iktidarın; iktidar ilişkilerinde diğer iktidar biçimlerinden farklı olduğunu anlatmaktadır. Örneğin, devlet yönetimi, tanrının dünyayı, babanın ailesini, bir amirin kendi topluluğunu yönetim biçimlerinden farklıdır. Polis doktrini ise devletin rasyonel faaliyetlerinin nesnesi olan şeylerin doğasını, faaliyetlerin amacını ve hangi araçlardan faydalandığını açıklar (Foucault, 2005b: 43). Siyasal bir yönetimsellik oluşumu, devlet aklının ortaya çıkmasıyla ilgilidir. Devlet akli ile tanrı yasaları ve insani törelere saygı gibi geleneksel erdemlerden ya da uzak görüşlülük ve danışmanlarla toplanmak gibi ortak meziyetlerden kaynaklı bir yönetimden akılcı ilkeleri ve özgül uygulanma alanını devlette bulan bir yönetim sanatına geçilmiştir. Devlet akli, hükümların emri dışındaki bütün kuralların yok sayılması değil, adalet sahibi ve Machiavelli'nin Prens'indeki erdeminden çok uzak bir akılsallığın kaynağıdır (Foucault, 1993: 102).

Modern devletin oluşum sürecinde devlet akli, tesis edilen egemenliğin nasıl devam edeceğinin belirlenmesinde bir gereklilik fikridir. Devlet akli, alınan kararlarda devlet için neyin gerekli olduğunu belirlemeye çalışan en üst bir ilkedir. Devlet aklında egemenin kendi mevcudiyetini sürdürmesi için hangi etkin ve verimli araçlara başvurusu gerektiği somutlaşan bir sorun ortaya çıkmıştır. Devlet akli ilkesi, kendi içerisinde yöneticilerin kişisel yönetim güdüsü ve tebaanın ihtiyaçları gibi iki temel kaynağı vardır. Devlet akli, devletin güvenliği konusunu merkeze alarak devletin ahlâki ve hukuki normları kendi lehine kullanabileceğine işaret eder. Egemenlik, incelikli ve araçsal bir rasyonalite ile güvenceye alınır (Türk, 2018: 545).

Devlet akli, rasyonel bilgi ve kurallara uygun teknikleri ile devletin yönetim sanatına özgü bir rasyonalitedir. 17. yüzyıldaki anlamıyla yönetim sanatı, Hristiyan ve Machiavelli geleneklerinden aynı anda kopmaktadır. Yönetim sanatı, devleti kendisini gözlemlenebildiği sürece rasyonel olduğu üzerine formülü edilmiştir. Hristiyan gelenek, iyi bir yönetim için yasalar sisteminin kutsal ve doğal yasalara bağlı olmasını savunmuştur. 16. yüzyılda ise devlet akli, ilahi ereklerden ziyade devletin ne olduğuyla ilgilenmiş ve yönetim için elverişli ilkeler aramıştır. Machiavelli'deki sorun ise prens ile toprağı arasındaki bağıdır. Yönetim sanatıyla birlikte asıl önemli olan, prensin iktidarını güçlendirmek değil, devletin kendisini güçlendirmektir. Sonuç olarak, devlet akli tanrı

bilgeliliğine ya da prensin stratejilerine gönderme yapmaz. Devlet aklının konusu, devletin kendisinin doğası ve rasyonallitesi ile ilgilidir (Foucault, 2005b: 110-111). Foucault'nun devlet aklında kastettiği şey, önceden varolan kuralların tamamen yok sayılması değil; yeni yönetim rasyonelliğinin kaynağının, hükümdarın Machiavellist modeli ya da tanrısal adalet olmadığını göstermektir. Orta çağ geleneksel yönetim anlayışından, rasyonelliğinin amacı devletin marjinal faydasını sağlamak olan yeni yönetim sanatı anlayışına geçilmiştir (Revel, 2012: 127).

Devlet aklı, bir devletin güçlü olmasını diğer devletlerin güçlerinin bilinmesiyle mümkün olduğunu savunur. Devlet aklının sorunu, Avrupa'nın da dâhil olduğu küresel rekabetçi devletlerinin içinde, bu alana müdahaleyi mümkün kılacak bir kuvvetler dinamiği ve akılsal teknikler sorunudur. Devlet aklı, kendine ait kurumsallaşmış yapılar dışında, iki büyük siyasal bilme ve teknoloji kümesi içinde somutluk kazanır: diplomatik-askeri teknolojisi ve polis. Bu teknolojiler, devletlerarası ticaretin ve para dolaşımının sağlanmasının birer aracı olmuştur. Böylece, yeni yönetimin ayrıcalıklı nesnesi nüfus ve zenginlik olmuştur. Ticarete zenginleşmekle üretimin, nüfusun ve güçlü orduların mümkün olacağı düşüncesi hâkimdir (Foucault, 1993: 103).

Genel olarak devlet aklına dair bilgiler madde olarak şu şekilde sıralanabilir (Foucault, 2005b: 45-47):

1. Devlet aklı terimi, sonradan insanlar tarafından keyfilik ya da şiddetle ilişkilendirilmesine rağmen; eskiden yönetme sanatına özgü olan bir rasyonelliktir. Sanat olarak algılanmasının nedeni, devlet aklının kurallara uygun bir teknik olmasıdır. Bu kurallar ise gelenekleri değil, rasyonel bilgiyi içerimliyordu.
2. Devletin yapısı gözlemlenebiliyorsa, yönetim sanatı rasyoneldir. 16. ve 17. yüzyıllardaki anlamıyla devlet aklı, devlet ve devletin getirdiklerinin yönetim için doğru ilkeler belirleyebilmesidir.
3. Devlet aklı, Machiavelli'nin Prens'teki fetihçi anlayışına ters düşmektedir. Çünkü Machiavelli prensi ön plana çıkarır ve devlet için önemli olanın prens ile devlet arasındaki bağları güçlendirmek olduğunu öne sürer. Bunun için prens miras ya da fetihle kazandığı toprağını düşmanlara karşı savunmalıdır. Devlet aklında ise önemli olan devletin kendi varlığı ve doğasıdır. Devlet aklının rasyonel yönetime ilişkin anlamları şu yöndedir: devlet, doğası gereği sadece gücünü artırdığı sürece

düşmanlarından korunabilir. Devlet yönetiminin amacı, kendi gücünü geniş kapsayıcı ve rekabetçi çerçevede artırmaktır.

4. Devlet akıllı belirli tipteki bilginin oluşmasını sağlayarak rasyonel bir yönetim ile kendi gücünü artırabilir. Yönetimin kalıcılığı ancak kendi gücünü bilmesiyle mümkündür. Devlet kendi gücüne uygun bir şekilde yönetilmelidir. Devlet, hem kendisinin hem de başka devletlerinin kapasitesini ve bu kapasitelerini geliştirme araçlarını bilmelidir. Bu bilgiye aritmetik ve istatistikle ulaşılabilir. Bu yüzden yönetim için somut, kesin ve dengeli bilgilere sahip olmak zorunludur.

Foucault'ya göre 16. yüzyılda ortaya çıkan devlet akıllı, politik eylemin bir amacını ve sahip olduğu rasyonelliğini uygulamaya koymasını içerimlemektedir. Yönetimselliğin kurucu unsuru olan nüfus, devlet aklının alanında konumlandırılmıştır. Devlet aklının ilkesine göre devlet kurumu, her şeyin karşısında güçlendirilmelidir. Devlet akıllı ilkesine bağlı bir yönetim sanatının oluşması, nüfusla malların üretimi arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini gerektiren bir rekabet politikasının parçasıdır (Türk, 2017: 42).

Modern siyasi rasyonaliteyle birlikte ilk kez devlet iktidarını kullanacak kişinin, siyasi bilgi ve yeteneğe sahip bir siyasetçi olması gerekmektedir. Yönetme sanatı, siyasi kabiliyet sağlayan siyasi aritmetik bilgisine bağlıdır. Bu siyasi aritmetik, devletlerin kendi ve karşılıklı güçlerini bilmesinde olasılık hesabıyla hiçbir bağı olmayan istatistiktir. Devlet gücü, kendisini yöneten hükümetin siyasetine göre ya artar ya da azalır. Her devlet rekabet içerisinde olduğu için bu gücü arttırmak önemlidir. Hükümetlerinin amaçları, rekabet içerisindeki ortamda kendi devletlerinin gücünü artırmaktır. Devlet, kendi gücünü artırmak için bireyle ilgilenir. Birey, bu güce katkıda bulunabildiği ölçüde devlet tarafından önemlidir. Bu gücü arttırmak için devlet bireyden çalışmasını, üretmesini, tüketmesini ve kimi zaman da ölmesini ister (Foucault, 2005b: 112-113).

Yönetimsellik anlayışı, Orta çağ'daki adalet devletinin 15. ve 16. yüzyıllarda idari bir devlete dönüştüğü bir sürece işaret etmektedir. Bu dönemde güvenlik, yönetimselliğin kullandığı temel araç olmuştur. Barış ve düzen hakkındaki söylemler bu dönemdeki politikaların önemli bir parçası olmuştur. Buradaki güvenlik anlayışı, temel olarak üç biçimde incelenebilir: yasa sistemi, disiplinci mekanizmalar ve güvenlik mekanizmaları. Bu şekilde güvenlik artık bir sınır sorunu olmadığı söylenebilir (Özmkas, 2016: 131).

Foucault'da yönetimsellik kavramı, yeni iktidar biçimin nüfusu temel alan kurumlara, prosedürlere, analizlere, düşüncelere, hesaplara ve taktiklere sahip olmasına,

ekonomi-politik bir bilgi biçimine dayanmasına ve asıl teknik araçlarının güvenlik aygıtları olmasına işaret etmektedir. İktidarın bu yönetimi aynı zamanda Batı toplumlarını üstün kılan bir eğilimdir. Böylelikle Orta çağ adalet devleti, yönetimselleşen bir süreç içerisinde farklı amaçlara ve işlevlere sahip olmuştur. Yönetimsellik ile yönetim soruları, “nasıl, kim tarafından, ne ölçüde, hangi amaçlarla ve hangi yöntemlerle yönetmeli” gibi sorular olmuştur. Bu yeni yönetim alanında, insanların ilişkileri, bağları, zenginlik araçları, geçim kaynakları, verimlilikleri gibi yeni iktidarın ilgilendiği unsurlar iç içe geçmişlerdir (Koloş, 2012: 342).

Foucault’ya göre yönetimsellikte amaçlanan özgürlüğü sınırlamak değil, bireylerin bir mekanizma içerisinde belirli davranış kalıplarına uymalarını sağlayarak özgürlüğün birleşimine izin verilmesidir. Devlet akıllı, bir yönetim sanatı olarak ilahi, doğal ya da insani yasalara uygun değildir. Çünkü devletin gücüne uygun olarak bu yönetme tarzında dünyanın genel düzenine saygı duyulması beklenilmez (Coşkun, 2010: 62).

Foucault, yönetimselliği şu yönlerle değerlendirmiştir: ilki, toplumu hedef alan yönetimsellik, siyasal ekonominin bir figürü olan güvenlik aygıtlarıyla birlikte iktidarın, hesaplar ve taktiklerle ağlarını kurumlara ve süreçlere yaydığı anlaşılabilir. İkinci olarak, Batıda yönetimsellik, iktidar sürecindeki gelişiminde egemenlik ve disiplin adı verilen iktidar konularının güç kazanmasını sağlamıştır. Böylece, 16. yüzyılda devlet yönetsel devlet olmuştur. Modern yönetimsellik, bireylerin yaşamıyla ilgili genel siyasal yönetim ile bağlantılıdır. Yönetim teknolojileriyle birlikte bireyler dönüşüm geçirir, iktidar ilişkileri değişebilir. Yönetimsellik başkaları üzerinde kullanılan egemenlik teknikleri ile kendilik tekniklerinin ortak keşişim kümesidir (Revel, 2012: 128-129).

Aydınlanma Çağı olarak kabul edilen 18. yüzyılda sekülerizmin yükselişiyle birlikte bürokrasinin dönüşümü ve yönetim konusunda yeni ve kapsamlı reformlar yaşanmıştır. Foucault’nun yönetimsellik analizi, yeni yönetsel anlayışın kapsamında yönetimselliğin yönetim mantığındaki evrimin sonucunda egemenliğin sadece prosedürel işleyişinde değil; aynı zamanda düşünme ve algılama biçimindeki bir dönüşümde olduğunu göstermekte olduğu ifade edilebilir. Yönetimsellik, nüfuz üzerinde iktidar kurulabilmesinin mümkün kılacak kurumlar, prosedürler, analizler ve düşünceler, hesaplar ve taktiklerden oluşan bir bütündür (Türk, 2017: 40).

Nüfus sorunun ortaya çıkmasıyla yönetim sanatındaki ekonomi konusu, merkezi bir öneme sahip olmuştur. Nüfus sürecinin bütün unsurlarıyla yeni baştan kurulması

gerekmiştir. Bu şekilde, ekonomi kavrayışı yönetim biliminin gelişimiyle birlikte farklı bir gerçeklik düzleminde “ekonomik” olarak nitelendirilmiştir. Bu özelliğiyle yönetim bilimi nüfusa ait sorunları çözmek daha mümkün hale gelmiştir (Foucault, 2005a: 280). Nüfus süreçleri ile ekonomi bilgisinin ayrılmaz bir yapı haline gelmesiyle yönetim bilgisi oluşur. Yeni bir bilim olan ekonomik politik, nüfus, toprak zenginlik arasındaki sürekli ve çok çeşitli ilişkilerin oluşturduğu bir ağ olarak görülür (Foucault, 2005a: 283).

Nüfus, doğal olan veya doğal olmayan birçok etkene bağlı bir değişkendir. Doğal olmayan etkenler, vergi sistemi, kârın bölüşümü gibi nüfus oranının temel belirleyicileridir. Nüfusun bağlı olduğu etmenler akılsallık ile çözülebilir ve bu çözümleme iktidara nüfus üzerinde yapay ve çok sayıda değişikliğe uğratabilme olanağı verir. Bu şekilde, polis teknolojisiyle eş zamanlı bir ekonomik düşüncesinin varolması, siyasal nüfusun kimlerden oluşacağı sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu nüfus, üretimi sağlayacak bedenlerin toplamı olarak ele alınmasa da, insanlar ve insan türüne bağlı varlıklar genel düzeyindeki yasalar ve kampanyalar gibi hayatta bir değişime uğratabilecek her türlü müdahaleyi konu alır (Foucault, 1993: 103-104).

Devletin kendisine ait erekli doğası olduğu fikrinden, devletin canlı bir kitleye müdahale edebileceği nüfus düşüncesine geçilmiştir. Siyasal iktidarlar, insan bilimlerinden yardım alarak nüfustaki her bir kişinin yaşam sorunuyla ilgilenmeye başlamışlardır. Siyasal iktidar, siyasal rasyonaliteye uygun olarak ekonomik, toplumsal, kültürel ve teknik süreçlere bağlıdır. Siyasi rasyonalite spesifik özellikleriyle her zaman kurumlarda ve stratejilerde somutlaşır (Foucault, 2005b: 121). Bireylerin siyasi rasyonellik sürecinden geçmesi bireyin, bir cemaate ya da bir bütünlüğe giderek karşılıklı güçlenen bir bireysellik ve bütünlüğün sağlamlaştırarak dâhil olması anlamına gelir. Modern siyasi rasyonellik, hukuk ve düzenle böyle bir ortamı sağlar. Buradaki hukuktan kastedilen 17. yüzyıldan itibaren devletin idarecilik düzeniyle ilgilidir. Hukukun devlet düzeniyle bütünleşmesi anlamındadır (Foucault, 2005b: 122).

“Devlet aklı”, devletin iktidarını kendi büyümesiyle geliştirmeye çalışırken, liberal düşünce kendisine fayda sağlayacak bu hedefe ulaşmayı devletin varlığından değil de yönetmeyi araç olarak kullanacağı toplumdan hareket eder. Bu yeni yönetimsellik tipi, birbirleriyle az çok bağlı olsalar da hukuksal analize ya da ekonomik bir incelemeye tek başına indirgenemez. Yönetimsellik, insanlara yeni bir nesne olan nüfustaki bir iktidar teknolojisi olarak sunulur. Nüfus, biyolojik hayatın kendisinin iş gücüne bağlı olarak

kontrol altına alınabilecek olan varlıkların toplamıdır. Batıdaki politik dönüşüm, nüfusun ve bedenin keşfiyle şekillenmiştir. Disiplin tekniklerinin bireylerin bedeni üzerinde uygulanmasıyla toplumsal hekimlik göreviyle biyo-politika, hayatları yönetmek için nüfus üzerine yönelmiştir (Revel, 2012: 32-33).

Özgür bireyler, özgür bireyleri özgürlüklerini bir takım araçlarla denetleme, belirleme ve sınırlamaya çalışarak yönetirler. İktidar, özgürlük, stratejikselle ve yönetimsellik olarak ele alındığında ortaya çıkan özne, bir hak öznesidir. Siyasal toplumun kurulmasıyla ortada haklar elde etmiş ya da kaybetmiş bir özne vardır. Yönetimsellik kavrayışı ise öznenin özgürlüğü ile başkalarıyla ilişkilerine kanaat getirilmesini sağlar. Başkaların üzerinde iktidar uygulanmasına karşı duyulan arzu, mevcut fırsatların çokluğuna bağlı olarak artmaktadır (Foucault, 2005b: 246).

Orta çağın feodal sisteminde iktidar ilişkilerinin temelini oluşturan bağıllık göstergeleri mallara el koyma üzerinedir. 18. yüzyıldan sonra bu ilişkinin değişmesinin nedeni, feodal toplumda tabi olma olarak anlaşılan ittifak fikrinin, hizmet/yüküm şeklindeki bir yararlılık fikriyle yer değişmesidir. Bu durum iktidar ile bilme alanları arasındaki ilişkiyi farklı biçimde düzenler. Bu düzende bedenin cezalandırılması değil, itaatkâr olduğu kadar yararlı olabilmesi amaçlanır. Modern çağda, mesele itaatsiz olarak görülen kuraldışı davranışları cezalandırarak hukuki bir egemenlik çerçevesi oluşturmak değil, bireyleri disipline ederek davranışlarını, düşüncelerini ve yaşamını belirleyebilmedir. Foucault'ya göre, yeni bir yönetimsellik türü ekonomi politik, üretim ve hizmet fikri içinde yeni disiplinlerin ortaya çıkmasıyla doğmuştur (Revel, 2006: 135).

Geleneksel toplumlarda, toplum düzenini devam ettirmek için din, gelenek ve kutsal merasim gibi kurumsallaşmış yapılarla iç içedir. Örneğin kutsal merasimlerin ortak değerlerin kabul görmesi ve belirli davranış kalıplarının sürekli halde nesillerce devamı sağlama gibi işlevleri vardır. Modern toplumlar, sanayileşmeye bağlı olarak geniş alana yayılan binlerce hatta milyonlarca insandan oluşan şehir topluluklarıdır. Bu topluluklarda din, gelenek ve kutsal merasim gibi yapıların etkisini kaybetmesiyle; modern toplumların birleştirici ortak değerlere sahip olamamasının sonucu olarak parçalanmış bir sosyal yapı ve karmaşık bir ekonomi ortaya çıkmıştır. Modern toplumları diğer toplumlardan ayıran özellikleri büyüklük, çeşitlilik ve çatışmadır (Heywood, 2017: 83).

Modern devlet, rasyonelleştirme üzerinden yürür ve böylece, bireylerin bedenlerinin kaderini belirleyebildiği kadar düşünme yapısı ve tercihlerini de

belirleyebilme imkânına sahip olur. Modern devlet, birey üzerinden iktidar nesnesi haline gelmiş bir şeyi, rasyonelleştirir ve ondan hakikat üretir. Böylece, akıcılaşır ve bireyin kendi aklından bir yargıya kavuşmasını engeller. Bireyin gündelik hayatında kendi yaptığı davranışını akılcıca olduğunu kabullenmesini sağlar; iktidar hakikat rejimi sunar ve özne bu hakikatin nesnesi halinde gündelik yaşamını şekillendirir. Kapitalizm de kurulan rasyonellik genellikle üretimden maksimum verimi elde etmek üzerinedir. Foucault, rasyonelleşmenin bir bütün şeklinde değil, her biri temel deneyime gönderme yapan delilik, hastalık, suç gibi çeşitli alanlarda inceleme yapılması gerektiğini söylemiştir.

3.3. Biyo- İktidar ve Biyo- Politika

Medeniyetler tarihi, insanlara kendi bedenlerinin nasıl baskı altına alınıp biçimlendirildiğini anlatır. Avcı-toplayıcı toplumların bedenleri, göçebe yaşam tarzını yaşadıkları için diğer toplumlara nazaran daha özgürdür. Yerleşik tarıma geçişle beraber özellikle artı ürünün gelişmesi; yerleşik kültürün oluşmasında etkili olan çalışma, zaman, dil, mülkiyet gibi olgular bedeni sınırlandıran etmenler haline gelmiştir. Daha sonra yaşamın devamını sağlayabilmek için ilk önce kültürel daha sonra yasal yasaklar oluşturmuştur. Beden, iktidarın gücünü gösterebileceği kısıtlanan ve cezalandırılan bir nesne olarak gelişmiştir. Yine de bedene tek bir yönden bakmak onu değerlendirmek için eksik kalmaktadır (Çabuklu, 2004: 107).

Tarihi bulgular, geçmişte yaşamış ulusların ve medeniyetlerinin neden zamanla gerilediğini ve parçalandığı üzerine deliller sunmaktadır. Bu delillerden iki çıkarımda bulunulabilir: ilki, insan nüfusunun yaşamak için bağımlı olduğu çevredeki kaynakları bitirmesi. İkincisi, yönetimler için önemli olan, toplum ve çevre ilişkisi içerisinde uzun süre yaşamın devam ettirilmesinin değil, kısa vadeli politik başarılar elde edilmesidir. Yüksek nüfus yoğunluğu, insanları sadece kaynakların tükenmesi tehdidiyle değil, aynı zamanda yaşam standartlarının düşmesi ya da bulaşıcı hastalıklar gibi olumsuzluklarla da karşılaştırır (Ertürk, 2011: 4). Modern dünya görüşüyle birlikte tinin yerini ten, ruhun yerini madde, değer yerini olgunun almasıyla doğa makineleştirilmeye ve insan da doğadan koparılmaya başlanmıştır. Mekanist görüşteki bireyci yani benmerkezci ahlâk, bireylerin eylemlerini kendi faydalarını sağlamak üzerine gerçekleştirmesini savunur. İnsan, diğer varlıklardan üstün etik bir özne olarak kurgulanır. 17. yüzyılda bilim devriminin gerçekleşmesi ile doğaya egemen olma fikri genişlemiştir (Ertürk, 2011: 37).

Foucault, 16. ve 17. yüzyılda iktidar sorununun, hukuksal modele bağlı bir hükümlanlık sorununa indirgendığını düşünür. 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar monarşist ve monarşist olmayan hukukçuların, hükümlanın kimliği ve iktidar ilişkisinde yerinin ne olacağı hakkında yarattıkları sorun insanların peşini bırakmaz; bedenleri ve gündelik yaşamı etkiler (Foucault, 2012: 116). Monarşi toplumunda kralın bedeni kavramı, bir mecaz değil, politik bir gerçeklik olarak görülür. Monarşinin işleyişi için kralın fiziksel bedeni gerekmiştir. 19. yüzyıldan sonra, kralın bedeni önemini yitirmiş, yerini yeni ilkelerle birlikte toplum bedeni almıştır. Toplum bedeni üzerinde neredeyse tıbbi müdahaleye benzeyen uygulamalar ile kontrol altına alınmak istenmiştir. Toplum bedeni için bulaşıcı hastalıkların kontrol edilebilmesi ve suçluların dışlanması gibi tedavi yollarının uygulanması gereken bir rasyonalite olarak görülmüştür. İktidarın bedeni kuşatmasıyla bedene hâkim olma isteği, insanın kendi bedenini arzulamaya götüren bir hat görevinde olmuştur (Foucault, 2012: 30-41). 18. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar okullarda, hastanelerde, kışlalarda, atölyelerde insan bedenini etkili, sabit, titiz bir şekilde kullanılmasını amaçlayan disipline edici rejimler vardır. Bu rejimler, arzuyu uyandıracak ve bilgi düzeyinde pozitif etkiler üretebilecek güçlü bir iktidara sahip olmuşlardır.

Nüfuslar, doğal temelleri olmayan; iktidar ilişkilerinin insanların yaşamına uygulanmasının neticesinde ortaya çıkan ürünlerdir. İktidar, nüfusu sadece insanların yararlılığını ve uysallıklarını sağlamayı değil; bütün yaşamı ele geçirip sömürebileceği bir alan yaratmak için de kullanır. Çünkü iktidar, yönetme işlevini gerçekleştirebilmek için idare aracı gelen bir nesne kurgusuna ihtiyaç duyar (Revel, 2006: 145). 18. yüzyılda nüfusun özellikleri hakkında yeni keşifler yapılmaya başlanmıştır. Nüfus, monarşi tezinde olduğu gibi sadece kalabalık bir insan grubu demek değildir; biyolojik süreçlerin ve yasaların nüfuz ettiği, yönettiği canlı varlıklar demektir. Her nüfusun doğum ve ölüm oranı, yaş eğrisi, yaş piramidi, hastalanma hali, sağlık durumu vardır; bir nüfus gelişebilir ya da aksine zayıflayabilir. Bu özellikler ile hareket alanı genişleyen bir iktidar için hükümlan ve tebaası ilişkisinde olduğu gibi bireylerin mallarını ve bedenlerini isteyen bir bağımlılık biçimi olmamalıdır. İktidar, başka bir biçimde nüfusu kullanarak yeni zenginlikler, mallar ve bireyler üretmek istiyorsa, bir tür biyolojik bütün oluşturmalıdır (Foucault, 2005b: 151).

Batıda özellikle nüfusun keşfine bağlı olarak bireyin eğitilebilir bedeni üzerinden Foucault'nun biyo-politika olarak adlandırdığı siyasi yönetim biçimleri keşfedilmiştir. Bu

dönemde eş zamanlı olarak gelişen yönetim biçimleri ile konut sorunu, şehirdeki yaşam koşulları, kamu sağlığı, doğum oranı ile ölüm oranı arasında ilişkinin değişmesi gibi sorunlar aynı zamanda ortaya çıkmıştır. Nüfusla ilgili üreme, göç, büyüme oranları ile ilgili bilme sorunlarının orta çıkmasının neticesinde; içerisindeki istatistiği bilgi ile gözetim uygulayabilecek bir siyasi bir organizma, nüfusu düzenleme görevini üstlenmiştir. Böylece, iktidar teknoloji evriminde iki büyük devrim gerçekleşmiştir. Bunlar: disiplinin ve düzenlemenin keşfedilmesi ve biyo-politiğin güç kazanmasıdır (Foucault, 2005b: 152).

Foucault'da biyo-iktidar, modern devletin sayısız farklı teknikler ile beden üzerindeki egemenliğini düzenlemesi pratiğine verilen addır. Modern dönemde iktidar, sadece merkezileşmiş bir yapıda sınırlanmamaktadır. İktidar, disiplin kurumlarında üretilen söylemler içerisinde toplumsal bünyenin her alanına yayılır (Newman, 2006: 133). Biyo-iktidar, hem bedeni ekonomik denetimle birleştiren bir disiplinci iktidar hem de nüfusu kontrol etmek için bedenin biyolojik özelliklerini kullanmak isteyen bir yapıdır. Biyo-iktidarda kapitalizmin emek gücüne uygun olarak nüfusun ekonomik süreçlere göre yeniden düzenlenmesi söz konusudur (Macey, 2005: 111).

İktidar, nüfus üretimiyle birlikte bireyi bütünleştirmek için dönüştürmek ister. İktidarın nüfusa ihtiyaç duyma sebebi, sanayi üretiminin ve liberal sistemin temel ögesi haline gelen işgücünün sürekliliğini sağlamak için denetleme ve güvence altına alma gerekliliğini sağlamaktır. Bu şekilde asla parçalanamayacak bir iş gücü için gereken koşulların sağlanması amaçlanır. Liberal maksimalleştirme, işgücünün bütünlüğünü, kalıcılığını ve sürekliliğini istikrarlı bir şekilde sağlaması gerekmektedir. 18. yüzyıldan sonra yaşamın bu kadar önemsenmesinin sebebi, bireylerin söz konusu iş gücünün bir parçası olmasıdır. Bireylerin davranışlarının cezalandırılması değil, öngörülebilir şekilde disipline edilebilmesi ve gözetlenmesi yoluyla biyo-iktidarlar tarafından genişletilmiştir (Revel, 2006: 149).

Foucault, liberalizmi sadece toplumun tasarımı sağlayacak bir ideoloji olarak görmez. Foucault'ya göre liberalizm, belirli hedefler doğrultusunda sürekli bir dönüşüm geçiren akılsal yönetimin ilkeleri ve yöntemlerini oluşturan pratiklerin bütünüdür. Bu liberal akılsallaştırma modelinde, yönetme uygulamasında hem siyasal hem de ekonomi maliyetini en aza indirerek en üst faydayı sağlamayı amaçlasa da; yönetimini kendi kendisinin amacı olmayacağı ilkesi söz konusudur. Bu yüzden liberalizm 18. yüzyıldan

itibaren yönetimselliği ile devleti kendi varlığında güçlendirmeye çalışan devlet aklı geleneğinden uzaklaşır (Foucault, 1993: 110).

Bilgi, devlet yönetiminde ve disiplinci tutumlarda bireylerin genel düzenin bir parçası haline gelmesi için akıl ile akıl dışı, normal ile anormal, bilim ile bilim dışı ayrımını kuracak rasyonel bir söylem oluşturduğu ölçüde iktidar aracı haline gelir. Bilginin gerçek aygıtları, arşivleme, koruma, kaydetme teknikleri, inceleme ve araştırma yöntemleri, doğrulama yolları gibi bilgi düzeneği ya da bilgi akışı olmazsa; iktidarın kendisini disiplinleştirme çalışmalarında, yerel bilginin üretimine bağlı olan dünyanın disiplinleştirilmesi de mümkün olmaz. Biyo-iktidarın uygulama alanı, bireyleri yönetim öznesi ya da bilme nesnesi haline getirme tarzları içerisinde değil, yaşamın kendisinin bilgi konusu olması sonucunda öznelerin kendileri üzerinde varoluşları, arzuları, istekleri, düşünceleri hakkında bir söylemin üretilmesi üzerinedir (Revel, 2012: 28).

Hristiyan pastorallığında beden, arzulara sahip olduğundan dolayı günahın kaynağı olarak görülmüş ve kilise, dünyevi hayatı ve zevkleri baskı altında tutmayı amaçlamıştır. Monarşi iktidarında ise beden, devletle dolayısıyla kral ile ilişkilendirilmiştir. Devlete karşı bir saldırı, kralın şahsi bedenine yapılan bir saldırı olarak atfedilmiştir. 18. yüzyıldan sonra ise beden şahsi olma niteliğini kazanmıştır. Ceza, sosyal sözleşmeye dayalı devletin kurumları tarafından objektif hukuk kriterlerine göre verilmektedir. “Burjuva toplumunun yeni siyasal bedeni akla dayalı, devlet merkezli, monolitik, hiyerarşik, organize bir yapıdaydı. Hiçbir insan bedeni artık devletin disipline edici, nesneleştirici iktidarının dışında kalamayacaktı.” Foucault, iktidarın bedenler üzerinde kendisine ait simge ve şifreleriyle; bedenlerin içinde ise ruha psikiyatri yoluyla nasıl müdahale edip kontrolü kurduğu süreci anlatır (Çabuklu, 2004: 108).

Foucault, bedeni cezalandırmak yerine bedeni gözetlemeye ve eğitmeye nasıl geçildiğini açıklamaya çalışmıştır. 18. yüzyıla kadar bedenin toplumsal denetimi, cezalandırma ve kapatma yoluyla yapılmıştır. 19. yüzyıldan sonra denetleme araçlarında, bedenin iş gücü olarak gözetlenmesi, endüstriyel çalışmanın ussallaşması ve verimlilişmesini yönetmek amaçlanmıştır. Belirli bir burjuvazi liberalizmin, kurumlar düzeyinde işleyebilmesi için bireylerin mikro iktidarlar tarafından kuşatılması ve bedenlerinin sıkı güvenlik bölgelerine ayırarak organize edilmesi gerekmektedir (Revel, 2012: 23-24).

Politika, bir yönetim hali ve hatta yönetilme durumu olarak yönetim eyleminin genel adı olarak kullanılmaktadır. İlk başlarda bu kavram, devlet yönetimine ilişkin siyasi liderlerin eylemleri ifade etmek için kullanılmıştır. Politika, çatışmayı içeren bir iktidar mücadelesi anlamını içereceği gibi, toplumda ortak iyiyi sağlamaya yönelik eylemleri de içerebilir. Biyo-politika ise yaşam ile politikanın birbirleriyle mümkün olduğu derece bağlı olduğu eylemler alanı içerisindeki bir kavramdır. Biyo-politika, özellikle tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinde başlayan ve günümüze gelen bir yönetim biçiminin kavramsallaştırılmış halidir. Foucault için biyo-iktidar, biyo-politikanın daha genişletilmiş halidir (Koç, 2018: 194).

Biyo-politik kelimesinden sadece 18. ve 19. yüzyıllarda bireyleri yönetmek için disiplinci davranışları içeren bir iktidar türü ifadesi anlaşılmamalıdır. İktidarın toplum halinde yaşayan canlıları yönetmek için dönüşmeye yönelik biçim değiştirmesi biyo-politiği oluşturur. Biyo-politik, yerel biyo-iktidarların duygunun, sağlığın, beslenmenin, üremenin nasıl yönetileceğine dair politik beklentilere yönelik faaliyetlerde bulunmasıdır. Biyo-politik kavramı, liberalizm doğuşuyla birlikte politik rasyonellik çerçevesi hakkındaki çözümlemeleri ile önem kazanmıştır. Çünkü liberalizmle endüstriyel üretimde fazladan risklerin doğrulayan bir yönetim anlayışı gelmiştir. Biyo-politik, hayatı yönetmek için nüfusa uygulanan bir toplumsal hekimi temsil etmiştir (Revel, 2012: 28).

Biyo-politika, modern politikanın ve egemenlik tarzının sistematik bir ifadesi olarak ortaya çıkar. Bu tarz politika anlayışında insan ve yaşamı, kapitalist üretim ve tüketim alışkanlıklarının nesnesi haline getirilir. Dolayısıyla, biyo-politika, biyo-iktidarın egemenliğinde ortaya çıkar. Biyo- iktidar, kolektif şiddet kadar bireyselleştirilmiş şiddet teknikleriyle de çalışarak ölüm üzerinde mutlak bir hakka kadar uzanan sistematik bir anlayışa sahip olur. Biyo-politikada egemenlik stratejileri ile yaşam ve ölüm belirli bir politika içerisinde geliştirilip bireysel anlamda insanın “normal insan” tasarısı içinde yeniden biçimlendirilmeye çalışılır. Sonuç olarak, Biyo-politika, siyasal egemenliğin geldiği en üst aşamada, modernliğin geldiği eşik noktasını ifade ederken nesnesinin doğrudan yaşamın kendisi olduğu gösterir (Taşçılar, 2018: 502).

Foucault’ya göre biyo-iktidarda biyolojik özellikleriyle beraber insan türü, birçok politik stratejilere sahip bir iktidarın nesnesi olmuştur. Bu stratejilerin temel noktası, biyolojik gerçeklerin nasıl kurgulanacağına yeniden yön veren kapitalist gelişimdir. Öyle ki, kapitalizmde hem bedenler hem de nüfus ekonomik süreçlere göre denetim altına

alınmak istenmiştir. Biyo-iktidar ile insan birikimi, sermaye birikimine uygun kılınmıştır (Koloş, 2012: 275).

Tarihin her döneminde iktidarlar, varlıklarını devam ettirebilmek için birey ve grupların sürekli gözetlenmesi ve yönlendirilmesi hususunda toplumsal denetime ihtiyaç duymuştur. Toplumsal denetim genellikle arzu edilen ya da arzu edilmeyen davranışların bir konuma yönlendirilmesinde önemli bir işlevi gerçekleştirmektedir (Bauman, 1997: 18). Sanayi üretiminde bir işgücünün en verimli şekilde kullanılabilmesi için iktidarın yalnızca iş süresinin ve yerini doğrudan idare etmesi değil, denetim ile özel ve kamu ayrımının silinmesi gerekir. Bu ayrım iktidarın öznelerin yaşamının özel kalmasına izin vermemesi ve kendileri içinde gizli olabilecek alanı kuşatmasıyla mümkündür. Böylece, bireylerin beslenmeleri, üremeleri ve yaşam şekilleri önlemlerin, yasaların ve kamusal yönetimin nesnesi haline gelir (Revel, 2006: 153).

Foucault'ya göre kapitalizmde beden, nüfusun ekonomik süreçleri ile bütünleştirilmek için üzerinde denetimin sağlandığı bir sürece girerek pasifleştirilmiştir. 18. yüzyıldan itibaren biyo-politiğin doğuşuyla birlikte beden, sınırlandırıcı hukuksal kurallarıyla değil, nesnesi yaşam olan normlarla kuşatılmıştır. Bu normların asıl amacı, bireyi güçlendirmek ve insan yaşamını siyasi teknikler alanı içerisinde denetim altında tutmaktır. Böylelikle bir normalizasyon toplumu, normlar aracılığıyla biyo-iktidarlar tarafından oluşturulmuştur (Aslantürk, 2016: 577).

Hükümler iktidarının düzenleyici şeması, sanayi toplumuna giden süreçte ekonomik ve siyasal hayatı yönetmekte etkisiz olmuştur. Hükümlerlik iktidarı ayrıntı ve kitle düzeyinde yetersiz kalmıştır. Ayrıntıyı yakalamak için ilk düzeltmeler gözetleme ve terbiyeyle yapılmaya çalışıldığı görülür. Böylelikle bir disiplin sistemi oluşturulmuş ve iktidar mekanizmalarının bireylerin bedenleri üzerinde uygulanması sağlanılabilmektedir. Disiplinci tekniğin uyarlanması ve gerçekleştirilmesi, yaşam tekniğinden daha kolay olmuştur. 18. yüzyılın başında disiplinci teknikler, bölgesel düzeyde, sezgisel, ampirik, parçalı biçimler içerisinde, okul, kışla, atölye gibi kurumların sınırlı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. 18. yüzyılın sonunda insan topluluklarının biyo-sosyolojik süreçlerle birlikte, nüfus olayları içerisine dâhil edildiği görülmektedir. Bu durum, eşgüdümü ve merkezileştirmeyi sağlayacak karmaşık organları gerektirmiştir (Foucault, 2011: 255).

18. ve 19. yüzyıllarda bedenin maddeliği üzerindeki görüşler bedeni mekanik bir makineye benzetmişlerdir. Protestanlık ahlâkında kapitalizm ihtiyaç duyduğu az yemek

yiyecek ve çok çalışan bir işçi sınıfı oluşturma'nın amaçlandığı görülebilmektedir. Kapitalizm gelişimine bağlı olarak yapılan seküler çalışmalar ile dinsel yorumların yerini tıbbi yorumlar almıştır. İşçi sınıfının oluşumunu ve sürekliliğini sağlayabilmek için üremeye yönelik cinsellik teşvik edilirken, hijyen uygulamaları ile salgın hastalıklar önlenmeye çalışılmıştır. Beden üzerinde önceki toplumlarda günah söylemi ile iktidar kurulurken; sanayi toplumlarında normal ile anormal arasındaki çizgiyi çizen bilimlerin sayesinde disipline edilmiştir (Çabuklu, 2004: 109).

19. yüzyılda yaşam, iktidarın ana konularından birisi olmuştur. İnsan, biyolojik bir varlık olarak üzerinde iktidar uygulanan ve gittikçe devletleştirilen bir sürece girmiştir (Foucault, 2011: 245). 18. yüzyılın sonlarında disiplinci olmayan, yine de disipline edici teknikler sayesinde nüfusla ilişkili başka bir iktidar teknolojisi çıkmıştır. Bu yeni teknoloji insanları salt beden olarak değil, doğum, ölüm, üretim, hastalık gibi süreçlerden etkilenen küresel bir kitle oluşturma'sı nedeniyle insanları çoğunluk olarak inceler. Sonuç olarak bu iktidar teknolojinin süreci; ilk olarak beden-insan yönünde bireyselleştirme yöntemiyle beden üzerinde iktidar kurulmasının ardından, tür insan yönünde bireyselleştirici olmayan yoğunlaştırıcı bir iktidar türü olarak görülür (Foucault, 2011: 248).

Yaşam üzerindeki biyo-iktidarda ölçü, yaşama bağlanan yönetimsellik biçimlerinin kabul görmesini temsil eder. 18. ve 19. yüzyıllarda toplum tarafından içselleştiren hukuksal model yerini; hasta ve hastalıkların ötesinde bir müdahale aracına gelen tıbbi modele bırakır. Nüfusu yöneten kolektif bir tıbbileşme, normal ile hastalıklı arasındaki çizgiyi çizen kurumsallaşmış bir yapı oluşturur. Böylece, toplum içerisinde yaşayan bireylerin davranışları, varoluş görüşleri ve çalışma düzeni üzerinde normalleştiren bir sistem kurulmasına olanak verir. Tıbbi düşünce, ölçünün etrafında organize olur, insanları ayırmayı meşru gösterir. Hukuksal düşünce, yasal olanı yasal olmayandan ayırırken; tıbbi düşünce normal olanı anormal olandan ayırır. Bu düşünce, iktidarını cezalandırma yoluyla değil, insanları dönüştürme yoluyla kurar (Revel, 2012: 96).

18. yüzyıldan itibaren sağlık, biyo-iktidarın odağında yer almış ve bu yönde tıbbi alandaki gelişmeler ön plana çıkartılmıştır. Temel tıp ve klinik bilimlerindeki yöntemler birbirinden ayrılmaya ve iktidar teknolojileri tıp lehine gelişmeye başlamıştır. Değişen anlamlarıyla birlikte sağlık, insanları sembolik, ahlâki ve sürekli testlere tabi tutulan bir imgeye dönüşmüştür (Aslantürk, 2016: 577). 18. yüzyılda tıbbi tedaviler, bilginin

merkezileştirilmesi ve bilmenin normalleştirilmesi ile iktidar, yaşatmak için müdahale etme hakkını elde etmiştir (Foucault, 2011: 253).

Biyo-iktidarın tıp alanındaki müdahalesinde ilgilendiği şey, ölüm değil, ölüm oranıdır. Yaşama odaklanan teknoloji, nüfusa özgü kitlesel etmenleri denetleyerek olması muhtemel tehlikeleri önlemeye çalışır. Bu iktidar tekniği, bireysel terbiyeyi değil, genel dengeyi ve bütünün güvenliğini sağlamayı amaçlar. Disiplinci teknikte, bireyler bireyselleştirilerek bedenlerinin yeteneklerini faydalı hale getirilmek amaçlanır; biyo-teknolojisinde ise bedenler, bütünün biyolojik süreçlerinin içerisine yerleştirilir. 18. yüzyıldan sonra oluşturulan iktidar teknolojileri bize kendileri ait iki dizi verir: ilk dizi, beden-organizma-disiplin-kurumlar dizisi, ikincisi dizi, nüfus, biyolojik düzenler, düzenleyici mekanizmalar, devlet dizisi. Devlet tarafından uygulanan biyolojik düzenlemeler ile biyolojik ve devletsel bir bütün oluşturulmaktadır. Disiplin faaliyetlerinin kurumlardan taşma eğilimleri vardır ve her zaman kurumsal bir halde olmayabilir (Foucault, 2011: 254-256).

Modernlikte beden üzerinden baskı yapma imkânı varken; 1960’lardan sonra postmodern geçiş aşamalarıyla beraber arzuların tüketime yönlendirilmesi için baskının yerini ticaretleştirerek teşvik etmek almıştır. Örneğin, eşcinsellere karşı baskı azaltılmıştır. Tüketimi teşvik eden bu modelin, iş ve özel hayatta bedeni ticari sınırları içerisinde esneklemesi gerektirmekteydi. Bu yüzden, devletin bedeni biçimlendirmesi görevine önemli ölçüde piyasada katıldı. Modernlikte, bedenin normal olan ile olmayan üzerinden kurulması ve daha çok verimli olması istenilmekteydi. Bu yeni toplumda beden, moda, plastik cerrahini popülizm tarafından şekillenebilen ticari bir meta haline gelmektedir. Post modern toplumda beden, elektronik, dijital teknolojilerin gelişmesiyle sanallaşmak ve soyutlanmak gibi önemli değişimler yaşamaktadır (Çabuklu, 2004: 110).

“Foucault’da Pastoral İktidar Kavramının İncelenmesi” adlı araştırmanın üçüncü bölümünde, konu kapsamında şu değerlendirilmede bulunulabilir:

Doğada insan, teknoloji üretme ve ürettiği teknolojiler ile kendisini de değiştirme kapasitesine sahiptir. İnsanlık tarihinin var olması, insan alet kullanması ve bilgiyi aktarması ile gerçekleşmektedir. Toplumsal ihtiyaç doğrultusunda aktarılan alet ve bilgilerin gelişmesi, insanlık tarihinde değişimlere neden olduğu söylenebilmektedir. İktidara atfedilen özellikler, üretim ilişkilerinin farklılaşmasına göre çeşitlenmektedir. İktidarın yönetme pratikleri Homo Sapiensin yemek ile kurduğu ilişkiye göre

değişmektedir. Avcı toplayıcı toplum ile tarım toplumu kıyaslandığında sosyal kuralların farklı olduğu görülebilmektedir. Örneğin, günümüz toplumsal hayatı kadın ve erkeğin toplumsal rolleri tarım toplumu tarafından şekillenmiştir. İnsanlık tarihi boyunca toplum içerisindeki sınıfların çatışması, iktidarın yönetmek için yeni pratiklere, normlara ve kurumlara ihtiyaç duymasına neden olmuştur. Örneğin, Antik Roma'da Patrici ve Plebler arasındaki çatışma, 12 levha kanunları olarak adlandırılan kanunların yayınlanmasına neden olmuştur.

Orta çağın sonunda kapitalizm gelişmesi için monarşi örgütlenmesi tehlike arz etmiştir. Çünkü kapitalizm de toplumsal ağın gözleri çok büyüktür; kitlesel denetimler, ekonomik süreçler ve çeşitli mekanizmalar üzerinde yeterli değildir. Kapitalizm gelişimi için; sürekli, belirli ve masraflı olmayan bir iktidarın; her bireyi kendi davranışları içinde denetleyebileceği bireyselleştirici bir iktidar olması gerekli olmuştur. Modern devlet hâkim merkezi iktidar olmasıyla birlikte dini ve dünyevi bütün gruplarının yerini almıştır. Devlet aklının ortaya çıkmasına bağlı olarak siyasal bir yönetimselliğin oluşması sonucunda Tanrı yasaları ve insani törelere saygı gibi geleneksel erdemler ile uzak görüşlülük ve danışmanlarla toplanmak gibi ortak meziyetlerden kaynaklı bir yönetim anlayışından, akılcı ilkeleri ve özgül uygulanma alanını devlette bulan bir yönetim sanatına geçilmiştir. Modern devlette ulus, otoritenin kaynağı olarak sivil toplum olarak kurgulanmıştır. Modern devlet, aydınlanmaya bağlı gelişen düşüncelerle birlikte biyo-politik özelliklere sahip, aklın bedeni hapsedtiği rasyonel bir iktidardır. Bu yeni iktidar, nüfusu sadece insanların yararlılığını ve uysallıklarını sağlamayı değil; bütün yaşamı ele geçirip sömürebileceği bir alan yaratmak için de kullanmıştır.

Bu bölüm, devlet iktidarının dönemsel olarak ifade ettiği anlamların tespit edilmesi hususunda önem arz etmektedir. Ayrıca, bu tez araştırmasının konusuna bağlı olarak, toplumların dönüşümüne bağlı olarak iktidar ilişkilerinin nasıl değişim gösterdiğinin ve şekillendiğinin açıklanabilmesi açısından önemlidir. Bir sonraki bölümde, modern devletin, bireyselleştirici iktidara neden ihtiyaç duyduğu ve bu iktidar biçimini hangi kurum, araç ve pratikleri ile gerçekleştirdiği açıklanmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PASTORAL İKTİDAR VE MODERN DEVLET İLİŞKİSİ

Bu bölümde, “Foucault’da Pastoral İktidar Kavramının İncelenmesi” araştırmasının amacına yönelik ekonomik ilişkilerde yaşanan değişim neticesinde modern devletin neden bireyselleştirici süreçlere ihtiyaç duyduğu ve modern devletin pastoral iktidar olma işlevini bu bireyselleştirici süreçlerin içinde varolan disiplin ve gözetim ile nasıl gerçekleştirdiği açıklanmaya çalışılmıştır.

4.1. Modern İktidarda Bireysellik

Bireysellik ve kimlik, doğal olmayan birleşenlerle birlikte kurumların denetim stratejilerini kuran araçlardır. Bu araçlarla birlikte insanlara dayatılan bireyselleştirme süreci, günümüz öznellik oluşumunda ana rolü oynamaktadır. Bireysellik ve kimlik, insana bilme, inanma, arzulama, hissetme, davranma gibi varolma biçimi atfeden ve hem kendisinin hem de başkalarının onu tanımasını sağlayacak olan deneyimler kümesidir. İnsanın bir deneyimi, kendi kimliği olarak görmesi, onu o deneyimin öznesi yapar. Kimliğin kabulüyle o kimliği oluşturan deneyim kümesiyle bir bilinç ilişkisi kurulur. Bazı kimlikler dine, ahlâka, yasaya, tıbbı vb. temellerine ters düşmeleriyle hem kişisel hem de toplumsal alanda olumsuz, sakıncalı ya da arzu edilmez olarak sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırmada bahsedilen kimlikler, tecrit, ıslah hatta idam gibi pratiklere onay verir ve gerekli kurumların bu pratikleri gerçekleştirmesini meşrulaştırır. Örneğin, tecrit ve tedavi pratikleri, akıl hastalığı kimliğine atfedilen bireylere akıl hastanesinde uygulanmasıyla meşruluk kazanmaktadır (Keskin, 2005: 13-14).

İnsanın kendi doğal kimliğinden ayrı bireysel bir kimlik, hem toplumsal evrim hem de sosyalleşme sürecinde gerçekleşir. İlkel veya gelenekçi toplumlarda kişilerin toplum içerisinde oynadığı rollerin az olması ve birbirleriyle içerisinde tutarlılık göstermesinden dolayı bireysel kimlik, toplumsal kimlikten çok bir farklılık göstermemiş, dolayısıyla bireysellik gelişmemiştir. Bu yüzden bireylerin eylem ve davranışları toplumdaki diğer bireylerin eylem ve davranışlarıyla benzerlik gösterdikleri için topluluk kimliği eylemlerinde gerçekleşmiştir. Modern toplumlarda ise bireylerin toplum içinde oynadığı rollerin çeşitlilik göstermesine bağlı olarak bireysellik, bu rollerin beklentilerini birlik ve tutarlılığa göre şekillendirilmesini sağlamıştır (Atiker, 1995: 61).

Bireyin toplumla olan etkileşimi, kendi kimliğini oluşturmada önemli bir etkidir. Bireyin toplumdaki bir kültürel kimliği içselleştirmesi, topluma kendisini bir özne olarak bütünleştirmesine neden olur. Bu durum özellikle bireyin çocukluk dönemindeki sosyalizasyon sürecinde gerçekleşir ve sonrasında biçimlenir. Diğer bir yandan iktidar, otoritesinin sürdürülebilirliğini sağlamak için kendisine bağlı bir kimlik oluşturma eğilimi içerisindedir. Bunun için de iktidarların, amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için kaos, bir merdiven olarak kullanılabilmektedir (Dalbay ve Avcı, 2018: 18).

Birey, 18. yüzyıl sonrası, esas değişkeni toplumsallaşma biçimlerinden kaynaklanan yapay bir birliktir. Bir ürün elde eden iktidarın, bireyselleştirme mekanizmalarının uygulamalarına maruz kaldıktan sonraki bir işleminin sonucudur. Toplumsal bireyin birliği olan bu yapay birlik, yurttaş olarak tanımlanan ifadeye karşılık gelir. Birey ve yurttaş kavramlarının tanımı, mutlak bir şekilde eşitliğin sağlanmasıyla tutarlı hale gelir. Bir yurttaşın diğerine karşı üstünlüğü durumunda yurttaşlık sistemi çöker. Bireyselleştirme, insanı düzenin içerisinde bir yere yerleştirme mantığını içerirler. Bu şekilde homojen, istendiğini gibi yönlendirilebilen bir bireyler serisinin oluşturulması teşvik edilebilir. Önceden uygulanan sadece kapatma işlemleri, özdeşleştirme ve kimliği belirleme de yeterli değildir, disiplinlerden doğan bireyselleştirme serileri nüfusların yaratılmasında denetim görevini üstlenmektedir (Revel, 2006: 142-144).

Bireyselleştirme pratikleri, belli bir tür kimliği taşıyanları denetleme ve manipüle etme araçlarıdır. Belli kimliklerin arzu edilmez olarak sınıflandırmanın etkili ve kapsayıcı işlevi vardır. Birey, bir kimliği arzu edilmez olarak görürse ona ait davranış biçimlerinde bulunmamaya çalışır. Bu şekilde belirli düşünme, hissetme ve davranış biçimlerinde gönüllü olarak kısıtlanır. Bu hileli yönlendirme tekniği, üzerinde reel olarak uygulanacak pratiklerden daha etkilidir. Çünkü fark edilme ve bir yaptırımla karşılaşma riskinin olmadığı durumlarda dâhi, toplumsal olarak yanlış ve arzu edilmez bulunan davranışlardan kaçınılma tercih edilir. İnsanın belli bir kimliği arzu edilemez bulması onu bu kimliği dışlayan başka bir kimliğin öznesi olarak kurmasını sağlar (Keskin, 2005: 15-16). Bu şekilde birey, bu sınıflandırmaları yapan kurumların denetimine gönüllü olarak tabi olur. Sonuç olarak bireyselleştirme, toplumsal davranış biçimlerinin kalıcı hale gelmesi için gereken araçları oluşturur. Modern toplum, kimliğin karakterize işlevi gördüğü normleştirme toplumdur.

Öz denetimin sağlanması, iktidar ilişkilerinin merkezileşmesiyle ilişkilidir. Bu tarz bir mekanizmanın oluşması, hakikat üretimini kendi tekeline alan istikrarlı bir iktidara bağlıdır. Birey, kendisine dayatılan dış baskıyı içselleştirmesiyle kendisinin özdenetimi altına girer. Böylece, otomatik olarak her bireyde işleyecek olan bir alışkanlıklar ve davranışlar bütünüyle karşılaşılır (Elias, 2007: 308). Modern dönemlerde iktidar, gözettiği kişilerin kendi iktidarını benimsemeleri için belirli davranış biçimleri sergileyenlere sakıncalı, hastalıklı, patolojik gibi belirli bilimsel tanımlar koyarak bu tanımların karşısında kendilerini bireyselleştirmelerini sağlamaktadır (Best ve Kellner, 1998: 71). Modern iktidar biçimlenmesine ait olan birey, halk, sınıf, parti gibi seçiklikten uzak yığın görünümüne karşı koyacak bir tekilliğin ifadesi değil; dünyaya ilişkin mantıksal bir yapının ürettiği siyasallığın bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır (Revel, 2006: 119).

Bireyin doğal kimliğinin ötesinde kişilik kazanabilmesi konuşma aracılığıyla gerçekleşir. Konuşan özne, konuştuğu zaman kendi eylemlerini bireyselleştirildiği ölçüde eleştirir. Böylelikle birey, iletişim aracılığıyla kendisinin nesnesi haline gelir ve kendi bilincine varır. Bireysellik, ancak “Ben” ve öteki “Ben” arasındaki etkileşim sürecinde gelişebilir. Kişi, gerçekleştireceği eylemlerde ona verilen bireyselliğin rolü çerçevesinde kendisini bastırabilir, bu şekilde kendi bilincine varamayabilir. İktidar ilişkilerinin, toplumsal bünyeye bir ağ şeklinde yayılmasıyla, toplumsal normlar disiplin ve denetim ile bireyin eyleme geçme alanlarını kısıtlamıştır. Birey, tüm davranışların önceden eksiksiz olarak detaylandırılmış kurallara bağlı olarak yalnızca iktidarın ona karar kıldığı ölçüde gerçekleştirir. Birey, hapishane, hastane, ordu, okul, klinik, atölye gibi modern toplumların biçimsel disiplin kurumları tarafından kendisine dayatılan toplumsal normların etkisinden dolayı kendisine ait olan asıl kimliğini ortaya çıkaramayabilir (Atiker, 1995: 64-65).

Bauman’a göre modern devletin rasyonel bir yönetim sunabilmesi için toplumsal mühendislik rolü ile nüfusu üzerinde hâkimiyeti kurulmalıdır. Düzenli bir toplumun oluşturulabilmesi için bilimsel rasyonalitenin sistematik ve otoriter yönleriyle tek bir ses olması gerekir. Bir gerçeğin evrensel ve mutlak kılınabilmesi için bu gerçeğe dâhil olmayan ötekinin normal dışı olarak nitelendirilmesi ve dayatılması gerekmektedir. Bu şekilde modernlik, mutlak egemenliğini bütün toplumsal alanlarda kurarken birbirlerini dışlayan karşıtlıklar oluşturur. Bu egemenliği reddeden kişi, anormal, deli, suçlu, hasta olarak bireyselleştirilir. Modernlikte norm dışı hayat sürdürenler modern devletin toplumsal temizlik politikasının hedefi olabilirler (Çabuklu, 2004: 3-4). “O zaman farklı

şekilde ifade etmek gerekirse devlet, yok sayan ve tümünün veya bir grubun çıkarlarını maksimize eden değil; bireyselleştiren, insanları verili tecrübelerin öznelere haline getiren ve kendi empoze ettiği kimliğe bağlayarak denetim altına alan bir iktidardır” (Koç, 2018: 198).

Toplumda belirli bir bireyselliğin yaratılması ve bu bireyselliğin karşısında özellik gösteren kimliklerin dışsallaştırılması veya ötekileştirilmesi, ekonomik kazanç ve siyasal yararlılık sağlar. Batıdaki devlet sistemleri, bu yararın sağlanması için çok doğal bir biçimde bu bireysel mekanizmaları kolonileştirir ve destekler. Bu mekanizmalar, siyasal ve ekonomik verim sağladığı doğrultusunda bütünün birer parçası haline dönüşür. Örneğin, 19. yüzyılda deliliğin yeni anlamlar kazanarak dışsallaştırılması, sistemi sağlamlaştıran ve sistemle bütünleşen bir yararlılık sağlamıştır. Burjuvazi, delilikle değil, delilerin üzerindeki iktidarla; deliliği denetleyen sistemle ilgilenir. Burjuvazi, suçlunun cezalandırılmasıyla değil, ekonomik ve siyasal sistem içerisinde suçlunun denetlenmesi, takip edilmesi, ıslah edilmesini sağlayan mekanizmalar bütününden kendisine sağlanan yararlarla ilgilenir (Foucault, 2011: 46).

18. yüzyıldan itibaren bireyi geometrik koordinatlar içerisinde kimliğini saptamak için birbirleriyle tutarlı bir dizi iktidar biçimi bedenleri belirler, gözetler ve kimlik bilgilerini oluşturarak yerleştirir. Sanayi üretiminin yol açtığı değişim, toplumsal üretkenliği sağlamak için toplumsal denetimi disiplinlerle sağlamayı gerekli kılmıştır. Disiplinlerle birlikte hükümrana dair işkence fikrinin yok olması, iktidarların iyiliğe ya da insani yönlerinin ortaya çıktığı anlamına gelmez; sadece iktidar başka bir yol bulduğu ve bu yoldan işleyişini gerçekleştirmiş olduğu şeklinde ifade edilebilir. Bedenler, tımarhane, karantina yerleri gibi yerlere kapatılarak, hizaya sokma teknikleriyle uysallıkları sağlanılmaya çalışılır (Revel, 2006: 138-141).

Modern toplumlarda bireysellik ve akıl, sosyal deneyim süreciyle gelişir. Modern toplumlardaki sosyalleştirilmiş bireyler eylemlerinde bulunurken kendi eylemlerine karşı başkalarının verecekleri tahmini tepkiyi bir bütünlük ve birlik içindeki bir tepki olarak değerlendirirler. Böylece, birey, kendi eylemlerine karşı başkalarının tutumlarını takınır; eylemlerini genelleştirilmiş başkası tavrıyla gerçekleştirir. Bu süreçte bireyler kendilerinin bilincine buradan varırlar. Bireyin iletişim deneyimleri sonucunda kendi istem ve yetenekleri büyük ölçüde etkilenir (Atiker, 1995: 22.)

Bireyselleştirmenin fazla olduğu bir toplumda direnme odakları da yine iktidarın izin verdiği alan içerisinde kalır. İktidar baskı altına almaz, biçimlendirir; susturmaz, konuşturur. Özneyi konuşturmak öznenin kendi bireyselliğini kendisinin belirlemesi açısından önemlidir. İnsanlar, konuştuklarını düşündükleri müddetçe disipline altında tutulurlar. İktidar, bireyselliği oluştururken bireyleri sadece ideolojik bir biçimde kontrol altına almaz. Bireyselleştirme, yönlendirilmenin ilk önce zihinde daha sonraysa vücutta gerçekleştirilmesidir. Zihnin yönlendirilmesi, insanların kendilerinin oluşturdukları bir iktidar mikro fiziğiyle gerçekleşir. Bu yönlendirme, iktidarın kendisi için kar sağlayacağı bir alana yöneliktir. Bu şekilde iktidar halklarını bir işletme mekanizmasının içerisine dâhil etmiş olur (Akay, 1995: 58-59).

Doğruluk, bilimsel söylemler ve kurumlar tarafından üretilmiş ve merkezileşmiş; politik iktidar ve ekonomik üretim tarafından sürekli kullanılmış; eğitim ile bilgilendirme alanlarına yayılmış; ekonomik aygıtların hâkimiyeti üzerinden aktarılmış; ideolojik bir başlangıcın temeli olmuştur. İnsan, kendisine düşünme olanağı veren doğruluk oyunları tarafından kendisini deli, hasta, suçlu, sapkın, çalışan ya da arzu insanı olarak kimikleştirildiği zaman tarihsel bakımdan nitelendirilen deneyimlerin öznesi olarak varoluşlarını bu duruma bağlarlar (Revel, 2012: 62).

18. yüzyıldan itibaren Batı, yeni üretim sistemine özgü sekülerleşme hareketlerinin içerisinde ideolojik değişimlerine bağlı olarak dini kurumlarının varlığına son vermiş olsa da devlet aygıtının laiklik çerçevesine pastoral teknikler yerleştirilmiş, çoğaltılmış ve yayılmıştır. 18. yüzyıldan sonra kurulan bu yeni devlet biçimi, kendi meşruiyetini sağlama yoluna girişmiştir. Devlet, kendi düzenini ve kendi gerçekleşmesini örgütleyen bir yapıya dönüşmüştür. Modern devlet, bireyi görmezden gelmez; kendi pastoral iktidar özellikleriyle her bireyin gündelik yaşamında kılavuzu olur, sözleri her bireye farklı ağlardan geçerek ulaşır, her zihne ve bedene nüfuz edebilir. Her bedeni ve zihni zor kullanmadan yönlendirme imkânına sahip olur. Bireylerin iktidarın gözetim, denetim ve ıslahından kaçamaması için teknikler yerleştirilir ve genişletilir (Foucault, 2005a: 213).

Bireyselliğin oluşumundaki tarihsel süreçte, eski dönemlerdeki ayinsel mekanizmalar, normalin atalara ait olduğu ve hatırlanabilen insanın bireyselliği yerine, hesaplanabilir insanın ikame edildiği an bireyselleşmenin uygulanmasında insan bilimleri mümkün hale gelmektedir. Çünkü yeni bir siyasal beden anatomisi ortaya çıkmıştır ve Orta çağın macera bireyselliğinin anlatısının yerini, disiplinsel bir toplum bireyselliği almıştır.

18. ve 19. yüzyıllarda soyut hukuki sözleşme ve mübadele biçimleri ile kurucu unsur olarak bireylere sahip bir toplum modeli söz konusu olsa da, aynı dönemde iktidarın ve bilginin bağlantılı unsurları olarak bireyleri oluşturmaya yönelik bir tekniğin varolmaya başladığı görülebilir. Bu dönemle birlikte iktidarın işlevinin fiili durumları üretmek olduğu ifade edilebilmektedir (Foucault, 2013: 286).

Modern devletin oluşumuyla birlikte, iktidar toplumsal gövdenin bütününe nüfuz etmeyi amaçlayan merkezi bir kontrol arzusunu gerçekleştirebilecek bir imkân kazanmıştır. Bunun nedeni, modern toplumun, normleştirilmiş bireylerin bulunduğu bir toplum anlayışında şekilleniyor olmasıdır. Bireyselleştirici taktikler modern toplumların en büyük özelliklerinden birisidir. Yeni formlarla birlikte bireyselleştirici pastoral teknikler, modern toplumları bir disiplin ve norm toplumu olmaya yöneltmiştir. İktidar, bu teknikler ile yaşamı kuşatan bir biyo-iktidarın kurumlar ve pratikler bütününe dönüşmüştür (Arpacı, 2013: 146).

İktidar, bazı birey veya grupların çıkarları doğrultusunda ötekilerin karşısında bireyselleşmeyi ortaya koyan bilinçli bir egemenlik tarzıdır. Hristiyanlıktaki pastoral iktidar biçimi, aydınlanmanın beraberinde getirdiği düşüncelerle birlikte varolan modern devlette farklı içeriklerde farklı uygulamalarda kendisini göstermiştir. Kaynağını Tanrıdan alan bireysel deneyim ve vicdani rehberlik yerini, insanları kümeleştirilen, disipline eden ve yeni teknolojilerin getirdiği özellikleriyle birlikte gözetleyen bir başka bireyselleştiren bir iktidara bırakır (Foucault, 2011: 248).

Modern dönemdeki pastoral iktidarın en önemli temalarından birisi gözetimdir. Bireylerin bireyselleştirilmesi, iktidar için çeşitli ağlardaki ilişki bütünlüklerine sahip olma imkânı tanır. Çünkü iktidar gözetim ile birlikte her alanı doldurur ve kendisini için tehdit oluşturabilecek şeyleri, küçültür, azaltır ve minimize eder. Bireylere bir kimlik vererek onların tek bir koşula dâhil edileceği bir bireyselleştirme biçimlendirilmesi, gözetimin en mutlak şekilde uygulanacağı normleştirme süreci için bir gereklilik arz eder (Coşkun, 2010: 45). Toplumsal denetim, vicdan kavramıyla bütünleşmekte ve içselleştirilmektedir.

Toplumsal denetleme sadece adalet yoluyla değil; psikolojik, psikiyatrik, tıbbi kuruluşlar ile bedenlerin yönetilmesi ve bir sağlık politikasının oluşturan yardım mekanizmalarının başka bir yatay iktidar serisi yoluyla geçer. Denetleme, bir yandan merkezileşmiş bir devlet aygıtının bireylerin kendilerine katıldıkları toplumu küresel kurallara göre yöneten bir iktidarın ekonomisidir; diğer yandan toplumsal ilişkilerinin her

ağına yayılan iktidarın bireyi biçimlendirerek yönetime uygun bir bireyselleştirme sisteminin yerleştirilmesidir. Denetleme bireyselleştirici iktidar söylemlerin ve biçimlerinin uygulamalarının bireyin yaşamını kuşatma şeklidir (Revel, 2012: 45).

Batı toplumlarındaki disipline etme, gözetleme ve cezalandırma sistemleri, yasaklama ve cezalandırma işlevlerinin yanı sıra bireyselliği belirleyerek kapitalizm gelişimine uygun olarak bireysel üretkenliği sağlamaktır. Bir işçi atölyede, bir asker orduda, bir öğrenci okulda, bir suçlu hapishanede disiplinli değildir, disipline edilmişlerdir. Diğer bir anlamda, terbiye edilerek bireyselliklerine bağlanmışlardır. Bu disipline etme mekanizması özünde negatif ve yasaklayıcı bir mekanizma değildir; aksine üretim, yaygınlaştırma, çoğaltma mekanizmasıdır. Öznenin kendi bilincine varması, iktidar düzenin kendi ağıyla bağlantılı bir şekilde düzenlenir. İnsanlar, öznellik biçimlerinin altında sunulan kimlikle bağ oluşturmaya zorlanır (Foucault, 2005a: 235).

18. yüzyıldan itibaren insan, varoluşuyla ona atfedilen nitelermelerin ve özelliklerin bütünü haline gelmiştir. Örneğin, normal bir insanı düşünüldüğünde algıdaki bu insana ait simge ve imgeler tıbbi bir iktidarın ürünleridir. Bu ürünler normalleştirici bir toplumun insanı bireyselleştiren bilgilerine dayanır. İnsan bu bireyselliğe uymadığı zaman bir hasta olabilir ve iktidar ise bu hastalığı tedavi etmek için yaptırım uygulamak gibi bir tedavi reçetesi sunabilir. Bu toplumda bireyleri sürekli gözetlemek ve kontrol etmek gerekir; bireyler sürekli olarak sınıflandırılmalı, hiyerarşi düzenine dâhil edilmeli, nitelendirilmeli ve sınırları oluşturulmalıdır. Norm, bireyleri bölümlere ayırmanın ölçütü haline gelir. Tıp bilimi ise normal nitelendiren bu norm toplumunun en üst bilimi olur (Foucault, 2012: 75-78).

Bireyselliğin sağlanması için, bireyi kuşatmayı, ona kim olduğunu, ne yapması gerektiğini, onu nereye yerleştirilmesi gerektiğini bilmeyi sağlayan disipline edici makineler gerekir: kışlalar, okullar, hastaneler, hapishaneler, atölyeler... İnsan bilimleri de kimin normal kimin anormal, kimin deli kimin akıllı, bireyin hangi davranışlarının öngörülebilir, hangi davranışlarının sakıncalı olduğunu sağlamaya çalışan bilgiler üretebilir. İstatistikte her bir insanın davranışını modern toplumda akla yatkın olmalıdır. İktidar ne kadar bürokratik ve devletle ilgiliyse de paradoksal biçimde o kadar bireyselleştiricidir. Pastorallik, dinsel biçimindeki yetkilerini ve araçlarını kaybetmiş olsa da modern devlette yeni dayanak, araç ve teknikler bularak bir dönüşüm ilkesi bulmuştur (Foucault, 2005a: 214).

Siyasal iktidarların kapitalizmin gelişmesiyle, üretimin süreklilik kazanması yönünde bireyler için bir anlam kazandıracak olan bireyselleştirici uygulamaları zorunluluk haline gelmiştir. Halk tarafından başlatılacak ve başka etmenlerle güçlenecek olan bir direniş hareketinin ihtimali azaltılmalıdır. Bunun için de atomize eden bir iktidarın varlığı gereklidir. Toplumun en küçük yapı taşı olan birey, doğumundan ölümüne kadar gözetleneceği ama aynı zamanda kendisinin ve bedeninin verimli hale geleceği bir bireyselliğe oturtulmalıdır (Foucault, 2012: 157).

Modern dönemlerde sağlanan bireysellik ile özgürlük alanı daralır ve insan kendisine verildiği ölçüde özgürlüğü yaşayan bir özne haline dönüşür. Birey, ona verilen rollerden sonra ne tür bir insan olduğunu değil, ne tür kurallara uyması icap eden bir özne olduğuna karşı merak duymaktadır (Toku, 2004: 155). Sanayi toplumlarının gelişmesiyle birlikte, normal ile anormal arasında bir çizgi çizen sınıflandırıcı iktidar mekanizması, insan bilimlerinden yararlanarak bedenleri, tavırları ve davranışları kuşatır. Bu şekilde 19. yüzyılda büyük bir normleştirme ve disipline etme işlevini gerçekleştirme olanağı olmuştur. Tıp, kişiler arasında kendi doğallığında ortak payda olarak temel bir işlev görür. Tıp söylemleri, kişiden kişiye geçerek, bir deli, bir suçlu ve bir hasta tıp adına kategorize edilir (Foucault, 2012: 45).

18. ve 19. yüzyıllarda cezalandırmaktan ziyade, denetim ile düzeltmeyi ve önlemeyi sağlayan gözetim mekanizması kendini gösterir. 19. yüzyılda denetim, bireylerin yasalar çerçevesinde yaptıklarından daha çok yapmaya yetkili oldukları, yapmaya yakın bulundukları şeylerden yapabildikleri şeyler hakkındadır. Bu toplumsal denetim, endüstriyel ve tarımsal zenginliklerin yerel ve toplumsal dağıtımına uygun olarak genişler. Polis gibi başlıca denetim araçları ve nüfusun gözetimi ile üretim akışını ve uzamsal dağılımını denetleme zorunluluğu kapitalist toplumun özelliklerindendir (Revel, 2012: 44).

Modernleşmeyle beraber kimlik, merkezi iktidarın bir güvencesi olarak tasarlanmış ve disiplin kurumlarında bu kimliğe denk düşecek pratikler üretilmiştir. Disiplin kurumları, nesneleştirerek özneleştirme sürecini meşrulaştırma düzlemi olarak değerlendirilebilir. İktidar, kamusal alana uygun özneler yetiştirerek etki alanını toplumun en küçük birimlerini dâhi ulaştırabileceği bir işlev kazanmıştır. Modern ulus devletleri, kendi içerisinde kolektif kimliklerin inşasında bilgi ve söylem üretimini kendi tekeline almaya çalışan disiplin kurumlarından yararlanmışlardır (Dalbay ve Avcı, 2018: 19).

Modern dönemle beraber, disiplin içerisindeki bireyselleştirme teknikleri farklı yöntemlere ihtiyaç duymuştur. Çünkü disiplinle denetlenen bedenlerin, hem itaatkâr hem de üretken olmaları gerekmiştir. Birey, ideolojik bir yapıya hizmetinden iktisadi alanda üretken ve sağlıklı olmasına kadar her alanda disiplin altındadır. Ayrıca, disiplin kurumlarında gerçekleştirilen bireysellik ile otomatik olarak sürü psikolojisine göre hareket eden üretken öznelere kurulması sağlanılır. Bunun için de birey, ceza alanında ıslahla, tıp alanında tedaviyle ve eğitim alanında ideolojik bir bilinçlendirme gibi disipline etme pratikleri ile kendi doğasında olmayan bir kodlamayla karşılaşır. (Doğan, 2001: 27)

Batıda 19. yüzyılda burjuvazi, bir anlamda kendi selametini ile gücünü sağlamak ve korumak üzerine faaliyetlerinde bulunmuştur. İşçiler, burjuvazinin daha çok kar sağlama istenci doğrultusunda çok çalıştırılıp az kazanç elde etmişlerdir. Bununla birlikte yetersiz beslenme, kötü sağlık koşulları ve konut sıkıntısına maruz kalmışlardır. Bu durum, iş gücünün kaynağını oluşturan insanlar için olumsuz neticelendiğinde, burjuvaziye kar sağlama ve yönetme anlayışını değiştirmek zorunda bırakmıştır. İnsan malzemesi, kötü bir şekilde kullanılmaması gereken değerli bir kaynak halini almıştır. İktidar, bu kaynağını çok fazla sayıda tahakküm ve prosedürleriyle verimi bir şekilde artırmayı ve kontrolünün devamını sağlamayı amaçlamıştır (Foucault, 2012: 159).

Günümüzdeki bireysellikte birey, kendisinin ve başkalarının davranışlarını sınırlandıran bir tutum içerisindedir. Bireysellik içerisindeki yönlendirme, gündelik çıkarların, anlık taleplerin, geçici duygu durumlarının dışındaki bir hesaplamalar alanına yerleştirilir. Bu hesaplamalar alanı, bilgi ile iktidar ilişkine bağlantılı olarak, yönetimin nasıl olacağı ön plana koyan bir fikrin ürünüdür. Bu hesaplamalar alanında birey, yönetsel istatistiğin yardımı ile makbul ve normal olarak yeniden üretilir. Modern pastoralik, bu alanda tıbbi bilgi, tıbbi kurum ve pratikler üzerinde var olmuştur (Özmkas, 2016: 156).

Bilme, iktidar aracı olarak yukarıdan dayatılan bir şey olmak yerine, bireyler bir bilme alanına erişebiliyorsa, dolaşıyor, yaygınlaşıyor ve ortak bir bilme haline geliyorsa bu durum iktidar için tehlikelidir. Bilgi sözünü elinde bulunduran kişi büyük bir avantaj elde eder. Günümüzde iktidar ilişkileri hiçbir şeyin rastlantıya bırakılmayacağı ağda gerçekleşir. Bilginin iradesi, yönetmenin temelini oluşturur. Demokrasi, bilginin dolaşımına ilişkin bir denetim aracı ya da doğrudan dayatmaya göre incelikli bir araç olur (Revel, 2006: 119).

Foucault'ya göre her bilgi iktidar üretir, her iktidar bilgiyi kurar ve bilimsel niteliğiyle gerçeği oluşturur. İktidar kendisini harekete geçiren, üreten ve güçlendiren bir söylem yaratır; öznenin üretimini gerçekleştirir ve bireyleri kendisine ait bir ürün olarak oluşturur. Bu söylemler, davranış biçimleri üzerinde yoğunlaşarak otoriteyi içselleştiren bir birey kurulumu amaçlar. Bireyselleştiren söylemler, bireyleri ekonomik denetim sistemleriyle bütünleştirir. Bu toplumda bireyselleştiren kurumlar, bireyi üretim süreçlerine uygun düşecek ölçüde normalleştirir. "Normalizasyon toplumunda birey ve öznenin; bilimsel disiplinci mekanizmalar tarafından oluşturulmuş ve biçimlendirilmiş bir bilgi nesnesi ve öznesi olarak ortaya çıkar" (Canpolat, 2005: 102-103). 19. yüzyılda bireyselliği kuran iktidar teknolojilerinden ikisi birbirleriyle keşiştiler: cinselliği gizlice düzenleyen teknoloji ile deliliği pay eden teknoloji. Bu iktidar teknolojilerinin keşişim kümesinde yeni bir teknoloji doğmuştur. Cinsellik, artık hem akıllı olarak nitelenen bilinçlerin gizli hakikati hem de deli kimliğini çözümleyip deşifre eden bir nesnedir. Bu şekilde bir insan modeli üretimi etkisi her birey için geçerli olmuştur (Foucault, 2012: 108).

Foucault'ya göre bir toplumda iktidar, kendi söylemleri üreterek kendisine güç kazandırır. Bu söylemlerden yola çıkılarak gerçek bulunamaz; zira gerçekler saptırılmış olabilir. İktidar ilişkilerinde bilgi, araç görevini görmektedir. Bu çerçevede Foucault merkezi öneme sahip iki stratejiden bahseder: ilki, disiplinleştirme ile sisteme karşı güncel yaşam söyleminden kaynaklanan direnmenin bastırılması; ikincisi ise ekonomik çıkarlara uygun bir normalleştirme sürecinin gerçekleştirilmesidir. Bu iki strateji, iletişim ilişkilerinde geçerek kapitalizm ile demokrasi arasında oluşabilecek tehlikeleri önleyebilme görevini gerçekleştirir. Böylelikle, Modern güncel yaşam söylemi, genel yarar için bir iletişim ilişkisi gibi gözükmesine karşın özel çıkarların baskısı altında kalmaktadır (Atiker, 1995: 107-108).

18. ve 19. yüzyıl Avrupa'sında yaşanan kültürel gelişmeler, söylemin din dışı bir şekilde bireyselleşmiş hale gelme biçimlerine örnek sunmaktadır. Örneğin, suç alanında bireyselleştirme ile birey bir cezanın ve disiplinin nesnesi haline gelir. Belirli bir rasyonalite içerisinde gerçekleşen bireyselleştirme için uygulanma alanında kendisine denk düşecek bir birey gerekir; yani yapılmak istenilen bireyselleştirmeye göre bireye atfedilen anlamlar değişebilir, yeniden yaratılabilir veya aynı kalabilir. Diğer bir ifade ile modern sosyal bilimlerde bireyin incelenebilmesi için bireyin yeniden icat edilmesi gerekmiştir. Bireyselleştirmenin bilgi çözümlenmesinde, birey konuşturulmalı, konuştuklarının nesnesi

olmalı ve diğer konuşma nesneleriyle ilişkisi biçimlenmelidir. Dolayısıyla, modern toplumlarda bireyselleştirici biçimler, bireyleri tamamen öznel süreçlerine terk etmektense, onları kültürel ve kamusal açıdan tanımlamaya çalışır (Çiftçi, 2002: 86-87).

İktidar yönetimini güçlendirecek bilgi ile ilgilenir. İktidar bilme alanlarını ele geçirip öznelliğin üretimini denetleyebilir. Öznelliğin üretimi, engellenmez ya da sıfırlanmaz; onu karakterize eden ve özgürce çoğalmasını engelleyen sistemin bir parçası olur. İktidarın bireylerin bilme alanı üzerindeki kontrolü, bireyin bilgileri, pratiklerini, davranışlarını, bağlarını, arzularını, üretme yaratma becerileri üzerindeki kontrolü demektir. Bireyler kendilerini gözetleyen ve denetleyen iktidarın onlardan bilme alanlarını çıkarmasıyla; iktidar bireyleri öznel olmayan bir konum içerisinde tutabilir ve onları nesnelere dönüştürebilen bir söylem oluşturur. Bilme alanının ele geçiren iktidar, öznelliğin hakikatini de ele geçirir. Böylece, iktidar yayılma, insanları davranışlarını önceden görme ve denetleme olanağı kazanır (Revel, 2006: 121).

Modern bireyselleştirme teknikleri iletişimin ön planda olduğu bir toplum biçiminde kendini gösterir. İletimsel akıl ön plana çıkar, disiplinlerin ve normların dağılımı toplumsal koşul olarak kabul edilir. İktidarın bireyselleştirme sürecinde normlar bireyleri görünür kılar ve bireyselleştirmeyi sürdürür. 18. yüzyıldan sonra bireyselleştirmede dışlanma üzerine kurulu bir içselleştirme söz konusu olmuştur. Bireyler, birbirleriyle rekabet içinde kıyaslanır hale getirilmektedir. Bu kıyaslama, iktidarın niceliksel bir farka sahip olduğu anlamına gelir. Örneğin, bireylere kendilerine ait rakamlar verilerek, kimlik numaraları oluşturulmaktadır (Akay, 1995: 102-103).

İktidar, Freud'daki üst-ben modeli gibi tek işlevi bastırmak, dışlamak ve cezalandırmak değildir, böyle olması durumunda bilinçlendirmekle önleyici etkilerde bulunulabilirdi. Oysa iktidar arzu yaratır, zevki kışkırtır, bilgi üreterek bedene nüfuz eder. Bireylerin davranışları ve bedenleri üzerinde işleyen mikroskobik iktidarlar dizesi vardır (Foucault, 2012: 49). Kapitalist sürecin bir parçası haline gelen birey, bireysel satın alma gücünü geliştirebilir. İktidar, muhteşem kurguları ile insanların yaşam düzeyi ve tarzı üzerinde çelişkilerini tarihsel gerçekliğe yoğunlaşarak arttırabilir ve bireyselliği güçlendirebilir. Bu sistemin sürekliliğini sağlayabilmek için zorunlu olarak bireyselleştirilmiş ve kişiselleştirilmiş insanlar, günlük yaşamda başarısız olduklarında bir psikiyatrist ya da bir polis onları disipline etmek için hazır olacaklardır (Castells, 2017: 43).

Gelenekçi toplumlardaki toplumsal rollerin çeşitliliğinin az olmasına karşın modern toplumların her bir üyesi çeşitli sosyal rolleri oynamak zorundadır. Çeşitli rollerden kaynaklı olarak da değişik rol beklentileri ve bu beklentilerin içerisinde çatışma ve çelişkiler olabilir. Bu beklentilerin bütünlük ve tutarlılık içerisinde gerçekleştirilebilmesi için modernleşmeyle birlikte bireysel yetenekleri esnekleştirmek gerekmiştir. Sonuç olarak, toplumların farklılaşması nedeniyle, bireyselleşme gerekli bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır. Bireyselleşme, kişilerin sosyalleşme ve toplumlardaki söylemlerin evrim sürecinde gerçekleşmiştir. Toplumsal farklılaşma ve bireyselleşme karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerindedir. Bireyselleşme, özneler arasındaki söylemin bir ürünü olduğu için aynı zamanda toplumsal farklılaşmasının zorunlu bir sonucu olarak görülebilir (Atiker, 1995: 108).

1960'lı yıllarda iktidar biçimlerinde yaşanan önemli bir değişim sonucunda modernlik etkisini yitirirken yerini post modernliğe bırakmıştır. Devletin, iktidarlarının merkezinde olma özelliği sekteye uğramıştır. İktidar, toplumun içinde çok sayıda alana yayılarak ağsal bir nitelik kazanmıştır. Post modernlik, kesinlik siyasetinin yerine olumsuzluğu destekleyen piyasaya yönelmiştir. Esas itibarıyla post modernlik egemenliği doğrudan piyasadaki kaynaklanır. Post modernlik politikaları, sadece merkezileştirilmiş bir üretim üzerinde değil; tüketici toplumun belirsiz ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte tüketimi sonsuzca çeşitlendirmek ve yeniden üretmek zorundadır. Modernlikte merkezi tek doğrulu bir siyaset üretimi varken; post modernlikte merkezi olmayan, belirsiz ve sonsuzlaştırılmış tüketici tercihiyle yönelik bir siyaset üretimi görülmektedir (Çabuklu, 2004: 7-8).

Batı toplumlarına evrenselliği yüzünden dünya toplumu olarak da ifade edilebilmektedir. Bu toplumlarda iktidarın her an ürettiği hakikat etkileri görülmektedir. İktidar hakikat üretimini sağlayarak insanları kendisine bağlar. Hakikat, doğru kabul edilecek sözleri her an ve herkesin dile getirmesini sağlayan prosedürler bütünüdür. Modern devlet, tüm bireyleri zor kullanmadan ve sürekli olarak yönetmek için bireyi kuşatan yerel ve bireysel taktikleri büyük bir strateji olarak kullanır. Bu stratejiler dönemlere bağlı olarak değişselerde amaçları aynı kalır; insanlar bireyselleştirilerek toplum tek tipe indirgenilmeye çalışılır. Bunun için de bilimsel alandan hakikat üretimi yapılır ve belirli prosedürlerle birlikte tahakküm kurulmaya çalışılır. Bilimsel bilgi dışında danışma sistemlerinin de hakikat üretme etkileri vardır. Örneğin, televizyondan algılara

yerleşen hakikatler aksinin düşünülmesi durumunda dâhi zihinlerde etkisini sürdürmeye devam eder. Her iktidar kendi suretini yaratarak kendi hakikatini belirler.

4.2. Disiplin

18. yüzyılda manipüle ve terbiye edilebilen, biçimlendirilebilen, itaat eden ve becerikli hale gelen bir bedenin keşfi söz konusudur. İnsanı makineye benzeten Descartes’çi yaklaşımda iki sicilden bahsedilmektedir. İlki, anlaşılabilir beden için işleyiş ve açıklamalarının söz konusu olduğu anatomik-metafizik sicildir. İkincisi ise yararlı beden için itaat ve kullanım söz konusu olan ordu, okul ve hastane gibi disiplin kurumlara ait yönetmelikler ve bedenin işlemlerini denetlemeye, düzenlemeye yönelik ampirik ve bilinçli usuller bütünü oluşturarak teknik-siyasal sicil olarak açıklanmaktadır (Foucault, 2013: 208-209). Disiplin, insanları eğiten, denetleyen ve davranışlarını değiştiren mekanik bir düzenlemedir. Bireylerin normalleştirilmesi aşamasında gözetlenen her davranış, bilinçli veya bilinçsiz şekilde sergilenmesine bakılmaksızın denetlenir. Özne, arzu edilmeyen davranışa karşı kendi rızasıyla kendi kendisini sınırlar (Foucault, 2007: 358).

İktidar, bireyleri disiplin altına alma eğilimi içerisindedir. İnsanlık tarihi boyunca bireyler, doğaya karşı egemen olma mücadelesinde, dini yaptırımların varlığında ve iktidar olma arzularında çeşitli söylem ve eylemlerle disiplin altına alınmaya çalışılmıştır. Bu duruma, gelenek, görenek, töre gibi toplumsal denetimi sağlanmasında önemli rol üstlenen yazılı olmayan kurallara da örnek verilebilir. İnsanları akıllı-deli, suçlu-suçsuz, normal-normal olmayan gibi ayırımlara neden olan özneleştirme de bir disipline etme biçimidir. Genel olarak disiplin kavramı, özünde bir gözetim ilişkisi bulunduran, insanların biçimlendirilerek özne haline getirilmesini sağlayan, süreklilik ve ölçülük arz eden bir kurumsallaşmış bir yapıya karşılık gelmektedir (Boyne, 2009: 160).

Disiplin, iktidarın farklı süreçlerde insanların şekillendirilmesinde etkide bulunan bir teknikler bütünüdür. Disiplin uygulamaları, sürekli bir biçimde bireylerin davranışlarının denetlenebilmesini sağlar. Disiplin kurumlarında birey, bireyselliğiyle belirlenen bir kimliğe bağlanarak yeni özellikler kazanır ve bireyden bu özelliklere göre davranması beklenir. Böylece, birey, bedenler, hareketler ve güçler üzerinde varolan bir iktidar ilişkisinin ürünü haline gelir (Callinicos, 2001: 140). Hukuksal ve disipliner iktidar biçimleri, toplum üzerinde denetim kurulmasını sağlarlar. Lakin hukuksal iktidar, belirli davranışların yasaklanması için “hayır” kavramını kullanırken; disipliner iktidar, davranışların biçimlendirilebilmesi için “evet” kavramını kullanmaktadır (Gambetti, 2008:

43). Disiplin, iktidarın öznelere davranışlarını yeniden tanımlamasını ve birbiriyle karşılaştırabilmesini mümkün kılan tekniklerin bütünüdür (Tekelioğlu, 2003: 166).

Disiplin, genellikle otorite ve düzen kavramlarıyla ilişkilidir. Sosyal düzen, doğal olmayan bir şekilde çıktığı için yukarıdan dayatılan sosyal kontrol biçimini ifade eder. Toplumlarda düzensizliğin nedenini insanın doğasına götüren yaklaşımlar, düzenin sağlanmasının kontrol ve disiplinle olacağını savunurlar. Bu görüşlere göre insanın doğasından kaynaklı olarak davranışları kontrol edilip sınırlandırılmalıdır (Heywood, 2017: 199). Disiplin, bireylerin bedenine ait işlemlerin detaylı denetimine müsaade eden, bedenin güçlerine itaatkârlık-yarar oranını dayatan, sürekli olarak tabi kılınmasını sağlayan yöntemlerdir. Disiplinlerin olduğu andan itibaren bedenin unsurları, hareketleri ve davranışları hakkında planlı bir manipülasyon diyebileceğimiz baskılar siyaseti oluşmaktadır. Disiplin, faydanın ekonomik terimleriyle bedenin gücünü arttırmakta ve itaatın siyasi terimleriyle aynı güçlerini azaltmaktadır (Foucault, 2013: 210).

Disiplinlerin ana görevi, meşru düzenin işleyiş normlarına tehlike arz edebilecek durumları önleyebilmek ve ihtimalleri düşürebilmektir. Birey, disiplin mekanizmaları içerisinde çözümlenebilir bir özne olarak üzerinde kalıcı hakikatler ile doğru uygulamalara sokularak ıslah edilir. Öznenin doğru davranışlarda bulunabilmesi için müdahalelerle normalleştirilmeye çalışılır (Coşkun, 2010: 11). Disiplin, iktidarın toplumdaki ağların her bir ögesini denetleyebilmesini ve toplumun en küçük yapı birimi olan insana ulaşabilmesini sağlayan bireyselleştirici bir mekanizmadır. İktidarın bireyselleştirme teknikleridir. Disiplinin esas amaçları bireyi doğumundan ölümüne kadar gözetlenebilmesini, davranış, beceri ve düşünceleri denetlenebilmesini, gösterdiği performansının yenilenmesini, yeteneklerini çoğaltıp onu sistemdeki uygun yere yerleştirilmesini sağlamaktır (Foucault, 2005b: 150).

Foucault'da disiplin, politik bir teknolojidir. Disiplin içerisinde hiyerarşik gözlem ile bireyden alınan bilgiler, yine bireyi disipline etmek için kullanılmaktadır. Disiplin kurumları yüklendikleri bilgi misyonu ile ürettiği söylemler sayesinde tanımlama ve sınıflandırma gibi işlemlerde insan faaliyetlerini eğitim, tedavi ve cezalandırma gibi pratiklerle kuşatmaktadır. Bir normalizasyon sürecinde birey, eğitim ile şekillenmektedir. Eğitim, bireylerin normal davranışların dışına çıkmasını engellemekte ve olması muhtemel tepkilerin de sınırını çizmektedir (Birlik, 2017: 338).

Disiplinsel iktidar, insanlardan daha çok verim alabilmek için terbiye etme görevine sahip iktidardır. Gücün elde edilmesi için insanların birbirine eklenmesinin değil, birbirine bağlanmasının amacını taşır. İnsanları, kendisine kitlesel şekilde boyun eğdirmesinin yerine onları çözümleyerek ayrıştırmakta ve farklılaştırmaktadır. Disiplin, bireyleri hesaplı ve sürekli bir ekonominin tarzının üzerinde imal etmektedir. Hükümranlıktaki gibi kendisine bağlanan ve muhteşem ayinleri olan bir iktidar değildir, disiplinsel iktidar hiyerarşik bakış, normalleştirici yaptırım ve bunların birleştirici bir hal alması gibi teknikler ile başarısını sağlar (Foucault, 2013: 255-256). Bireylerin disipline edilmesinin anlamı, toplumun bir parçası olarak bireylerin itaatkâr hale gelmeleri ya da kışla, hapishane, okul gibi disiplin kurumlarında toplanmaları değildir; üretim etkinliklerinde verimliliği için artan rasyonel ve ekonomik bir ayarlama sürecinin sağlanması; iletişim şebekeleri ile iktidar ilişkilerinin etkileşimi arasında denetimin kurulmasıdır (Foucault, 2005b: 72).

Genel olarak disiplin toplumu, iletişimsel aklın ön plana çıkartılarak kendi kurallarının dâhi bu şekilde dağıtıldığı, iletişimin önem kazandı bir toplum biçimidir. Disiplin kurumlarında bireyselleşme ancak bireylerin üretilen normları içselleştirmesi ile mümkündür. Bu şekilde bireyler, normalize edilmiş kimselere dönüşür. Disiplin kurumlarındaki bilimsel yöntemler ve analizler sayesinde kişi, kendi üzerindeki hakikati tanır. Tıbbi yaklaşımlarda insan, genel olarak incelenen bir bilgi nesnesi durumuna dönüşür. Disiplin insanları bireyselleştirerek yeniden üretir; bu şekilde üzerlerinde gözetimin uygulama imkânıyla insanların birbirlerini kontrol eden ilişkiler sistemi kurar (Akay, 1995: 112). Otomatik şekilde işleyen her disiplin uygulamasıyla iktidar, kendi sürüsü için fiili bir birey yetiştirir. Bu sürüsündeki her bireyin içerisinde normal ya da anormalin çizgisini çizen maruz kaldığı yaptırımlara karşı oluşturduğu bir bilinci vardır (Foucault: 1993: 64). “Toplum Sözleşmesi” kitabında Rousseau’ya göre insan, özgür doğar ama her yerde zincire vurulmaktadır. İnsana zincir vuran yerlerin başında onlara bireysel bir kimlik kazandıran disiplin kurumları gelmektedir. Bu işlevini ise genellikle ceza yoluyla değil, manipüle ederek gerçekleştirir.

Disipliner rejimde bireysellik, feodal rejime kıyasla törenlerden çok gözetimle, anılara dayalı anlatılardan çok gözlemlerle sağlanılırken, atıf noktası olarak soy zincirlerinin yerini normlar, başarılar yerini de sapmalar almıştır. Bir disiplin sisteminde, çocuk yetiştikten, hasta sağlıklıdan, deli akıllıdan, suçlu suçsuz olandan daha fazla

bireyselleştirilmiştir. Disiplinin günümüze kadar yaşadığı süreçte bireyselleştirme mekanizmaları ilk olarak hasta, deli, suçlu vb. nitelendirdikleri bireyselleştirilmiş kişilere yöneliktir; bunların karşısında kendi sistemleri için ideal olan bir birey figürünü bireyselleştirmek için içerisinde hangi çocuğu hala taşıdığı, hangi deliliğe sahip olduğu, hangi temel suç işleme olasılığı fazla olduğu bulunmalıdır. Bu durumun gerçekleştirilebilmesi ise bireyselleştirme usullerinin dayanağı olan bilimlerin psikolojik çözümleme ve uygulamaları ile mümkündür (Foucault, 2013: 285).

Batının sermaye birikimine olanak veren ekonomik yükselişle beraber geçen süreçte, insan birikimi ve sermaye birikimi fiili durumda bu süreçte birbirlerinden ayrılmaz niteliktedir. Sermaye birikimini çoğaltmak için insan birikiminde çoğulluğu yararlı kılacak teknikler kullanılmıştır. Bu şekilde disiplin, teknolojik ilerleme ve sonrasında iş bölümü ihtiyacını karşılığında belirli usulleri içeren birleştirici görevindedir. Disiplin tıpkı bir piramit gibi içerisinde bireylere ayırımın, eşgüdümün ve görev denetiminin dayatıldığı ve verimli kullanıldığı iktidar biçimi görevi görmüş; üretim mekanizmaları için bedenleri kullanabileceği bir şema oluşturmuştur. Kapitalist bir ekonomi için disiplin, bireysel güçlerin birleştiği, hacmin arttırıldığı ve bedenin en düşük maliyetle maksimum faydasının sağlandığı siyasal bir güç olarak çıkmıştır (Foucault, 2013: 323).

Disiplin içerisinde bedenlerin terbiye edilmesi için düzenli olarak gözetlenmeleri ve bedensel hareketlerinin düzenlenmeleri gerekmektedir. Bu sayede iktidar hem bütüncül hem de detaylı bir bireysellik şeklinde uygulanır. Disipliner süreçlerde beden eğitilerek hareketler analiz edilir ve parçalara ayrılarak beden düzenli olarak öğretilen alışkanlıklar ile bağımlı kılınır. Bireylerin terbiye edilmesinde düzeltilmeye çalışılan şey, kendilerini yasal bir özne olarak görmelerini sağlamak değil, boyun eğen bir özne olarak kurmalarını sağlamaktır. Bu özne ise üzerinde alışkanlıklar, kurallar, düzenlemeler ile sürekli ve otomatik olarak kendi içinde işlev görmesine müsaade edilen bir yetkiye bağlanır (Canpolat, 2005: 128-129).

Foucault, araştırmalarında disiplinlerin belirli biçimlerde nasıl egemenliğin detaylı ve açık bilgi veren bir yöntemi olduğunu çözümlemeye çalışır. Disipliner iktidar, 18. yüzyıl öncesi dönemlerde olmasına rağmen, bu tarihi andan itibaren bir anatomi politik görevinde insanları itaatkâr oldukları ölçüde yararlı olmalarını sağlamayı amaçlamıştır. Disiplin kurumları aracılığıyla insan grupları, sıkı bir hiyerarşi ile birbirlerinden ayrışarak bir iktidar ekonomisine boyun eğmek zorunda kalır. Bu iktidar biçimi söylemini

hükümlerlikten türeyen hukuk kuralının yasanına göre değil, disiplin in doğa kuralı yani norm üzerinde üretir (Revel, 2012: 58-59).

Geleneksel pastoralliğin ayrıntının yüceliğine dair geleneği, disiplin biçimlerinde bütün incelikleriyle kolaylıkla yerleşebilecektir. Gerçek bir Hristiyan olduğu gibi, disiplinli bir insanda ayrıntılar oldukça önemlidir. Disiplin içerisinde yerleştirilmiş laikleştirilmiş bir içerik, ekonomik veya teknik bir rasyonellik çerçevesinde okul, ordu, hastane gibi disiplin kurumlarındaki bireylerin, hayatlarının ve bedenlerinin denetim altına alınması için yönetmeliklerin titizliği ve teftişlerin meraklı ve özenli olduğu birçok hesaplamalardan geçirilir. Böylece, disiplin sayesinde insanlar denetlenebilir, en küçük ayrıntısına kadar gözetlenebilir ve ayrıntıda olanlar her şeyle birlikte bir teknikler bütünü siyasal olarak hesaplanabilir (Foucault, 2013: 214-215). Disipliner iktidar, hiyerarşik, sürekli ve işlevsel gözetim özellikleriyle birlikte bütünleşmiş ekonomi ve amaçlarına bağlı bir sistem haline gelmektedir. Disiplin yukarıdan aşağıya kurduğu ağlar boyunca hiyerarşik hale getirdiği gözetimi sağlar. Piramit gibi olan örgütlenmesiyle disiplin, bireylerin sürekli ve daimi bir alanın içine dağıtılmasını sağlamaktadır. Disipliner iktidar her yerdedir ve denetlemekle görevli olanlar bile denetlenebilmektedir (Foucault, 2013: 265).

Modern toplumda toplum egemenliğine göre gelişen bir kamu hukuku düzenlenmesi ve disiplinci zorlamalardan oluşan, toplumsal varlığın bütünlüğünü sağlayan dar bir güvenlik bölgelerine ayırma vardır. Günümüzdeki normalleştirme toplumunun işleyişini açıklamak istendiğinde iktidarın hukuk teknikleri içerisinde işlediğini, disiplinden doğan söylemlerin hukukun içerisinde dâhil edildiğini, normalleştirme yöntemleri ile yasanın ve yargılamanın daha çok disipline ettiğinin analiz edilmesi gerekmektedir (Foucault, 2011: 51-52).

18. yüzyıldan önce iktidar, gözdağı veren beden üzerinden yapılan bir cezalandırma mekanizması ve bireyi kendisine bağımlı kılacak şekilde uyruklaştırma çalışmaları ile karşılaşacağı engelleri aşmaya çalışmıştır. Günümüz toplumlarında ise toplumsal yararlılık ve toplumsal verimlilik fikirleri doğrultusunda bireylerin verimlilikleri ele geçirilmesi istenmiştir. Bu yüzden, disipline edici yerler, uygulamalar, mekanizmalar ile uysallık-yararlılık çifti ile birlikte biçimlenmiştir. Disiplin söylemlerinin bireylere onları egemenliğin işleyişini sağlayan yasala uymayı zorlamaz; doğal bir yasa olarak nitelendirilen şeye uymasını zorlar (Revel, 2006: 138). Disiplinlerden önce beden ulaşılabilir tek zenginlik olduğu için beden, basitçe cezalandırılabilinmekte ve beden

üzerinden yapılan işkence, iktidarı meşrulaştıran yollardan biri olmaktadır. Modern toplumla birlikte değişen iktidar biçimleri içinde beden, yalnızca cezalandırma değeri olan bir şey değildir. Disiplinle beraber hizaya sokma teknikleri ile bedenin uysallığı sağlanılmaya çalışılmaktadır (Revel, 2006: 141).

Foucault'ya göre neyin, nasıl, ne zaman, ne miktarda ve sürede yapılacağına dair sorular, disipline edici iktidarı en iyi anlatan sorulardır. Disiplin mekanizmaları içerisindeki pratiklerin özellikleri genel olarak şunlardır: zamanın çok ayrıntılı kullanımında azami randımanın elde edilmesi; bireylerin sadece genel aktivitelerinin değil, bedenlerinin en ince hareketlerinde ve jestlerinde etkili olunması; bireylerin eylemlerinde, davranışlarında, manevralarında ve uygulamalarında senkronize hareket etmelerinin sağlanmasıdır. Disiplin mekanizmalarının içerisinde bilimsel bir bilgi, belirli bir amacın gerçekleştirilmesi ve eylemin üretilmesi için pratikte kullanılır. Disiplin mekanizmaları içerisinde iktidar ile bilgi, birbirlerine disiplin pratikleri ile eklemlenerek, görme, denetleme, kaydetme, normleştirme, sınıflandırma ve düzeltme eylemlerini uygulamak mümkün hale getirilmektedir (Koloş, 2012: 278).

Yeni sanayi toplumlarında toplumsal verimlilik fikrinden kaynaklı olarak üretimin yol açtığı değişim, denetimi gerekli kılmıştır. Denetim ise başka gerekliliklerinin sonucu olarak disiplini pekiştirip dönüştürmüştür (Revel, 2006: 139). Birey, denetim ile kendi doğasında olmayan bir şey olan nüfusların üretiminde bütünleştirilmek için dönüştürülmek istenilir. Bu dönüşümün gerçekleştirilmesi için bireyin disiplin ile daha geniş bir bütün içerisinde yeniden eklemlenmesi hastane, tımarhane, ordu, okul, hapishane, gibi serilerle sağlanır. Bu şekilde istikrarlı bir iş gücünün süreklilik kazanmasıyla liberal sistemin güvenliği sağlanır. Somut iş gücünün bir parçası olan kişinin davranışları sadece cezalandırılmamalı; gözetlenmeli ve ön görülebilir nitelik kazanmalıdır (Revel, 2006: 149).

18. yüzyıldan sonra disipliner iktidar, teknolojik desteği sağlayarak toplum üzerinde bilgi oluşumunu sağlamaya başlamışlardır. Disiplin kurumları yalnızca insanları düzene sokan bir yer değil, aynı zamanda tabi kılmalarını sağlayacak nesneleştirme mekanizmalarına sahip olan ve bilgi edinmelerine olanak veren kurumlar olmuşlardır (Foucault, 2013: 327). Disiplin, söylemlerinin doğruluk üretimindeki sınırı belirler. İnsanlar bu söylemleri benimser ve kendisi hakkındaki doğrulara bu söylemler aracılığıyla ulaşmaya çalışır. Bu söylemin kuralları devamlı olarak zamanın şartlarına uygun olarak yeniden güncellenir. Sonuç itibarıyla disiplin söylemleri de iktidarın bilgi üretimi ile

bağlantılıdır. Doğru bir iktidar çözümlemesi yapabilmek için disiplin uygulamalarına bir diktatör, parti veya devlet düzeyinde değil, gündelik yaşamı nasıl etkilediği ölçüsünde bakmak gerekmektedir. Bir toplum disiplin teknikleri ile normalleştirmenin alanı haline gelirse; hükümetlerin ya da devletin rejimi dâhi değişse, disipliner iktidar biçimleri o toplumda kalmaya devam eder (Hülür, 2008: 156).

4.2.1. Modern Pastoralliğin Ceza Yönü

Bir toplumdaki düzenin sağlanmasının ifade ettiği anlam, daha çok bir ceza tartışmasını çağrıştırmaktadır. Genellikle asayiş ve düzen kavramları, katı ceza ve sert tedbirler ile ifade edilmektedir. Bununla birlikte cezalar, amaçları hakkında kesin bir netlikle bilinmeden destek bulmuşlardır. Günümüzde ceza, biçimsel bir yapıda kanunda kast edilen suça uygunluğuna göre verilir. Bu ahlâki özelliğiyle kendisini öç almaktan ayırır (Heywood, 2017: 206). Günümüzdeki yasal müdahalenin merkezi, suç davranışı değil, suçlunun kendisi olmuştur; beden üzerinden bedeni cezalandırma anlayışından adaletin mahkûmların bedenine düzenli ve kurallara göre ulaşacak bir haklar ekonomisine geçilmiştir. Ceza konusunda bireyin anatomisi ile oynayan cellâtların yerini, gözetmenler, hekimler, papazlar, öğretmenler ve psikologlar gibi teknisyenler ordusu almıştır (Canpolat, 2005: 129).

Tarih boyunca üç ceza biçimi ahlâki açıdan meşru bir zeminde ortaya konulmuştur: kısas, caydırma ve ıslah. Islah teorisi, cezanın meşruluğu için geliştirilen son reform düşüncesidir. Diğerlerinin aksine bu teorinin yönü, suçu işleyenden ziyade toplumdur. Suçu işleyen kişi ahlâken suçlu kabul edilmez; toplum için eğitilmesi gereken, yardım ve desteğe muhtaç bir kişi olarak değerlendirir. Islah teorisi, insan doğasının kötü olduğunu savunan görüşlerin tersi olarak şahsi gelişiminin eğitim yoluyla olumlu bir ilerleme kaydedeceğini savunur. Bu yüzden liberaller ve sosyalistler bu görüşü desteklerler. Islah teorisi suçluyu ıslah etmek için kişiyi işkence veya infaz etme gibi cezalandırmalardan farklı bir yaklaşım sunar. Cezalandırmanın içerisinde eğitiminde olduğu bir hapisane sistemi bunun için uygundur. Islah teorisi, iyileştirici adalet kavramsallaştırılması içerisinde, şahsi mühendislik rolünde, bireyi yeniden eğitim sürecinden geçirir (Heywood, 2017: 209).

17. yüzyıl ortalarından 18. yüzyılın sonuna kadar devam eden klasik dönem boyunca monarşiye bağlı olan hukuk anlayışı nedeniyle, toplumda yasaya karşı yapılan herhangi bir suç, doğrudan hükümrana karşı yapılmış sayılmıştır. Cezanın şiddet yoluyla

ve halka açık bir biçimde gerçekleştirilmesi hükümranın yaşam ve ölüm arasında karar verebilme ayrıcalığından kaynaklanmaktadır. 18. yüzyılın sonuna kadar monarşi hukukuna ait bir şiddet ve tören gösterisi olan cezalandırma, sonrasında işlevleri, kuralları ve teknikleri açısından gizlilik getiren özerkleşmeye başlamış bir yapı haline gelmiştir. Bu yeni yerleşen ceza sisteminin dayanağı da hapishane olmuştur. Kurumsallaşan hapishane sistemin amacı, hükümrancılık iktidarında olduğu gibi işlenen suç işkence yöntemiyle cezalandırıp iktidarın onarılması değil, davranış biçimlerini terbiye ederek otoriteye itaat eden ve içselleştiren bireyler yaratmaktır (Canpolat, 2005: 125-126).

Kapitalist sistemin yaygınlaşmasıyla birlikte caydırıcı ceza yerine, bedeni kapatma yoluyla terbiye eden modern adalet sistemi geliştirilmiştir. İktidar biçiminin değişmesiyle beden cezalandırılabilir bir nesne değil, uysallaştırılarak verimlilik elde edilen bir nesne olmalıdır. Bu yüzden disiplinci iktidarın ceza odağı, bireyin maddi bedeninden çok zihnidir (Güneş, 2015: 62). Disipline edici iktidar döneminde, tabi olma ilişkisinde ceza aygıtının rolü, bedenden çok ruha yönelik olmasıdır. Buradaki ruh sözcüğünden kasıt, mahkûmun içgüdü, bilinç dışı ve kültür içindeki yerinden dolayı hem kendisinin hem de başkalarının onu suçlu, fail veya özne olarak ıslah edilebilirliğinden değerlendirilmesidir. Hapishane sadece duvarlar arkasında bedenlerin hapsedildiği bir yerden ziyade, bireyin bedenin kendi zihninin hapishanesine girdiği yerdir (Güneş, 2015: 67).

Günümüz anlamındaki baskıcı hapishane sisteminin, ceza kurumu olarak ortaya çıkması, 18. ve 19. yüzyıllar arasındadır. Bu tarihlerden önce hapishane, yasal bir ceza değildir; insanlar bazı durumlar haricinde cezalandırılmak için değil, davadan önce tutulmak için hapsedilmiştir. Hapishanelerin mahkûmlar için bir baskı sistemi olarak ilk kurulma amacı, suçluları bu kurumda yeniden eğitilmelerini sağlamaktır. Toplum karşısında tehlike arz edebilecek suça eğilimli bireyler hapishanede yaşadığı mahkûmluk süresi boyunca ve sonrasında askerlik ve eğitim kurumlarındaki gibi evcilleştirme ile yasalara uyan bir birey olmaları hedeflenmiştir. Hapishane kurumunda itaat eden bireyler üretmeye çalışılmıştır. Lakin bu amacın bir süre sonra gerçekleşemeyeceği, aksine zıt bir yönde gelişme gösterdiği fark edilmiştir. Bireyin ne kadar çok hapis kalırsa o kadar çok suça eğilimli olma ihtimalinin de arttığı gözlemlenmiştir (Foucault, 2005b:153).

Foucault'ya göre hapishane sistemi mahkûm için bir üretkenlik sağlamamakta, aksine negatif üretime maruz bırakmaktadır. Bu sonucun karşısında ise amacının dışında bir işlev kazanan hapishane kurumunun kaldırılması gerekirken, varlığını korumaya devam

etmiş hatta daha güçlü bir kurum olmuştur. Çünkü iktidarlar, toplumdaki suça eğilimli kişilerin artmasıyla daha fazla ekonomik ve siyasal yarar kazanacaklarını fark etmişlerdir. Bu yarar şu şekilde kazanılmaktadır: suça eğilimli insanların çoğalmasıyla suç oranı ve suç oranına bağlı olarak toplumdaki güvenliğe dair korkunun da artması muhtemeldir. Bu korku, devlet iktidarının bir yaptırım gücü olan polis aygıtının toplum üzerindeki kontrol sistemini meşru kılınmasının nedenlerinden birisi olacak ve insanlar, bu sisteme karşı arzu duymaları sağlanılacaktır. Bu şekilde bireyleri denetleyecek sistemlerin kurulması için iç tehlikenin sürekli ve potansiyel varlığı önemli bir gerekçe olarak sunulabilmektedir (Foucault, 2005b:154).

Sanayi toplumlarında zenginliğin kaynağı, doğrudan sahip olma eylemiyle ilgili değil, sahip olunanların işleterek kâr edilmesiyle ilişkilidir. Bu sistemi, oluşturabilmek için toplum içerisinde bir sömürü ahlâkının yerleştirilmesi şarttır. Örneğin, 19. yüzyılda işçi sınıfının Hristiyanlaştırma kampanyalarına maruz kalması, onları ahlâki bir özne haline getirmek isteyen iktidarın amacıydı. Ayrıca, halkın içerisinde suça eğilimli olan grupların belirlenmesiyle diğer insanların ahlâkını suça eğilimlerin karşısına onlardan uzak durmak şeklinde kodlanan bir yapı oluşturulması da zenginlik ve fakirlik ilişkilerini dengede tutulabilmesi gerekli olmuştur. Hapishane, iktisadi ve siyasi alanda gerekli olacak suça eğilimli insanlar üretmiştir. Bir başka örnekte III. Napoleon, iktidarı adli suçlulardan oluşan bir grup sayesinde kazanır. İşçilerin suça eğilimlilere karşı duyduğu korku ve endişe, iktidar tarafından bu insanların direniş imkânlarını kırmak için kullanmış oldukları görülür (Foucault, 2012: 24-25).

Bireylerin toplum içerisinde suça eğilimli olması, ekonomik anlamda çıkar sağlayabilmektedir. Kaçakçılık, kadın, uyuşturucu ve silah ticareti gibi doğrudan ve yasal olarak toplum içinde gerçekleştirilemeyen kapitalizm için kazanç sağlayan faaliyetler, suça eğilimli kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Suça eğilimli kişilerin denetiminde olan bu faaliyetlerden kazanılan kârların ekonomik dolaşımda yerleri, bazı kişilerin banka hesapları olabilmektedir. Ayrıca grevlerin bitirilmesi, sendikaların çözümülemesi ve gündemi meşgul ederek gerçeklerin saklanması gibi olayları ile siyasi liderlerin toplumsal üzerindeki iktidarı sağlaması yönünde suça eğilimli kişiler, bir dizi siyasi operasyona kitlesel olarak hizmet edebilmektedir (Foucault, 2005b: 155). Demokratik ülkelerin, ceza sistemlerine dair gündeme getirilen sorunlarda genellikle kendileri için işlerlik kazandıracak şekilde çabaladıklarını gözlemlenebilmektedir. Bu çabalar, bazı kişi veya

gruplara otorite kazandırılması doğrultusunda olabilmektedir. Bu otorite, başka kurallara itaat etmekte ve başka araçları gerektirmektedir (Foucault, 2005b: 274).

Foucault'ya göre hapishane, bireyi biçimlendiren bir iktidar kurumu olarak varolmaktadır. Bir iktidar aracı durumunda olan hapishanelerin amacı, suçluluğu azaltmak değil, denetlenebilir suçluluğu üretmektedir. Bu şekilde hapishane, suç ve ceza kavramlarını kendi içerisinde üreterek mahkûmu patolojik bir özne haline getirmektedir. İktidarın hapishane kurumunda suça eğilimli insanlar üretmesi ve daha sonrasında bu suçlular sayesinde toplumsal bünyenin tamamını denetleme imkânına sahip olması, hapishaneyi bir gözetim mekanizması haline getirmektedir. Ceza aygıtı, suçluluk ile polisi birbirine bağlayan işleviyle aynı zamanda bir denetim aygıtıdır (Güneş, 2013: 62.) Modern hapishaneler mahkûmların cezalandırıldığı, suç işleme potansiyeline sahip olanların tutulduğu ve denetimle eğitimlerinin sağlanılmaya çalışılan bir kurumdur. Hapishane, tarihi bir gereklilik içerisinde var olmuş bir kurum olarak denetimle sadece fiziki olarak değil, zihinsel kontrolü de sağlamaya çalışmıştır. Bunun için de söylemlerin güncel olarak yeniden işlerlik kazanması bir koşul arz etmiştir (Akay, 1995: 102).

Birey, hapishaneye girdiği andan itibaren yaşadığı süreçte ona normal yaşantısında da engel teşkil edecek sabıkalı damgasını almaktadır. Bu şekilde bireylerin suça eğilimli bir şekilde üretilmesini sağlayan bir mekanizma işlemeye başlamaktadır. Cezalandırıcı mekanizma, bireylere ideal emekçi biçimi vermek adına bir mesleği öğrenilmesinin değil, çalışmanın erdemli bir şey olduğunu öğretilmesini amaçlar. Lakin asıl sorun, mahkûmların bir şeyler öğretmek değil, aksine hapishane sonrası hayatlarında kendilerini ikame edebilecek yaşam bilgisinin verilmemesidir. 19. yüzyılda burjuvazinin mülkiyet bağımlılığına dayalı zenginlik ilişkisinde bir değişim görülmüştür. Zenginlik akışının hızlanması, gelişen dolaşım kapasiteleri, toprak üzerinde mülk edinme ve para biriktirme gibi davranışların terk edilmesi ile sermaye sahipleri için suça eğilimli kişiler gereklilik haline gelmiştir (Foucault, 2012: 26-28).

Suç eğilimliler grubu, burjuvazi iktidarının çıkarını sağlayacak yasadışı faaliyetlerde bulunabilmiştir. Suç işleyebilecek durumdaki insanları tek tek toplanılması ve devşirilerek yasadışı alanda yararlı hale getirilmesi amaçlanılıyordu. Örneğin, muhbirler, ispiyoncular vb. suça eğilimli kişilerden devşirilmesi amaçlanmıştır. Böylece, hapishane, suça eğilimli kişilerin bu eğilim içerisinde kalıp devşirmelerinin ve suça yönelik eylemlerini sürekli olarak gözetebilmenin bir yolu olarak doğmuştur. Bu anlayışa göre suça

eğilimli kişilerin üretilmesi hapishanenin yenilgisi değil başarısıdır. Hapishane, profesyonelleşmiş grubun kendi içine sıkı sıkı kapanmasına yol açarak suçun tekrardan işlenme olasılığını da arttırmaktadır (Canpolat, 2005: 127).

Hapishanenin suça eğilimli kişinin üzerinde sağladığı ayrıntılı bilgiye olanak veren adli sicil kayıtları, bu kişinin hapishaneden sonrasındaki hayatında gözetimin halen devam edeceği bir ortamın oluşmasını sağlamaktadır. Suça eğilimli kişinin bu şekilde topluma dâhil olması gittikçe zorlaşmakta ve hapishanenin yasadışlıklar üzerinde kontrolü gittikçe artmaktadır. Sonuç olarak, Foucault'ya göre hapishane, toplum düzeninin sağlanması yönünde suçla mücadele eden kaynağını ceza hukukundan alan bir kurum değildir. Hapishane, daha çok yasadışlılık alanını yeniden düzenleyen ve bu alandan kaynaklan ekonominin yeniden yapmanın, belirli bir profesyonel yasadışlık biçimini yapılandırılmanın formu olarak görülmektedir (Foucault, 2012: 83).

Kapitalist sistem, meşruiyeti sadece sağladığı verimliliğiyle değil, aynı zamanda kendisini destekleyecek polis gibi zorlayıcı güç yetkisiyle toplumsal denetimi sağlayabilen disiplin kurumuyla devam ettirir. Polis, kamu düzenini sağlama göreviyle modern devletin baskıcı gözetim mekanizması işlevini görebilmektedir (Heywood, 2006: 539). Polis, devlet aklının yeni bilgi ve siyasal teknolojisinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Polis kurumu, kameralist dönemde siyasal ekonomiye fayda sağlayacak işçiliğin, üretimin ve ticareti zenginleşmenin gerçekleşmesi ve para dolaşımı mümkün kılacak işlevleriyle iktidar ekonomisinin de temelinde yer almaktadır (Revel, 2012: 128).

Bir toplumda suça eğilimli kişiler ve onlara karşı duyulan korku yok ise, polislerin varlığını ve toplum üzerinde denetimlerini meşru kılacak bir algı ve anlayışta olmayacaktır. Aslında bu meşruluğun desteklenmesi bir aklanma mekanizmasının parçası haline gelen iletişim araçları ile de gerçekleştirilebilmektedir. Suça eğilimli kişilerin ne kadar tehlikeli olduklarını anlatan gazetelerdeki makaleler, polis edebiyatı, gündelik haberler ve cinayet hikâyeleri sayesinde her gün korku bilinci pekiştirilmekte, böylece polis kurumu, yaptırımlarını hâlâ aynı meşrulukta devam ettirebilmektedir (Foucault, 2012: 31). Polisiye edebiyatında, gazetelerde ve filmlerde sürekli olarak pekiştirilen suçlu teması, insanları suç işlemeye eğilimli kişilerden korkmaya davet etmiştir. Aslında yapılan şey, nüfusun denetiminde polislik kurumunu doğallık kisvesi altında yerleştirecek bir korku mitolojisi oluşturmaktır. Bu şekilde polis, 18. ve 19. yüzyıllarda kurumsallaşan bir yapıya

dönüşmüştür. Ayrıca suça eğilimler daha çok profesyonelleşen ve iktidarın amaçları için kullanacağı bir grup olarak görülmüştür (Foucault, 2012: 82).

18. yüzyıldan öncesi, devletin bir kurumu olarak bireylerin üzerinde sürekli gözetim sağlayan bir polis düzeni yoktur. Bunun yerine geceleri düzeni sağlayan, hırsızlık ya da suçla ilgilenen bir tür şehir milisi vardır. Bu gözetim sistemi, kapitalizme kâr sağlayacak ölçüde bireylerin çalışma normlarına entegre olmasını sağlamıştır. Bu şekilde yerleşmekte olan kapitalist toplum güvenlik bölgelerine ayrılmıştır. Örneğin, Avrupa'nın çoğu yerinde polis müdürlüğü ve hapishaneler aynı anda kurulmuştur (Foucault, 2012: 231). Bir toplumdaki polisin rolü, siyasal iktidarın rasyonel bir müdahale biçimi olarak değerlendirilebilir. Polis kurumu, toplum düzeninin sağlanması noktasında aldığı yetki ve görevleriyle devlet iktidarını daha güçlü hâle getirebilmektedir. Bu durum ise çalışma, üretim, mübadele, yerleşim gibi bireylerin ortak faaliyetlerinin ve bu faaliyetlerindeki iletişimin denetlenmesi ile gerçekleştirilmektedir (Foucault, 2005b: 50). Polis, modern devlet ve bireylerin rasyonel bir fayda sağlayacak şekilde bütünleşmesini sağlar. Örneğin, çeşitli nedenlerle devlet sorunu yaşamış olan Fransa ve Almanya tanımladıkları ve örgütledikleri polis ile bireyin toplumsal varlıkla bütünleşmesini sağlamışlardır. Bu şekilde polis kurumunun ana amacı, yaşam olmuştur (Foucault, 2005b: 114).

4.2.2. Modern Pastoralliğin Tıp Yönü

Kökleri aydınlatma düşüncesine dayanan modernlik, aklın hâkimiyetini hayata yaymayı amaçlamıştır. Modernlikte doğanın bilim aracılığıyla çözümlenerek, insanların anlayabileceği düzeyde hizmete sunulması söz konusu olmaktadır. Bilimin kanunları evrenselleşerek bir bütünün oluşturulabilmesi için belirsizlikler ortadan kaldırılacak ve her şeyin sınırı tam anlamıyla çizilecektir. İnsanlığı güvenceye almak için toplum bilimleri ile doğa bilimleri birbirleriyle uyum halinde çalışacaktır (Çabuklu, 2004: 3).

Günümüzde modern beden kavramı, salt biyolojik bir varlığa değil, içerisinde yaşama dair imgeler ve yaşamı icra etme biçimleri barındıran toplumsal ve tarihsel gerçeklik ifadesine karşılık gelmektedir. Modern beden, modern toplumu kuran pratiklerle birlikte olan ilişkileriyle düşünülmelidir. Modern toplumu inşa eden tarihsel sürecin öznesi ve nesnesi olan beden, bu süreci oluşturan unsurların etkisi alanındadır. Foucault, bedenin tarihselliğini araştırırken iki önemli kavram üzerinde durmuştur: Tıp ve Biyo-politika. Tıp ve biyo-politik bir strateji olarak bilgi ve pratikleri ile hem modern siyaset hem de nüfusun rasyonalite edilmesinde stratejik role sahiptir (Arpacı, 2016: 81-82).

Sanayin toplumlarının ortaya çıkmasıyla, normal ile anormal arasındaki sınıflandırmadan kaynaklanan sosyal beden üzerindeki güç kullanımı arttıran çeşitli fiziksel ve idari mekanizmalar, insan bilimlerinin stratejik kullanımının sonucudur. 19. yüzyılda toplumun normalleştirilmesi psikanaliz ile ilişkilidir. Tıp, toplumun bütününe doğallık kisvesi altında etki edebilecek bir işleve sahipti. Ortak payda olarak kişiden kişiye geçebilen tıp söylemleri, insanların yaşamlarına, sağlıklarına, beslenme ve barınmalarına karıştığı gibi, bir deli, bir suçlu, bir hasta da bu söylemler aracılığıyla belirlenmiştir (Foucault, 2012: 44-45). 18. yüzyıldan sonra insanı tanımlamakta kullanılan nitelemeler, özellikler ve çökelti, esas itibarıyla insanın kendi özünü geçersiz kılabilme üzerinedir. Sağlıklı insan adına bir dizi tıbbi iktidar mekanizması, normalleştirici bir bilgi sayesinde normal ve dengeli insan imgesi oluşturmuştur (Foucault, 2012: 75).

Tıbbi düşünce ile tıbbi kaygı sisteminin kurulması, toplum ilişkilerinin yeniden yenilenmesine yol açmıştır. Norm etrafında örgütlenmenin bir biçimi haline getirilen tıbbi düşünce, normal ile anormali ayırma konumundaki bir dönüşüm aracıdır. Birey, hukuksal düşüncedeki gibi meşruluğundan kaynaklanan cezalandırılmaya uğramaz, aksine tıp tarafından belirli davranış kalıpları dayatılmak üzere hizaya getirme usulleri geliştirilir. Bu gelişim kapitalizm ile derinlemesine bağlıdır. Çünkü esas itibarıyla kapitalizm bireylerle ilgilenen bir siyasal iktidar ile verimliliği en üst seviyede gerçekleştirebilir (Foucault, 2012: 156).

Tıbbın sosyal kontrol kurumu olarak çalıştığına dair Talcott Parsons, “hastalık rolü” kavramını kullanmıştır. Hasta rolünü oynayan kişinin kendine has yükümlülükleri ve ayrıcalıkları vardır. Hasta kişi, normal sosyal rollerinden muaftır, hastalığından sorumlu değildir, iyileşmeye çalışmalıdır, yetkili birinden teknik ve uzman desteği talep etmelidir. Hasta kişi, günlük hayatındaki sorumluluklarından muaf olabilmek için sağlık alanında hastalığı onaylanmalıdır. Modern dönemde sosyal düzenin devamlılığının sağlanabilmesi için hastalık ve sağlık kavramlarının etkileşimine giren kişilerin rolleri kesin çizgide belirlenmelidir (Caner, 2013: 31).

Modernizmle beraber suçluların cezalandırılması değil, gözetlenmesi daha etkili bulunmuştur. Kapitalizmin genişlemesiyle rasyonel bulunan tavır, ruhun ıslah edilmesi olmuştur. Rasyonellik adı altında yaratılan yeni normlar da kuşkusuz klinik pratiklerinin yeri oldukça önemlidir (Coşkun, 2010: 12). Normali ve patolojik olanı belirleyen tıp normları, bireyleri bölümlere ayırmanın ölçütü haline gelir. 19. yüzyılda ortaya çıkan

psikiyatri, toplumsal tıbbın biçimlerinden birisidir. Psikiyatri, tıbbın toplumsal işlevi nedeniyle normleştirme etkilerine sahiptir. Bu etkileri ile ailede, okulda, fabrikada, mahkemede yeniden iktidar ilişkilerini yenileyen bir özellik kazanır. Tıbbın kaynağını bilimsel bir kurum olarak göstererek böyle bir güce sahip olması onu dinden ayırır. Bilimsel bilgi türüne sahip olan tıp, toplumsal kontrol mekanizmalarını kullanarak toplum üzerinde disipline edici etkilerde bulunur (Foucault, 2012: 78).

18. yüzyılın sonunda tıbbi bilgilerin merkezileştirilmesi ile kamu sağlığı görevinin iktidara verdiği yetkiyle, nüfusun tıbbileştirilme çalışılması aynı dönemde eşgüdüm içerisinde yapılmıştır. Tıbbileştirme kampanyaları ile üretim için gerekli olan bireyin yaşamı kuşatılmış ve nüfusun ölüm oranı düzenlenmeye çalışılmıştır (Foucault, 2011: 250). 18. ve 19. yüzyıllarda tıbbi sertifika uygulamasının başlaması, birinin hasta olduğunu garanti eden ve onun üzerinde gözetim sağlayan bir ortam yaratılmasına imkân tanımıştır. Daha önceleri ise gözetim altına alınma, yalnızca aile ve çevrenin onay vermesiyle mümkün olabilmiştir (Foucault, 2012: 220).

Tıp, insanların yaşamlarını anlamlandırabilmeleri için seküler bir zeminde biyolojik söylemler sunar. Böylelikle insan hayatı, tıbbi açıdan temellendirilebilir, somut bilgiler yaygınlaşabilir ve insanın biyolojik varlığını anlamlandırılabilir. Tıbbi bilimsel bilgi ile sağlık, ahret mutluluğunun yerini almış ve yaşam giderek daha seküler bir kavrayışın nesnesi olmuştur. Modern tıp, toplumsal yarar ilkesine dayanan toplumsal tıp görevinde insanların gündelik yaşamlarına müdahale edebilmiştir. Tıbbi kurumlar, insanların doğumlarından ölümlerine kadar geçen süreçte, söz söyleme hakkını, eski dini rejimlerden devralmış ve modern toplumun meşru rehberleri olmuştur. Bu rehberlik, çıkar gütmekten kamu etkinliği yürütme iddiasındadır. Yeni hastane biçimlerinin ortaya çıkmasıyla kurumsallaşan tıbbi bilgiler, toplumsal mekâna fiili olarak dâhil olmuştur. Bireyin bedeni, bu mekân içerisinde deney ve gözlemin nesnesi haline getirilmiştir (Arpacı, 2016: 85).

18. yüzyılda doktorların bir kısmı, nüfusun nasıl yerleşeceği konusunda uzmanlaşmış bir yaptırım gücüne sahip olmuşlardır. Bu uzmanlaşma dâhilinde dört temel sorun belirlemişlerdir: ilki, insanın sağlığını etkileyecek bölgesel iklimler, toprak yapıları, nemlilik ve kuraklık gibi ölçütlerin belirlenmesinde yerleşme sorunu; ikincisi insanların toplu halde kalmalarından kaynaklanan yoğunluk, su, lağım, havalandırma gibi birlikte yaşama sorunları; üçüncüsü şehirleşmeye bağlı konut sorunları; son olarak, İnsanların göç etmesi veya hastalıkların birbirine bulaşması gibi yer değiştirme sorunlarıdır. Bu sorunlara

yönelik düzenlemelerde doktorlar, askerlerle birlikte ilk yöneticilerden olmuşlardır. Fakat askerler savaşa dönük bakış açısıyla değerlendirirken; doktorlar ise konut ve kent yerlerini değerlendirmiştir (Foucault, 2012: 90).

Modern toplumdaki akıl ile delilik arasındaki ilişkinin evriminin incelenmesi istendiğinde, iş bölümünden kaynaklı olarak toplumsal hiyerarşikleşmeler, düzey çokluğu ve iktidarın bireyleri nasıl atomize ettiğinin analiz edilmesi gerekmektedir. Modern insan olarak nitelendirdiğimiz bireyler, özellikle 19. yüzyıldan itibaren Batı'ya özgü düşünce şemalarıyla şekillendirilmiş ve Batı'nın sömürge hareketi bağlamında evrenselleşmiştir (Foucault, 2012: 152). 18. yüzyılla beraber deliliğin tarihsel olarak ilk defa hastalık olduğu fikri doğmuştur. Bu tarihten önce deli olarak nitelenen kişiler, hasta statüsünde kabul edilmemişlerdir. 18. yüzyıldan sonra iktidar ile birlikte değişen ve gelişen tıbbi olgular, deliliği, bir hastalık olarak tanımlayıp ele geçirmiştir. Böylece, bir dizi fenomeni esas alarak belirli davranış kalıpları ve anormallik ölçüleri, delilikle ilişki hale gelmiştir (Foucault, 2012: 50).

Günümüzde deli kimliği, modern kültürün bize dayattığı birçok manipülasyon nesnesiyle ilişkilidir. Deliliğin akıl hastalığı ya da yabancılaştırma olarak görülmesi için ona atfedilen iktidar yaratisi kavramlar kümesiyle bireyin bilgi nesnesi haline gelmesi gerekir. Bu şekilde bir bilgi alanından özne ile nesne ilişkisinin bir ürünü olarak şekleştirelmiş delilik doğar. Şekleştirelmiş delilik sayesinde kapatma kurumları toplum üzerinde normalleştirme faaliyetleri için akıllı esas alarak insanları öğrenebilir bir özne haline dönüştürmeyi amaçlar (Coşkun, 2010: 10). Deli, öznesi zorla gerçekleştirilen bir özne kurulumu gibi gözükse de aslında deli öznesi özgürdür. Akıl hastası olarak nitelendirilen kişi, kendisini deli olarak teşhis eden birisiyle ilişkili olarak ya da onun karşısında kendisini deli öznesi olarak kurmaktadır. 19. yüzyılda psikiyatrinin akıl ile ilgili kurumlarında histeri teşhisi önemli bir yer edinerek öznenin kendisini deli olarak kurmasının iyi bir örneğini oluşturur (Foucault, 2005b: 234).

Delilik öznesinde akıl hastalığıyla ilişkin her bir kavram, özneleştirme sürecinde kullanılacak bir bilgi nesnesi haline gelir. Akıl hastaneleri, klinikler ve rehabilitasyon merkezleri gibi kurumlar, bu bilgileri toplumsal düzenin sağlanması yönünde kendi bireyselliklere bağlanan öznelere üretmek için kullanabilmektedir. Bu kurumlar gerekli olan prosedürlerin belirlenmesinde rasyonelliği ölçüt alırlar (Şaylan, 2002: 261). Delilik ve akıl arasındaki ayrım, üç dönemde incelenebilir. İlk dönem, daha çok din merkezli yorumların

ön planda olduğu ve delilere hoşgörölü bakıldığı Rönesans dönemidir. İkinci dönem, değışen ekonomik süreçlerle beraber delilik ve akıl arasında kesin ayrıma oluşmaya başlandığı, delilerin suçlu olarak görüldüğü ve “Büyük Kapatılma”nın yaşandığı 17. yüzyıldır. Bu dönemde kapatılanlar, yalnızca deliler değil, sanayileşen toplumun üretiminde rol oynamayan herkeştir. Üçüncü dönem ise deliliğin bilimsel araştırma konusu olduğu ve bir hastalık olarak görüldüğü 18. yüzyılın sonunda başlayan ve 19. yüzyılı kapsayan dönemdir (Aydın: 2014: 17).

Yunan çağından itibaren gelişen kültürde deli geleneksel bir kişilik olmuştur. 16. ve 17. yüzyıldan sonra ise deliliğin bir akıl hastalığı olduğu algısı örgütlenmeye başlamıştır. Bu süreçte deli olarak nitelendirilen kişiler, toplumun genel sistemi karşısında günlük yaşamdan ayrı bir yere kapatılmıştır. Böylelikle, deliler, tecrit edilmeye başlanmıştır. Fakat bu kapatılmalar sadece akıl hastalığı olarak nitelendirilen kişilerle kalmamış serseriler, yoksullar ve dilenciler de kapatılmışlardır. Modern psikiyatri kliniğinin, Avrupa’da toplumsal ayrıcalık mekanizma üzerinden doğduğu söylenebilir (Foucault, 2012: 150). Çok sayıda davranışın üzerinden değerlendirilen deli kavramının, toplumsal hayatta yeni kullanılan bir kavram olduğunu söylemek yanlış olabilir. Eski Yunan, Roma ve Arap topluluklarında bu kişiler hasta olarak kabul edilmiştir. Lakin hasta olarak kabul edilenlerin sayısı oldukça az ve istisnai olmuştur. Geri kalanlara ise hoşgörölü davranılmıştır. Örneğin, Arap kültüründe böyle kişilere mecnun denilmiş ve tıbbi bir tedaviye ihtiyaç duyan bir akıl hastası olarak değerlendirilmemiştir (Foucault, 2012: 162).

Orta çağda deliler, toplum tarafından kabul edilmiş ve kamusal alanda dolanmalarına izin verilmiştir. Bu dönemdeki deliler, hem coğrafi hem de hukuksal açıdan marjinal olup, üretimde her hangi bir mesleğe ve mülke bağlı değillerdir. Bu dönemdeki soytarı kavramı, deliliğe atfedilen bir meslek anlamında kullanılmıştır. Soytarı, marjinal bir kimlik taşır ve çalışma kurallarına uyması beklenmez. Bu dönemde soytarı, toplumda normal statüye sahip birinin söyleyemeyeceği şeyleri söylemektedir. Soytarının alaylı bir dildeki ifadesi, hem dinlenmesine yetecek kadar önemli hem de sıradan sözün sıradan etkilerinden hiçbirine sahip olmayacak kadar değersiz niteliktedir (Metin, 2019: 11).

Batı tarihi boyunca deliliğe karşı duyulan anlayış, zaman içerisinde giderek daha çok tıbbileşmiştir. Deliliğin tıbbi eklenmesiyle beraber delilik bir hastalık biçimi olarak değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda bir kişinin herhangi bir hastalığa yakalanması gibi deli olma ihtimalinin de olduğu fikri kabul edilmiştir. Batı toplumlarında 19. yüzyıla kadar

meşruluk, yasallık veya hukuk ile sağlanılmaya çalışılıyorken günümüzde temel işleyiş kipi normalleştirici toplum oluşturabilmek için belirli norm, sağlık ve tıbbi fenomenleri hayatlara karışan bir iktidar ile karşı karşıya kalınır. Örneğin, adli yargıda bir kişinin suçlu olup olmamasından daha önemli olan şey, akıl sağlığının olup olmamasıdır. Böylelikle, suçun işlenmesindeki düzensizlikler öğrenilmeye, psikolojileştirilmeye ve tıbbileştirilmeye çalışılır (Foucault, 2012: 155). 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa’da yaşanan din ve otuz yıl savaşlarından sonra ortaya çıkan yoksul ve işsiz nüfus karşısında iktidar, müdahale olarak kapatma mekanizmalarını çalıştırmıştır. Böylelikle, deli olarak kabul edilen kişiler de bu kapatma mekanizmalarının içerisine dâhil edilmişlerdir (Foucault, 2012: 172).

Foucault’ya bütün toplumlar, belirli kurallar içerisinde kısıtlayıcı bir sistem geliştirir. Bu kısıtlayıcı sistemler kendi işleyişlerinde her zaman birilerini dışarıda bırakacak bir dışlama oyunu getirmektedir. Çünkü her toplumun toplum olarak işleyebilmesi için bazı bireylerin bazı davranış kalıplarını kendi sistemi dışında bırakması gerekmektedir. Deli olarak adlandırılan kişiler, her zaman toplumların dışarıda bıraktıkları kişiler olmaktadır (Foucault, 2012: 216).

Etnologlar tarih içerisinde dört dışlama sisteminin oluşturulduklarını tespit etmişlerdir (Foucault, 2012: 216-217):

1. Toplumdaki üretim ağının bir parçası olmayan bireyler için ekonomik üretim karşısında dışlama sistemi. Örneğin, dini görevlilerin görevleri nedeniyle üretim içerisinde rol oynamamaları bir gelenektir
2. Toplum üretimi için gerekli olan aile sisteminin karşısındaki bireyler. Örneğin, bekâr kişiler.
3. Sözleri ile iktidarın doğru ve kabul gördüğü söylemleri arasında uyumu yakalayamayan ya da sözleri daha kutsal sayılan bireyler için dışlama sistemi. Normal bireylere kıyasla sözleri daha güvenilmez ya da güvenilir bulunur. Örneğin, bir peygamberin sözleri ya da bir şairin sözleri gösterilebilir.
4. Her toplumda gelenekselleştirilmiş törenler karşısında diğer bireylerin karşısında aynı statüye sahip olamayan kişiler. Örneğin, bir kişinin ya da grubun günah keçisi ilan edilerek dışlanmasıdır.

İktidar, Büyük Kapatılma döneminde delileri toplumsal olmayan kategorilere ayırır ve bir araya toplayarak zararsız hale getirmeye çalışır. İnsan faaliyetleri dört kategoriye ayrılabilir: çalışma veya ekonomik üretim; cinsellik, aile, yani toplumun yeniden üretimi;

dil, söz; ayinler ve bayramlar gibi oyunsal faaliyetler. Her toplumda bu kategorilerin kurallarına uymayan sıra dışı bireyler vardır. Örneğin, ilk grupta siyasal ve dini yöneticiler; ikinci grupta bekârlar, homoseksüel, travestiler; üçüncü grupta şairler; dördüncü grupta tehlikeli ya da kutsal kabul edilen nesne ve kişiler. Deli, bu alanların hepsinden dışlanan kişidir. Modern sanayi toplumları da deliliği bir karakter vermişlerdir. Bu sıra dışı karakterin en büyük özelliği, üretime katkıda bulunmayan bir kişi olmasıdır (Canpolat, 2005: 118).

“Her toplum, çalışma kuralını, aile kuralını, söylem kuralını, oyun kuralını uygulayarak bazı kişileri dışladığı ve onlara, ekonomik üretim karşısında, toplumsal üretim karşısında, sembollerin dolaşımı karşısında, oyuncu üretim karşısında ayrı ve marjinal bir yer hazırladığı doğruysa, tüm bu dışlamaların iç içe girdiği toplumlar varsa, bu toplumlarda aynı anda hem üretimden hem aileden hem söylemden hem de oyundan dışlanmış bireyler kategorisi de her zaman vardır. Bu bireyler kabaca deli diye adlandırılır” (Foucault, 2012: 218).

Orta çağ Avrupa’sında deliler, hiç kimseye bağlı olmayan hareketli kişiler olarak görülmüştür. 17. yüzyılda çalışmayan kişi olarak nitelendirilen, 18. yüzyılın sonunda bazı hastaların serbest kalacağı kapatma mekanizmalarına hapsolmuşlardır. 17. yüzyılda kapitalizme bağlı olarak kapatılmanın amacı, çalışmayan ya da çalışmayacak olan kişileri dışlamak ve kapatmaktır (Foucault, 2012: 219). 17. yüzyıl sanayi devrimiyle birlikte Fransa ve İngiltere gibi Avrupa ülkelerinde delileri kapatmak için kurumlar açılmış olsa da bu kurumları asıl hedefi çalışmayan kişiler olmuştur. Örneğin, 1656’da Paris’te XIV. Louis’nin yayınladığı bir yasa ile ilk düzgün, örgütlü hayırseverlik kurumu olarak genel hastane açılmıştır (Canpolat, 2005: 119).

17. yüzyılda kapatma, yalnızca akıl sağlığı bozuk olan kişiler için değil yoksulları, hastaları, serserileri, dilencileri ve suçluların da kapatılmasını içermektedir. Bu kişilerin kapatılması, iktidarın kendi akıl ölçütlerine uymayan kişilerin dışlanmasında hangi bilgi nesnelerin belirlendiği göstermek hususunda önemlidir. Büyük kapatma, iktidara toplumda daha geniş alanda kişileri denetleyebilme olanağı sunmuştur. Bilimsel pratiklerle rasyonel olanın belirlenmesini amaçlayan bu anlayış, kapitalist bir anlayışın ürünüdür (Macey, 2005: 65). 17. yüzyıldaki kapatma faaliyetlerini, kapitalist sistemin bir ürünü olan yapılandırma olarak görmek gerekmektedir. Ekonomik ve toplumsal bir önlem olan

kapatma ile hem fakirliğin gizlenmesi hem de toplumun siyasal sıkıntıların dolayı yaşanacak kargaşanın engellenmesi amaçlanılmıştır (Sarup, 2004: 90).

17. yüzyılda başlarında kapitalizm, Fransa ve İngiltere olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde, ulusal çapta örgütlenmekteydi. Böylesi bir durumda, toplumda çalışmayan ve üretim sürecine dâhil olmayan kitle, iktidarın hedefi haline gelmiştir. Ekonomik ve toplumsal gelişme biçiminde deli, hoş görülmemiş ve daha önce Batı’da hiç görülmemiş karakteristik kurumlara kapatılmaya başlanmıştır. Kapatma kurumları, genel olarak büyük şehirlerde ortaya çıkmışlardır. Bu gözetim kurumlarında tıbbi kurallardan ziyade çalışma kurallarına göre hareket edilmiştir (Foucault, 2012: 229-230). Günümüze kıyasla 17. yüzyılda delinin kapatılmasını isteme hakkı ailenin olmuştur. 18. yüzyılın sonunda delilere bir suçludan ziyade bir hasta olarak davranılmaya başlanmıştır. Böylece, kapatma kurumları akıl hastanelerine dönüşmüştür. Sonuç olarak fiziksel nedenlerle çalışma yeteneği olmayanları kapatma amacı taşıyan kurumların yerini, bedensel olmayan nedenlerle çalışamayanları kapatmak amacıyla hastaneler almıştır (Canpolat, 2005: 121).

19. yüzyıldan itibaren kapitalizmde, işverenlerin, işçilerin ücretleri mümkün olduğunca düşük verebilmesi için ücret siyasetinin düzenlenmesine hizmet edecek bir işsiz kitlenin oluşması için çalışılmıştır. Düşük ücretlerin verilmesi için ilk önce daha fazla ücret talep eden direnişin kırılması, bunun için de sürdürülebilir bir işsizlik kitlesinin oluşmasına gerek duyulmuştur. İşverenler, ihtiyaç duyduğunda işsizlik kitlesinden bir miktar işçi alırdı ve sonra ihtiyaç kalmadığında bu işçiler, bu kitleye geri dönerdi. Marx’ın bahsettiği kapitalizme ait yedek işçi ordusu, iktidarlar için kesin bir talep olmuştur. Bu durumda ise öncesinde kapatma mekanizması olarak gözetim evleri yararsız, hatta zararlı kalmıştır. Kapitalizm artık ihtiyacı kalmadığı kişiyi, kapatarak gözetlemek yerine, toplumsal grupları bir araya getirecek hastane sistemini oluşturmuştur. Böylece, bu hastane sistemi ile bireylere fiziksel ve psikolojik olarak müdahalelerde bulunabilmiştir (Foucault, 2012: 231).

Tarih içerisinde deli kavramı, çeşitli anlamlar yüklenmekte ve toplumsal kabullerde davranışların belirlenmesinde sembolik bir rol oynamaktadır. Bu şekilde deli, eylemleri toplumun normlarına bağdaşmayan, uyumsuz kişi olarak tarif edilmiştir. Büyük kapatılma, deliliğin karşısında ideal insanın betimlemesinin, toplumun bütün ötekilerine yöneltildiği bir ıslah eylemidir (Özakın, 2012: 3). Batıda 18. yüzyılda deliler, büyük kapatılmadan sonra toplumdan ve kamusal alandan tam anlamıyla soyutlanırlar. Foucault, delilerin

incelikli bir şekilde toplumdan soyutlanmalarının nedenini, sansürsüz ve otokontrolsüz bir biçimde doğruyu dile getirme potansiyeline sahip kişiler olarak toplum içerisindeki iktidar ilişkileri için tehlike arz etmelerine bağlamaktadır (Metin, 2019: 9).

Klasik gözetim evlerinin amacı, işsizliği ortadan kaldırmaktır. Hastaneleşme sisteminde ise kapatılmış olanlar serbest bırakılarak işsizlik mümkün olduğunca yüksek tutulmak istenilmiştir. Hastane sisteminde birey iyileştirilir ve işsizlik veya çalışma döngüsüne geri döner. Deliliğin akıl hastasını esas alarak yeni anlam kazanması da bu dönemde olmuştur. Akıl hastası, eskiden dışlama sistemlerinin dışında kalan kişi olarak kabul ediliyorken; kapitalizmde akıl hastası, gündelik çalışma düzenine geri döndürülmesi amaçlanan hasta statüsündeki bireydir. Bu birey karşısında daha önce bir benzeri görülmemiş kapitalist dışlamanın bir parçası olarak psikiyatri doğmuştur (Foucault, 2012: 232). “Akıl hastası, delilik olgusunun nihayet keşfedilmiş hakikati değildir, deliliğin etnolojik tarihinde, tamamen kapitalist anlamda geçirdiği büyük değişikliktir” (Foucault, 2012: 233).

Kapitalist sistem geliştikçe dünya, hastane benzeri bir sistem içerisinde yönetilmeye başlanmıştır. Psikiyatri, normalliği ve deliliği belirleyen kurumsallaşmış bir yapıya dönüşürken; müdahaleleri de bir baskı biçimine dönüşmektedir. Psikiyatri, bireyin akli durumuna karar verme iktidarına sahiptir. Doktorlar, anormal olarak tesis koydukları kişileri yaşadıkları ortamdan ayırırlar ve kliniklerinde tedavi ederler. Aslında bireyin sağlığını bozan toplumsal grup hakkında bir şey yapılmaması büyük bir sorundur. Yönetilenler ve yöneticiler ile psikologlar ve hastalar ilişkisi çok benzerdir. Bu yüzden dünya, büyük bir tımarhane olarak görülebilir. Psikiyatride olduğu gibi siyasi iktidarlar da insanların zihinlerinde oynadığı rol ve tedavi edici işlevi büyümektedir. (Foucault, 2015: 130-131). Doktor ile hasta arasındaki iktidar ilişkisi, doktorun hastalığı bizzat üretebilecek bir donanıma sahip olmasıyla başlar. Doktorun bilimsel bilgiye sahip olduğu iddiası, doktorun iktidarını güçlendirmektedir. Doktorun kimya ve biyoloji bilgisi ile hastalıkları bilmesi, hastaya müdahale etme hakkının kaynağı olur (Caner, 2013: 50).

19. yüzyılda psikiyatri, tıbbi bir rasyonaliteden daha çok bir kamu hijyenin bir biçimi olarak işlev görmüştür. 18. yüzyılda sanayileşmenin nüfuslar üzerinde tıbbi ve biyolojik birçok sorunlar açmıştır. Salgınlar, yerleşik hastalıklar ve çocuk ölümlerinin topluma öncesinden de daha fazla zarar vermesi ve kapitalizm gelişim amacındaki verimliliği düşürmesi, iktidarın toplumsal beden üzerinde basit bir hukuki-siyasi hukuki

metafor kullanmasının yerine, biyolojik gerçeklik üzerine tıbbi müdahalelerde bulunması gerektirmiştir. Bu müdahalede doktor, toplumsal bedenin teknisyeni statüsündedir. Bu dönemlerde psikiyatri özerklik kazanmış ve önemi artmıştır (Foucault, 2012: 193). Tıbbi müdahaleler, deliliği aşırı nüfus, şehir yaşamı, alkolizm ve sıkışıklık gibi sağlıksız yaşam koşulları ile bağlı görüldüğünden deli, toplum için bir tehlike arz etme gibi algılandığından dolayı toplumsal bir tedavinin yapılması gerektiği bilincinde olunmuştur.

Foucault'ya göre akıl hastanelerinin amacı, toplumsal huzuru sağlamaktan daha çok, denetim sağlayacak söylemleri üretmektir. Akıl hastanesine gelen bir birey yargılanır ve doktorlar tarafından ona verilen deli kimliğini alır. Akıl hastalarının kapatılmasıyla toplumun çoğunluğuna karşı normal olmayan bir sıfat alması, öznelere iktidarın özne üretiminde ne kadar çelişkili olabileceğini gösterir. Akıl hastanelerinde üretilen söylemler ile deli kimliği, nesneleştirilmiş ve disipline edilmiştir (Güneş, 2013: 62).

Psikiyatrik düzen, tıbbi bir işlevde sadece tımarhaneyle sınırlı kalmaz. Kapatma biçiminde olmayan denetimlerin daha etkili olması için tımarhane farklı amaçlarla kullanılmıştır. İlk olarak toplumdaki gerçekten rahatsız eden vakaları tedavi etmek ve bilimsellik görüntüsü ile kendisine bir teminat veren kapatma yerine hastane görünümünü almaktır. Hastane olarak adlandırılan kapatma yeri, psikiyatri pratiğinin tıbbi olduğunu kanıtlayan bir teminat olmuştur (Foucault, 2012: 119). Psikiyatriyle ilgili olarak asıl kuruluş amacı insanları iyileştirmekten öte belirli bir insan kategorisi üzerinde gizli bir biçimde işleyen bir iktidarı dayatmak üzere kurulmuş olmasıdır. Bu şekilde iktidarın işlevi yalnızca cezalandırmak ya da engellemek değil, bilgi üretimiyle arzu yaratarak gündelik hayata daha derinden nüfuz edebilmektir (Foucault, 2012: 49).

18. yüzyıldan itibaren nüfusun keşfi ile bu nüfusun nasıl düzenlenmesi gerektiği sorunu var olmuştur. Bu yüzden yaşam, iktidar nesnesi haline gelmiştir. Yaşamın bir parçası olarak cinselliğin de bireylerin disiplin edilmesi ve nüfusun düzenlenmesi için merkezi bir öneme sahip olmaktadır. Cinsellik, bir disiplin aracına dönüşerek, bireyleri denetleyecek ve onları gözetleyecek bir iktidar stratejisi haline gelmektedir. 19. yüzyıldan sonra cinsellik siyaseti, daha fazla güç kazanarak ve doğum ile ölüm arasındaki oranın korunmasına yönelik siyasi kararlar alınmıştır. Bu kararlarda toplumu üretim makinesi haline getirmeyi amaçlayan cinsellik, anatomi-politika ile biyo-politika arasındaki birleşme noktası haline gelmektedir (Foucault, 2005b: 151).

18. yüzyılda cinsellik, toplum yararı için kullanılabileceği düşünülerek, bu dönemdeki kamu yöneticileri tarafından kamu düzeninin sağlanmasına yönelik özendirilmiştir. Kamu düzeninin üretim mekanizması olarak cinsellik, nüfusu artırmaya yönelik söylemlerin merkezine haline gelmiştir. Bu söylemler, ekonomik ve siyasiydir. Devletin zenginliği ve gücü nüfusun artmasıyla ilişkilendirilmiş ve cinsel söylemler de bu zenginlik siyasetinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Histeri ve zührevi hastalıklar aracılığıyla tıp, cinsel tatmini araştıran psikiyatri, bireylerin cinselliklerini bildiri ve istatistiklerle düzenlemeye çalışan pedagoji gibi cinsellik üzerinde bir iktidara sahip olan disiplinlerin hepsi, cinselliği denetleyen kurumsal biçimler olmuşlardır. Bu kurumlar toplum adına cinsel söylemleri üretmekte, düzenlemekte ve belirlemektedir (Canpolat, 2005: 194).

Modern dönemlerde cinsellik, sadece evlilik sorumluluğu ile sınırlanan bir alan değildir. Cinsellik, iktidarın insan davranışlarını şekillendiren belirli bir söylemlerine bağlı bir denetim unsudur. Bu söylemler, nüfusun, tıbbın, psikiyatrinin, eğitimin ya da siyasetin içerisinde oluşabilmektedir. Modern dönemin cinsellik ile ilgili en önemli özelliği, kendi hakikatlerine göre onu yeniden kurmaya çalışmasıdır. Cinsel davranışlar, hazlar ve arzular bilimin özellikleri çevresinde değerlendirilir (Bernauer, 2005: 241). İktidar, bireylerin davranışları hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için kliniğin konuşmayı yönlendirmek ve bilgi edinmeyi mümkün kılmak üzere kullandığı tekniklere ve düzenlemelere ihtiyaç duymuştur. Cinsellik, önceki dönemlerde “ten” ile ilgili bir konuyken; modern dönem ile birlikte söylemlerin ürettiği bir alanla ilgilidir. Aynı zamanda da bu söylemler sayesinde toplum denetim altında tutulmak istenmiştir (Megill, 1998: 373).

Foucault’ya göre her toplumda cinsellik ile eğitmek, yaymak ve zevki azamileştirmek ölçüsünde ilgilenilmiştir. 19. yüzyılda psikiyatri doktorlarının, insan gizeminin cinsellikte yattığının söylemesinin yanında, Hristiyan pastorallığında de üretilen söylemler benzer şeyleri söylemiştir. Batı da cinsellikle ilgili boyun eğdirmekte kullanılan mekanizmalar özgürlüğü esas alan bir direniş hareketinin doğmasına yol açmıştır (Foucault, 2012: 164). Psikanaliz, bir bilim olarak görenlerin aksine, kendiliğin kendilik üzerinde itirafa dayalı bir çalışma tekniğidir. Kişinin kendi cinsel arzuları etrafında yapılandığı kişiliğini denetleyen bir tekniktir (Foucault, 2012: 274). Cinsellik, sahip olunan özgürlüğün ve davranışların bir parçasıdır. Arzunun gizli keşfinden çok insanların

kendilerinin yarattığı bir şeydir. Cinsellik için bireysel hakları önemseyen bir kültürün yaratılması oldukça önemlidir (Foucault, 2012: 278).

Foucault'ya göre cinsellik, kimlik ve güç ilişkilerinin merkezinde itiraf vardır. İtiraf, bireyin kendilik üretiminde ana rolü oynar. İtiraf eylemi, bireyin kendi üzerinde inşa ettiği gerçeği oluşturur. Bu şekilde yeni dönemlerde itiraf bir kontrol aracı olarak işlev görmüş ve yeni bir güç sistemine daha çok dâhil olmuştur. Bu itiraf pratikleri, eski zamanlar da günah çıkartma eyleminde papaz tarafından gerçekleştirilmiş olsa da; 19. yüzyılın sonları psikanalistler tarafından konuşma tedavisi yoluyla yeni kimlik gerçeklerini üretebilecek bir alan da gerçekleştirilmiştir. Psikolojik veya psikanalitik bilimler sayesinde gerçeklerin deşifre olunması sağlanılmıştır. Psikolojik anlamdaki yeni itirafsal kültür, özelleştirilmiş ilişkiler inşa etmiştir (Elliott ve Lemert, 2011: 147). Bu ilişkiler, kilisedeki gibi gücün nerenden geldiği bilinmeyen kaderci açıklamaların yerine, insan bilimlerinin geliştirdiği yeni kurumların sosyal ilişkiler için ürettiği söylemler üzerine kurulmuştur.

Cinsellik, fizyolojik bir söylem ya da cinsel eylemin bir incelemesi olarak değil, iktidarın kendi gücü doğrultusunda gerçekleştirdiği bir aracıdır. 18. yüzyılın sonundan itibaren toplumsal tıp görevlerinin üstlenen iktidar bireylerin sağlığı ve cinsellikleri gibi yaşamının temel yönlerini kuşatmıştır. Günümüzde cinsellik, bireyin kendisi üzerinde doğru söyleyerek kendi kimliğine zorlandığı bir bağın kurucusu olarak gmrölmektedir. Bu bağ bireyin kendi doğasını dışarı atacak bir özneleşme formu temsil eder. İktidar, din, bilim, ahlâk, siyaset ya da ekonomi ile ilgili uygulamalarında cinselliği söylemler aracılığıyla hem kendi ilkesi hem de özneleşme aracı olarak kullanmaktadır (Revel, 2012: 35-36).

18. yüzyıldan önce cinsellikle ilgili olarak günah çıkartma eylemi, normallik ve anormalliğin belirlendiği bir eylemdi. Bu yüzyıldan sonra özellikle kapitalizm genişlemesiyle üretim için sağlıklı beden ve kurumsallaşmış bir aile yapısının sağlanması önem arz etmiş, toplumsal mühendislik rolünde olan iktidar, cinsellik üzerinde söylemler ve pratikler ile yeni stratejilerin oluşmasını sağlamıştır. Bu söylemler, ahlâki, hukuki, meşru ve normal olanı belirleyen söylemlerdir. Modern dönemde cinsellik, sadece evlilik ile değil aynı zamanda kendisini denetleyen disiplin kurumları tarafından da kısıtlanmıştır (Coşkun, 2010: 27).

Küreselleşme ile itiraf kültürü, giderek kendisini kaynak alan insanların psikolojik bir nesnesi haline gelmektedir. Bu durum özellikle elektronik iletişimlerin hızlanmasına

bağlı olarak itirafsal kültürün, popüler kültür ile eş zamanda geliştiğini göstermektedir. İtirafsal pratikler, teknolojik iletişim yeniden yapılandırılmasında önemli rol oynamaya başlar. Örneğin, televizyon kanalları, cep telefonları, sosyal medya ve internet aracılığıyla itirafsal söylemin konuşulması desteklenmiştir. Her birey, itirafsal kültürün aracı haline geleceği elektronik iletişim ağına bağlanmıştır (Elliott ve Lemert, 2011: 148).

4.2.3. Modern Pastoralliğin Eğitim Yönü

Eğitim kurumları, iktidarın toplumsal ağların bütününe nüfus eden, bireyin doğasını iktidarın ihtiyaçlarına göre yeniden şekillendiren, kendisine bağımlı kılan bir disiplin kurumu olarak ortaya çıkmıştır. Her eğitim sistemi, iktidarın ürettiği söylemleri bireylerin üzerinde kalıcı bir şekilde etkide bulunmasını ve oluşturduğu geleneksel ritüelleri ile onları politik bir özne olması işlevini gören bilimsel bilgi alanıdır (Foucault, 1993: 25). Eğitim disiplinlerinde iktidarın, bir ağın piramidi şeklindeki yayılımı görülebilmektedir. Bir zirve vardır ve bu zirve ile hiyerarşinin altındaki diğer unsurlar birbirlerini destekleme ve koşullandırma ilişkisi içerisinde birbirlerine tutunmaktadır. Eğitim disiplini, bireyleri bireyselleştiren teknikleriyle iktidarın toplumsal gövdeyi kendileri tarafından kullanılabilir kılmaya yönelik stratejik ve spesifik oyunları içerirler (Foucault, 2012: 99).

17. ve 18. yüzyıllarda atölyelerde oluşmaya başlayan disiplin ile iyi bir üretim ve üretkenlik elde etmek amaçlanmıştır. Yüzlerce işçinin çalıştığı büyük atölyelerde işçilerin davranışlarının gözetlenmesi, denetlenmesi ve iş bölümlerinin yapılması gerekli olmuştur. Esas itibarıyla disiplinin gerekli olması, iş bölümünü doğru verimliliği sağlamak üzere koordine edilmesi için önemliydi. İş bölümünü elde etmek için atölye disiplini, hiyerarşi, gözetleme, ustabaşların varlığı ve hareketlerin kronometreyle denetimi sağlanmalıdır (Foucault, 2005b: 77). 18. yüzyılda teknolojik gelişim ile kapitalizme özgü üretici güçlerin başında yer alan büyük atölyelerde iktidar dağılımının iş bölümüne göre doğru paylaşımı bir mecburiyet olmuştur. Benzer şekilde modern ordu içerisinde sadece silahlanma değil; yeni bir iktidar dağılımı olan disiplin ile askerlerin hiyerarşileri, kadroları, teftişleri, talimleri, koşullandırılmaları ve terbiye edilmeleri sağlanılmıştır (Foucault, 2012: 99).

Savaş uygulamalarının, Orta çağdaki özelliklerine kıyasla Modern devlet de evrim geçirdikleri söylenilebilir. Savaş araçlarının tek bir merkezi bir iktidarda toplandığı, savaş uygulamalarına hukuki bir çerçevede yalnızca bu merkezi iktidarın karar verdiği ve savaşın giderek daha çok devletleştirildiği bir ortam söz konusudur. Savaş kurumlarının tek bir yerde toplandığı modern devletler, bu gücü devam ettirebilmek için dış sınırlarıyla tehdit

edici bir ilişki içerisinde olmuşlardır. Bu durum, titizlikle belirlenen ve denetlenen bir askeri aygıtın mesleki ve teknik tekeli olma yolunda Orta çağda olmayan modern bir kurum olarak ordunun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Foucault, 2011: 60). Ordu, kapitalizme dayalı siyasi meşruiyet ve idari verimlilik unsurlarını destekleyen bir güç olarak görülebilmektedir. Böylece, Ordu, halkın karşısında rejimin kalıcılığını mümkün kılabilen ve dış siyasal araçları olarak fonksiyon sağlayabilmektedir (Heywood, 2006: 533).

Teknik sınaî bir keşif olan hızlı ateş eden tüfeğin bulunması; bu yeni icadı kullanacak iyi bir asker ve bu keşfe düzen sağlayacak bir ordunun varlığını gerekli kılmıştır. Bir askerin ateş etmeyi, yer değiştirmeyi ve hareketlerini diğer askerlerle uyumlu halde gerçekleştirmeyi bilmesi ve eğitilmesi gerekli olmuştur. Bu yüzden disiplinin ilk geliştiği yerin hemen hemen askerin becerikli hale getirilmek üzere eğitime çalışıldığı orduda gerçekleştirildiği söylenebilir. Bunun en iyi örneklerinden birisi, Prusya ordusunda görülen Prusya disiplin modelinin askerin bedensel disiplini üzerindeki yetkinliğidir (Foucault, 2005b: 150). Eğitim konusunda başka bir disipline edici teknik okullardır. Bu eğitim biçiminde disipline edici yöntemlerle bireyler, çoğulluk içerisinde bireyselleştirilir. Burada öğretmenlerin öğrencilerine karşı sürekli denetim ve gözetim gibi bireyselleştiren iktidar etkileri vardır.

Okul, bireyin üretim sistemi içerisinde ne öğreneceğine ve ne olacağına karar veren bir disiplin kurumudur. Aynı zamanda okul, bu dünyaya gelen bireyin yaşadığı ve yaşayacağı hayatın normalite standartları ölçüsünde inandırıldığı ve yine bu sistemdeki yerine hazırlandığı bir yerdir. Okullardaki iktidarın en önemli kaynakları sınavları ve diplomalar olarak görülebilmektedir. Kurulan normalleştirme sürecinde birey, okuldan başlatılarak askerlik ve iş gibi birçok eğitim kurumunda hiyerarşik bir davranış bütününe bir parçası haline gelmektedir (Foucault, 2015: 126).

Okulda çocuklar, devletin temsilci olduğu birçok iktidar ilişkileri içerisinde yetişkin bir birey olana kadar kendine özgü spesifik bir tahakküm ilişkisinin altında kalırlar. Orduda ve okullarda eğitim, öğretmen veya subaylar diyebileceğimiz gözetmenler olarak piramitte yerini alan kişiler tarafından verilir. Bu gözetmenler için sayısal olarak not verecekleri imtihan sınavları, disiplinin denetim görevinde sınıflandırmasına imkân verir. 19. yüzyılda eğitiminin bu boyutunun atölyelerde de yaşandığı gözlemlenebilir. Eğitimin

bireylerin bireyselleştirilerek davranışlarının belirlendiği bir anatomi siyasetinin bir ürünü olduğunu söyleyebilmek mümkündür (Foucault, 2005b: 151).

4.3. Gözetim

İnsanlık tarihinde toplumsal dönüşümlere bağlı olarak değişen toplumsal ihtiyaçlar, beraberinde toplumsal gelişmeleri kaydetmek ve bireylerin üzerinde birbirlerini kontrol ederek güvenliklerini sağlama arzusunu da beraberinde getirmişlerdir. Bu denetimin sürekli olarak gelişmesi, insanların her hareketlerinin izlenme imkânı sahip olan bir iktidar hapishanesinde mahkûm olmasına neden olmuştur (Çoban ve Özarslan, 2016: 7). Tarih boyunca gözetim, medeniyetlerin kaydettikleri ilerlemeyi kontrol ederek, örgütlenmelerini sağlamak ve insanların davranışları denetlemek gibi faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Modern dönemlerde ise gözetim, ilerleyen teknolojik gelişmeler beraber yeni özellikler kazanarak nüfusun idaresi ve verimli hale getirilmesi gibi kontrol gerektiren amaçlardan dolayı yaygınlaşmaktadır. Gözetim, bürokratik aygıtlarla desteklenmesine rağmen sadece bürokrasi demek değildir. Gözetim sistemleri, insan faaliyetlerinde vergi ödemelerinden tükettiği ürünlere kadar her alanda sosyal bir denetiminin aracıdır. Kapitalist sistemdeki gözetim, genellikle verimlilik ve üretkenlik gibi amaçları takip etmektedir (Canpolat, 2005: 131).

Birçok medeniyette toplumsal denetim, birbirlerinden değişik şekillerde gerçekleştirirken, disipline edici teknikleriyle bireyselleştirici etkiler yaratan modern toplumlarda normların, kuralların ve iletişimin sağladığı gözetim ile sağlanır. Bir kurumun ya da devletin gözetim mekanizmasının gücü ne kadar fazla ise egemenliği de aynı orantıda güç kazanacaktır (Dolgun, 2015: 21). Foucault'ya göre sürekli olarak gözetlendiğini ve denetlendiğini düşünen bir kimsenin, iktidara boyun eğmesi daha kolay hale gelir. Birey, kendisi üzerindeki gözetim mekanizmasını içselleştirir ve sonrasında bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde kendisi bu mekanizmanın bir parçası haline gelip kendisi bir gözetleme pozisyonuna geçer. Bu yüzden gözetim, iktidarın sürekliliği sağlayan en iyi yöntemlerden birisi olarak görülmektedir (Bilgin, 2014: 55).

Gözetim mekanizmaları, toplumların özelliklerine göre farklı zamanlarda farklı yapılara bürünmüştür. Bu kimi zamanlarda toplumsal hayatın düzenlenmesi için bir Tanrı, kimi zamanda piyasa ilişkilerini düzenleyen adaletin kaynağı olan modern anlamdaki ulus devleti olmuştur. Gözetim mekanizmaları, algılar da ona yüklenen anlamlarda farklı bir boyut kazanmaktadır (Sontag, 1999: 19).

Foucault'ya göre modern toplumlarda gözetim mekanizması, eski medeniyetlerdeki işkence ve kanlı cezaları gereksiz kılacak rasyonel bir aracı ortaya koyar. Modern hayatta hayatın düzenlenişi ve kontrol edilmesini sağlayan bir dizi prosedürle disipline edici kurumların uygulamaları, bir askerin talimlerinden okul formlarına, hapisneden çıkan suça eğilimli bir kişiden onu denetleyen polise ve sosyal yardım dosyalarından fabrika işçisinin izlenen işine kadar her yerde gözetim, bireyleri iktidarın kendi ağına dâhil eder. Gözetim konusunun daha iyi değerlendirilmesi için Bentham'ın panoptikon'u ve buna dair geliştirilen düşüncelere bakılması gerekmektedir (Canpolat, 2005: 132).

4.3.1. Mimari Panoptikon

Bentham'ın panoptikon'u hakkında hapisaneyle ilgili olarak genel mimari kuralı şudur: halka şeklinde tasarlanmış bir bina; ortada halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri olan bir kule; halka binanın, biri kuleye diğeri dışarı bakarak ışığı hücreye yayma görevi üstlenen iki pencereli hücreleri. Bu mimarinin amacı, ortadaki kulenin bir gözetim mekanizması rolünü oynamasını sağlamaktır. Bu şekilde hücreye yerleşen bir deli, bir mahkûm, bir hasta, bir işçi ya da bir öğrenci olması durumunda ışıklandırma sayesinde karanlıkta kalacak kulenin gözetim görme rolü en verimli şekilde kullanılacaktır. Hücresinin en aydınlık hali, kulenin en karanlıkta kaldığı ve gözetimin hem psikolojik hem de teknik olarak en üst seviyede yaşandığı halidir (Foucault, 2005b: 86).

18. yüzyılın sonunda iktidarın bireyselleştirici etkileri üç denetim unsurunu gerekli kılmıştır: gözetleme, normalleştirme ve sınama. Foucault, gözetleme mekanizmasının en iyi örneği olarak Bentham'ın mimari tasarımı olan panoptikon'unu örnek göstermiştir. Bentham'a göre hapisane modeli olarak tasarlanan panoptikon, kapitalist sitemin yaşadığı sorunlar için ihtiyaç duyduğu çözümleri sunmuştur. Örneğin, sağlığın korunması, sanayinin canlandırılması ve ekonominin sağlam temele oturtulması gibi çözümler. Bu çözümlerin hepsi, basit bir mimari fikre dayanmaktadır. Bentham, panoptik tasarısının sağladığı işlevin, disiplin yönetiminin işleyişi için gerekli olduğunu savunur. Çünkü, bu tasarımın disiplin yönetiminde yer edinmesi ile suçluların cezalandırılabilmesi, delilerin gözetlenebilmesi ve tembellerin çalıştırılabilmesi mümkün hale gelmektedir (Canpolat, 2005: 132).

Panoptikon fikri, Bentham'dan önce de olmasına rağmen, Bentham panoptikon'u sadece bir hastane, okul ve hapisane gibi yerlerin tasarımı için kullanılan bir figür olarak kullanılmasıyla yetinmemiş, gözetlemeye imkân veren iktidar teknolojilerle bir bütünlük

ilkesi sunmuştur. Bentham, görme ile ilgili olan yöntemlerin iktidarın toplumsal bünye üzerinde daha kolay işleyeceğini savunmuştur. 18. yüzyıldan sonra modern toplumlarda iktidar görünürlük ilkesinden kaynaklanan bu yöntemleri daha çeşitli ve güçlüdür (Foucault, 2005b: 87). Jeremy Bentham, mimari panoptikon'u toplumsal hastalıkların iyileştirilmesi için tasarlamıştır. Panoptikon, mekân düzenlenmesi ve aydınlanma koşulları ile mahkûmların görünürlüğünü mümkün kılan mimari bir formdur. Panoptikonda her şey gözetim altındadır ve bu durum çok az maliyet ve emek ile gerçekleşir. Panoptikon içerisinde mahkûmların davranışları üzerinde gözetim ile disiplin sağlanır (Kaygısız, 2017: 2075).

Panoptikonun içerisinde merkezi kuledeki bir gözetmen, hem içeriye hem de dışarıya bakan hücre de her şeyi görebilir. Çünkü hücrenin içerisinde karanlıkta kalan herhangi bir nokta kalmaz. Hücrenin içerisinde bireyin yaptığı her türlü eylem, gözetmen tarafından görülmesine rağmen birey gözetmeni göremez. Bunun sebebi, gözetmenin bulunduğu merkezi kulenin, dışarıdan içerisinin görülemeyecek şekilde dizayn edilmesidir. Gözetlediklerine karşı görünmez olma özelliğine sahip olan gözetmen, aynı zamanda mahkûmların davranışlarına müdahale hakkına sahiptir. Birey, bu gözetleme mekanizması içinde ne zaman görüldüğünün ya da ne zaman görülmediğini bilemediğinde dolayısıyla ne zaman denetleneceğini de bilemez. Bireyin bu belirsizlik ortamında hareket etmeye çalışması, kendisinin kendisine iktidar uygulamasına neden olur. Belirsizlik, vicdani bir iktidarın boyun eğdirme aracı olarak kullanılmasına yol açar (Canpolat, 2005: 133-134).

18. yüzyıldan önce mimari sorun, çoğu zaman tanrının gücü göstermeye yönelik bir ihtiyaca yönelik bir monarşi güç gösterisiyle ilgiliydi. 18. yüzyılın sonunda nüfus, sağlık ve şehirciğe bağlı mimari yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, ekonomik ve siyasi amaçlarla yeni düzenlemeleri yapılması gerekmiştir. 19. yüzyılda evlerin mimarisinin kapitalizm sınıflarına göre yeniden tasarlandığını görülmektedir (Foucault, 2005b: 88). 18. yüzyılda nüfusun yerleşmesine konusunda iktidarın önemli bir parçası haline gelen doktorlar, iktidarın gözetlemede mimarının bir parçası olacak yeni gerçeklikleri ortaya koymuşlardır. Bentham, nüfus sorunlarına ilgilenirken bu durumu, iktidarın ekonomik işlerlik kazanmak üzere yaptığı yaptırımlarını açıklamak yerine, iktidarın nüfus üzerinde kendi amaçları için oynadığı tahakküm ilişkilerini, iktidar terimleriyle açıklama tercihinde bulunmuştur (Foucault, 2005b: 91).

Panoptikon model, bireyin toplumsal üretime dâhil edilmesi için disiplin kurumlarının iktidar ağına bağlandığı ve bu kurumlardaki müdür, gardiyan, ustabaşı, doktor vb. gözeticilere belirli bir normalite etrafında itaat etmesini sağlamaktadır. Bu durumda panoptikon, mimari biçimden daha çok disiplin ilişkilerini yaratan siyasal anatominin bir parçası haline gelmektedir (Foucault, 2013: 304). Eski medeniyetler de göz teması, ilahi bir iktidarın denetimini temsil etmiştir. Kelime anlamıyla gözlemlemek olan panoptikon ise modern ve laik bir “göz” olarak yeni bir iktidar biçimine hizmet etmiştir. Bu göz, kapitalist toplumun bilinç yapısına özgü görünmeyen bir denetim sağlama gücündedir (Çoban ve Özarslan, 2016: 7).

4.3.2. Elektronik Panoptikon

Panoptikon, modern dünyada bireyselleşme ve bürokratik örgütlenmeye dayanan sistematik bir hal almıştır. Disiplin faaliyetleri, bir panoptikon çalışması olarak değerlendirileceği gibi; yönetimdeki hızlı gelişmeler, yeni teknolojiler ve teorik açıklamalar, devletin gözetim mekanizmalarını toplumun bütününe yaymaktadır. Teknolojinin ilerlemesi bağlı olarak şeffaflık, yönetim, demokrasi alanlarındaki söylemler güçlenirken, aynı zamanda kişisel gizlilik alanı daralmaya başlamıştır (Kaygısız, 2017: 2074).

19. yüzyıldan sonra bireyselleştirici iktidarın garantörü diyebileceğimiz kültür, eğitim ve normlar, monarşi iktidarının bireyin kendisini yok etmekle sağladığı gücünün aksine, bireyi eğitimle biçimlendirip ve arzuyla bilinçlendirerek kendi ruhlarında, kendi vicdanlarında bir yere hapsetmişlerdir. 19. yüzyıldan günümüze kadar gelen süreçte bu iktidar biçimi, çok incelikli bir yapıda işlemiştir. İletişim teknolojilerinin hızlı gelişimine bağlı olarak insan ilişkilerinin hızlı değişiminde, kitle basını, kitle kültürünün ürünleri ve modern bilinç endüstrileri, modern iktidarın bireyselleştirici etkilerinin üreten kurum ve uygulamalarını insanların belirli bir gerçeklikte normalite olarak görmelerini sağlamıştır (Canpolat, 2005: 134).

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra bilişim teknolojilerindeki gelişimin, toplumsal ve ekonomik alanda büyük etkilere neden olduğu ifade edilebilmektedir. Bu etkilerin sonucunda devletlerin vatandaşlara yönelik iletişim kurma, hizmet sunma ve bilgi sağlama gibi alanlardaki yönetim eylemleri dijitalleşmeye başlamıştır. Bu durum, devlet ile vatandaşın arasındaki ilişkinin araçlara gerek duyulmaksızın, doğrudan ve sürdürülebilir bir şekilde devam edebilmesini sağlamaktadır (Tunç, Belli ve Aydoğdu: 2017: 1922).

Günümüz dünyasında ekonomik, kültürel ve siyasal olarak farklı küresel biçimlerinin olduğunu görülebilmektedir. Küresel bir kapitalist sistemin, devletleri kendi bloğuna dâhil etmesiyle ulusal ekonomiler küresel bir ekonomiye bağlanmıştır. Ekonomik küreselleşme, serbest piyasa çizgisinden ilerlemiş ve yaptırım ile ticaretin serbest dolaşımını sağlamıştır. Bunun sonucunda ekonomik küreselleşme beraberinde kültürel küreselleşmeyi getirmiştir. Kültürel küreselleşme ile dünyanın her hangi bir yerinde üretilen bilgi, mal ve imajlar, milletler, bölgeler ve kültürel farklılıklara rağmen evrenselleşme sürecine girebilir ve yine bu farklılıklara rağmen etkisinde bulunduğu insanları tek düzleştirebilir. Bunun en iyi örneklerinden birisi, McDonald'slaştırma sürecidir. Kültürel küreselleştirme teknolojinin de gelişimine bağlı olarak bir şeyi evrenselleştirmedeki araçları şunlardır: Hızlı iletişim araçları, telekomünisyon ağları, bilgi teknolojileri, internet ve küresel medya şirketleridir (Heywood, 2006: 201).

Küreselleşme ile birlikte gelişen serbest ticaret, bütün ülkelere herkesin yararlanabileceği bir üretim fırsatı sunmasına rağmen aynı zaman da kalıcı bir eşitsizlik biçimi de ortaya çıkarmıştır. Sanayisi gelişmiş olan Batı ülkeleri, küresel pazarın talepleri doğrultusunda kendi yarattıkları kapitalist kültürü, gerisinde kalan ülkelere dikte etmişlerdir. Bu küresel kültür, kapitalizmin ilerleyişiyle birlikte yerli kültürleri ve geleneksel yaşam tarzlarını zayıflatmıştır. Küreselleşmenin getirdiği sorunlar, bazı ülkelere dini fundamentalizmi destekleyecek taraftarlara neden vermiştir (Heywood, 2017: 133). Kapitalizmi kontrol eden metropoliten ülke, pre-kapitalist ya da yarı kapitalist ülkelere toplumsal ve ekonomik ilişkilerini çözerek sızmaktadır. Tüketim araçları üreten rekabetçi bir sermaye, yeni pazarlara ulaşmakta ve girdiği ülkede emperyalist bir tahakküm ilişkisi kurmaktadır. Bireyin tüketim hayatı, muhteşem kurgularla bireyselleştirilerek devam ettirilir (Castells, 2017: 36).

Bilinç endüstrisinde izleyiciler kitle halinde üretilmekte ve reklamcılar onlara dayattığı tüketim mallarının ve hizmetlerin pazarlanmasında tüketilmektedirler. Her şey tüketim ve üretim ilişkisi içerisinde yeniden tanımlanırken, yeniden şekillenmekte ve yeniden yenilenmektedir. Tüketim süreci içerisinde insan, doğallığında yaşam sürdüren değil, gittikçe yapaylaşan bir canlı haline dönüşmektedir. Bunun nedeni, sürecin içerisinde insanın hayatına ve vücuduna yapay araçlarla müdahale edilmesidir. Bu müdahalenin sonucunda insan, kendi maddesine özgü özelliklerini kaybeder; tarzları, düşünceleri, davranışları ve giyimleri birbirlerine benzer; kurdukları insan ilişkilerinde piyasaya bağlı

kitle kültürünün sayesinde alıcılığını yaptığı iktidarın onlara izin verdiği alandan dışarı çıkamazlar (Canpolat, 2005: 135).

Günümüzde tüketim, sadece temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik değildir. Küreselleşen dünyada tüketim, bir paylaşım sistemi içerisinde bireye toplumsal statü ve ayrımcılık sağlayabilir. Toplumsal normlar, tüketici davranışlarının belirlenmesinde insanları belirli bir hiyerarşi piramidine yerleştirmiştir. Örneğin, hiyerarşinin içerisinde toplumsal statünün bir şeye sahip olmak eylemiyle ilişkilendirilmesidir. Bu şekilde küresel bir iktidar tüketimle sağladığı kodlar ve kurallar ile insanların hayatlarını düzenlemektedir. İktidar, artık uluslararası sermayeyi kontrol edip, üretim ilişkilerini yeniden kuran ve bireyleri nesnelere üzerinden yönetenler arasında paylaştırılmıştır (Baudrillard, 2011: 21). Kapitalist sistem için büyük bir önem arz eden piyasanın sürekliliğini sağlayabilmek amacıyla pazar dinamiklerini korumak bir zorunluluk haline gelmiştir. Bunun için tüketicinin davranışlarını üzerinde bir gözetim kurulması gerekli olmuştur. Ticari firmalar, sahip oldukları tüketici bilgileri ve ticari stratejiler ile bireylerin üzerinde bir gözetim mekanizması oluşturmuştur. Erişilen her tüketici bilgisi bir sonraki stratejinin temelini oluşturur. Bunun sonucunda, modern çağda esas itibarıyla gözetim, devlet ve ticari şirketlerin arasında pay edilmektedir (Dolgun, 2015: 262).

Merkezi bir ekonomi anlayışının tarafından yönlendirilen küreselleşen bir dünyada iktidar, televizyondan, internetten, sinemadan, programlardan vb. yani her an herkesin ulaşabileceği her yerden insanları kendi ağlarının içerisine katabilir. Bunun sonucunda medeniyet ve kültürel farklılıklarına rağmen dünyanın her yerinde aynı yemek yenebilir, aynı elbise giyilebilir, Coca-Cola içilebilir, Holywood filmleri izlenebilir ve Michel Jackson dinlenebilir. Böyle bir ortamda insanların sergileyeceği davranışlarda beklendik ve birbirinin benzeri olur. İnsanların bilinçli olan içgüdüleri, tıpkı Pavlov'un köpeği gibi şartlı refleks kurallarında bir şeye karşı arzulandırılabilir (Canpolat, 2005: 136).

Modern dönemde iktidar, ekonomik ve kültürel alanlarda popüler kültürün sağladığı iletişim sayesinde bireylerin üzerinde çok çeşitli ve kesin bir tahakküm kurabilmektedir. Popüler kültür, bir özgürlük alanı içerisinde kendisini dayatmakta ve insanlar tercihlerini kendi bağımsız bilinçlerinde yaptıklarını düşünebilmektedir. Oysa popüler kültür insanları birbirine benzeyen, tek tipleştirici ve yozlaşmış bir toplum yapısı oluşturmaktadır (Sarigül, 2019: 73). Popüler kültür, evrensel bir göstergeler sistemi kurmakta ve nesnelerle bütünleşmiş bir toplumda kitle iletişim araçları sayesinde bir anlam

ağı üretmektedir. Göstergeler esas itibariyle, tüketimi teşvik eden normlarla desteklenmekte ve sonsuz bir akışın içerisinde kitlelerin arzulanırdıkları kültürel bir toplum oluşmaktadır. Kapitalizmde iktidar reklamlar, sinemalar, televizyon kanalları, sosyal medya ve buna benzeyen birçok popüler kültür nesneleri ile bireylerin bilinçaltına göndermeler yapmakta ve onları sahte tüketim arzularına bağlanan kalıcı öznelere dönüştürmektedir (Sarigül, 2019: 62).

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak bilgi denetiminin daha kolay yapılabilmesi, gözetim potansiyelinin genişlemesine neden olmuştur. Günümüzde bireyin kullandığı her araç, iktidara bireye ait gizliliğini takip etme fırsatı sunmaktadır. Örneğin, alışverişte kullandıkları kredi kartı, banka işlemleri, iletişim cihazları vb. modern çağa ait araçlar bireyin nerde ne zaman ne yaptığını gözetim mekanizmasına sunmaktadır. İnsanların gündelik hayatlarında yaptıkları bütün eylemleri yeni bir tüketim stratejisinin nedeni veya sonucu olabilir (Dolgun, 2015: 265). Gözetim mekanizmasına giren tüketime yönelik her bir bilgi, bireyselleştirilmiş bir stratejinin çıkmasına neden olmaktadır. Bu stratejiler insanların beğenilerini manipüle eder ve onları elektronik bir iktidara itaat etmelerini sağlar (Lyon, 1997: 58). Elektronik panoptikonun bir örneği olarak e-devlet uygulamaları gösterilebilir. Birey, kendisine verilen bir kimlik numarası ile elektronik bir giriş yapar. Bu sayede bu internet sitesi üzerinden yaptığı her bir eylem iktidar tarafından takip edilebilmektedir (Dolgun, 2015: 250).

1960'lı yıllarda başlayan 1970'lerden itibaren hızlanan gelişmelere bağlı olarak postmodernliğe geçiş sürecinin başlatılması ile iktidarın gözetim için yararlandığı belirsizlik, tüketici toplumun ihtiyaçlarına göre özelleştirilmiştir (Çabuklu, 2004: 8). 1960'lı yılların sonundan itibaren arzular ticarileştirilerek tüketime yönlendirilmiştir. Bu durumda devlet, bedeni biçimlendirme görevini piyasayla birlikte devam ettirmiştir. Beden, üretim ve tüketim ilişkisi içerisinde ticari sınırlar içerisinde esnekleştirilmiştir (Çabuklu, 2004: 110).

Günümüz gözetim toplumlarını, Foucaultcu bir panoptikon'a benzetebiliriz. İktidar, semboller üzerinden özgürlük alanları içerisinde bedenlerimiz ele geçirmektedir. İnsanların yaşamları, bilginin ve iletişimin merkezileştirilmesi ile işletilmektedir. Yapay araçlarla insan vücuduna müdahale edilmesi, insanın kendi maddesinin özünü kaybetmesine neden olmaktadır. Gelişen tüketim kültürüne dayanan toplumlarda, maddelerin kullanım türü bir ilişki haline gelmektedir ve bu ilişki içerisinde birey, kendi rızasıyla iktidarın tahakkümü

altında kalmaktadır. İktidar, bu sürecinde daha fazla tüketme isteğini manipüle ederek attırması, insanın tükettiği şeyle arasında bir bağ kurmasına yol açmıştır. Sonuç olarak, insan kendi özünden çok uzaklaşmış bir halde incelikle üretildiği bir modern panoptikon makinesi içerisinde kısılıp kalmıştır (Canpolat, 2005: 137).

Modern pastorallik ile geleneksel pastorallik arasında ki en büyük benzerlikte ikisinde de itaat edenlerin boyun eğdikleri iktidarın her şeyi biliyor olmalarını varsaymasıdır. Diğer benzerlik ise psikolojik bir yönden bakılması gerekilirse, tıpkı geleneksel pastorallikteki Tanrı gibi modern iktidarda da denetleyenler göze görünmemektedir. Ayrıca disiplin kurumlarında gözetim görevinde olan yöneticiler (müdür, atölye şefi, doktor vb.), iktidar uygulamalarıyla beraber bilgi olanağına da sahip olmaktadır. Bu bilgi, bireylerin sürekli gözetimlerinde istenilen davranışı sağlamalarına yöneliktir.

“Foucault’da Pastoral İktidar Kavramının İncelenmesi” adlı araştırmanın dördüncü bölümünde, konu kapsamında şu değerlendirmede bulunulabilir:

İktidarın egemenlik gücü, nüfus ettiği özneleri tanımlayan kavramları ile doğrudan ilişkilidir. İktidar, yönetimine tek düşecek simgeler oluşturmaktadır. Bir süre sonra bu simgeler, kendilerine bağlanan özneler yerine eylemde bulunmaktadır. İktidarın sürdürülebilirliği, ürettiği bilginin toplumun sosyal ağlarına yayılan bilgiyi kontrol etmesi ile devam edebilmektedir. İktidarın toplum üzerinde egemen olmasına avantaj sağlayan her türlü davranış şekli, toplumun tamamını da yaygınlaştığı ifade edilebilmektedir. Bireyler, bilinçli olan içgüdüleri sayesinde sürü psikolojisine daha çabuk kapılabilmektedir.

Birey, kendi kimliğini kendi söylemlerine başkalarının verdiği tepki ile inşa etmektedir. Bireyselleştirilen süreçlerde istenilen kimliğin karşısında bir öteki yaratılır. Bunun nedeni, ondan beklenen kimliği taşıması istenilen bireyin kendi bilincinde kendi farkını ortaya koymasını sağlamaktır. Bu şekilde birey, ötekileştirileni dışarıda bırakarak kendisini korumaya aldığını düşünmektedir. Öteki diye adlandırılan özne, toplumsal normalite uymayan veya uyulması dahi müsaade edilmeyen kişidir. Her toplumda kimlikler, toplumsal cinsiyete bağlı olarak üretilmiştir. İktidar, toplumsal cinsiyeti belirlemek için kurumsallaşmış yapıya ihtiyaç duymaktadır. Bu yapılar, iktidarın kendi söylemleri ile desteklenmiştir. Bu bakımdan cinsiyetlerin özgürleşmesi dahi iktidarın etkilerini önleyemez. Kadının mücadele etmesi söylemi, ataerkil söylemler içerisinde kaldığında kadın kimliği yeniden ataerkil topluma bağlı olarak üretilmiş olmaktadır.

Ataerkil kavramlar, aynı zamanda erkek iktidarına sahip kadınlar da üretebilmektedir. Bu bakımdan kadına kadın kimliğine ait sorunlara karşı duyarlı olmaya zorlamak kadınlara özgü bir özgürleşme hareketi olmamaktadır. Özgürlük eylemlerin kendisinde ortaya çıkmaktadır. Özgürlük, tasarı haline gelirse, özgürlük kısıtlanmış olmaktadır

Modern devlet, ona bireyselleştirici pastoral iktidar olmasını sağlayan disiplin ve gözetim alanlarındaki bireyselleştirici etkileri ile vatandaşlarını sürekli ve kalıcı bir şekilde yönetebilmektedir. Bu bölüm, modern devletin pastoral iktidarında bireyselleştirici pratiklerin hangi süreçlerle ve araçlarla kurulduğunun anlaşılması açısından detaylı açıklamalar içermesinden dolayı önem arz etmektedir. Ayrıca modern devlet örgütlenmesinde pastoralliğin yerinin ve öneminin açıklanması hususunda siyaset bilimi alanına yenilik katacağı düşünülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kavram, dünyanın anlamlandırabilinmesine olanak sağlayan tek kelimelik bir ideadır. Kavram, bir konu hakkında düşünülmesini ve analiz yapılabilmesini sağlamaktadır. İktidar hakkındaki doğru yoruma ise ancak iktidar kavramına atfedilen anlamların çözümlenebilmesi ve insanların, hayatları arasındaki bağların açıklanmasıyla ulaşabilir. Doğası gereği sosyal bir varlık olan insanlar, hayatları boyunca birbirine bağımlı yaşamaktadır. İnsanların doğadaki yaşamları analiz edebilme yeteneklerine sahip olması ve birlikte yaşamaya gereksinim duymaları sonucunda iktidar, sosyal bir ihtiyaçtan ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde iktidar, toplumsal bir olgu olarak, yaşamın her alanında hem bireysel hem de toplumsal düzlemdeki ilişkilerde varolan insanlara özgü bilinçli bir nesneleştirme sürecidir. İktidar kavramına atfedilen anlamlar, toplumların üretim ilişkilerine bağlı olarak sürekli değişir, gelişir ve çeşitlenir. Bunun sonucunda iktidar için kurumsal net bir tanım kurulamamıştır. Genellikle iktidar kavramı, insanların birbirleri üzerinde egemen olma, yönetme ve yönlendirme arzuları ile ilişkilendirilmiştir. Sosyal bilimlerde ise iktidar kavramı, arzulanan sonucu gerçekleştirebilmek için kişi veya kişiler üzerinde kontrol sahibi olmak anlamında kullanılmaktadır.

İktidar kavramsallaştırılmasında Foucault, iktidarın tek bir merkezileştirilmiş bir yapıdan yayılmadığını, aksine toplumun her alanına yayılmış olan sosyal ilişkiler ağının farklı kollarında şekilsiz mikro-iktidarların nüfuz ettiğini savunmuştur. Bu durumda iktidar, ağ benzeri bir örgüt aracılığıyla işlemektedir. Foucault'ya göre iktidar, kişiler arası ilişkilerde ortaya çıkan bir gerçekliktir. İktidar, güç ilişkilerinin eşitsiz ve devingen olduğu her ilişkide üretilmektedir. Bu yüzden iktidar, her yeredir ve her yerde karşılaşıldığı için bir kuruma ya da bir kişiye ait bir şey değildir. Foucault'nun iktidar analizi, iktidarı hâkim sınıfın ekonomik çıkar elde etmek amacıyla kullandığı ve herkesin etkilendiği bir hâkimiyet dizgesi olarak gören Marksizm'in de bir eleştirisidir. Foucault'ya göre iktidar, eylemler üzerindeki bir eylemler kipi olarak ilişkilerde davranışlara etki edildiği anda başlamaktadır. Davranışları yönlendiren eylemin doğrudan, aracısız ya da rızaya dayalı olması gerekmez. Yine de iktidar, tahrik, özendirme, kolaylaştırma ve zorlaştırma gibi farklı eylem kümelerine sahip olmaktadır. İktidar, çeşitli davranış biçimlerinin, tepkilerin ve tavırların benimseneceği imkânlar alanı oluşturmaktadır. Ancak bu belirleyici etmenlerin bütünüyle tamamlandığı yerde iktidardan söz edilemez. Bir kişi, diğerinin yönetiminde ona karşı öznelliğini kaybetmiş, o kişinin üzerinde sınırsız ve sonsuz bir şiddet

uygulayabileceği nesnesi haline gelmişse, her iki taraf içinde belli bir özgürlük alanından bahsedilemeyeceği için burada iktidar ilişkisi yoktur. İktidar, yönetmek için özgürlüğe ihtiyaç duymaktadır. İktidar, kölelik pratiğini mümkün kılabilmek üzerine değil, özgürlüğü belirleme eğilimi içerisinde yoğunlaşmaktadır. İktidar ilişkilerinin varolması, direniş noktalarının çoğulluğuna bağlıdır. Dolayısıyla, iktidarın olduğu her yerde direniş de bulunmaktadır. İktidar için direnişin nerede, nasıl, hangi araçlarla örgütleneceğinin bulunması ya da belirlenmesi önemlidir.

Toplumlar, kendi içlerinde farklı insan gruplarının bir araya gelmesiyle oluşan canlı bir organizmadır. Bu insan grupların, kendilerine has davranış kalıpları ve örgütlenme biçimleri vardır. Bu yüzden bir toplum, sadece tek bir iktidarın uygulandığı üniter bir gövde değildir; gerçekte, farklı ama yine de spesifiklerini muhafaza eden iktidarların yan yana gelmesi ilişkisi, koordinasyonu ve hiyerarşisidir. Bir toplumdaki iktidar ilişkileri, bireylerin davranışlarını şekillendirmeyi mümkün kılan stratejilerdir. Bu stratejiler, topluma ait olan norm ve değerler bütününe göre kurulmaktadır. İnsan, bağlı olduğu toplumdaki hakikatlere göre şekillenmekte ve ona sunulan rasyonel imkânlar çerçevesinde üzerinde uygulanan baskının farkına varamayabilmektedir. Bu hakikatler, toplum içerisindeki yargı yapıları, alışkanlık olguları, düzen için gerekli kurallar bütünü ve hiyerarşik kurumsallaşmış yapılar tarafından desteklenmektedir. Bu yüzden iktidar, normatif bir kavram olarak değerlendirilmelidir. İktidar ilişkileri için amaç gerekli bir şarttır; iktidar akılsallığı niteleyen sayısız pratikle birleşen ve uygulanan pozitif bir şeydir. İktidar mekanizmalarının her birinin, kendine özgü tarihi ve sürekli kendisine yeni teknikler katan teknolojileri vardır. Bu mekanizmalarının içerisinde insanların birbirini yönetmesi, spesifik biçimleriyle belli bir rasyonalite gerektirir. Bunun sonucunda rasyonelleşme ve iktidar aralıksız bir ilişki içerisinde. Rasyonelleşme ve iktidar ilişkisinde, iktidarın nasıl meşruiyet kazanacağı ve hak ve özgürlüklerin nasıl bir egemenliğe bırakılacağı belirlenmektedir. Böylelikle itaat etmenin ödev biçimine dönüşeceği bir güç ile karşılaşılır.

İktidar, farklı bilgi türlerini kullanarak insanların davranışları üzerinde ortak bir eylem alanı oluşturabilmektedir. Söylemsel pratikler ile üretilen bilgi formları, bireylerin algılarını yönlendireceği bir güç alanı yaratmaktadır. Foucault'ya göre bir toplumda iktidar, kendi söylemlerini üreterek kendisine güç kazandırır. İktidar ilişkilerinde söylemlerle taşınan bilgi, araç görevini üstlenir. Bu söylemler, gerçeği saklayabilir ya da

farklı bir yönde saptırabilir. Hakikat, doğru kabul edilecek sözleri her an ve herkesin dile getirmesini sağlayan prosedürler bütünüdür. Birey, hakikat yasalarından doğan söylemsel patikleri, kendi yaşamını anlamlandırabilmek üzere içselleştirerek kabullenirse, iktidar, bireylerin davranışları üzerinde kalıcı bir kontrol ve denetim kurabilme imkânına sahip olabilmektedir. Söylemler ile öznelere nüfus eden iktidar, anlamlar üzerinde hâkimiyet kurma çabasını, anlam yaratma ve düzenleme gücüne sahip olan “dil” i kullanarak sağlamaya çalışır. Dil anlamları var eder ve söylemler ile kendisine ulaşan anlamları alımlayan özne, katılma davranışında özgür olarak gözüke de, davranışları, anlama pratiğinin belirlediği alanda sınırlanır.

19. yüzyıldan itibaren Batı, sömürgeleştirme yoluyla uyguladığı şiddet ile kendisine ait olan düşünce şemaları, siyasi biçimleri ve ekonomik süreçlerini fiilen evrenselleşmesini sağlamıştır. Batı toplumlarına evrenselliği yüzünden dünya toplumu da denilebilir. Batı toplumlarının her an ürettiği iktidar etkileri vardır. İktidar mekanizmalarına dâhil olan hakikatler üretirler. Bu hakikat üretimlerinin kendinde insanları bağlayan ve birleştiren iktidar etkileri vardır. Diğer toplumlarda da Batıdan gelen hakikatlerin kullanılması durumunda benzer iktidar ilişkilerinin kurulması ve benzer şeylerin söylenmesi muhtemeldir. Bu şekilde Avrupa öznesi, tarihin öznesi haline gelmektedir.

İnsanların düşünceleri, bağımsız değildir. İnsanlar, yaşayan ve düşünen varlıklardır. Herkes hem düşünür hem de eylemlerde bulunur. Düşünceler, yaşanan sosyal tecrübeler ile şekillenerek oluşmaktadır. Davranış, mümkün olduğunca belirli imkânlar alanı içerisinde eylemde bulunma biçimidir. İktidarın amacı, ihtiyaçlar yaratarak insanların davranışlarını yönlendirmek ve olası sonuçları düzenlemektir. İktidar, insanları belli bir açıdan, durumdan, kendilerine yüklenen anlamlardan soyutlaştırıp, onları özne haline getirip kendisine bağlamaya çalışır. Özne, insanın bilinç ilişkisi içerisinde bir deneyimi ve ona tekabül eden kimliği, kendi deneyimi ve kimliği olarak görmesi, kendisini bu deneyim ve kimliğin öznesi konumuna yerleştirmesi anlamına gelmektedir. İktidar, bireyi bireyselleştirici bir süreçten geçirir ve ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak özneleştirir. Özne, kontrol yoluyla dışarıya tabi olurken ben bilgisi ile de kendi kimliğine bağlanarak özdenetimine girmektedir. Böylelikle, iktidar, bireyin gündelik yaşamına doğrudan müdahale edebilme imkânına sahip olmaktadır.

Özneleştirme, kişiyi kendi doğal varlığı dışında bir hale getiren bir tür nesneleştirme pratiğidir. İnsan, iktidar ilişkileri içerisinde nesneleşme pratiklerine maruz kalmakta ve kendilik teknikleri yoluyla kendi varoluşunun öznesi haline gelmektedir. Özne, bağlı olduğu hakikatler içerisinde kendi deneyimini, psikolojik kimlik temeli üzerine değil, iktidarın ve kendilik pratiklerinin ilişkisi içerisinde kurmaktadır. İktidar, meşruiyetini sağlama noktasında insanlarda normal-anormal gibi ikilikler yaratarak özneye bölünmelere yol açabilecek nesneleştirme süreçlerine ihtiyaç duymaktadır. İktidar, bu süreçleri, kurum, norm, gelenek vb. etrafında gerçekliği üreten ve biçimlendiren söylem sayesinde gerçekleştirmektedir. Özneleştiren süreçte insan bilimleri, birey hakkında hazır kalıplar, algılama, davranma biçimleri ve çözümleme biçimleri geliştirmektedir. İnsan, bilimlerin kendisine dayattığı söylemleri doğallık kisvesi adı altında özgürce kabullenmektedir. Bir öznel deneyim, kendi tarihi içerisinde sorunlaştırma yoluyla kendine özgü spesifik pratikler ile üretilir. Bu pratikler, insanı doğru ya da yanlış olan düşünce nesnesini belirleyen hakikat oyunlarından geçirir. Örneğin deli öznesinde, deli olarak adlandırılan kişi, kendisini deli olarak tanımlayan kişiyle ilişkili olarak ya da o kişinin karşısında kendisini deli olarak nitelendiren bir özne olarak kurmaktadır. Çünkü insan, psikiyatri pratiği ve akıl hastanesi kurumunun çerçevesinde kendini deli olarak deneyimlemiştir. Sonuç olarak, tecrit ve tedavi pratikleri, akıl hastalığı kimliğine atfedilen bireylere akıl hastanesinde uygulanmasıyla meşruluk kazanmaktadır.

Bireyselleştirme pratikleri, belli bir tür kimliği taşıyanları denetleme ve manipüle etme araçlarıdır. İktidar, bireysellik ve kimlik ile doğal olmayan birleşenlerle birlikte denetim stratejilerini kurmaktadır. Bu araçlarla birlikte insanlara dayatılan bireyselleştirici süreçler, günümüz öznellik oluşumunda ana rolü oynamaktadır. İktidar bir bedeni, jestleri, söylemleri, arzuları, birey olarak kimikleştirir; böylece, bireyi, kişilerin kendisine itaat etmesi için merkezi bir nesne olarak kullanır. Bireyselleştirme, yönlendirilmenin ilk önce zihinde daha sonra ise vücutta gerçekleştirilmesidir. Bireyler, iktidarın bir aracı haline gelmekte ve iktidar, nüfuz ettiği kişilerden geçiş yapmaktadır. Bu nedenle, iktidar, bireyselleştirici özelliklerini, siyasal rasyonellik ve meşrulukla olan ilişkisiyle oluşturur. Kimlik ve bireysellik, insana bilme, inanma, arzulama, hissetme, davranma gibi varolma biçimi atfeden ve hem kendisinin hem de başkalarının onda bu eylemlerini tanımasını sağlayacak olan deneyimler kümesidir. Bu kimlikler dine, ahlâka, yasaya, tıbbı vb. temellerine ters düşmeleriyle hem kişisel hem de toplumsal alanda olumsuz, sakıncalı ya da arzu edilmez olarak sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırmada bahsedilen kimlikler,

tecrit, ıslah hatta idam gibi pratiklere onay verebilmekte ve gerekli kurumların bu pratiklerin gerçekleştirmesini meşrulaştırabilmektedir.

Birey, bir kimliği arzu edilmez olarak görürse, ona ait davranış biçimlerinde bulunmamaya çalışır. Bireysellik, ancak Ben ve öteki Ben arasındaki etkileşim sürecinde gelişebilir. Bu şekilde birey, belirli düşünme, hissetme ve davranış biçimlerinde gönüllü olarak kısıtlanır. Bu hileli yönlendirme tekniği, üzerinde reel olarak uygulanacak pratiklerden daha etkilidir. Çünkü fark edilme ve bir yaptırımla karşılaşma riskinin olmadığı durumlarda dâhi, toplumsal olarak yanlış ve arzu edilmez bulunan davranışlardan kaçınılma tercih edilir. İnsanın belli bir kimliği arzu edilemez bulması, onu bu kimliği dışlayan başka bir kimliğin öznesi olarak kurmasını sağlar. Sonuçta bireyselleştirme toplumsal davranış biçimlerinin kalıcı hale gelmesi için gereken araçları oluşturmaktadır. Bireyin doğal kimliğinin ötesinde kişilik kazanabilmesi, konuşma aracılığıyla gerçekleşir. Konuşan özne, konuştuğu zaman kendi eylemlerini bireyselleştirildiği ölçüde eleştirir. Söylemler aracılığıyla, insanların bireysellikleri tanımlamaktadır. Tanımları içselleştirenler, tahakküme maruz kaldıkları zaman üzerlerine uygulanan baskının derecesinin farkına varamamaktadır. Bir toplumda belirli bir bireyselliğin yaratılması ve bu bireyselliğin karşısındaki öznellik gösteren kimliklerin ötekileştirilmesi, iktidar için ekonomik ve siyasal yararlılık sağlamaktadır.

Foucault'ya göre iktidar tekniklerinin gelişmesi, merkezi bir devlet doğrultusundaki evrimin zıddı bir yönde bireylere yönelmiştir. Pastoral iktidar, merkezileşmiş ve merkezileştirici bir siyasi iktidarın aksine, bireylere yönelerek onları bireyselleştiren bir iktidardır. Foucault'nun sürü ve çoban ilişkisine dair metaforlarıyla açıkladığı pastoral iktidar, dinsel kökenli bir iktidardır. Pastoral iktidar, kaynağı tanrı egemenliğine dayanan, bireyi kendilik bilgisi ve vicdan vasıtasıyla kendine bağlayan bireyselleştirici bir iktidar biçimidir. Etimolojik olarak çobanın sürüsü üzerinde uyguladığı iktidardır. Bu iktidar biçiminde çobanın sürüsü üzerindeki uyguladığı iktidar, denetleyici ve gözetleyici iktidardır. Çoban, ahrette bulunan bir hedefe yönelir ve bu dünyaya müdahalesini ahret ile ilişkili olarak yapar. Pastoral iktidar, insanlar üzerinde uygulanan diğer iktidarlardan aksine amacı sadece davranışları belirlemek değildir; aynı zamanda, gözetlediği sürünün selametine yönelik her bireyi tanımak, keşfetmek, kendisi ve vicdanıyla olan ilişkisini yapılandırmak amacı taşır. Sürünün her bir üyesi, kendisinin iyiliği için doğumundan

ölümüne dek gözetlenir. Pastorallik, sadece çobanın değil, sürüsünün de belirli bir kültürel bilgiye sahip olmasının gerektiği bir tekniktir.

Pastorallikteki çoban iktidarı, insanların varlığını ayrıntılarıyla izler, doğumlarından ölümüne kadar gelişimlerini üstlenir ve insanları belirli bir biçimde eylemde bulunmaya zorlar. Bu şekilde çoban ile sürüsü arasında bireyselleştirilmiş itaat ilişkileri kurulur. Bu bireyselleştirici etkiler, ruhsal yönlendiricilik ve ruhların bakımı gibi teknikler ile sağlanır. Pastoral iktidar, sürüsü ile kolektif olarak değil, her biriyle özel olarak ilgilenererek onların ıslahını sağladığı için bu iktidarda birey, kolektifin özerk bir birimi olarak görülebilir. Bu iktidar biçiminde bireyler, sürekli bir siyasi alanın içerisinde tutularak kalıcı bir biçimde yönetilebilirler. Pastoral iktidar, siyasi iktidarın zıddı olarak selamete yöneliktir; hükümlanlık iktidarının zıddı olarak kendini adayıcıdır; hukuksal iktidarın zıddı olarak bireyselleştiricidir. Genel olarak, yaşamla eş kapsamlıdır ve yaşamla süreklilik taşır. Kendilik kaygısıyla ilişkilidir. Pastoral iktidar, toprak üzerinde değil, gözetlediği sürüsünün üzerinde, bireylere karşı egemenliğini kurar. Temel işlevi, düşmanlarına kötülükten ziyade, sorumlu olduklarına iyilik yapmaktır. Daha açık bir ifadeyle, muzaffer bir iktidar değil, yardımsever bir iktidardır.

Bireyselleştirici bir iktidar biçimi olan pastorallığın kökleri, kralın, tanrı tarafından çoban olarak görevlendirilmesi anlayışına sahip olan Antik Doğu Akdeniz toplumlarına dayanmaktadır. Pastoral iktidarın eski tarihinde, sürü metaforunun kökenine bakıldığında; güdücü ya da çoban iktidarının pastoral teması, peşinden koyun sürüsünün geldiği çoban olarak ilahi varlık, kral ya da lider fikri, Mısır, Asur, Mezopotamya ve Filistin gibi Antik Doğu Akdeniz toplumlarında görülmektedir. Bu toplumlarda Çoban krala, ilahi çobanın yarattıkları emanet edilmiştir. Tanrı ile Kral'ın gözettikleri sürü üzerinde rolleri aynı olmuştur. İbranilerde Yahve, bir ve tek gerçek çoban olmuştur. Yahve, yalnızca peygamberleri yardımıyla halkına bizzat rehberlik etmiştir. Hristiyanlıkta pastoral iktidar temasını geliştirilmiş ve yeni tekniklere sahip olmuştur. Pastorallik en parlak zamanını, Hristiyanlıkta, toprakla bağlantılı hiyerarşik örgütlenen kiliselerin kurulması ve ahreti, günahı, selameti, liyakat düzenini içeren inançlarla papaz rolünün ortaya çıkmasıyla yaşamıştır. Papaz figürüyle beraber bir sürü algısı oluşmuş ve bu sürü üzerinde ayrıcalıklı yetkileri olan kişilere pastoral yükümlülükleri uygulama hakkı ve görevi verilmiştir.

Hristiyan kültüründe insanların yönetilmesinde sadece boyun eğme edimleri yeterli değildir; aynı zamanda, günahların itiraf edilmesine anlamında hakikat edimlerinin elde

edilmesi gereklidir. Özne, inancı olumlamalı ve olumlama edinimin bir nesnesi haline gelmelidir. Hristiyan pastorallığını bireyselleştirici bir iktidar olmasını sağlayan özellikleri: Hristiyan öğretisi olan ruh tedavisi ve vicdan yönlendiriciliği teknikleri; itiraf, vicdan muhasebesi, günah çıkarma gibi pratikleri; insanın kendi kendisiyle ilişki kurmasını sağlayan hakikat ve zorunlu söylem terimleridir. Hristiyan pastoral iktidarı, bu özelliklerini bireylerin kendi bilinçlerine varması, böylece, toplumsal gövde üzerinde öznellik biçimi altında kendi kendilerine bağlanmalarını sağlamak amacıyla kullanmıştır. Papazın her bireye karşı; onları tek tek tanımak, itiraflarıyla aydınlığa kavuşmalarını sağlamak ve her biri için hakikat çekirdeği oluşturma zorunluluğu vardır. Papaz, bireyin vicdanını yönlendirmekle görevli olacağı için yapılan itirafta sadece papazın değil, bireyin kendisinin de bilmediği bir hakikat üretilecektir. Bu hakikat, çoban ile sürüsünün her bir üyesi arasında kesintisiz devam edecek bir bağ oluşturacaktır. Kişinin bedenlerinin yanında zihin ve zihinsel aktivitelerinin denetlenmesiyle pastorallık, disiplin ve gözetim aracına dönüşmüştür. Hristiyan pastorallığı bireyin kurtuluşunu; bireyin, Tanrı'ya karşı sorumluluk duymasına, kilise hiyerarşisinin meşruluğunu kabul görmesine ve atfedilen ahlâki bireysel davranışları sergilemesine bağlamıştır. Yöneticiye itaat etmek, sadece mecburiyetten kaynaklanan bir siyasal davranış değil, aynı zamanda sürekli devam edecek erdemli dinsel bir görev olmuştur.

Pastoral iktidarın daha iyi anlaşılabilmesi için bu iktidar biçiminin zıddı bir yönde işleyen iktidar ilişkileriyle Yunan site devletlerini değerlendirmek daha doğru olacaktır. Yunan sitelerinde, bireyleri sürekli olarak gözeticek ve bütün yaşamları boyunca onları selamete sürükleyecek bir çoban figürü olmamıştır. Antik Yunan toplumlarında, insanların inandıkları tanrıların yaşadıkları toprağın yegâne sahibi oldukları anlayışı bulunmaktadır. Bu yüzden insanların tanrıya karşı konumları, bu mülkiyet ilişkisi çerçevesinde şekillenmiştir. Site içerisinde siyasetçinin görevi, pastorallikteki gibi insanları gözlemek, bakmak, selameti sağlamak değildir. Siyasetçi, zıt olan huyları ve değişik erdemleri, kamuoyunun mekiğinden yararlanarak site için bağlamak görevini üstlenmiştir. Pastoral sorun, yaşama destek temasında bireylerin yaşamlarıyla ilgiliyken; siyasi sorun, site birliğini oluşturmak ve güvenceye almak için site ile sitenin yurttaşları arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. Yunan siyasi liderlerinin sitenin içindeki düşmanları yok etmek ve birliği sağlamak gibi görevlerinin olmasının yanında; bu görevlerini yerine getirdikten sonra kendilerinin yokluğunda dâhi aynı sistemde devam edecek bir site düzenini kurması gerekmektedir. Bu düzen, ancak kuvvetli yasalara sahip bir sitenin varlığıyla

gerçekleşebilir. Yunan sitelerinde devlet, ip görevinde olan yurttaşlarının oluşturduğu bir kumaştır. İyi bir lider bir çoban değil, farklı ipliklerden güzel bir kumaş elde eden bir dokuma ustası görevindedir.

Tarih boyunca din ve dinsel kurumlar, insanlar üzerinde anlam haritası olma görevine sahip olmuştur. Kaynağını tanrı egemenliğine dayandıran iktidarlar, bazı davranış kalıplarını bu anlayış etrafında kurumsallaşarak algıda meşruiyetlerini sağlamıştır. Modern zamanlarda etkisini çoğaltan insan bilimleri, insanların evrendeki ilişkisini açıklamaya başladıkça din, işlevsel bir dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşümün sonucunda din, toplumu kuşatan sembollerin ve bilgilerin kaynağı olan tek bir hakikat iddiası değil, sadece diğer iddialar arasında bir tanesi olarak yerini almıştır. Batı toplumlarının rasyonelleşme eğilimleri, dinin kurumsal ve sembolik ayrımına neden olmuştur. Teknolojiyi merkeze alarak rasyonel bir eğilim olarak değerlendirilen modernlikte, üretimin belli kurallar içerisinde devam etmesi ve toplumsal düzeni bu yönde ilerletmek gerekli olmuştur. 17. yüzyıla kadar krallık ve imparatorluklar gibi Avrupa yönetimleri, Tanrı ve papalığı kendilerinden daha üstün bir otorite olarak görmüşlerdir. Kiliseye bağlı dini iktidar, 15. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasında feodalizm ile skolastik düşüncenin zayıflaması ve özgür düşüncenin yayılmasıyla beraber otorite sahibi uluslar üstü kurum olma özelliğini yitirmiş ve yerini merkezi örgütlenmelere sahip yeni yapılara bırakmıştır. Foucault'ya göre bireyselleştirici iktidar tarihinin bir parçası olarak yer edinen pastoralik, zaman içerisinde toplumların siyasi, ekonomik ve kültürel değişimlerine bağlı olarak şekil değiştirmiştir. Bu durumunun neticesinde pastoral iktidarın daha doğru analizini yapabilmek için bu iktidar biçiminin özelliklerini taşıyan yapıların belirlenmesi doğru olacaktır. Bu yapılar ise 18. yüzyıldan itibaren pastoral iktidar olma özelliğini kaybetmiş dinsel bir kurumsallaşma olan kilise ve kilise kurumundan farklı olarak bireyselliğe yeni bir yön veren modern anlamdaki devlet örgütlenmesi olarak açıklanabilmektedir.

Modern devlet, ilk defa 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa da merkezi iktidar olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Modern devleti diğer siyasi iktidarlardan ayıran en önemli özelliği toplum üzerindeki hâkimiyetidir. Orta çağda iktidar, kilise, soylular ve feodal loncalar gibi organlar tarafından paylaşılmıştır. Örneğin, papanın şahsındaki dini iktidar, krallıkların dünyevi olan siyasi iktidatlarının üstünde kabul edilmiştir. Modern devlet hâkim merkezi iktidar olmasıyla birlikte dini ve dünyevi bütün gruplarının yerini almıştır. Modern devlet dünyada birkaç istisnası olsa da en yaygın biçimi ulus devlet şeklinde

olmuştur. Yönetme sanatı, siyasi kabiliyet sağlayan siyasi aritmetik bilgisine dayanan istatistiğe bağlanmıştır. 18. yüzyılda modern devlet, meşruluğu kurumsallaşmış bir ulusal egemenlik anlayışına dayanan siyasal iktidar olarak belirginleşmiştir. Halk, ülke sınırları içerisinde egemenliğin kaynağı olarak bir ulus şeklinde tasarlanmıştır. Bu şekilde modern devlette siyasi iktidarın kaynağı, tek bir şeye indirgenmekten ziyade kolektif bir unsura dayandırılmıştır.

Orta çağın sonunda kapitalizm gelişmesi için monarşi örgütlenmesi tehlike arz etmiştir. Çünkü kapitalizm de toplumsal ağın gözleri çok büyüktür; kitlesel denetimler, ekonomik süreçler ve çeşitli mekanizmalar üzerinde yeterli değildir. Monarşi örgütlenmesindeki siyasal iktidar, toplum üzerinde uygulanan iktidarın süresiz olmasına neden olmuştur. Bu durumda ise çoğu nesne, davranış ve süreç iktidarın denetiminin dışında kalmıştır. Ayrıca, monarşide etkinlik gösteren iktidar tekniklerinin giderleri oldukça masraflı olmuştur. Bu masrafın kaynağı, vergi tahsildarlığına bağlı bir el koyma iktidarı olmasından dolayıdır. Bu durum, her zaman bir ekonomik açık olması neden olmuştur. Oysa kapitalizm gelişimi için; sürekli, belirli ve masraflı olmayan bir iktidarın; her bireyi kendi davranışları içinde denetleyebileceği bireyselleştirici bir iktidar olması gerekmektedir. Farklı üretim biçimlerine geçilmesine bağlı olarak yaşanan toplumsal değişimler, toplumların ihtiyaçlarını da dönüştürmüştür. Kapitalizm yayılmasıyla birlikte siyasi iktidar tarafından tüm bireylerin sistem içerisindeki konumlarını fiilen algılamaları gerekli olmuştur. Buna karşılık, herkesin kendi gözetleme noktasına varıp kendisinin de bu gözetlemeyi işleteceği gözetleme mekanizmanın inşa edilmesi ve içselleştirilmesiyle fiziksel şiddete ve masraflı uygulamalara ihtiyaç duyulmamıştır. Gözetlemeye dayalı iktidar türü ile insanları uyruklaştırmayı ve uyruklaştırdıklarının hem gücünü hem de etkililiğini büyütme gerektiği ilkesine dayanan yeni bir iktidar ekonomisi belirlenmiştir. 18. yüzyıl ve 19. yüzyılda devlet aygıtında gözetlemenin cezalandırmadan daha iyi olduğunun fark edilmesi, beraberinde kurumsal düzenlemeleri bu yönde değiştirmiştir.

18. yüzyıldan sonra modern devlet, kapitalizmin gelişmesiyle yaşanan iktisadi dönüşümlere bağlı olarak sanayi toplumlarının üzerinde pastoral iktidarın sahip olduğu araçlara, bireyselleştirici tekniklere ve yöntemlere ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Modern devletin bireyselleştirici iktidarını uygulayabilmesi için gerekli şart ise rasyonel gelişimdir. Bu yüzden kapitalizmle birlikte devletin laikleşmesi gerekmiştir. Çünkü bir otoritenin laik olmaması durumunda rasyonalizm kurallarının işleyebilmesi tehlikeye girebilmekte ve

hatta dogmatizmin hüküm sürmesi riskiyle karşılaşılabilir. Bu dönemde bireylerin din ile ilişkileri değişmiş ve ideolojik denem değişimler çevresinde belirli dinsel kurumların yetkileri ve sorumluluklarına son verilmiştir. Kamusal alanda din ve devlet işleri birbirinden ayrılmış, üretimi sürekli kılmak için bedeni yönlendirecek yeni bireyselleştirici formlar işlerlik kazanmıştır. Bununla birlikte seküler çalışmalar ile dinsel yorumların yerini tıbbi yorumlar almıştır. Modern devletin laik mekanizmalarına pastoral teknikler yerleştirilmiş ve bu teknikler ile pastoral amaçların yeni toplum biçimine göre yeni koşullara uyarlanması ve başka yerlere taşınması sağlanmıştır. Aynı zamanda halk tarafından başlatılacak ve başka etmenlerle güçlenecek olan bir direniş hareketinin ihtimali de bireyi atomize eden bu iktidar biçimiyle azaltılmıştır. Çünkü, bireyleri özerk haline getirmek ve bireyselleştirerek kontrol altına tutmak, etnik grupları, birlikleri, kabileleri ve diğer dayanışma yapılarını aynı süreçte idare etmekten daha az masraflı, sürekli ve kolaydır. Bireyselleştirici iktidarın bu boyutunda yönetilen insanların çokluğuna rağmen iktidar, tek bir insan üzerinde uygulanıyormuşçasına etkili olabilmektedir. Böylece, modern devlet, toplumun en küçük yapı taşı olan bireyi doğumdan ölüme kadar gözetleyeceği, denetleyeceği ve eğiteceği bir iktidara sahip olarak bireyleri üzerinde onları şekillendirmesini ve bedenlerinin yararlı hale getirilmesini sağlayan bireyselleştirici süreçlere sahip bir yapıya dönüşmüştür. Bu süreçler, modern devletin bürokratik stratejileri ve teknikleri ile desteklenmiştir.

Modern devlet, fiziksel güç üzerine kurulu bir iktidar olduğu için temel amacı, egemenliğini her birey üzerinde kurmaktır. Böylece, kaynağını halk egemenliğine dayandıran modern devlet iktidarı karşısında, kaynağını dini egemenliğine dayandıran geleneksel pastorallik önemli dönüşümlere maruz kalmış ve belirli kurumsallaşmış yapılar yaratarak toplumsal gövdeye yayılmıştır. Pastoral iktidarın yeni amacı, geleneksel pastorallikteki gibi insanları ahret selametine götürmek değil; selameti bu dünyada yaşatmaya yönelik belirli bir yaşam standardı sağlamak olmuştur. Bu amacı sağlayabilmek için toplumdaki görevleri çoğalmıştır. Kamu ihtiyaçları, kamu sağlığı ve ekonomik sürdürülebilirlik için gerekli önlemleri almakla görevlendirilmiştir. Bireysel deneyim ve vicdani rehberlik kabiliyetine sahip, beden üzerinden egemenlik kuran geleneksel pastorallik, yerini aydınlanmaya bağlı gelişen düşüncelerle birlikte biyo-politik özelliklere sahip, aklın bedeni hapsettiği rasyonel bir iktidara bırakmıştır. İktidar, insan yaşamını kontrol edebileceği bir alan oluşturmak için nüfusu kullanmıştır. İktidar, nüfus üretimiyle birlikte bireyi bütünleştirmek için dönüştürmek istemiştir. İktidarın nüfusa ihtiyaç duyma

sebebi, sanayi üretiminin temel ögesi haline gelen işgücünün sürekliliğini devam ettirebilmek için denetleme ve güvence altına alma gerekliliğini sağlamaktır. İktidar, nüfusla ilgili üreme, göç, büyüme oranları gibi içerisindeki istatistiği bilgiye sahip olarak gözetim uygulayabileceği bir güce sahip olmaktadır. Yaşam, iktidarın ana konularından birisi olmuştur. İnsan, biyolojik bir varlık olarak üzerinde iktidar uygulanan ve gittikçe devletleştirilen bir sürece girmiştir.

İktidarın bireyselleştirici süreçleri içerisinde, bireylerin ayrıntılarını yakalamak ve düzeltmek için ilk düzenlemeleri, gözetleme uygulamaları ve disiplin kurumlarındaki teknikler ile sağlanılmaya çalışılmıştır. Bu şekilde birey, kendisini normalleştirme süreci içinde bulmuştur. İnsanların bireyselleştirilerek toplumun tek tipe indirgenilmesi hedeflenmiştir. Bunun için bilimsel alandan hakikat üretimi yapılarak belirli prosedürlerle birlikte kontrol kurulmaya çalışılmıştır. Bilimsel bilgi dışında danışma sistemlerinin de hakikat üretme etkileri olmaktadır. Söylemlerden doğan ve algıya yerleşen hakikatler insanların aksini düşünmesi durumunda dâhi zihinlerinde etkisini sürdürmeye devam etmektedir. Yeni bireyselleştirici pastoral iktidarda toplum, bir disiplin ve norm toplumuna ve iktidar, yaşamı kuşatan biyo-iktidara dönüşmüş, birey ise kurumlar ve pratikler bütünüyle kuşatılmıştır. Bu iktidar biçimi, hakikat üretimi ve denetleyici politikalar ile belirli bir davranış modelinin oluşturulmasında ana rolü üstlenecek psikiyatri, hapishane, klinikler, tımarhaneler, hapishaneler, okullar gibi yeni formlardaki bireyselleştirici teknikler ile desteklenmiştir. Birbirine hem bağlı hem de rakip olan pastoral iktidar ve siyasi iktidarın birleşimi olarak ifade edebileceğimiz modern devlet, ceza, tıp, eğitim gibi kurumsallaşmış yapılarıdaki bireyselleştirici taktikler ile bireyleri karakterize eden bir dizi iktidara sahip olmuştur. Bu yüzden, günümüz iktidar ilişkilerinin çözümlenebilmesi için modern devletin aynı anda bireyselleştirmesi ve bütünleştirmesi olan siyasi ikili kısıtlamasını ve kimlikleri oluşturan bireyselleştirici süreçlerin analiz edilmesinin gerekli olduğu söylenebilmektedir.

İktidarın disiplin ile sağladığı bireyselleşme çalışmaları, insanlık tarihi içerisinde önemli bir yere sahip olan sorunsallaştırmalarla gerçekleştirilmektedir. Örneğin, akıllı ile delilik sorunu. Bu sorunlar kendi zamanlarındaki güncelliklerine bağlı olarak ahlâki ve siyasi nitelikte olabilmektedir. Günümüz modern devletinde bireyler, kendilerini delilik, suça eğilimlilik ve cinsellik gibi alanların karşısında konumlandırmaktadır. Bu sayede nesnelliğin kurulumu, kendilik yönetiminin oluşumu ve kendilik pratiklerinin gelişimi

mümkün olabilmiştir. Öznenin kendisini kurmasını sağlayan her bir deneyim, kendi içerisinde rasyonalite barındıran bir hakikat ve iktidar ile özne arasında gelişen ilişki biçimlerini içerimlemektedir. Örneğin, deli deneyimi bilgi alanında, suç deneyimi siyasi müdahale alanında ve cinsellik etik bir alanda belirlenmiştir. Belirli bir rasyonalite içerisinde gerçekleşen bireyselleştirme için uygulanma alanında kendisine denk düşecek bir birey gerekir. Bu şekilde sağlanılmak istenilen bireyselleştirmeye göre bireye atfedilen anlamlar değişebilir, yeniden yaratılabilir veya aynı kalabilir.

Modern devlette kışlalar, okullar, hapisaneler, atölyeler ve klinikler gibi büyük disipline edici kurumlar bireyi kuşatmakta, ona kim olduğunu söylemekte, ne yaptığını bilmesini sağlamakta ve üretim biçimleri göre şekillenen toplumdaki yerini göstermektedir. Modern iktidar, bu bireyselleştiren gücünü, söylemlerini destekleyecek olan insan bilimleri ile beraber tamamlamıştır. İnsan bilimleri, insanlara kimin normal olduğunu kimin normal olmadığını gösteren davranış kalıplarını belirlemiş ve öngörülebilir davranışta bulunmaları sağlayan bilgileri yaratmıştır. İstatistik, siyasi iktidar için rasyonelleşme ve istikrar amaçlarının dışında bireyselleştirici etkilerde bulunmuştur. İktidarın bireye dayattığı özneleşme biçimleri ve davranış kalıplarını, bireyin aklına yatkın olarak rasyonelleşmesini sağlamıştır. Bu şekilde birey, modern pastorallığın ceza, tıp ve eğitim alanlarındaki disiplin kurumlarındaki çalışmaların bir nesnesi haline gelmiştir. Bu çalışmaların ortak keşişim kümesinde yer alan normallik algısı, insanların bireyselleşme süreçlerinde istenilen bir taslağa dönüşmüştür. Modern toplumlarda bireylerin toplum içinde oynadığı rollerin çeşitlilik göstermesine bağlı olarak bireysellik, bu rollerin beklentilerini birlik ve tutarlılığa göre şekillendirilmesini sağlamıştır.

Bilginin iradesi, yönetmenin temelini oluşturmaktadır. İktidarın bireylerin bilme alanı üzerindeki kontrolü, bireyin bilgilerinin, pratiklerinin, davranışlarının, bağlarının, arzularının, üretme becerilerinin üzerindeki kontrolü demektir. Disiplin kurumları, teknolojik gelişimin sağladığı imkânlar ile toplum üzerinde bilgi oluşumunu, kendi ağlarında ve kendi ürettiği hakikatler ile sağlamaya başlamışlardır. Disiplin kurumları, yalnızca insanları düzene sokan bir yer değil, aynı zamanda tâbi kılmalarını sağlayacak nesneleştirme mekanizmalarına sahip olan ve bilgi edinmelerine olanak veren kurumlar olmaktadır. Disiplin, söylemlerinin doğruluk üretimindeki sınırı belirlemektedir. İnsanlar bu söylemleri benimsemekte ve kendisi hakkındaki doğrulara bu söylemler

aracılığıyla ulaşmaya çalışmaktadır. Bu söylemin kuralları, devamlı olarak zamanın şartlarına uygun olarak yeniden güncellenir.

Bireyler, kendilerini gözetleyen ve denetleyen iktidar tarafından ortak bilme alanlarından mahrum bırakılarak öznel olmayan bir konum içerisinde tutabilir. Böylece, iktidar, bireyleri nesnelere dönüştürebilen bir söylem oluşturabilir. İktidar, bilme alanını ele geçirerek, özneliği oluşturan hakikatleri kontrol edebilme gücüne sahip olur. Böylece, iktidar, insanları davranışlarını önceden görme ve denetleme olanağı kazanır. Sonuç itibarıyla disiplin söylemleri de iktidarın bilgi üretimi ile bağlantılıdır. Disipliner iktidarın, sosyal ağlarda nasıl işlediğini daha iyi anlayabilmek için disiplin uygulamalarına bir diktatör, parti veya devlet düzeyinde değil, gündelik yaşamı nasıl etkilediği ölçüsünde bakılmalıdır. Bir toplum, disiplin teknikleri ile normalleştirmenin alanı haline gelirse; hükümetlerin ya da devletin rejimlerinin değişmesi durumunda dâhi mevcut disiplinler iktidar biçimleri o toplumda kalmaya devam eder.

Modern toplumlarda insanların disiplinli bir bireye dönüştürülmesi, bireylerin davranışlarındaki ayrıntıların yakalanmasını ve gözlenebilmesini mümkün kılmaktadır. Bireylerin sürekli gözetlenmesi ve kontrol edilebilmesi için bireyler sürekli olarak sınıflandırılmalı, hiyerarşi düzenine dâhil edilmeli, nitelendirilmeli ve yönetim sınırları oluşturulmalıdır. Disiplin içerisinde bulunan laikleştirilmiş bir içerik, ekonomik veya teknik bir rasyonellik çerçevesinde okul, ordu, hastane gibi disiplin kurumlarında bireyler, hayatlarının ve bedenlerinin denetim altına alınması için yönetmeliklerin titizliği ve teftişlerin ilgili ve özenli olduğu birçok hesaplamalardan geçirmektedir. Bu durumun neticesinde insanlar denetlenebilir, en küçük ayrıntısına kadar gözetlenebilir ve ayrıntıda olanlar her şeyle birlikte bir teknikler bütünü siyasal olarak hesaplanabilir. Disipliner iktidar, hiyerarşik, sürekli ve işlevsel gözetim özellikleriyle birlikte bütünleşmiş ekonomi ve amaçlarına bağlı bir sistem haline gelmektedir. Disiplin, yukarıdan aşağıya kurduğu ağlar boyunca hiyerarşik hale getirdiği gözetimi sağlar. Piramit gibi olan örgütlenmesiyle disiplin, bireylerin sürekli ve daimi bir alanın içine dağıtılmasını sağlamaktadır. Disiplinci iktidar her yeredir ve denetlemekle görevli olanlar dâhi denetlenebilmektedirler. Birey, disiplin kurumlarındaki eğitim ile biçimlendirilmiş ve kendi doğasına ait olmayan bir arzuya bilinçlendirilmiştir. Böylelikle çok incelikli bir yapıda, iktidarın aracı haline gelen bireyler, kendi vicdanlarının tahakkümü altında kalmışlardır.

Modern bireyselleştirme teknikleri, iletişimin ön planda olduğu bir toplum biçiminde kendini göstermiştir. Bu toplumlarda iletimsel akıl ön plana çıkmıştır. Bireyselleştirici iktidar, insanların gizlediklerini ortaya çıkarır ama bunu bireyleri baskı altına almaktan çok, onların düşünce haritasına yön verip, davranışlarını yöneterek yapar. Bu iktidar biçimi, insanları susturarak değil, konuşturarak disiplin altında tutmaktadır ve insan disiplinin ona sunduğu alandan kendisini istenilen bir birey olarak yeniden üretmektedir. Geleneksel pastorallikte papaz tarafından gerçekleştirilen günah çıkarma eylemiyle sağlanan itiraf pratikleri, 19. yüzyılın sonlarında psikanalistler tarafından konuşma tedavisi yoluyla yeni kimlik gerçeklerini üretebilecek bir alanda gerçekleştirilmiştir. Psikolojik veya psikanalitik bilimler sayesinde gerçeklerin yeniden kurgulanılması sağlanılmıştır. Psikolojik anlamdaki yeni itirafsal kültür, özelleştirilmiş ilişkiler inşa etmektedir. Bu ilişkiler, kilisedeki gibi gücün nereden geldiği bilinmeyen kaderci açıklamaların yerine, insan bilimlerinin geliştirdiği yeni kurumların sosyal ilişkiler için ürettiği söylemler üzerine kurulmuştur. Küreselleşmeyle beraber itiraf kültürü, giderek kendisini kaynak alan insanların psikolojik bir nesnesi haline gelmektedir.

Modern dönemlerdeki toplumsal denetim, disipline edici teknikleriyle bireyselleştirici etkiler yaratan disiplin kurumları ve normlarda, kurallarda ve iletişimde sağlanan gözetim ile her yerde uygulanabilir hale gelmiştir. Toplumsal denetim, vicdan kavramıyla bütünleşmekte ve içselleştirilmektedir. Modern devletin egemenliği, kendi gözetleme mekanizmalarının gücüyle aynı orantıda artmaktadır. Çünkü iktidar, gözetim ile birlikte her alanı doldurur ve kendisini için tehdit oluşturabilecek şeyleri en aza indirgeyerek tehlike arz eden eylemleri milimize eder. Foucault' ya göre sürekli olarak gözetlendiğini ve denetlendiğini düşünen bir bireyin, iktidarın tahakkümü altına girmesi daha kolay hale gelmektedir. Birey, kendisi üzerindeki gözetim mekanizmasını içselleştirirse sonrasında bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde kendisi bu mekanizmanın bir parçası haline gelir ve kendisi bir gözetleme pozisyonuna geçer. Bu yüzden gözetlemek, iktidarın sürekliliği sağlayan en iyi yöntemlerden birisi olmaktadır. Modern dönemlerdeki insan hayatının düzenlenmesi ve kontrol edilmesini sağlayan bir dizi prosedürleriyle disipline edici kurumların uygulamaları; bir askerin talimlerinden okul formlarına, hapisshaneden çıkan suça eğilimli bir kişiden onu denetleyen polise ve sosyal yardım dosyalarından fabrika işçisinin izlenen işine kadar her yerde varolan gözetim, bireyleri iktidarın kendi ağına dâhil etmektedir.

Modern devletin insanların bireyselleştirilmesi sürecinde, görünmez bir gözetmen rolünde olduğu ifade edilebilir. Gözetlediklerine karşı görünmez olma özelliğine sahip olan gözetmen, aynı zamanda bireylerin davranışlarına müdahale hakkına sahiptir. Birey, bu gözetleme mekanizması içinde ne zaman görüldüğünü ya da ne zaman görülmediğini bilemediğinden dolayı ne zaman denetleneceğini de bilmemektedir. Bireyin bu belirsizlik ortamında hareket etmeye çalışması, kendisinin kendisine karşı iktidar uygulamasına neden olmaktadır. Belirsizlik, vicdani bir iktidarın boyun eğdirme aracı olarak kullanılmasına neden olur. Disiplin kurumlarında müdür, atölye şefi, doktor vb. gibi gözetim görevinde olan yöneticiler, iktidar uygulamalarında birey üzerinde bilgi olanağına sahiptirler. Bu bilgi, bireylerin üzerinde sağlanan sürekli gözetimde istenilen davranışı sağlamalarına yönelik kullanılmaktadır. Bu toplumlarda bireye ait olan öznellik, bilimsel disiplinci mekanizmalar tarafından oluşturulmuştur ve biçimlendirilmiş bir bilgi nesnesi ve öznesi olarak ortaya çıkmaktadır.

18. yüzyıldan sonra bireyselleştirici süreçlerde dışlanma üzerine kurulu bir içselleştirme söz konusu olmuştur. Bireyler, birbirleriyle rekabet içinde kıyaslanır hale getirilmiştir. Bu kıyaslama iktidarın niceliksel bir farka sahip olduğu anlamına gelmektedir. Örneğin, bireylere kendilerine ait sayılar olacak kimlik kartının sayıları verilmiştir. Modern devlet, kendi iktidar mekanizmalarına bireyselleştirici pastoral teknikleri yerleştirilmesinde yeni kayıt tutma, bilgi belgelerin gelişimi gibi teknolojik gelişmeyi kendi lehinde kullanarak disiplinci ve gözetim iktidarını kolayca uygulayabilmiştir. Bireyler birbirinden farklı varlıklar olarak işaretler ve numaralarla tanımlanmış; siyasi, ekonomik ve hukuki etmenlerle şekillenmiş hak ve sorumluluklara sahip olmuşlardır.

Modern dönemlerde gözetim, ilerleyen teknolojik gelişmeler beraber yeni özellikler kazanarak nüfusun üremesi ve verimli hale getirilmesi gibi kontrol gerektiren amaçlardan dolayı yaygınlaşmıştır. Gözetim, bürokratik aygıtlarla desteklenmesine rağmen sadece bürokrasi demek değildir. Gözetim sistemleri, insan faaliyetlerinde vergi ödemelerinden tükettiği ürünlere kadar her alanda sosyal bir denetiminin aracıdır. Kapitalist sistemdeki gözetim, genellikle verimlilik ve üretkenlik gibi amaçları takip etmektedir. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak bilgi denetiminin daha kolay yapılabilmesi, gözetim potansiyelinin genişlemesine neden olmuştur. Günümüzde bireyin kullandığı her araç, iktidara bireye ait gizliliğini takip etme fırsatını vermiştir. Örneğin, alışverişte kullandıkları kredi kartı, banka

işlemleri, iletişim cihazları vb. modern çağa ait araçlar bireyin nerde ne zaman ne yaptığını gözetim mekanizmasına sunmaktadır. Diğer bir örnekte e-devlet uygulamaları gösterilebilir. Birey ona verilen bir kimlik numarası ile elektronik bir alana giriş yapmaktadır. Bu sayede bu internet sitesi üzerinden yaptığı her bir eylem, iktidar tarafından takip edilebilmektedir.

Sonuç olarak, modern devlet, ona bireyselleştirici pastoral iktidar olmasını sağlayan disiplin ve gözetim alanlarındaki bireyselleştirici etkileri ile vatandaşlarını sürekli ve kalıcı bir şekilde yönetebilmektedir. Geleneksel pastorallikte olduğu gibi modern devlet de kendisine bağlı olan vatandaşlarının kendi iyilikleri için yaşamları boyunca gelişimlerini üstlenerek her bireyi doğumlarından ölümlerine kadar gözetlemekte, belirli biçimde eylemde bulunmaya zorlamakta, davranışları ayrıntılarıyla beraber denetlemekte ve kendi vicdanlarıyla olan ilişkileri yapılandırmaktadır. Bu şekilde modern devlet, bireyselleştirilmiş itaat ilişkilerini kurmaktadır. Modern devletin kendi bürokratik stratejilerinde desteklediği bireyselleştirici süreçlerinde birey, eğitilerek şekillenir ve üretim ilişkileri içerisinde hem kendisinin hem de bedeninin yararlı hale getirilmesi sağlanır. Genel olarak yaşamla eş kapsamlı ilerleyen bu iktidar biçiminde yaşam, iktidarın ana konularından birisi olmuştur. Modern devletin bireyselleştirici uygulamalarıyla beraber insan, biyolojik bir varlık olarak üzerinde iktidar uygulanan ve gittikçe devletleştirilen bir sürece girmiştir. Bu yüzden pastoral iktidar kavramının günümüz iktidar ilişkilerinin yorumlanmasında diğer iktidar kavramsallaştırmalarına nazaran daha açıklayıcı olduğu ifade edilebilir.

Bireyler, sosyal hayatlarının her bölümünde bir iktidar biçimiyle karşılaşmaktadır. Bu iktidar biçimleri, hak ve özgürlükler çerçevesinde nasıl meşruluk kazandıkları ve rızanın nasıl bir egemenliğe bağlandığı hususunda farklılıklar arz etmektedir. Her iktidar biçiminde pasif tarafın davranışlarını yönlendiren aktif tarafın, amacı ve kullandığı araçlar farklı olabilmektedir. İktidar biçimlerinde kullanılan araçlarının değişmesinin nedeni, üretim ve tüketim ilişkisinden kaynaklanan toplumsal ihtiyaçların farklılaşmasıdır.

Pastoral iktidar, bireyin doğumundan ölümlüne kadar gözetlendiği, belirli biçimde eylemde bulunmaya zorlandığı, davranışlarının ayrıntılarıyla beraber denetlendiği ve kendi vicdanıyla olan ilişkisinin yapılandırıldığı bireyselleştirici bir iktidar biçimidir. Bu iktidar biçimi, bireyin kendi iyiliği için yaşamı boyunca gelişimini üstlenir ve onu kendi tekeline aldığı hakikat üretiminden doğan söylemlerin nesnesi haline getirir. Dolayısıyla, bu iktidar

biçiminde bireyselleştirilmiş itaat ilişkileri oluşturulmakta ve bireylerin belirli bir siyasal alan içerisinde sürekli biçimde yönetebilmeleri mümkün bir hâle getirilmektedir.

Bu bağlamda “Foucault’da Pastoral İktidar Kavramının İncelenmesi” adlı araştırmada, bireyselleştirici iktidar biçimi olan pastoral iktidarın, hangi yapılar içerisinde nasıl gerçekleştiği açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yapılardan ilki, Orta çağda liyakat düzenini içeren inançlar ile toprakla bağlantılı hiyerarşik örgütlenen kiliselerdir. İkincisi ise 18. yüzyıl sonrasında genellikle ulus-devlet şeklinde görülen modern devlet örgütlenmesidir.

Modern devletin gözetim ve disiplin alanındaki bireyselleştirici etkileri Foucault’nun “*Entelektüelin Siyasi İşlevi*”, “*Özne ve İktidar*”, “*İktidarın Gözü*”, “*Hapishanenin Doğuşu*” eserleri temelinde incelenmiştir. Bu incelemenin sonucunda günümüzde modern devletin Foucault’nun yaklaşımıyla pastoral iktidar olmasına imkân veren disiplin ve gözetim alanlarındaki bireyselleştirici etkilerinin vatandaşlarının yönetiminde süreklilik sağladığı tespit edilmiştir.

Tez araştırmasında, farklı yapılarda farklı dönemlerde ve farklı şekillerde uygulanan pastoral iktidar biçiminin kullandığı araçlar ve meşruluk kaynakları karşılaştırılarak değerlendirilmiş, anlaşılır biçimde düzenlenmiş ve bireylerin süreklilik içerisinde yönetilebilmeleri konusunda hem bugün hem de gelecek için uygulanabilir önerilerde bulunulmuştur.

Bu öneriler şu şekilde açıklanabilir:

1. İktidarın yönetiminde sürdürülebilirlik sağlaması için doğru bireyselliklerin kurulması gerektiği düşünülmektedir.

Sanayi devrimi sonrası modern toplumlarda yaşanan teknolojik gelişim, toplumsal değişimlere yol açarak insanların üretim-tüketim ilişkisini etkilemiş, yeni ihtiyaçların doğmasına ve uzmanlaşmaların artmasına neden olmuştur. Bu toplumlarda birleştirici ortak değerlerin etkisinin zayıflaması neticesinde, parçalanmış bir sosyal yapı ve karmaşık bir ekonomi ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, modern toplumları, diğer toplumlardan ayıran en önemli özellikleri, büyüklük, çeşitlilik ve çatışmadır. Bu bağlamda genellikle ulus-devlet şeklinde ortaya çıkan modern devlet örgütlenmesinin kamusal görevleri, bu ihtiyaçların karşılanması yönünde çoğaltılmıştır. Modern devletin oluşumuyla birlikte, bürokratik gözetim faaliyetleri ve disiplin kurumları ile toplumsal hayatın üzerinde bireyselleştirici

mekanizmalar inşa edilmiştir. Bu şekilde modern devlette iktidar, toplumsal hayatın bütün ağlarına nüfuz edebileceği bir imkân kazanmıştır. Bunun nedeni ise modern dönemlerde bireyin, kimliğin karakterize işlevi gördüğü normleştirilmiş bir toplum anlayışında şekilleniyor olmasıdır.

Günümüz toplumsal yaşamında birey, doğumundan ölümüne kadar hayatının her döneminde belirli bireyselleştirici süreçlerin içerisinde bulunmaktadır. Bu süreçler içerisinde bireyler, birbirinden farklı varlıklar olarak işaretler ve numaralar ile tanımlanmakta, siyasi, ekonomik ve hukuki etmenlerle şekillenmekte, ayrıca hak ve sorumluluklara sahip olmaktadır. Bireysellik içerisindeki yönlendirme ile birey, davranış biçimlerinin belirlenebileceği bir hesaplamalar alanına yerleştirilmektedir. Bu hesaplamalar alanında birey, yönetsel istatistiğin yardımı ile makbul ve normal olarak yeniden üretilmektedir. Böylelikle, bireyselleştirme, toplumsal davranış biçimlerinin kalıcı hale gelmesi için gereken araçları oluşturmakta ve bireylerin hayatları boyunca üzerinde denetim kurulabilmesini sağlamaktadır. Bireyselleştirici iktidarın bu boyutunda, yönetilen insanların çok olmasına rağmen iktidar, tek bir insan üzerinde uygulanıyormuş gibi etkili olmaktadır. Bu şekilde iktidar, proaktif özellikler taşıyarak, olması muhtemel sorunları daha öncesinden kontrol altına alabilmektedir. Dolayısıyla, bireyleri özerk haline getirmek ve bireyselleştirerek kontrol altına tutmak, etnik grupları, birlikleri, kabileleri ve diğer dayanışma yapılarını idare etmekten daha kolay olmaktadır.

Bireysellik ve kimlik, insana bilme, inanma, arzulama, hissetme, davranma gibi varolma biçimi atfeden ve hem kendisinin hem de başkalarının onu tanımasını sağlayacak olan deneyimler kümesidir. Birey, bireyselleştirici süreçlerde ona sunulan kimliği kabul ederek o kimliği oluşturan deneyim kümesi ile bilinç ilişkisi kurmaktadır. Böylelikle, birey gerçekleştireceği eylemlerde ona verilen bireyselliğin rolü çerçevesinde hem kendisinin hem de başkalarının davranışlarını yönlendirmektedir. Örneğin, birey, normal ve sağlıklı bir insanı düşündüğünde algısındaki bu insana ait simgeler ve imgeler tıbbi bir iktidarın ürünleri olmaktadır. Böylelikle, birey, sağlık alanında yapacağı gündelik müdahalelerinde bu iktidara bağlı kalmaktadır. Günümüzdeki öznellik problemi olarak ifade edilebilecek yer ise bireyselleştirici süreçteki özne kurulumunun psikolojik kimlik temeli üzerine değil, üretim-tüketim ilişkisinin yönlendirdiği iktidara bağlı kendilik pratiklerinin içerisinde olmasıdır. Sağlıklı bir toplum yapısı, ancak doğru bireyselliklerin kurulması ve yönetimin, bireyin akıl ve beden sağlığını dışlamamasıyla mümkün olabilir. Örneğin, eğitimde

çocuklar, sadece başarılı bir öğrenci olarak değil, aynı zamanda küreselleşmeye uyum sağlayacak, çevre odaklı eylemlerde bulunacak ve uzmanlaşmaların arttığı yeni toplum düzeninin içinde yer edinebilecek yeni bir birey olarak bireyselleşmelidir.

2. Yönetim faaliyeti içerisindeki bireylerin değişen şartlara göre yeniden disipline edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Modern pastoral iktidarda bireylerin normalleştirilmesi aşamasında gözetlenen her davranış, bilinçli veya bilinçsiz şekilde sergilenmesine bakılmaksızın denetlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, pastoral iktidar da yönetimin olduğu kadar yönetilen bireyin de bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bireyin sahip olduğu bilgi, iktidarın bireyden yararlanacağı ölçüde olması gerekmektedir. Bu toplumda bireyler sürekli olarak sınıflandırılmalı, hiyerarşi düzenine dâhil edilmeli, nitelendirilmeli ve sınırları oluşturulmalıdır. Bu gereklilik arz eden durum, bireylerin disipline edilmesiyle karşılanabilmektedir. Disiplin kavramı, içerisinde bir gözetim ilişkisi bulunduran; bireyleri eğiten, denetleyen ve davranışlarını yönlendiren; bireylerin yönetilmesinde süreklilik ve ölçülük arz eden kurumsallaşmış bir yapıya karşılık gelmektedir. Günümüzde birey, belirli disiplin kurumları içerisinde veya bu kurumlara yönelik faaliyetlerde, kurumsallaşmış pratikler ile bireyselleşerek, kendisini farklı öznel deneyim alanları içerisinde yeniden deneyimlemektir. Ayrıca, birey, disiplin kurumlarının içerisinde olduğu kadar dışarısında da disiplin kurumlarından doğan hakikat söylemlerinin ve pratiklerinin karşısında bireyselleşmektedir. Örneğin, hapisane, mahkûmların davranışlarını düzenleyen bir disiplin kurumu olarak görülmesine rağmen, hapisanenin içerisinde sağlanan bireysellik sadece kurum içerisinde kalmamaktadır. Toplumun diğer fertleri, kendi kimliklerini bu kurumdan doğan bireysellik karşısında oluşturmaya çalışmaktadırlar.

Disiplin kurumlarında gerçekleştirilen bireysellik ile otomatik olarak sürü psikolojisine göre hareket eden üretken öznelerin kurulması sağlanılmaktadır. Bunun için de birey, ceza alanında ıslahla, tıp alanında tedaviyle ve eğitim alanında ideolojik bir bilinçlendirme gibi disipline etme pratikleri ile kendi doğasında olmayan bir kodlamayla karşılaşmaktadır. Böylece, otoriteyi içselleştiren bir birey kurulumu sağlanmaktadır. Disiplin kurumları içerisinde bilgiyi arşivleme, koruma, kaydetme teknikleri, inceleme ve araştırma yöntemleri, doğrulama yolları gibi bilgiyi kullanma düzenekleri olmazsa, iktidarın bireyleri disiplinleştirme çalışmaları da mümkün olamaz. Disiplin içerisinde hiyerarşik gözlem ile bireyden alınan bilgiler, yine bireyi disipline etmek için kullanılmaktadır. Birey,

alışkanlıklar, kurallar ve düzenlemeler ile sürekli ve otomatik olarak arzu edilmeyen davranışa karşı kendi rızasıyla kendisini sınırlandırmaktadır.

Günümüzde disiplin kurumlarının insanlara ulaşma şekli değişmiştir. Eskiden daha somut biçimde uygulanan müdahaleler daha net biçimde gözlemlenirken; özellikle 21. yüzyıldan sonra disiplin, sanal yöntemlerle insanlara ulaşmakta ve davranışlarını şekillendirmeye devam etmektedir. Bir kurumdaki faaliyetlerden maksimum verim elde edilmek istenilirse o kurumdaki insanların davranışlarına yön veren iktidar ilişkilerinin, verimi gerçekleştirebilmek üzere hesaplanabilmesi gerekmektedir. Bu ise görme, denetleme, kaydetme, normalleştirme, sınıflandırma ve düzeltme eylemlerini uygulamayı mümkün hale getiren disiplin ile gerçekleştirilebilir. Lakin disipline etme çalışmaları, değişen ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olmalıdır. Yani süreklilik kazanması yönünde insanlara ulaşma yöntemleri değişmelidir. Aksi durumda, verimsiz bir yönetim yapısının oluşmasına neden olacağı düşünülmektedir.

3. Yönetme faaliyetinin belirli rasyonaliteye uygun olarak yapılması gerektiği düşünülmektedir.

İnsanların birbirini yönetmesi, araçsal şiddete değil, spesifik biçimleriyle belirli bir rasyonaliteye dayanmaktadır. İktidar, yönetme işlevini gerçekleştirebilmek için idare aracı gelen bir nesne kurgusuna ihtiyaç duymaktadır. Bir iktidarın sürdürülebilirlik kazanması ve meşruluğunu koruması, bireyin iktidara yönelik yaptığı her eyleminin, neden-sonuç ilişkisi içerisinde açıklanmasına bağlı olmaktadır. Yani iktidara fayda sağlayacak her eylem, iktidarın tekelinde bulunan bilgi ile desteklenmeli, mantıksal bir rasyonaliteye uygun olmalıdır. Örneğin, deli öznesinde deli olarak adlandırılan kişi, psikiyatri pratiği ve akıl hastanesi kurumunun çerçevesinde kendini deli olarak deneyimlemektedir. Bu şekilde iktidarın müdahale aracı olan tecrit ve tedavi pratikleri, mantıksal rasyonaliteye uygun olarak, akıl hastalığı kimliğine atfedilen bireylere akıl hastanesinde uygulanmasıyla meşruluk kazanmaktadır.

İktidar, belirli söylemsel pratikler ile bireyleri kategorize ederek rasyonalitesine gerçeklik kazandırır. Böylece, iktidar, bireylerin davranışları üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak kalıcı bir kontrol kurabilir. Çünkü bireylerin düşünme tarzı, eylemde bulunma ve tepki gösterme biçimlerini oluşturmaktadır. İktidar tarafından söylemsel pratikler ile üretilen bilgi formları, bireylerin düşüncelerini yönlendirileceği bir güç alanı yaratır. Birey, bu bilgi formlarını kendi yaşamını anlamlandırabilmek üzere içselleştirerek

kabullenirse, tahakküme maruz kaldığı zaman ise üzerine uygulanan baskının derecesinin farkına varamayabilir. Modern dönemde iktidar, bireyin doğumundan ölümüne kadar süreçte sorulan sorulara sürdürülebilir cevaplar verebilen kurgusal ve kültürel bir zemin yaratmıştır. Birey, bu cevaplara göre kendi öznelliğini yeniden kurmaktadır.

4. Yönetme faaliyeti içerisinde yönetilen bireylerin özgürlük alanının iktidar tarafından belirlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

İktidar, meşruluğunu genellikle sansür veya yasaklar ile kendini sınırlandıran eylemlerle değil, bilgi ile zevk uyandıracığı özgürlük alanlarını belirleyerek sağlamaktadır. Bunun anlamı ise iktidarın bireylerin yönetilmesinde, bireyin benimseyeceği çeşitli davranış biçimleri, tepkiler ve tavırlar olan imkânlar alanı oluşturmaktır. Yine de bütün belirleyici etmenler bütünüyle tamamlanmamalıdır. Aksi halde, katı bir tahakküm, önlenemez bir direniş hareketinin doğmasına neden olabilmektedir. Yönetiminin sürekliliğinin sağlanabilmesi için iktidar, bireylerin gizlediklerini ortaya çıkarmalı ve bunu baskı altına almaktan çok, onların düşüncelerine yön vererek yapmalıdır. Bunun için de insanlar susturulmamalı, aksine konuşturarak disiplin altında tutulmalıdır. Direnme odaklarının harekete geçmesi önlenmemeli, aksine harekete geçirerek gizli olan şeyin aydınlanması sağlanmalıdır.

Bireyselleştirmenin fazla olduğu bir toplumda direnme odakları, iktidarın belirlediği alan içerisinde kalmaktadır. Bu şekilde halk tarafından başlatılacak ve başka etmenlerle güçlenecek olan bir direniş hareketinin ihtimali azaltılmış olmaktadır. İktidar, belirlediği özgürlük alanı içerisinde direnişin nerede ve nasıl örgütleneceğini; ayrıca, direnişin hangi mücadele biçiminde bulunacağını bulmalıdır. Örneğin, direniş hareketi, ekonomik, toplumsal, kurumsal ya da cinsel vb. nitelikli tahakküm durumlarında ortaya çıkabilmekte ve sendika ya da parti yoluyla örgütlenebilmektedir. Mücadele biçimleri, grev, devrim ya da parlamenter gibi çeşitli biçimlerde olabilmektedir. Özgürlük alanlarının belirlenmesi, iktidar tarafından bireylerin kendilik bilgisine bağlanmasıyla mümkün olabilmektedir. Böylelikle, özgür bireyler, özgür bireylerin özgürlüklerini bir takım araçlarla denetleme, belirleme ve sınırlamaya çalışarak yönetebilmektedir.

5. Yönetim faaliyeti içerisinde bireyin yönetime yönelik eylemlerinin sürekli olarak gözetlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Bir iktidarın çok şiddetli uygulanması durumunda önlenemez bir direniş hareketi doğabilmektedir. Süreksiz bir biçimde uygulanması durumunda ise müdahaleler arasındaki sürede itaatsizlik olayları ortaya çıkabilmektedir. Bu durum, siyasal iktidarlar için yüksek siyasi bedel ödeme riskini beraberinde getirmektedir. Bu tehlike arz eden durum, fiziksel şiddete ve masraflı uygulamalara ihtiyaç kalmayacak bir gözetleme mekanizmasının inşa edilmesi ve içselleştirilmesiyle önlenabilir. Çünkü iktidar, gözetim ile birlikte her alanı doldurmakta ve kendisini için tehdit oluşturabilecek durumları kontrol altına alabilmektedir. Bir kurumun ya da devletin gözetim mekanizmasının gücü, aynı zamanda kendi iktidarının gücüyle aynı orantıda ilerlemektedir. Bireyin kendisini yöneten iktidarın, kendisi hakkında her şeyi biliyor olmasını düşünmesi, bireyin içinde bulunduğu iktidarın tahakkümü altına girmesini kolaylaştırmaktadır. Bu duruma örnek olarak geleneksel pastorallikteki bireyin tanrıya karşı tutumu gösterilebilir. Modern dönemlerde ise özellikle günümüzdeki teknolojik gelişim, iktidara, etkide bulunduğu kişiler üzerinde izleme, gözetleme, bilgilerini raporlama, istatistiksel hesaplamalarda bulunma ve olası tehlikelere karşı tedbirler alma işlevlerine sahip olmasını sağlamaktadır. Sürekli olarak gözetlendiği düşünen bireyin eylem alanını kısıtlaması ya da doğru olarak kabul edilen eylemde bulunması daha olasıdır. Birey, kendisi üzerindeki gözetim mekanizmasını içselleştirirse, sonrasında bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde kendisi bu mekanizmanın bir parçası haline gelmekte ve kendisi bir gözetleme pozisyonuna geçmektedir.

Günümüz normleştirme sürecinde bireye bir kimlik vererek onu tek bir koşula dâhil eden bireyselleştirici iktidar, gözetimin en mutlak şekilde uygulanacağı bir ortam sağlamaktadır. Böyle bir ortamda toplumsal normlar, bireylerin davranışlarının belirlenmesinde onları belirli bir hiyerarşi piramidine yerleştirmekte ve iktidarı ise istatistiği bilgi ile gözetim uygulayabilecek bir siyasi bir organizmaya dönüştürmektedir. Ayrıca, teknolojinin ilerlemesine bağlı olarak insan, gözetim mekanizması içerisinde doğallığında yaşam sürdüren değil, gittikçe yapaylaşan bir canlı haline dönüşmektedir. Bunun nedeni ise günümüzde bireyin eylemlerinin sanal bir ortamda gerçekleşmeye başlamasıdır. Böylelikle, bireyin kullandığı her araç, iktidara bireye ait gizliliğini takip etme fırsatı sunmaktadır. Bu şekilde erişilen her bilgi, iktidara bir sonraki yönetim stratejisi belirlemesine imkân sağlamaktadır. Bu durum, egemenlik kaynağını halktan alan modern

pastoral iktidara, kaynağını ilahi bir güçten alan geleneksel pastoral iktidarın bireyleri yönetirken kullandığı yönetim pratiklerini farklı yollarla gerçekleştirmesine olanak tanımaktadır. Her ikisinde de gözetlediklerine karşı görünmez olma özelliğine sahip olan iktidar, aynı zamanda bireylerin davranışlarına müdahale hakkına sahiptir ve bireyler itaat ettikleri iktidarın, haklarındaki her şeyi biliyor olduğunu varsaymaktadır.

Gözetim mekanizmalarını kabullenip içselleştiren birey, doğru olarak varsaydığı gözetim mekanizmasının yeni bir gözü olarak yönetime dâhil olmaktadır. Yasal ya da kurumsal alanda müdahale etme yetkilerine sahip olmasa dahi uygun davranışta bulunmayan kişiler üzerinde fiziksel veya manevi olarak bir yaptırım uygulamaktadır. Böylece, kendisini gözetleyen iktidarı kabullenip içselleştiren bireyler, kendi içerisinde farklı olanı, dışlama eğiliminde olmaktadır. Bu yüzden gözetim, iktidarın sürekliliği sağlayan en iyi yöntemlerden birisi olarak görülmektedir.

6. Yönetimde liyakat sağlanmalıdır.

Pastoral iktidar, sorumlu olduğu bireyler ile tek tek ilgilenerek onların refahını sağladığı için, birey bu iktidarda kolektifin özerk bir birimi olarak görülebilmektedir. Pastoral iktidarın etkisi altında kalan bir toplumda, bireyler, sadece statüleri, meslekleri, kişisel entelektüel veya ahlâki nitelikleriyle tanımlanmazlar. Bireyler, çoban rolünü oynayan iktidarların karşısında sürünün bir parçası olarak spesifik ve tekil bireyler olarak tanımlanırlar. Çoban, hem bir bütün olan sürüsü hem de bütünün bir parçası olan her bir üyesinin kendi akıbetlerinin sağlanması noktasında düzenlemeler yapmakla görevlidir. Modern devletin ortaya çıkmasından önceki dönemlerde bireyler, iktidarlara karşı farklı konumda yer almıştır. Örneğin, monarşi iktidarında bireyler üzerinde yapılan müdahaleler, bireylerin dini inanç farklılıklarına göre değişmiştir. Modern devlette bu farklılık ortadan kalkmış ve hâkim bir iktidar olarak herkesin üzerinde uygulanmıştır. Modern devlet, her yerde aynı hukuk kurallarının uygulandığı ve herkesin aynı hukuk sistemine tabi olduğu bir iktidardır. Bireyler, vatandaşlık statülerinde ortak bir dil ve hukuk sistemine bağlanmıştır. Böylece, bireyler, farklılıkları yok eden iktidarın karşısında bireyselleşmektedirler. Eğer iktidar, tek bir insanla özdeşleşir yönetim sorumluluğu tek kişiye ait olursa ya da tek bir kişiyi dâhi dışarıda bırakacak olursa monarşi tarzındaki iktidara geri dönülme tehlikesi yaşanabilmektedir. Ayrıca, bir yurttaşın diğerine karşı üstünlüğü durumunda yurttaşlık sistemi sekteye uğrar. Günümüzde bireyselliğin kurulumu liyakat ile bağlantılıdır. Herkes

için geçerli olacak yönetim sisteminde liyakatsizlik ortadan kaldırılmalıdır. Aksi halde, yönetim, meşruluğunu kaybedebilir ve yönetimin işleyişi sekteye uğrayabilir.

7. İktidarın yönetme faaliyeti içerisinde yönettiği bireylerin bilme alanının kontrolünü sağlaması gerektiği düşünülmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca bilgi, iktidar etkilerinde bulunmuş ve iktidarlar, varlıklarını sürdürmek için bilgiye ihtiyaç duymuştur. Özellikle pastoral iktidar biçiminde bireylerin davranışları üzerinde devamlı bir gözetim ve denetim sağlayabilmek için bu iktidar biçiminde bireyin, iktidarın kendi tekeline aldığı hakikat üretiminden doğan söylemlerin nesnesi olması gerekmektedir. İktidar, merkezi bilgi alanlarını belirlemekte, temel kavramlarını oluşturmakta ve toplumsal ilişkiler ağında bilgilerini söylemleri yoluyla taşımaktadır. Böylece, iktidar, farklı bilgi türlerini kullanarak insanların davranışları üzerinde ortak bir inceleme alanı oluşturmakta ve öznel deneyimlerin kurulmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu durum, iktidarın “dil”i kullanarak anlamlar üzerinde hâkimiyet kurması ve düşünme alanlarını yaratmasıyla gerçekleşir. İktidarın ürettiği söylem ve pratiklerin toplumun her alanına yayılmasıyla beraber bilgi, bireyin anlama pratiğini şekillendirerek katılma davranışını etkilemektedir. Söylemler anlamları var eder ve bu anlamları içselleştiren birey, hakikat üretimine iktidar tarafından bağlanır. Örneğin, günümüzde tıp, insanların yaşamlarını anlamlandırabilmeleri için seküler bir zeminde biyolojik söylemler sunmaktadır. Böylelikle insan hayatı, tıbbi açıdan temellendirilebilir, somut bilgiler yaygınlaşabilir ve insanın biyolojik varlığını anlamlandırılabilir.

Günümüzde bilginin merkezileştirilmesi ve bilmenin normalleştirilmesi, iktidara bireyleri yaşatmak için onların gündelik hayatlarına müdahale etme hakkını vermiştir. Böylelikle, bireylerin yaşamları, bilginin ve iletişimin merkezileştirilmesi ile işletilmektedir. Bilimsel rasyonalitenin sistematik ve otoriter yönleriyle tek bir ses olması, düzenli bir toplumun oluşturulabilmesi için iktidara imkân yaratmaktadır. Yaşama odaklanan teknoloji ile iktidar, nüfusa özgü kitlesel etmenleri denetleyerek olması muhtemel tehlikeleri önlemeye çalışmaktadır. Bireyin, iktidarın ürettiği söylemleri benimsemesi, kendisi hakkındaki doğrulara bu söylemler aracılığıyla ulaşmaya çalışmasına neden olmaktadır. Bu şekilde iktidarın bireyin bilme alanının üzerinde kontrol sağlaması, iktidara yayılma, ön görme ve denetim imkânı sağlayacağı düşünülmektedir. Aksi halde bilme alanının herkes tarafından erişebilir olması, iktidar için tehlike arz eden bir durum olabilmektedir. Sonuç olarak bir yönetimin başarısı, bilgileri nasıl elde ettiğine ve elde

edilen bilginin bireylerin yönetilmesinde nasıl kullandığına bağlıdır. İktidar, somut, kesin ve dengeli bilgilere sahip olmak zorundadır. Lakin bireylerin yönetilmesinde iktidar, istediği bireyselleşmeyi sağlamak ve iktidar ilişkilerini merkezileştireceği bir yapı oluşturmak için bireyin bilme alanının kontrolünü elinde bulundurmalıdır. Örneğin, suçla ilgili bireyselleşme biçiminde bireyin, cezanın nesnesi olarak kabul edilen bedenin neden cezalandırıldığını bilmesi gerekmektedir.

8. Yönetilen bireylerin özdenetiminin sağlanması gerektiği düşünülmektedir.

Pastoral iktidarda bireyin özdenetiminin sağlanması, diğer iktidar biçimlerine nazaran daha önemlidir. Çünkü pastoral iktidar, bireyi kendilik bilgisi ve vicdan vasıtasıyla kendine bağlayan bireyselleştirici iktidar şeklidir. Bu iktidar biçiminde sadece bireyin üzerinde güç kullanılmaz; ayrıca, bireyin algı ve tercihleri yönlendirilir ve düşüncelerinin yönetilmesi yetkinliği elde edilir. Birey, pastoral iktidarda itaati sadece dışarıdan zorlama olduğu için değil; kendi bilincinde vicdanıyla içselleştirdiği için kabullenir. Öz denetimin sağlanması, iktidar ilişkilerinin merkezileşmesiyle ilişkilidir. Bu tarz bir mekanizmanın oluşması, hakikat üretimini kendi tekeline alan istikrarlı bir iktidara bağlıdır. Birey, kendisine dayatılan dış baskıyı içselleştirmesiyle kendisinin özdenetimi altına girmektedir. Özdenetim ile birey, genelleştirilmiş başkası tavrıyla bir kimliği arzu edilmez olarak görürse ona ait davranış biçimlerinde bulunmamaya çalışmaktadır. Bu şekilde bir yaptırımla karşılaşma riskinin olmadığı durumlarda dâhi belirli düşünme, hissetme ve davranış biçimlerinden gönüllü olarak kısıtlanmaktadır. Böylece, otomatik olarak her bireyde işleyecek olan bir alışkanlıklar ve davranışlar bütünüyle karşılaşılacaktır. Bu durumda birey, hem kendi davranış ve eylemlerini hem de başkalarının davranış ve eylemlerini sınırlandıran bir yönlendirmenin içerisinde. Ayrıca, sürekli gözetimin sağlanması dâhi bir yönetimde istenilen faydanın elde edilmesinde yeterli olmayabilir. Çünkü bu durumda dışarıdan bir baskı söz konusudur. Bireyden maksimum faydanın elde edilmesi, ancak bireyin öz denetimine girmesi ile mümkün olabilecektir. Özdenetim ise doğru şartlarda doğru ilkelere bağlı bireyselliğin kurulumu ile mümkün olmaktadır.

Birey, özdenetimini sağlayacak kendilik pratiklerini kurarken kendi toplumunun ona dayattığı kalıplardan etkilenmektedir. Bireyin toplumdaki bir kültürel kimliği içselleştirmesi, toplumun bir parçası haline gelerek uyum sağlamasına ve topluma kendisini bir özne olarak bütünleştirmesine neden olmaktadır. Bu durum, özellikle bireyin çocukluk dönemindeki sosyalizasyon sürecinde gerçekleşmekte ve sonrasında

biçimlenmektedir. Bireyin çocukluğundan itibaren karşılaştığı her şey, kendisini tanımlamasına yol açan kendilik pratiklerinin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Bu yüzden istenilen özdenetim, çocukluk döneminde eğitimde gerçekleştirilebilecek doğru bireyselliklerin oluşturulmasıyla sağlanabilmektedir. Ayrıca bireyin kendisine yönelik kaygı duyması, yine kendisine yönelik kendilik bilgisine sahip olmasıyla mümkün olmaktadır. Kendisi için doğru kaygı duyma durumunda bireyin, toplumdaki rolünde neyin doğru neyin yanlış olduğunu bileceği ve kendi iktidarını başkalarının üzerinde istismarcı bir şekilde uygulamayacağı düşünülmektedir. Bu şekilde özdenetimini sağlayan iyi yönetici, aynı zamanda iktidarını kendisi üzerinde de uygulayabilen kişi olacaktır. Yine de özdenetimin sürdürülebilir olması için bireyin dönemseller olarak hayatının bazı dönemleri görevler veya törenlerle sarılmalı ve bu süreçler, bir anlamda bireye kimlik kazandırmalıdır. Böylelikle, belirli davranış kalıpların sürekli halde nesillerce devamı sağlanılabilir.

9. Yönetim faaliyeti içerisindeki bireyler için konuşma terapisi düzenlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Konuşma terapisi içerisinde bireyin kendisi ile ilgili gerçekleri konuşması, kendi bireyselliğini oluşturması açısından önemlidir. Birey konuştuğu zaman kendi eylemlerini bireyselleştirildiği ölçüde eleştirir. Yapılan itiraf, bireyin kendilik üretiminde ana rolü oynamaktadır. İtiraf eylemi, bireyin kendi üzerinde inşa ettiği gerçeği oluşturur. Bu şekilde itiraf, bir iç kontrol aracı olarak işlev görebilir. Ayrıca, yapılan itiraf, yönetim ilişkileri içerisinde tek taraflı bir etki olarak kalmayabilir; bir birey diğerinin düşüncelerini ve sorunlarını da itiraf edebilir. Bu şekilde iktidar, bireylerin davranışları hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için kliniğin konuşmayı yönlendirmek ve bilgi edinmeyi mümkün kılmak üzere kullandığı tekniklere ve düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır. Birey, dilin performatif işlevinden kaynaklı olarak bu söylemsel pratik içerisinde kendisini bir kimliğin parçası haline dönüştürebilmektedir. Bunun için de yönetim tarafından bireyselleşmeye özgü iletişim kanalları kurulmalı ve istenilen bireyselleşmenin sağlanması için alanında uzman kişiler tarafından konuşma terapisi düzenlenmelidir. Günümüzde bir yönetim, bu konuşma pratiğini sanal bir ortamda gerçekleştirebilmekte ve istediği bilgileri bu sanal ortamdan alabilmektedir.

“Foucault’da Pastoral İktidar Kavramının İncelenmesi” adlı araştırma, Foucault’nun yaklaşımıyla pastoral iktidar kavramının analiz edilmesi ve teknolojinin

gelişmesine bağlı olarak her geçen gün gözetim toplumunun bir parçası haline gelen günümüz iktidar ilişkilerinin yorumlanması noktasında önem arz etmektedir. Modern dönemde şehir hayatının kalabalıklaşması ve teknolojinin gelişmesi ile bireylerin sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarına yönelik eylemleri dijitalleşmeye başlamıştır. Dijital ortamda yapılan her eylem kaydedilebilmekte ve hesaplanabilir veriler, hareketleri öngören modeller oluşturabilmektedir. Bu şekilde günümüzde birey, hızla değişen bir sürü uyarıcı ile karşılaşmakta ve birçok şeyin hızla tüketilmesi kültürünü içselleştirmektedir. Bu durumda bir davranış şekli, evrensel olarak bireyler arasında yaygın olarak gözlemlenebiliyorsa, bireylere nüfus ederek davranışını yönlendiren iktidarların yönetim pratiklerinde nasıl bir evrim yaşadıklarının incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca pastoral iktidarın bireyselleştirici etkilerinin bireylerin yönetilmesi konusunda nasıl süreklilik kazandığı hakkında tartışılması, siyaset teorisi için önemli olacağı düşünülmektedir. Gelecekte pastoral iktidar üzerine yapılması planlanan çalışmalarda “gözetim toplumlarında bireysellik” veya “günümüz gözetim toplumlarında Foucault’nun yeniden yorumlanması” adlı başlıklar, siyaset bilimine sağlayacağı katkı açısından çalışmaya değer konular olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abat, Engin (2014). *Modern Dönemde Siyasetin Demokrasi ve Hukuk ile İlişkisi*. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, İstanbul.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali (2011). *Sokratesten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aiker, Erhan (1995). *Bireyselleşme ve Toplumsal Farklılaşma*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Akay, Ali (1995). *Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Akkuş, Bülent (2016). Yeni Dünya'nın Babil Kulesi (?): Özne-Bilgi-İktidar İlişkisi Bağlamında Siber Uzay ve Özgür Bilgi Sorunsalı Üzerine. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 71(4), 1147-1170.
- Arıboğan, Deniz Ülke (2007). *Uluslararası İlişkiler Düşüncesi Tarihsel Gelişimi*, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Arpacı, Murat (2013). Modernitenin Eşiğinde Toplumsal Cinsiyet Rejimi: Pastoral İktidar, Beden Politikaları, Evlilik. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 63(1), 131-146.
- Arpacı, Murat (2016). Foucault, Biyopolitika ve Biyotarih: Tarihsel Çalışma Alanları Olarak Tıp, Beden ve Nüfus. *ViraVerita Dergisi*, 3(1), 80-97.
- Aslantürk, Hüsnünur (2016). Türkiye'de Biyo-İktidar Açısından Sağlık Hizmetleri ve Kadın. *Türkiye Sosyal Araştırma Dergisi*, 20(3), 573-595.
- Ateşoğlu, Nadir (2019). Foucault'da İktidar ve Özgürlük Kavramlarının Orhan Tekelioğlu, Cem Deveci ve Tina Besley'in Çalışmaları Bağlamında Değerlendirilmesi. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 220-237.
- Aydın, Hilâl (2014). *Toplumsal Cinsiyet ve Estetik Özerklik Bağlamında Türk Edebiyatında Delilik Ve Kadın*. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara.
- Babacan, Mehmet Emin (2016). Yeni Medya ve Toplumsal İlişkiler Bağlamında Özne, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 519-542.

- Barrett, Michele (2004). *Marx'tan Foucault'ya İdeoloji*, (Çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Doruk Yayınları.
- Baştürk, Efe (2013). Bir Kavram İki Düşünce: Foucault'dan Agamben'e Biyopolitikanın Dönüşümü. *Alternatif Politika Dergisi*, 5(3), 242-265.
- Baudrillard, Jean (2011). *Nesnelerin Sistemi*, (Çev. Oğuz Adanır, Aslı Karamollaoğlu), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Bauman, Zygmunt (1997). *Özgürlük*, (Çev. Vasıf Erenus). İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Bauman, Zygmunt (2012). *Yasa Koyucular ve Yorumcular*, (Çev. Kemal Atakay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bernauer, James W. (2005). *Foucault'nun Özgürlük Serüveni*, (Çev. İsmail Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Best, Steven; Kellner, Douglas (1998). *Postmodern Teori*, (Çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bilgin, Feridun (2014). Katolik İspanyol iktidarında Endülüs Müslümanlarının Kimlik Mücadelesi: Moriskolar Örneği. *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Dergisi*, 11(1), 51-69.
- Birlik, Türmen Pınar (2017). Michel Foucault'da Siyasal Bir Tercih. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 7(1), 333-3444.
- Boyne, Roy (2009). *Foucault ve Derrida'da Aklın Öteki Yüzü*, (Çev. İsmail Yılmaz). Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Bozatay, Anbarlı Şeniz (2011). *Sosyoloji*. Ankara: Beta Yayıncılık.
- Bulut, Nihat (2003). *Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar İlişkisi*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Callinicos, Alex (2001). *Posmodernizme Hayır*, (Çev. Şebnem Pala), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Caner, Mustafa (2013). *Sosyal Kontrol Kavramı Açısından Tıp Sosyolojisinin İmkânları*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Canpolat, Nesrin (2005). *"Foucault", Kadife Karanlık*, (Ed. Nurdoğan Rigel). İstanbul: Su Yayınevi.

- Castells, Manuel (2017). *Kent, Sınıf, İktidar*, (Çev. Asuman Türkün). Ankara: Phoenix Yayınevi, 2. Baskı.
- Coşar, Vedat Ahsen (2007). 1982 Anayasası ve Yeni Anayasa Tartışmaları, *Ankara Bürosu Dergisi*, 3(1), 11-23.
- Coşkun, Cüneyt (2010). *Michel Foucault: Özne ve İktidar*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Çabuklu, Yaşar (2004). *Postmodern Toplumda Kriz ve Siyaset*, İstanbul: Pusula Yayıncılık.
- Çelebi, Mehmet (2013). Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 512-523.
- Çiftçi, Adil (2002). *Din ve Modernlik*. Ankara: Ankara Yayınları.
- Çoban, Barış; Özarslan, Zeynep (2016). *Panoptikon- Gözün iktidarı*. İstanbul: Su Yayınları, 2. Baskı.
- Çotuksöken, Betül (2002). *Özne-Söylem*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Dalbay, Sami; Avcı, Nazmi (2018). Kimlik İnşasına İlişkin Temel Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye'ye Yansımalar, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 17-39.
- Demir, Konur Alp (2019). Hristiyanlık Dininin Devlet Yönetimi Üzerine Etkileri, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 137-151.
- Deveci, Cem (1999). Foucault'nun İktidar Kavramsallaştırılmasında Siyasal Boyutun Ayırıştırılamazlığı. *Doğu Batı Dergisi*, 9(1), 30.
- Doğan, Özlem (2001). *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*. Ankara: İnkılap Kitabevi.
- Dolgun, Uğur (2015). *Hapishane Yahut Gözetim Toplumu: Küreselleşen Dünyada Gözetim, Toplumsal Denetim ve İktidar İlişkileri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınevi, 3. Baskı.
- Dursun, Davut (2012). *Siyaset Bilimi*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 6. Baskı.
- Duverger, Maurice (1995). *Siyaset Sosyolojisi*, (Çev. Şirin Tekeli), İstanbul: Varlık Yayınları.
- Elias, Norbert (2007). *Uygarlık Süreci II*, (Çev. Erol Özberk), İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı.

- Elliott, Anthony; LEMERT, Charles (2011). *Yeni Bireycik: Küreselleşmenin Duygusal Bedelleri*, (Çev. Başak Kıcıır). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Ergin, Gürkan (2017). Yıldızlardaki Hakikat: Antikçağda Astroloji ve İktidar Kullanımı, *Cedrus Dergisi*, 5(1), 155-183.
- Erkul, Hüseyin (2013). *Türkiye’de Yerel Yönetimler*, Ankara: Detay Yayıncılık, 2. Baskı.
- Ertürk, Hasan (2011). *Çevre Politikası*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Eryılmaz, Bilal (2015). *Kamu Yönetimi*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 8. Baskı.
- Esgün, Uğur (1999). Makro İktidar, Mikro İktidar ve Hukuk, *Birikim Dergisi*, 118(1), 25-35.
- Fanid, Erdal Nematollah (2014). Siyasetin Meşruluğu ya da Meşruiyetin Siyaseti, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 28-39.
- Foucault, Michel (1993). *Ders Özetleri (1970-1982)*, (Çev. Selahattin Hilav), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 3.Baskı.
- Foucault, Michel (2005a). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, (Çev. Işık Ergüden; Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı.
- Foucault, Michel (2005b). *Özne ve İktidar*, (Çev. Işık Ergüden; Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı.
- Foucault, Michel (2007). *Cinselliğin Tarihi*, (Çev. Hülya Uğur), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2011). *Toplumu Savunmak Gerekir*, (Çev. Şehsuver Aktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 5.Baskı.
- Foucault, Michel (2012). *İktidarın Gözü*, (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Baskı.
- Foucault, Michel (2013). *Hapishanin Doğuşu*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitapevi, 5.Baskı.
- Foucault, Michel (2015). *Büyük Kapatılma*, (Çev. Işık Ergüden; Ferda Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 4.Baskı.
- Gambetti, Zeynep (2008). Foucault’da Disiplin Toplumu-Güvenlik Toplumu Ayrımı. *Mesele Dergisi*, 20(1), 43-46.

- Giddens, Anthony (2004). *Modernliğin Sonuçları*, (Çev. Ersin Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Güneş, Demir Cevriye (2013). Michel Foucault'da Söylem ve İktidar, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 21(1), 55-69.
- Güneş, Demir Cevriye (2015). Ruh Bedenin Hapishanesidir. *Akev Akademisi Dergisi*, 64(1), 59-72.
- Hazır, Hayati (1990). *Anayasa Hukuku*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Heywood, Andrew (2006). *Siyaset*, (Çev. Bircan Şahin, Zeynep Kapuzlu). Ankara: Liberte Yayınları.
- Heywood, Andrew (2017). *Siyaset Teorisine Giriş*, (Çev. Hızır Murat Köse) İstanbul: Küre Yayınları, 8.Baskı.
- Hülür, Himmet (2008). İktidar/Bilgi Sarmalı: Michel Foucault'da Disiplinsel Doğruluk ve Özne. *Ekev Akademisi Dergisi*, 35(1), 149-164.
- Işık, Sever (2019). *Michel Foucault'da Tarih Felsefesi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kapani, Münci (2014). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 34. Baskı.
- Kaya, Meltem (2019). Zygmunt Bauman ve Akışkan Modernite Kuramına Genel Bakış. *Uluslar Arası Sosyal Araştırma Dergisi*, 12(62), 1450-1455.
- Kaygısız, Ümmühan (2017). Panoptikon: Demokrasi Ekseninde Realiteden Kurgusala Doğru Bir Bakış, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 2073-2094.
- Keskin, Ferda (2005). Sunuş: Özne ve İktidar. *Özne ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 11-24.
- Keskin, Ferda (2012). Sunuş: İktidarın Gözü. *İktidarın Gözü*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 11-37.
- Kızılcılık, Sezgin (1994). *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*. Ankara: Atilla Kitap Evi.
- Koç, Altuğ (2008). "Biyopolitika" Kavramının Teorik Çerçevesi, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 193-218.

- Koloş, Umut (2012). *Michel Foucault'nun İktidar Analizinde Hukukun Yerin Belirlenmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kutlu, Mustafa (2001). *Kuvvetler Ayrılığı*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Küçükalp, Kasım (2003). *Nietzsche & Postmodernizm*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Lyton, David (1997). *Elektronik Göz*, (Çev. Dilek Hatatoğlu), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Macey, David (2005). *Michel Foucault: Muhalif Yaşamlar*, (Çev. Zeynep Okan), İstanbul: Güncel Yayınları.
- Megill, Alan (1998). *Aşırılığın Peygamberleri: Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*, (Çev. Tuncay Birkan), Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Metin, Velioğlu Özgür (2019). Foucault ve Onuncu Köy: Türk Sinemasının Doğruyu Söyleyen "Delî"leri. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, 14(1), s. 7-29.
- Newman, Saul (2006). *Bakunin'den Lacan'a*, (Çev. Kürşat Kızıltuğ), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Orkunoglu, Yener (2018). *Marksizm, Milliyetçilik ve Demokratik Ulus*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öngen, Tülin (2008). Bilim, İktidar ve Gerçeklik, (Ed. Esin Candan Nida: Kamil Özbulut: Mustafa Öziş), *Bilim ve İktidar*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özmkas, Utku (2016). *Biyopolitika Kavramına Dair Bir Soruşturma*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Özakın, Duygu (2012). Deliliğe Övgü: Michael Cheval'in Saray Soyтарыsı Metaforuna Karnavalesk Yaklaşım. *İdil Dergisi*, 1(3), s. 1-18.
- Revel, Judith (2006). *Foucault: Güncelliğın Bir Ontolojisi*, (Çev. Kemal Atakay), İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Revel, Judith (2012). *Foucault Sözlüğü*, (Çev. Veli Urhan), İstanbul: Say Yayınları.
- Roskin, Michael G. (2014). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*, (Çev. Bahattin Seçilmişoğlu), Ankara: Adres Yayınları, 7. Baskı.

- Sarıgül Altınbaş, Fatoş (2019). *Popüler Kültür Nedir Ne Değildir?*, İstanbul: Altınbaş Üniversitesi Yayınları.
- Sarup, Madan (2004). *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, (Çev. A. Baki Güçlü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Saygılı, Abdurrahman (2005). Modern Devlet'in Beden İdeolojisi Üzerine Kısa Bir Deneme, *Atatürk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54(3), 323-340.
- Solmaz, Mustafa (2018). İktidarın Bilgi ile İmtihanı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(57), 323-329.
- Sontog, Susan (1999). Fotoğraf Üzerine, (Çev. Reha Akçakaya), İstanbul: Altıkırkbeş Yayınları, 2.Baskı.
- Şahin, Ağılkaya Suzan (2016). Hristiyan Gelenekte Manevi Bakımın Teorik Temelleri, *Edam Dergisi*, 1(1), 47-77.
- Şaylan, Gencay (2002). *Postmodernizm*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Taşçier, Feysel (2018). Sistematik Siyasi Bir Anlayış Olarak Biyosiyaset, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 8(2), 499-506.
- Tekelioğlu, Orhan (2003). *Foucault Sosyolojisi*, Bursa: Alfa-Aktüel Kitap Evi, s. 166.
- Teziç, Erdoğan (2004). *Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları, 9.Baskı.
- Toku, Neşet (2004). *Felsefe Yazıları*, İstanbul: Yeni Zaman Yayınları.
- Tuna, Muammer (2008). “*Bilim, İktidar ve Gerçeklik*”, *Bilim ve İktidar*, (Ed. Esin Candan: Özbulut Nida Kamil: Öziş Mustafa), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Tunç, Ahmet; Atılgan, Ali (2017). Algı Üzerine Kurulu Yönetimsel Bir Anlayış: Algı'nın Yönetimi, *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 3(3), 228-238.
- Tunç, Ahmet; Belli, Aziz; Aydoğdu, Yunus (2017). Dijitalleşen Kamu Hizmetleri Açısından Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı Değerlendirilmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 1921-1931.
- Türk, Hasan Bahadır (2017). “Michel Foucault'nun Machiavelli'i”: Yönetimsellik Bağlamında Foucault'nun Machiavelli Okumasına Bir Bakış, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 37-56.

- Uğuz Eşki, Hülya; Saygılı, Rukiye (2016). Küresel Dünyada Ulus Devlet, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(32), 127-147.
- Ünal, Ahmet Zeki (2016). Klasik Fransız Sosyoloji Geleneğinde Toplumsal Düzenin Yeniden İnşası Sorunu ve İkame Din, *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18 (30), 28-34.
- Weber, Max (2008). *Sosyoloji Yazıları*, (Çev. Taha Parla), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yayla, Atilla (2005). *Siyasi Düşünceler Sözlüğü*, Ankara: Adres Yayınları.
- Yılmaz, Hakan (2007). *Michel Foucault'nun Biyo-İktidar Kavramı Çerçevesinde Nazi Dönemi Propaganda Belgesellerinin Analizi*. Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.

İnternet Kaynakları

- Türk Dil Kurumu Sözlükleri –<https://sozluk.gov.tr/?kelime=iktidar> (Erişim Tarihi: 16.04.2020).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Akyol, İsmail
Uyruğu : T.C.
Doğum Yeri ve Tarihi : Denizli / 19.07.1995
E-mail : akyol.isml@yandex.com

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet Tarihi</i>
Yüksek lisans	Çanakkale Onsekiz Üniversitesi /Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	2020
Lisans	Çanakkale Onsekiz Üniversitesi /Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	2018

Yabancı Dil

İngilizce